

THE
HARṢACHARITA
OF
BĀṆABHAṬṬA

With the Commentary (Saṅketa)
OF
S'ANKARA.

EDITED
BY
ĀS'INĀTH PĀṆDURANG PARAB.
REVISED BY
VASUDEV LAXMAN S'ĀSTRĪ PAṆSĪKAR.

Sixth Edition.

PUBLISHED
BY
PĀṆDURANG JĀWAJĪ,
PROPRIETOR OF THE "NIRVAYA-SĀGAR" PRESS,
BOMBAY.

1937.

[All rights reserved by the publisher.]

Publisher:-Pandurang Jawaji, } Nirnaya
Printer:-Ramchandra Vasa Shedge, } 28 'K

॥ श्रीः ॥

महाकविश्रीवाणभट्टकृतं
हर्षचरितम् ।

महाकविचूडामणिशंकरकविरचितया संकेताख्यया
ध्याख्यया समेतम् ।

काशीनाथ पाण्डुरङ्ग परच
इत्यनेन संशोधितम् ।

पणशीकरोपाद्भविद्वद्रत्नस्मरणशर्मतनुजनुपा
वासुदेवशर्मणा संस्कृतम् ।

(५६ संस्करणम् ।)

तच्च

मुम्भय्यां

पाण्डुरङ्ग जावजी इत्येतैः

सीये निर्णयसागराख्ययष्टालयेऽङ्कयित्वा

प्रकाशितम् ।

नमः सर्वविदे तस्मै व्यासाय कविवेधसे ।

चक्रे पुण्यं सरस्वत्या यो वर्यमिव भारतम् ॥ ३ ॥

प्रायः कुरुवयो लोके रागाधिष्ठितदृष्टयः ।

कोकिला इव जायन्ते वाचालाः कामकारिणः ॥ १ ॥

सन्ति श्वान इवासंख्या जातिभाजो गृहे गृहे ।

संप्रत्यङ्गुष्ठकविलाभिमानेन तादृशमेव कविरं स्तोत्रि—नमः
दिना । सर्वा वेदादिका विद्या गीतादिकलाश्च वेति यस्तस्मै ।
'नासौ शब्दो न तद्वाच्यं न सा विद्या न सा कला । जायते यत्र
भारो महाकवेः ॥' इति कविरेव वेधाः । उक्तं च—'अपारे
प्रजापतिः' । कवीनां वेधाः । कविशब्दोऽप्रोपचारकविबुद्धिषु
कविबुद्धीनां श्रेष्ठ इत्यर्थः । तथा चाह मुनिः—'...
बुद्धयः' इति । यद्वा म्युत्पत्त्युत्पादनद्वारेण कवय एवभूताः सन्तः
एव कविशब्दस्यार्थः । यदुक्तम्—'इदं कविरैः
पुण्यं पावनम् । यदुक्तम्—'भारताभ्ययनात्पुण्यादपि पादमधीयतः ।
पूयन्ते सर्वपापानि देहिनः ॥' इति । सरस्वती वाणी तस्या
हेतुतादृश्यं दृष्टमिव । वर्यं वा स्थानविशेषः । यतोऽग्नौ तत्राहो ।
हास्ति तदन्यत्र यथेहास्ति न तत्कचित्' । भरतावधिकृत्य कृतो
स्तम् । यद्वा भारतं वर्यमिव । भरतः कश्चिदज्ञा तस्य निवासं भारतं
कदेसास्तदिव । उक्तं च—'स्याद्दृष्टां लोकपात्र्यशे वत्सरे वर्यमि'
यद्वा भारतवर्षान्तरस्था भावा मनुष्येषु मुलभावा इन्महाभारतस्या
एतदपि सरस्वत्याख्याया नया पुण्यम् ॥ ३ ॥

एवं सर्वज्ञतागुणकम्पनेन कविप्रशंसां कृत्वा काव्यप्रशंसां समाह—
दिना । काव्यमेवं नाम स्वभावमुभयम् । येनेदंशा अपि कवयः
कोकिला इव जायन्ते बलुवाचः संपद्यन्ते । किं पुनः संविशिष्टा न
विशुनर्भूयसा कुत्सिताः कवयो जायन्त इति कुकविनिन्दैवेयमिति
द्वेषपूर्वकोऽनर्थाभिनिवेशस्तोनाधिष्ठिता दृष्टिर्बुद्धिर्येषाम् । वाचाल्य
... । कामेन सेच्छया, न तज्जकारकृद्दशितनीत्या, कुर्वन्ति ये ते ।
पक्षे—कुर्वन्ति गृह्णन्ति चेतासीति कुक्षः । ते च ते वयो मयूरप्रवरः
रणो ज्येष्ठिहाम् । दृष्टिबधुः । वाचा भारतया आत्य आ
यतसारशाः सन्तः । कामं व्यसनं कुर्वन्ति तच्छीलाः ।
यान्तीत्यर्थः । यद्वा अवाचाल्यः । अक्षरप्ररोधोऽत्र ॥ ४ ॥

सन्तीत्यादि । अर्धस्या जगणनाहोः । आति
पिङ्गव्या मत्रन्ते । 'गलोऽस्तमर्धो भातीन्नुर्गन्ति वासाय पक्षिणः' ।

कथेव भारती यस्य न व्याप्नोति जगद्ययम् ॥ १० ॥
 उच्छ्वासान्तेऽप्यस्त्रिमाद्ये येषां वक्त्रे सरस्वती ।
 कथमाख्यायिकाकारा न ते वन्द्याः कवीश्वराः ॥ १ ॥
 कवीनामगलरूपो नूनं वासवदत्तया ।
 शतयेव पाण्डुपुत्राणां गतया कर्णगोचरम् ॥ ११ ॥
 पदबन्धोज्ज्वलो हारी कृतवर्णकमस्थितिः ।
 महारहरिचन्द्रस्य गद्यबन्धो नृपायते ॥ १२ ॥
 अविनाशिनमभाम्यमकरोत्सौतवाहनः ।

एवमनादि य तात्पर्यमस्ति बोधयति । तथा सर्वत्र सैषा भवति ।
 'नारदोऽथावयोदयान्तिगो देशतः पितृन् । गन्धर्वेश्वरशक्ति
 इत्यः ॥' इत्युक्तम् ॥ १ ॥

अधुना स्तुतिः सत्रमूर्तिभिः

मनेत्र नमरधरमाह—उच्छ्वासान्त इति । उच्छ्वासोऽप्युच्छ्वासो
 गणादिबन्धवाधुपिलम्बान्तेऽप्यस्त्रिमा उच्छ्वासान्तरकरणधमाः ।
 त्रिमाता इति वाच्यम् । गुरुराहुर्ब्रह्मचरम् । 'नान्यन्ते मन्त्रुधेयैकम्'
 नम् । वक्त्रे सरस्वती । कृतवर्णकमस्थितिः ।
 गन्धर्वनाम वाग्विराज्यते । तथा वाह नामाहः—'वक्त्रे वापस्वर्कं च
 वंदयिषि' इति । आकृष्टाविद्याः कुर्वन्तीत्यहवायिकाकाराः । महा
 वाचागो वेकम् । अथ 'हर्षे गुरुरयम्' इति श्लोकेन कथयत ।
 उच्छ्वासान्ति नृनाम्नामिन्द्रिगुच्छ्वासः । अन्तरान्ते संहारेऽपि तेऽस्त्रिमाः
 रत्ननामनिनन्दां मुनि वागीश्वरी । उक्तं च—
 इत्यह । आकृष्टाविद्यानिशक्यानेराकारे वेकम् । सर्वस्य हि
 नम्बः । न पुन प्रत्यक्षत्वाः । ते च वन्द्याः सर्वस्य ॥ १० ॥

कवीनामिति । वागवदन्ता वक्त्रा, वाग्वेन यथेन दत्ता च ।

१०१५ । कवीनां वाग्वदन्ता, वाग्वदन्ता च ॥ ११ ॥

पदबन्धोऽपि । पदबन्धो मुनिवन्द्यानां बन्धः प्रदत्ता रचना ।

मन्त्रुधेयैकम् । मन्त्रुधेयै, मन्त्रुधेयै । महारहरी वा ।

हर्षः । कृतवर्णकमस्थितिः कथेन नामहरिचन्द्रादिगवीश्वरी ।

हर्षुपुत्राहर्षना हिमरीना कथेन मन्त्रुधेयैरुपदिष्टाप्रदक्षिणमार्गेण
 वन्द्याः वन्द्याः वन्द्याः च । महारहरी गुरुरयम् ॥ ११ ॥

अविनाशिनमभाम्यमकरोत्सौतवाहनः । अविनाशिनः प्रसिद्धम्, अविनाशिनः

मन्त्रुधेयै, मन्त्रुधेयै च । अति मन्त्रुधेयैरुपदिष्टाप्रदक्षिणमार्गेण । येषां

नूपुरव्याहाराद्वृत्तेर्भवन्कलहंसकुलैर्ब्रह्मलोकनिवासिद्वयैरिवानुगम्य-
माना समं सावित्र्या गृहभगात् ।

अत्रान्तरे सरस्वत्यवतरणवार्तामिव कथयितुं मध्यमं लोभमव
ततारांशुमाली । क्रमेण च मन्दायमाने मुकुलितविसिनीविसर
व्यसनविपण्णसरसि वासरे, मधुमदमुदितकामिनीकोपकुटिलक
टाक्षक्षिप्यमाण इव क्षेपीयः क्षितिघरशिखरमवतरति तरुणतर
कपिलपनलोहिते लोकैकचक्षुषि भगवति, प्रक्षुतमुखमाहेर्षयू
यक्षरत्नीरधाराधवलितेष्वासप्रचन्द्रोदयोदामक्षीरोदलहरीमालिते-
ष्विय दिव्याभ्रमोपशत्येषु, अपराहप्रचारचलिते चामरिणि चानीर
तटताडनरणितरदने रदति मुरन्मयन्तीरोधांसि स्वैरमैरावते, प्रस
तानैकविद्याधराभिसारिकासहभचरणालक्तकरसानुलिप्त इव प्रक
टयति च तारापथे पादलताम्, तारापथप्रस्थितसिद्धदत्तदितकरा
समयाध्यायर्जिते रञ्जितककुभि, कुमुभ्रभासि सद्यति पिनाकिप्र
णतिमुदितसंभ्यास्वेदसलिल इव रक्तचन्दनद्रवे, यन्दाहमुनिपुन्द
रकवृन्दवध्यमानसंभ्याद्युलियने, ब्रह्मोत्पत्तिकमलसेवागतसकल
मलाकर इव राजति ब्रह्मलोके, समुधारिततृतीयसयनब्रह्मणि
ब्रह्मणि, स्थलितवैतानग्रलनभ्यालाजटालाजिरेष्वारब्धधर्मसाधनशि-
विरनीराजनेष्विय मत्तर्पिमन्दिरेषु, अधमर्पणमुपितकित्यपविषगो-

॥ मन्त्रादिनाश्चयमभ्युपनीमन्ति । जालकं समूहः । व्याहार उक्तिः ।

[illegible]

१. दुःखता जन्मभूमयः । दारयति दारुणः कृकचपात
 हृदयं संस्तुनजनविरहः, सा नार्दस्वेवं भवितुम् । अभूनिः
 ते दुःखद्वेषेणदुरप्रसयानाम् । अपि च पुराकृते कर्मणि
 ते शुभेऽशुभे वा फलकृति तिष्ठत्यभिज्ञातारि मष्टे प्रसूतभा
 ऽपमरो विदुषि, शुषाम् । इदं च ते त्रिभुवनमहल्लेककमलम-
 २. कथमिय मुरमपवित्रयन्त्यभुविन्दवः । तदलम् । अधुना
 कतमं भुवो भागमलंकर्तुमिच्छसि । कस्मिन्नवतिर्यपि ते
 तान प्रदेसे हृदयम् । कानि वा तीर्थान्यनुमदीनुमभिलपसि ।
 ३ वा धन्येषु तपोधनधामसु तपस्यन्ती स्यानुमिच्छसि । राज्ञो-
 ४. सदृशमुक्तीनापरिचयपेशलः प्रेयान्सखीजनः
 ५. अनन्यक्षरणा चापैव प्रभृति प्रतिपद्यस्व मनसा
 ६. क्रियया च सर्वविद्याविधातारं दातारं च श्वःभेयसस्य चर-
 ७. पवित्रितत्रिदशामुरं मुधासूतिकलिककल्पितकर्णावतंसं देव-
 त्रिभुवनगुरुं श्यम्बकम् । अल्पीयसेव कालेन स ते शापशो-
 ८. विवरिष्यति' इति ।

एयमुक्ता मुक्तमुक्ताफलभयदलोचनजललया सरस्वती प्रत्यवा-
 १. 'मियसखि, त्वया सह विचरन्त्या स मे कांचिदपि पीडा-
 २. मल्लोकविरहः शापशोको वा । केवलं कमला-
 ३. मे हृदयम् । अपि च त्वमेव वेत्सि मे भुवि
 ४. नि समाधिसाधनानि योगयोग्यानि च स्थानानि स्थातुम्'
 इत्येवमभिधाय विरचय । ५. एरणकोपनीतप्रजागरा धानिमीलित-
 लोचनेव सां निशामनयत् ।

पत्रम्, हृदयं वित्तम्, मयं च । संस्तुनः परस्मिन् । सेति । सर्वनामपरं
 जानासीत्यादिपूर्वोक्तार्थगभीक्षरेण । अभूमिरस्यानम्, अक्षेत्रं च । हृदो पियम् ।
 शुभेऽशुभे वेत्यादि । सप्रतिपक्षा श्लोकोक्तिरिवम् । 'अधुनपक्षमक्षि- हृतेन न
 यता नेवासताम्नादुल', 'यतासूनयतासुख नातुशोचन्ति पण्डिताः' इत्यादिष्व ।
 अधिष्ठातारि सामिनि । प्रष्टेऽप्यसामिनि । अक्षमिप्रतां नयन्ति, न तु शोमां स्वाज-
 यन्ति । धामसु स्थानेषु । तपस्यन्ती तपयन्ती । श्वः, प्रगुवः । आशाद्यर्थ-
 यमिति दृष्टस्तदपः । नि.सामान्यविज्ञानभान्नकतामयिच्यनकि सखीजनशब्दः ।
 श्वःभेयसस इत्याणस्य दातारम् । मुधासूतिश्चन्द्रः । कस्मिन्ना तरिष्य । शापविरति-
 मेक्षणैवोक्ता । अतस्तत्र किमन्यापेक्षयेत्तच्छब्द-अल्पीयसीय कालेनेति ।

आदयति वेदयति । धर्मधामानि मय्यदेशादीनि ।

मे संसृग्मायनन्तमपश्यम् । कमेण च माभीष्योपजायमाना-
 त्त्वतिः सन्निभ्यदृष्टिं शपरोदरधूसरे रजसि पयसीव मक-
 रमं द्रवमानं पुरः प्रधावमानेन, प्रलम्बशुटिलकचपलपटितल-
 तजटपेन, पञ्चदन्तपक्षिपाशुनिदृशितकपोलभित्तिना, पि-
 द्मृगनागुरपट्टकस्वन्तुरणकुण्डलशयलकपायकम्पनेन, वसारीय-
 तशिरोदेष्टनेन, घामप्रकोष्ठनिविष्टस्पष्टहाटककटपेन, द्विगुणपट्ट-
 द्विबागाटपन्थिप्रधितासिपेनुना, अनवरतम्यापामृताकर्कश-
 रेण, घानहरिणयूपेनेव मुहुर्मुहुः प्रमुह्यमानेन, ललितममवि-
 नापटपिटपेन, कोणधारिणा, कृपागपाणिना, सेवागृहीतविधि-
 यन्तुमुमफलमूलपर्णेन, 'चल चल, याहि याहि, अपसर्पाप-
 र्पं, पुरः प्रवष्ट वन्धानम्' इत्यनवरतकृतकलकलेन युयवायेन,
 दृश्यमात्रेण पदातिमलेन सनायमभ्यर्च्युं संदर्श ।

मभ्ये च तस्य सार्धचन्द्रेण मुक्ताफलजालमालिना विविधरत्न-
 रण्डग्रचितेन शङ्खश्रीरपेनपाण्डुरेण शीरोदेनेव स्वयं लक्ष्मी दानु-
 तागतेन गगनगतेनातपत्रेण कृतश्लायम्, अष्टाष्टेनाभरणधृतीनां
 नेपथ्येन दिशामिष दशानानुगगलमेन चक्रवालेनानुगम्यमानम्,
 शानितम्बविलम्बिन्या मालनीशेग्ररम्यजा सक्लमुपनयितयार्जि-
 तया रूपपताययेव विराजमानम्, इत्सर्पिभिः शिखण्डरणिड-
 तापद्मरातमगेरकर्णैरमुञ्जालैरदृश्यमानवनदेवताविभूतेर्पालपद्मैरिष
 रमृज्यमानमार्गरेणुपटपवपुषम्, बहुलबुद्ध्यलमण्डलीमुण्डमालाम-
 गहनमनोहरेण कुटिलकुन्तलस्तवकमालिना मौलिना मीलितातपं
 पटिनमश्रुतजटा दाक्षिण्येयु वैष । दम्पतिश्च कर्णाभरणमेदः । पितृदो
 बद्धः । इत्यागुरण पट्टो निर्दृष्टदृष्ट्यागुरः, तस्य मुहुस्व सन- करकधूर्तः, तन्ना-
 रणाकृष्णेन गुणेन शबलं कषायं साधिवान्नि कश्चुकं कारकायं यस्य । उता-
 रीयेव्यादिता सनदगा कर्मादिप्रसङ्गं चाह । यामेल्लनेनाधमिसभाववर्णना
 श्रुतिरिवा चोक्त । 'प्रकोटमन्तरं विषदृष्टमविषन्वभो' । हाटकं सर्गम् ।
 यदेव द्विगुण एव शब्दात्मिकसदृशम् । प्रयितामिपिनी । अतिपेनुसुरिभ्य ।
 घानहरिणो यो बाणाभिमुग धावति । अष्ट वन्धानम् । कोणे लग्नः ।

मभ्ये इत्यादी तस्य च मभ्येऽश्लक्ष्णपदेस्त्रीयं युवानमश्लीलिति ध्वन्यः ।
 शीरोदस्याप्यर्पकश्रुतिं सर्वं योज्यम् । छाया चान्तरपि । चक्रवाटेन समूहेन ।
 नितम्बशन्दो मुह्यार्थः । 'यथाचितम्ब. कीक्या' इत्यमरः । शिखण्डपिडका
 मृगभरणम् । प्रमृज्यमानेति । वर्तमानशालीऽन विषक्षितः । बहुलेत्यादिना

चसि संमुखमापतन्तमपश्यन् । कमेण च सामीप्योपजायमाना-
भिव्यक्ति तन्मिन्महति शफरोदरपूसरे रजसि पयसीव मक-
रचक्रं प्रयमानं पुरः प्रभावमानेन, प्रलम्बकुटिलरुचपट्टवधटितल-
लाटजूटकेन, धवलदन्तपत्रिकागुनिहसितकपोलभित्तिना, पि-
नङ्गकृष्णागुरुपट्टकल्कचतुरण्णकृष्णशवलकपायकमुकेन, उत्तरीय-
कृतशिरोवेष्टनेन, यामप्रकोष्ठनिविष्टस्पष्टहाटककटककेन, द्विगुणपट्ट-
पट्टिकागाढप्रन्मिप्रभितासिचेतुना, अनवरतम्यायामकृशकर्कशश-
रीरेण, घानहरिणयूथेनेव मुहुर्मुहुः समुद्गीयमानेन, लङ्घितसमवि-
पमाषट्बिडपेन, कोणधारिणा, कृपाणषाणिना, सेधागृहीतविवि-
धधनकुसुमफलमूलपर्णेन, 'चल चल, याहि याहि, अपसर्पाप-
सर्प, पुरः प्रयच्छ पन्थानम्' इत्यनवरतकृतकलकलेन युवप्रायेण,
सहस्रमात्रेण पदातिवलेन सनायमधश्चन्दं संददर्श ।

मध्ये च तस्य सार्धचन्द्रेण मुक्ताफलवालमालिना विविधरत्न-
गण्डप्रचितेन शङ्खक्षीरकेनपाण्डुरेण क्षीरोदनेनेव स्वयं लक्ष्मीं दानु-
मागतेन गगनगतेनातपत्रेण कृतच्छायम्, अच्छाच्छेनाभरणशुतीनां
निषहेन दिशामिव दर्शनानुरागलभेन चक्रवालेनानुगम्यमानम्,
आनितम्यविलम्बिन्या मालतीशेखरमञ्जा सकलमुषनविजयार्जि-
तया रूपपताकयेव विराजमानम्, उत्सर्पिभिः शिखण्डखण्डि-
कापधरागमणेररुणैरंशुजाटैरदृश्यमानवनदेवताविधृतैर्वालपल्लवैरिव
प्रमृज्यमानमार्गरेणुपरुषवपुषम्, बहुलकुड्मलमण्डलीमुण्डमालाम-
ण्डनमनोदरेण कुटिलकुन्तलम्वकमालिना मौलिना मीलितातपं

पट्टिलस्यदृग्दृष्टा दासिणालेषु वैव । इन्तपत्रिका कर्णाभरणमेदः । पिनडो
बद्ध । कृष्णागुरुण पट्टो निर्वृष्टकृष्णागुरु, तस्य शुक्लस्य सन कल्कधूनी, तप्तगु-
रणकृष्णेन गुणेन शवल कपायं साधिवालिनं कश्चुके चारकायं यस्य । उत्त-
रीयेत्यादिना सनदृता कर्मादिप्रसङ्गं चाह । बाधेत्येनाप्रमिलमाधवर्षना
मुद्रारिता बोध्य । 'प्रकोष्ठमन्नरं विप्रदरमिवमिवम्भवो' । हाटकं खण्डम् ।
यदेव द्विगुणत एव गाढप्रन्मिसहस्रम् । प्रभितासिचेति । अतिपेनुरदुरीच ।
घानहरिणो यो घानाभिमुख भावति । अवट उन्मार्गः । कोको समुद्रः ।

मध्ये इत्यादी तस्य च मध्येऽश्वदशवर्षदेशीयं युवानयशशीरिति संबन्धः
क्षीरोदस्याध्वर्धचन्द्रादि सर्वं योज्यम् । छाया चान्तिरपि । चक्रवालेन
निन्दन्वचन्द्रे मुखार्थ । 'ध्वजमितम्ब कीवत्या' इत्यमरः ।
पूशभरणम् । प्रमृज्यमानेति । सर्वमनघानोऽयं विवक्षितः ।

असंलभजानुभ्यां विशालवक्षःस्थलोपलवेदिकोत्तममनशिलास्त-
भ्यां चारुचन्दनस्थासकस्थूलकान्तिभ्यामूददण्डाभ्यामुपहम-
वैरावतकरायामम्, अतिभरितोरुभारवहनसेदेनेष तनु-
ह्वाकाण्डम्, कल्पपादपपङ्कजद्वयस्येव पाटलस्योभयपार्श्ववल्-
नः पादद्वयस्य दोलायमानेनैरसमयूसैरयमण्डनचामरमालामिव
यन्तम्, अभिमुखमुपेरुदञ्जिरतिचिरमुपरिविधाम्यद्भिरिव
तविकटम्, पतङ्गिः सुरैः खण्डितमुवि प्रतिक्षणदशनविमुक्त-
तणावितरतरलीने दीर्घमाणलीनलालिके छलाटलुलितचारु-
कोरचकटे शिञ्जानशावकौम्भजयनसोभिनि मनोरंजसि
शूलकपोलशालकायलोभि नीलसिन्धुवारवर्णे वाजिनि महति
रुडम्, उभयतः पयाणपट्टस्त्रिष्टम्भाभ्यामासमपरिचारकाभ्यां
यमानपञ्चलचामरिकायुगलम्, अग्रतः पठनो यन्दिनः
पितमुत्पष्टकितकपोलफलदेन लम्कणोत्पलकेसरपद्मशक-
र मुग्गशशिना भाषयन्तम्, अनङ्गयुगावतारमिव दर्शयन्तम्,
तमयीमिव सृष्टिमुत्पादयन्तम्, विलामप्रायमिव जीपलोकं
यन्तम्, अनुरागमयमिव सर्गान्तरमारचयन्तम्, शृङ्गारमय-
दिवसमापादयन्तम्, रागराग्यमिव प्रवर्तयन्तम्, आकर्ष-
नमिव पशुयोः, वशीकरणमन्त्रमिव मनसः, स्थम्भादेशचूर्णमि-
त्याणाम्, असंतोषमिव शोतुकस्य, सिद्धयोगमिव सौभाग्यस्य,
सुखं आनुनोदपरिभाषः । उत्तममर्न धारणम् । स्थगदधन्वः । आरामो
म् । न केवलमादानं दृढतममुपहस्यतम् । धर्मशैरेकनिर्देशोऽन्वयविश्र-
ाप्तिम् । 'अतिभरितोरुभारवहनेन' इति पाठः । कञ् एव भार । प्रकृष्टा जटा
काण्डम् । कल्पपादपपङ्कजद्वयस्य न केवलं लैङ्गिकं शोभनार्थमुपलभे ।
न कल्पपादपलप्रदलदिप्रकर्षन्तरम् । अतिचिरमित्थारिनामपुनरुत्पद्यते ।
तम्—'आहूता बुधिता समुदलपात्यमसंस्थिता । निवर्त्तयानुत्तरान्धवेन
न य ॥' इति । विष्टं विनम् । सुरैरिति । लम्कणारंभिन्यादुलतनमिमयो-
। एवंविधसन्निवेशोभयतः । यदीव कपिक । सृष्टिश्च वसिष्ठदेवताम् । वदने
लभनमात्र । मोक्षद्वैत । इष्टमुक्तो कानरः । योऽन्वयोऽपि पुनरुत्पन्नपलल्लो-
दिवच पीनदृश्यम् । महतीति । उच्यते—'तर्कलक्षणादपि महाप्रदः
नवे' इति । आपमेत्यनेन विषयनीयतमुच्यम् । अनङ्गयुरेति
त्यक्षिर्नं सुखं कालविशेषलस्य नूनमयदयतादृशम् । वहा मरुतसंयुग्मं ।
मिव । दितसंस्कारपूर्वकम् । चन्द्रमयीति चेति चन्द्रितारदेव ।
हरणार्थे वञ्चकम् । असंतोषमिवेति । दक्षेन इत्येव संयुग्मं व

प्राज्ञो नो गावित्री ममं मरुतया किमनयामनदानादिना मरु-
 गुमफलाप्राप्तनानेन वनयामोचितेनानिष्येन यथाक्रममुपजमाद् ।
 आर्मीनयोश्च तयोरासीना नानिचिगमिष गित्वा तं द्वितीयं प्र-
 यममुद्दिष्टाचारान्—‘आयं, महजटत्रापनस्य प्रमदाजनस्य प्रथ-
 माभिभाषणमज्ञानीनता, विशेषतो वनमृगीदुग्धस्य कुटुम्बमाटी-
 लनस्य । वेकामियमानोचनशून्यार्थाय पशुपे गृह्यन्ती प्रेरयत्पु-
 रुषाभयवत्पशुहृदिनी मोघश्रुतिः । प्रथमदर्शने शोषायननिबोप-
 नयनि मज्जनः प्रणवद् । अग्रगन्धमपि जनं प्रभवता प्रधयेणा-
 र्पितं मनो मधिर्य वापान्यति । अयमेनैव पानिनये माधी
 धनुषीय गुणः परां बोदिमारोपयति विग्रम्भः । जनयन्ति च
 रिमयमर्गिर्पिरपिदामप्यदृष्ट्वा दृश्यमाना जगति मरुः सृष्टवति-
 शयाः । यतस्त्रिभुवनाभिभावि रूपनिदमस्य मदानुभाषस्य । सौत्र-
 म्यपरतया येवं देवानां प्रियस्यातिभद्रता वारयति कथां न तु
 मुपतिजने महोत्था तरलता । तत्कथयागमनेनापुण्यभाषतमो
 रिङ्गिभनविरहस्ययः शून्यतो नीलो देशः । क वा गन्तव्यम् ।
 वस्य पापमपहतहरहुंकाराहंकारोऽपर इषानन्यजो युवा । किनामः
 समृद्धतपमः त्रिपुरयममृगवर्गी कौस्तुभमगिरिष हरेर्हृदय-
 माहादयति । वा चाम्य त्रिभुवननमस्या प्रभावसंभ्येय महतस्ते-
 जसो जननी । वानि वाम्य पुण्यमाञ्छि मज्जन्त्यभिरुच्यामभराणि ।
 गायुना रिनीतेन । ‘उपसमेदय पीठ कथयन्त्यनिवरचम्’ । आतिथ्यमेषोपनमाहा-
 पूजयद् । ‘प्रवदा स्थापदितन’ । अज्ञानीनता पशुता । वनयामदेन मृगीगुमान्येऽपि
 जनयंरपीदभावमद् । उगायनं होचमिष । उपनयति होचयति । अग्रगन्धमि-
 त्यादि । मनः कर्तुं अग्रगन्धमपि जन वापान्यति । वीर्यम् । प्रभवता स्त्रामिना
 प्रधयेन प्रत्यर्पितं दत्तमेवंविधमस्मदीयं कुप्यामु वन इति महिःप्रकाशितं यथा
 परतया वेकपि प्रभावरूपितेन दौकिनं मध्यग्रमस्ममपि वने कुतयोपितशाय वाचा-
 ययति द्विवन अत्ययति । अत्रापि प्रधयेवेति आभिप्रायम् । तथा च—‘अन्व-
 यन्त्यवनिनागनभित चित्तनायमभिरुचिबला । नीनभूतिगुरमापि न मोदे निर्द-
 तिर्दि मनगो मददेतो ॥’ इत्युच्यम् । नये प्रवे, कुप्ये च । पुणो विनयारि, ज्या
 न । बोदि. प्रवर्तः, चनु. शिवा च । देशनाप्रियस्येति पूजावचनम् । पञ्चा अलु-
 द् । अत्रागमनेत्यादिना प्रहोचजापनुज्ञा दपीनस्य तद्धनृशेभ्यतया कृतम् इति
 देशोक्तपेक्षुलदिर्दं शृणुति—कस्येति । देवस्य । शिवा देवा । मनम्यन. कमः
 महतस्तेजस इति । महय तेज. सूर्यादयम् । अभिरुचा यम ।

आयं परिहानेऽप्ययमेव क्रमः कौतुहानुगोचिनो हृदयम् इति
 त्वय्यां नम्रां प्रकटितप्रभयोऽसौ प्रतिज्ञातहारः—‘आनुन्ती,
 मतां हि प्रियंवदता कुलविद्या । न केवलमाननं हृदयमती च
 ते चन्द्रमयनिभ गुचाङ्गीछग्नीनल्लगनन्दयति यचोभिः । मोहन-
 जन्मभूमयो भूयसा गुभेन मञ्जननिर्माणजिह्वाच्छा मशारणे
 जायन्ते । दूरे तावदन्योन्यस्याल्लग्नमभिजालैः सह दृगोऽपि
 मिथ्रीभूता मदती भूमिमारोपयन्ति । श्रूयताम्—‘अयं मनु-
 भूषणं भागववंशस्य भगवतो भूर्भुवःस्वमिन्प्रशिलहस्य, ब्रह्म-
 भावमन्मिनजन्ममारिमुज्जन्ममस्य, सुरामुरमुष्टमजिशिलापन-
 दुर्ललितपादपट्टेरुहस्य, निजतेजःप्रसरणुष्टपुलोन्नक्षयवनस्य वरि-
 ष्टिजीविनं दर्पीचो नाम तनयः । जनन्यप्यस्य जिनजगनोजे-
 कपार्थिवसहस्राध्यातस्य श्यांतस्य सुता राजपुत्री त्रिभुवनकन्या-
 रत्नं मुकन्या नाम । तां सख्यु देवीमन्तर्वशीं विदित्वा यैजनने
 मासि प्रसयाय पिता पत्युः पार्थात्स्वगृहमानाययन् । अमृतं च
 सा तत्र देवी दीर्घायुपमेनम् । अनेहमावर्षत तत्रेयायमानन्दितज-
 तिचर्गो दालस्तरकराज इव राजीवलोचनो राजगृहे । भर्तृभवन-
 मागच्छन्त्यामपि दुहितरि नासेचनकदर्शनमिममुच्चन्मातामहो
 मनोविनोदनं नतारम् । अशिक्षतायं तत्रैव सर्वा विद्याः सकलाश्च
 कलाः । कालेन चोषारूढयौवनमिममाडोक्याहमिवासावप्यनुभवतु
 सुखकमलावलोकनानन्दमस्येति मातामहः कथंकथमप्येनं पितुर-

क्रम इति । यथासौत्तरयादिकं तद्भवतोऽपीत्यर्थः । कला कलायः । भूरिति
 रेफान्तो भूवाची । भुव इति रेफान्तः पातालवाची । भूय भुवश्च स्वश्च
 भूर्भुवःस्व । एषां त्रयमिति समासः । अदधोऽन्तःपः । जन्मभूमिरन्तः । स
 ह्यधिभ्या यज्ञभागमुजौ कुर्वाणमिति चिरं प्रार्थितः । तथेति प्रतिपद्य ताभ्यां
 भागं दददिन्द्रेणोद्यनवज्रेण रोपित । तत्तन्मेनास्य सवन्नः स्वमिहो भुज इति ।
 दुर्ललितोऽलभ्यविषयः । मुष्टपुलोन्न इति । अनवरतं हृत्वा दुहितरि कोपा-
 न्मात्रा गृहणेमामिति पुन्येधो रञ्जसस्योक्तम् । तत्तस्यां प्रतिपद्य तत्रैव स्थाप-
 यित्वा कापि गते रक्षसि वा मृगुणा विवाहिता । ततः सगर्मा सती पुलोन्नगल्ल-
 पट्टियमाणतया च्यवनं गर्भमल्लाभीत् । तेन चान्वर्धनात्प्रा तदशो रद्वेवादकृत ।
 अन्तर्वशीं गर्भिणीम् । यैजनने मासि प्रसवमासे । दीर्घायुपमिति सामिप्रायम् ।
 नैर्गर्भिते सखेतदेव वरगुणवर्णनमवशिष्यते । अनेहसा परिपूर्णं
 । ‘न जायते यत्र एतिसदासेवनकं विदुः’ । नतारं पौत्रम् ।

न्तिकमधुना व्यमर्जयन् । मामपि तस्य देवस्य सुगृहीतनामः शयो-
नस्थाशाकारिणं विकृक्षिणामानं भृत्यपरमागुमवधारयतु भवती ।
पितुः पादमूढमायान्तं भया साभिमारमकरोत्सामी । तद्धि नः
कुटुम्बमागतं राजकुलम् । उक्तमानां च चिरंतनता जनयलानुजी-
विन्यपि जने कियन्मात्रमपि मन्दाक्षम् । अक्षीणः खलु दाक्षि-
ण्यकोशो महताम् । इतश्च गज्युतिमात्रमिव पारेदोणं तस्य भग-
वतश्चयनस्य स्थनाग्रा निर्मितव्यपदेशं च्यावनं नाम चैत्र-
यकल्पं काननं निवासः । तद्व्यधिकेयं नो यात्रा । यदि च
गृहीतक्षणं दाक्षिण्यमनवहेलं वा हृदयमम्मारुमुपरि भूमिषां प्रमा-
दानामयं जनः श्रवणार्हो वा, ततो न विमाननीयोऽयं नः प्रथमः
प्रणयः कुतूहलस्य । ययमपि शुभ्रूषो वृत्तान्तमायुष्मत्तोः । नेय-
माहनिर्दिश्यतां व्यभिचरति । गोप्रनामनी तु भोतुमभिलषति
नो हृदयम् । तत्कथय कतमो वंशः रघुहणीयतां जन्मना नीतः ।
का येयमप्रभवती भवत्याः समीपे समवाय इव विरोधिनां पदा-
धानाम् । तथा हि । संनिहितवाटान्धकारा भास्वन्मूर्तिश्च, पुण्ड-
रीकमुरी हरिलोचना च, बालातपप्रभाधरा कुमुरदासिनी च,
कलहंसम्वना समुन्नतपयोधरा च, कमलकोमलकरा हिमगिरिशि-
लाश्रुनितम्बा च, करमोर्स्पर्जितम्बितगमना च, अमुक्तकुमारभाषा
क्षिप्रतारका च' इति । सा त्ववादीत्—'आर्य, भोष्यति कालेन ।
भूयसो दिवसानग्र स्थानुमभिलषति नो हृदयम् । अस्तीयां धायमध्वा ।
परिचय एव प्रकटीकरिष्यति । आर्येण न विमरणीयोऽयमनुपम-
शानिगारं वृत्तशयम् । मन्दाक्षमुपरोधम् । गज्युतिं वीरशयम् । यथा प्रस्थ-
नम् । गोत्रं वयः । समवाय एकत्रस्थिति । कालेन वेष्टेयान्धकारं तम इति
यस्या वार्त्तं प्रत्ययम् । भास्वती मूर्तिवती, भास्वत आदित्यस्य च मूर्ति । न
कदापि-सनिहितवाटान्धकारा भवतीति विशेष । पुण्डरीकं पदम्, निदिव
तस्य गुणं यत्र तत्र वर्धं हरिलस्य विशेषने स इति विशेषः । पयोधरे स्तनी,
मेधाय पयोधरः । कलहंतानां स्तनी वसां ता । कलिकर्षं प्रारं भवतीति
विशेषः । करो हस्तः, शक्तिश्च । दिव्य कान्तजीभुनं दिवम् । यत्र च हिम-
गिरिशिखरिणि वृषुर्मेषमावस्तुत्र वर्धं पदशोमनकान्तिः । हिमरश्मे पदना-
सार । 'मलिकन्धादाकनिर्जं करस्य करमो बहिः' वरमयोदः । मित्रिजनं वृष-
सागम्, लज्जितश्च करमो वस्तु । करभोरः कर्षं विषयचरमयवनेति विशेष
कुमारभाषो वाक्यम्, कुमारे च भाषो भवति । क्षिप्रो रम्यः, प्रतीकः ।
वनीमिष, देवमेव सारः स्वन्देव सो इव । परिचयः वृत्तः ।

मृपुष्पानुगाभिनि च मन्दं मन्दं मन्दाकिनीहंम इष ममुत्तरंति
 दन्तिनि गगननन्द, हनसंध्याप्रणामा निद्रामुत्तर एव निपत्त
 रिगुणाद्री पश्यन्तये तस्यो । माविष्यपि कृत्वा यथाकियमाणं
 गायननं विचारन्नापमुचिने दयनकाले किमल्यदयनमभजत ।
 ज्ञाननिद्रा च मुप्यार ।

इति तु मुहूर्तमुहूर्तचरैर्विलुप्तनिर्मलपदयननाश निमी-
 णिनलोचनारि नाभजत निद्राम् । अचिन्तयत्—‘मर्त्यलोहः गतु
 तर्पलोचनानुपरि, यन्मिमेवंविधानि संभवन्ति त्रिभुवनभूषणानि
 तपह्नुगुणमामगुन्पि स्तानि । तथा हि । तस्य मुगडापण्य-
 प्रदास्य निप्यन्दविन्दुरिन्दुः । तस्य च चक्षुषो विशेपा विकच-
 बुगुदबुधलयकमत्तकराः । तस्य चापरमणैर्दीपितयो विकसितपन्धू-
 कवनराजयः । तस्य चाहस्य परमगोपकरणमनङ्गः । पुण्यभास्त्रि
 तानि चक्षुषि चेतांसि योवनानि वा स्नेगानि, येषाममायविषयो
 दर्शनस्य । क्षणं नु दर्शयता च समन्यजन्मजनितेनेष मे फलित-
 मधर्मेण । वा प्रतिपन्निरिदानीम्’ इति चिन्तयन्त्येष कथंरुचमप्यु-
 पजागनिद्रा विराक्षणमदोष । मुनापि च तमेव दीर्घलोचनं ददर्श ।

मर्त्येव विद्या तपतीति । ‘हन—’ इत्यादिना ‘तस्यो’ इत्यन्तेन विद्यातत्त्वांगेन वेदान-
 म्यमविद्यते । विद्यते क्षमते यैव मनोरथप्रविन्तने । श्रेयेणाम्यद्वार्याणामनुस्मृतिर-
 पीयते ॥’ निद्रामुत्तर एवेति । न पुनरचिन्ते दयनकाले त्रिमुत्तरातीत्यनेन नि.स-
 द्वातमस्या दर्शयते । तस्यापि । न पुनर्निद्रामलभत । यथाकियमाणमिच्छनेन
 च तस्मिन्मोक्षस्या व्यतिरेकं दां कनरमस्या एवानुपस्थमाह ।

विदुर्लभ विपदाविशम् । मर्त्यलोह इत्यादिना गुणवर्तनम् । यनुर्धनवस्था-
 निष्ठेपमाह । तदुच्यम्—‘आश्रयस्वलीनामिवावचेष्टागदिवेशने । नास्त्यस्य
 सत्तालेन तदेनदुर्लभोर्धनम् ॥’ इति । गुणा वैदग्ध्यदय, सूत्रानि च । तद्वदेन
 गुह्यं बहुमानमात्र । इतरत्र तु निष्ठु तावदेव । गुणमामस्यापि गुह्यविशे-
 नापि दुर्लभानीति यावत् । नम्येति । पूर्वाभूतस्य विन्दुरिति न केवलं तपस्य-
 प्रकाशमिन्द्रायेन यावन्मिमेकग्राहकात् । विज्ञेया परतः प्रेरणानि । बुभुदेत्यापु-
 चम् । बुभुदृष्टरत्नविलासचक्षुषो दीपितय इति मन्त्रिज्ञमभिप्रायेण । विद्वित-
 दाम्नेन सौंदर्यातिशयमाह । अज्ञानि विद्यन्ते यस्य तद्वदसीरम् । परभागो वर्णस्य
 वर्णान्तरेण सोभाविद्ययः । स्नेगानि शीतचन्द्रीनि । च प्रतिपत्तिः चिन्तयेयम् ।
 मदन-इत्यादिनोद्भेगवर्ष पञ्चममवस्थामेदमाह । तदुच्यम्—‘आधने दायने वापि
 हृष्यति न मुप्यति । निस्त्रयेनोत्तुध च स्वादुदेवस्थानमाधिता ॥ चिन्तानि धा
 देन दददाभिनयेन च । कुर्वातेदेवमलन्तमुपोगाभिनयेन च ॥’ इति ।

च । अन्वक्ष्यमाणमिष्यत्येव मालतीति नाम्ना धामिनी धार्ता वो
विज्ञातुम् । उच्छ्वसितं सा कुमारम्' इति । तच्छ्रुत्वा पुनरपि सावित्री
समभाषत—'अतिमदानुभावः खलु कुमारो यदेवमविज्ञायमाने
क्षणदृष्टेऽपि जने परिचितिमनुब्रूयाति । तस्य हि गच्छतो यद-
च्छ्रया पथमप्यङ्गुलिमिव मार्गलवाप्तु मानसमस्मात्सु मुहूर्तमा-
सक्तमासीत् । अशून्यं हि सौजन्यमाभिवात्येन यः स्वामिसूनोः ।
अलसः खलु लोको यदेवं मुलभसोदादांनि येनकेनचिन्न
प्रीणाति महतां मनांसि । सोऽयमौदायांविशयः कोऽपि महात्मना-
मितरत्ननदुर्लभो येनोपकरणीकुर्वन्ति त्रिमुदनम्' इति । विह्वलि-
रुषाभैरालापैः सुचिरमिव स्थित्वा यथाभिलषितं देशमयामीत् ।

अपरेणुरद्यति भगवति शुभणाबुदामनुभावमिहृतगारये विर-
रुततमसि तामरसध्यासव्यसनिनि सदस्यरश्मौ शोणमुत्ती-
र्यायान्ती, तरलदेहप्रभाविनानच्छलेनात्यच्छं सकलं शोणसन्नि-
मिधानयन्ती, रुदितानिमुक्तकङ्कुमुमसबकसमस्थिपि मटाले
महति भृगपतापिष गौरी तुरंगमे स्थिता, सलीनसुरोवभारोपि-
तस्य तिर्यगुत्कर्जतुरगाकर्ण्यमाननूपुरपटुरणितस्यातिपदलेन विण्ढा-
लककेन पङ्कितस्य कुटुम्बपिञ्जरितपृष्ठस्य धरणयुगलस्य प्रसरङ्कि-
रतिर्योहितैः । प्रभाप्रयाङ्कभयतस्ताडनदोहदलोभागानि किम-
लपितानि रत्नास्तोकवनानीवाकर्षयन्ती, सकलजीवलोकदृश्यद-
टहरणाघोषणयेष रत्ननया शिञ्जानवपनम्बला, धौतधवलनेत्रनि-
मित्तेन निर्मोक्तपुतरेणाप्रपर्दनेन कण्ठकेन विरोहिततनुलता,
इति । अत एवाङ्कुराधरतः प्रभृतीत्यादि वक्ष्यते । अम्बरी प्रत्यक्षम् । धामिनी
रानी । उच्छ्वसितमिलनेन त्रिविधमभयता दृश्यता । उच्छ्वसितं प्राण इति वा ।
यदच्छ्रया यथाकर्षंविद् । यथ तथानच्छ्रति यस्य निरक्षयनतया हविर्दृष्ट्यादि
गच्छति । आभिवात्येन मदपुगीमनेनोपकरणीकुर्वन्त्यावततां वदन्ति । उच्चावपैः
प्रकृतवस्त्रसंस्पर्शभिः, निविधैर्मिति वा ।

अपरेणुरित्यादादीदृशी मालती समदस्यतेति संक्षेपः । दिशि मनिरिव शुभसि ।
विराजणं सूर्यः । अभिहृता न्यङ्गता । तामरसं वक्ष्यम् । स्पर्शो विद्यासः । अति-
मुक्तं पुष्पनेदः । केचिन्मालतीलतापुष्पमण्ड- । सटमि दन्ति । 'अविस्था-
दानो लज्जमनस्मात्' । गौरी गौरात्री, पार्वती च । सखलपुष्पाहरणं परमिति
पंदरीषोपेक्षयुक्तम् । शिवमपुराणदत्तादयश्चकार्थदानेयुक्तम् । दि-
शः हविरोऽलकहरणः । दोहदोऽभिन्दनः । कटपिटेननुग-
मेणाय । शिञ्जानं चन्द्रावमयम् । निन्देयः सर्वतद् ।

हामनिमग्नपरिकासनाया, मकरकेतुकेतुपताया, कुलदेवतेव चन्द्रम-
सः, पुनःसंजीवनौषधिरिव पुष्पधनुषः, वेलेव रणसागरस्य,
ह्योत्सेध यौवनचन्द्रोदयस्य, महानदीव रत्निरसामृतस्य, कुसुमोदसि-
रिव मुरनगरोः, घालविशेष वैदग्ध्यस्य, कौमुदीव शान्तेः, धृति-
रिव धैर्यस्य, शुग्दालेव गौरवस्य, बीजभूमिरिव विनयस्य, गोघ्नीव
शुणानाम्, मनस्वितेव महानुभावतायाः, सुप्तिरिव शार-
ण्यस्य, कुचलवदलदामदीर्घलोचनया पाटलापरया कुन्दकुङ्कुल-
स्तुदशनया शिरीषमाटामुङ्गमारभुजयुगलया कमलकोमल-
रया पङ्कजमुरभिनिःश्रुतितया चम्पकायदातदेहया कुसुममध्येष
साम्बूलकरद्वयादिभ्या महाप्रमाणाश्चतरारूढयानुगम्यमाना, कति-
पयपरिचारकपरिकरा मालती समदृश्यते । दूरदेव च दधी-
चप्रेम्णा सरस्वत्या लुण्ठितेव मनोरमैः, आकृष्टेव कुतूहलेन,
प्रत्युद्गतेषोत्कलिफाभिः, आलिङ्गितेषोत्कण्ठया, अन्तःप्रवेशितेष

भङ्गलवङ्गी नानारसौषमण्डितः । लल्लटलम्बलङ्घारधटललितको मत ॥ अ-
चूले चिह्नम् । मकरिका मकरधरे रूपम् । वेला यथा सागरं क्षोभयति तद्वदेव
रणम् । क्षोभेन यथा सागरो दुरगर एवमेतयापि रणः । यथा । ज्योत्स्नया विना
चन्द्रोदयो भवन्नपि न इति मिलितान्विभाव्यते तथेतया विना दीर्घं सविश्राम-
न्यत्र न दृश्यते । रतिप्रधानो रस शृङ्गार एव । साधुर्गतिशययोगिताप्रवृत्त्याच ।
हासनममृतम् । यदुक्तम्—'शृङ्गार एव परम परः प्रह्लादो रसः' इति । सुप्रदीपो
एतं दहन्त्यनं मोहनमिति पर्यायाः । मालविका न कंचन सुमति, तद्वदेव वैद-
ग्ध्यम् । कौमुदीति । तथापि चान्द्रविशयसंभवात् । प्रियते येन धृतिः ।
अस्मां शरतां धैर्यमपि । यद्वा धृतिः प्रवेशरक्षणम् । यथा प्रविशन्कथिदाग्रनिर्द्वं
प्रियते केनचित्तया धैर्यं तावाग्रस्यति । यावदेवा न दृष्ट एतस्या दृष्टया सर्वे धैर्य-
शून्या इति । 'समानविद्यवित्तधीन्युद्धिद्वयसामनुसृष्टेराज्यरेरेकप्राप्तनवबन्धो गोष्ठी-
मनस्वितः' इत्यनेनैतस्या महानुभावताया व्यभिचानिलमुच्यते । यस्याग्रमनस्वित्या
तेन महाशयलमेवावश्यं संभावयतीति स्थितमेव । सुप्तिरिवेति । यथा कथि-
त्संशतदृष्टिर्गन्धर्वविलुप्तस्पर्शते तद्वत्सादितयान्दवीकं तादृश्यम् । एतदाग्र-
यणेन परिपूर्वावस्थितोपभोगप्रतिस्तरूपमेवायं । कुसुममध्येषेति । कुचल-
यादिभिर्नयनादीनां विधानम् । तत्कोऽधोऽधतरः । 'वातोऽपधैर्यमथ तनुलम्'
इति तनुते तरत् । अत्र च व्याख्यानम्—'तनुत्तं द्वितीरवयःश्रुतिः' इति ।
अश्रुतरो वा गर्दभेनाध्याया जातः । मालतीति । एवं दधीचपरिवारभूतया
मालव्या गुणवर्णनद्वारेण सरस्वत्या एव निःसामान्यगुणातिशयो भवत्येते । लुण्ठित-
येति । वश्यमानं शर्षकादि । तथा मनोरमैरेव

हृदयेन, स्त्रपितेवानन्दाश्रुभिः, विष्णुनेव स्मितेन, वीजितेयोद्ध-
सितः, आच्छादितेव चक्षुषा, अभ्यर्चितेव वदनपुण्डरीकेन,
सर्वाकृतेवाश्रया सविधमुपययौ । अवतीर्य च तुरगादूरदेवान-
तेन मूर्ध्ना प्रणाममकरोत् । आलिङ्गिता च ताभ्यां सविनयुग-
विदन् । सप्रश्रयं ताभ्यां संभाषिता च पुण्यभाजमात्मानमम-
न्यत । अफथयच्च दधीचसंदिष्टं शिरसि विनिहितेनाञ्जलिना नन-
स्कारम् । अगृह्णाद्याकारतः प्रसृत्यग्राम्यतया तैस्त्रैरपि पेशलेण-
लापैः सावित्रीसरस्वत्योर्मनसी ।

क्रमेण चातीते मध्यंदिनसमये शोणमवतीर्णायां सावित्र्यां शत्रु-
मुत्सारिनपरिजना साकूता मालती कुसुमप्रसरणादिनी समु-
सृत्य सरस्वतीमायभाषे—‘देवि, विज्ञप्यं नः किंचिदस्ति रहसि ।
अतो मुहूर्तमवधानदानेन प्रसादं क्रियमाणमिच्छामि’ इति । सर-
स्वती तु दधीचसंदेशादङ्घ्रिनी किं वक्ष्यतीति स्तनविनिहितवाम-
करनखकिरणदन्तुरितमुद्गिद्यमानकुनूहलाङ्कुरनिकरमिव हृदयमुत्तरी-
यकुलवल्कलैकदेशेन संछादयन्ती, गलतावतंसपद्मेन ओतुं श्रव-
णेनेव कुनूहलात् धावमानेनानवरतश्वाससंदोहदोलायितां जीविनाश-
मिथ समासन्नलतामवलम्बमाना, समुत्सुङ्गस्य मुखशशिनो लावण-
प्रवाहेण शृङ्गाररसेनेव श्रावयन्ती जीवलोकम्, शयनकुसुमपरिमल-
लभैर्मधुकरकदम्बकैर्मदनलदाहश्यामलैर्मनोरधेरिव निर्गल्य मूर्ति-
रुत्क्षिप्यमाणा, कुसुमशयनीयात्सरशरसंश्वरिणी, मन्दं मन्दमुद-
गाम् । ‘उपांशु कथय’ इति कपोलतलप्रतिविम्बितां लज्जयेव कर्णभू-
मालतीं प्रवेशयन्ती मधुरया गिरा सुधीरमुवाच—‘सखि मालति
किमर्थमेवमभिदधासि । काहमवधानदानस्य शरीरस्य प्राणात्
या । सर्पस्याप्रार्थितोऽपि प्रभवत्येवातिवेलं चक्षुष्यो जनः । सा ।

५०५ । कुण्डनं च पाथेयाभिवितरणमेवमन्यत् । उत्कलिना रहसिदिक् । सवि-
५०६ । अपि च यः शिखो दुरासमिधमायाति, तस्य कुण्डनादिसर्वमर्चनं
यगानं कियत इति श्वनिः । पेशलेहैर्घः ।

आकूलमभिप्रायः । रहस्येभ्यन्ते । सरस्वतीलादौ सरस्वती कुसुमशयनीयादु-
त्सुदतिश्रुति संवन्धः । अवतंसपद्मेन गलतेतीर्थभूतलक्षणे तृतीया । संदोहः
समुद्रः । संश्वरः संज्ञः । उपांशुपुष्पम् । अतिनेल्मतिमात्रम् । ‘अतिपेशलः’ इति
पाठे पेशलः सुन्दरः । चक्षुष्योऽनुकूलः । समिव व्यक्तम् । चक्षुष्य इतिमात्रा दधी-

काचिदा न भवति मे स्वसा सखी प्रणयिनी प्रागसमा च ।
नियुज्यतां यावतः कार्यस्य क्षमं क्षोदीयसो गरीयसो वा शरी-
रफनिदम् । अनवरकरमाश्रयं मे त्वयि हृदयम् । प्रीत्या मनिसरा
विधेयास्त्रि ते । व्यावृणु वरयर्णिनि, विरक्षितम्' इति ।
सा त्वयादीत्—'देवि, आनाखेव माधुर्यं विषयाणाम्, लोडु-
पतां चेन्द्रियग्रामस्य, उन्मादितां च नवयौवनस्य, शरिरग्रतां
च मनसः । प्रत्यनैव मम्मथस्य दुर्निवारता । अतो न मामुपा-
लम्भेनोपस्थानुमर्हसि । न च बाह्यज्ञता चपलता कारणता
वा बाधालतायाः कारणम् । न किञ्चित् कारयत्वसाधारणा
स्वामिमक्तिः । सा त्वं देवि, यदैव दृष्टासि देवेन तत्त एवा-
रभ्यास्य कामो गुरुः, चन्द्रमा जीवितेशः, मलयमरदुच्छ्वास-
हेतुः, आधयोऽन्तरङ्गस्थानेषु, संतापः परममुहत्, प्रजागर आतः,
मनोरम्यः सर्वगतः, निःश्वासा विषयमेसराः, मृत्युः पार्श्ववर्ती,
रणरणकः संचारकः, संकल्पा मुक्तुपवेशदृष्टाः । किं वा विहा-

न इति चिन्तति । —
'देवं गुरु'
व्यावृणु प्र
यैवो निगते
भारतान्तराष्ट्र
गुरुमतीकान्, उपदेश वा । तद्वक्तृतिष्ठान् । यथा देवतास्य गुरुत्वार्थं बधि-
द्वयार्थं संभवति । जीवितलोचनः स्वामी जीवितेशः । विदिताना मदवदा-
रमममहेतुता । अमृतमयावेन च जीवितसंचारकत्वकल्पान् । अथ च जीवि-
तेशो मृत्युः । अन्तादयो ह्यापात एव त्वं समदन्ति, अनवरतं सेवमानाः
पुनः कामोदीपकत्वेन मृत्युं रिक्तान्ति । रात्रपक्षे जीवितेशः बधि-पुरोहितप्रद ।
उच्छ्वासमुच्छ्वासगत हेतुः । अथ च आनन्दानन्दे कारणम्, एतत्त सविषयता
विषयनीयाः । आधवधितरीया । अथ एवात्मन्ययत्न शरीरे वानि स्थानानि
हेतु, एतन्नान्तराष्ट्रान्तराष्ट्रिकतामयनेषु शिष्टतरीयकताधिकारेषु । परं प्रह-
रम् । अमृतोऽमृतो वा, अन्यत्र परममुहमित्यर्थं च अतः प्रमो वाधवद्वद्व-
बधिन् । सर्वगताकारा अपि समन्तरताः । विष्टो विष्टो, देवता । मृत्यु-
रिति । लक्ष्मीकालेन विधितं विवर्ते । एतेऽपि कार्ये मृत्युतिष्ठ देव । एतत्त
दुःखमपीष्टम् । अत एव संसारत एवमेव संसारनिवारणं च
चरितं वपु च प्रवर्ते कः । विविध हि वद—संसारः,

पयामि । अनुरूपो देव्या इत्यात्मसंभावना, शीलवानिति प्रक्रमति-
रुद्धम्, धीर इत्यवस्थाविपरीतम्, मुमग इति त्वदायत्तम्, स्थिरप्रीति-
रिति निपुणोपक्षेपः, जानाति सेवितुमित्यस्वामिभावोचितम्,
इच्छति दासभावमाभरणत्कर्तुमिति धूर्तालापः, भवनस्वामिर्न
भवसीत्युपप्रलोभनम्, पुण्यभागिनी मज्जति भर्तारं तादृशमिति
स्वामिपक्षपातः, त्वं तस्य मृत्युरित्यप्रियम्, अगुणतासीत्यधिक्षेपः,
स्वप्नेऽस्य बहुशः कृतप्रसादासीत्यसाक्षिकम्, प्राणरक्षार्थमयं वत इति
कातरता, तत्रागम्यतामित्याज्ञा, वारितोऽपि बलादागच्छतीति
परिभवः । तदेवमगोचरे गिरामसीति श्रुत्या देवी प्रमाणम् इत्य-
भिधाय तूष्णीमभूत् ।

अथ सरस्वती प्रीतिविरागचरितेन चक्षुषा प्रत्यवादीत्—‘अग्नि-
न शक्नोति बहु भाषितुम् । एषास्मि हे स्मितयादिनि वचति
स्थिता । गृह्यन्ताममी प्राणाः’ इति । मालती तु ‘यदाक्षापयसि । अ-
तिप्रसादः’ इति व्याहृत्य प्रहर्षपरवशा प्रणम्य प्रजविना हुरोर्
वतार शोणम् । अगाध दधीचमानेतुं व्यथनाश्रमपदम् । इतः
सखीस्नेहेन सावित्रीमपि विदितवृत्तान्त्वामकरोत् । उत्कण्ठामा-
भूता च ताम्यता चेतसा कल्पायितं कथंकथमपि दिवसदे-
पमनैपीत्, अस्तमुपगतवति भगवति गभस्तिमति, स्मितवत्
मयतरति तमसि, महसिकामिव सितां दिशं पौरंदरी दरीमि-
केसरिणि मुञ्चति चन्द्रमसि, सरस्वती शुचिनि चीनांशुरुगु-
मारे तरङ्गिणी दुग्दधोमले शयन इव शोणसैकते समुपविष्टा
स्वप्नचुनप्रार्थनापादपतनलप्रां दधीचचरणनखचन्द्रिकामिव लला-
टिष्ठां दधाता, गण्डस्थलादक्षप्रतिविम्बितेन ‘चाण्डासिनि, अयम-
सावाहृतो हृदयदयितो जनः’ इति अवणसमीपवर्तिना निवेद्यमान-

इति महान्तः, स्वविग्रहः । अनुपम इत्यतिरेकमिदं तत्रास्तीति वक्ष्यते सावि-
त्री मालती वेदभ्येनाह । प्रथम आरम्भः । निपुणोपक्षेपो बुद्धिमत्प्रक्रमः ।
धूर्तालापः प्रत्यारण्यवनम् । वारित इति । भवसेवेत्यर्थः ।

प्रक्रमितेति गर्विण्यवयवम् । अगम्यमगच्छे सरस्वती प्रणितात्त्वयामासेति गन्धः ।
गमन्तिमन्त्रविः । पौरंदरीदेवी । दरी पुष्टा । चीनेत्यादि तैद्यतिशेपणम् ।
उपमानस्य तु दुग्दधोमल इत्युक्तम् । तरङ्गिणी प्रतीतिर्न क्षीयमानेन
रुद्धेये मतिपुष्टे च चन्द्रिका चन्द्रितम् । कल्पदासैवामो कलाटिष्ठ

मदनसंदेहेवेन्दुना, विस्तीर्यमाणनयस्त्रिणयधवालेन घाटय्यजनी-
कृतचन्द्रकलाकलापेनेव करेण बीजयन्ती स्वेदिनं कपोलपट्टम्, 'अत्र
दधीचाहते न केनचित्तवेष्टव्यम्' इति स्तिरजीनं विसृज्य पातितं
विलामवेष्टयामिष घाटय्यणाटिकावधिसूत्रं सनयन्ती कथमपि
हृदयेन वहन्ती प्रतिपालयामास । आसीत्तस्या मनसि—'अहमपि
नाम सरस्वती यत्रागुना मनोजन्मना जघन्येव परवशीकृता तत्र
का गणनेतरासु तपस्विनीष्वस्तितरलासु तरुणीषु' इति ।

आजगाम च मधुमास इव मुरभिगन्धवहः, हंस इव कृतसू-
पालवृत्तिः, शिरापटीव पनप्रीत्युन्मुग्धः, मलयामिष्ठ इवाहित-
सरसचन्दनधवलतनुलतोरकम्पः, कृष्यमाण इव कृतकरकथम-
हेण महपतिना, प्रेर्यमाण इव कंदर्पोदीपनदशेण दक्षिणानिलेन,
वहमान इवोत्कलिकावहलेन रतिरसेन, परिमलसंपातिना मधुप-
पटलेन पटेनैव नीलेनाच्छादिताङ्गयष्टिः, अन्तःस्फुरता मत्तमदनक-
रिष्णोराद्वायमानेन प्रतिमेन्दुना प्रथमसमागमविलासविलक्ष्मि-
तेनैव धवलीक्रियमात्रैककपोलोदरो मातृतीक्ष्णीयो दधीषः ।
आगत्य च हृदयगतदयितानूपुररयमिभयेव हंसगद्गदया गिरा कृतसं-
भाषणो यथा मन्मथः समाकाशयति, यथा पौषनमुपदिशति,
यथानुरागः शिक्षयति, यथा विदग्धताध्यापयति, यथा सामभिरामो

वत्तर्कः समूहः । वास्तव्यजन चामरम् । सनमप्ये प्रवेष्टाभावातिरधीनमि-
त्युक्तम् । यद्यपि प्रवेष्टनिषेधननिमित्तं वेदवती एतयति स तिरधीनं सन-
योदधिसूत्रम् । विमलपथेऽव्ययीभावः । कुपपट्ट इत्यर्थः । सनयन्ती कलनयन्ती ।
रतिः शब्दार्थयोरदिकः । 'सनन्ति' इति वा पाठः । तपस्विनीषु वरादीषु ॥

आजगामेत्यादावाक्रमयेति संबन्धः । मुरभिगन्धवहो वातः मुरभिगन्धं च यो
वहति । श्रुतिधारणम्, प्राणवाशा च । यवः । सारं सान्द्रं यचन्दनं तेन
धवलया तनुलतमाहितयव वस्तम्पः कामधर्मो यस्य । अन्यत्र चन्द्र-
मासं यथाय सान्द्रं भवन्ति वासन्त्यो जलाशयाकाहित उक्तम्पः कामधर्मं
देनेति । कृष्यमाण इत्युदीपनधारण्यद्व । वरा रत्नवतः, हस्तव वरः ।
हस्तस्य वर्णं समुचितम् । महपतिबन्धः । प्रेर्यमाण इति । अनिलस्रोचितमे-
तन्मर्म । वहमान इति । कलस्रोचितमेतद् । उच्छ्लिष्ट वरादिक, उर्ध्व-
यव । रसोऽभिलषः, अर्कं च । परिमल आभोरः । पटलं समूहः । प्रतिमा प्राति-
पद्यम् । यथा मन्मथ इति । मन्मथस्य प्रमथनशीलत्वेनाकाशममुचितम् ।
एवं सर्वत्रोपरिच्छेदी । इत्यमित्वं वर्तते उपदेशः । देवतामिव सर्वं समोपभ्यारवर्णं
प्रवर्तते । पुनरित्ये च यन्मथर्वविशदो

रामामरमयत् । उपजातविक्षम्भा चात्मानमकथयदस्य सरस्वती
तेन तु सार्धमेकं दिवसमिवानयत्संवत्सरमधिकम् ।

अथ देवयोगात्सरस्वती नमार गर्भम् । असूत चानेहसा स
लक्षणाभिरामं वनयम् । तस्मै च जातमात्रायैव 'सम्यक्त
हस्याः सर्वे वेदाः सर्वाणि च शास्त्राणि सकलाश्च कलाः तत्र
सादात्स्वयमाविर्भवन्ति' इति वरमदान् । सद्गुरुश्रावया एवं
यितुमिव हृदयेनादाय दधीचं पितामहादेशात्समं सावित्र
ब्रह्मलोकमारुरोह । गदायां च तस्यां दधीचोऽपि हृदये हृदिन्येव
भिहतो भार्गववंशसंभूतस्य भ्रातुर्मांझणस्य जाग्रामक्षमाळाभि
धानां मुनिकन्यकामात्मसूनोः संवर्धनाय नियुज्य विरहातुरस्तां
वनमगात् । यस्मिन्नेवावसरे सरस्वत्यसूत वनयं वस्मिन्नेवाश्रम
लापि मुतं प्रसूनवती । तौ तु सा निर्विशेषं सामान्यस्तन्यादिना हनै
शनैः शिशू समयर्धयन् । एकस्तयोः सारस्वताख्य एवामवा
द्वितीयोऽपि यत्सनामाभवत् । आसीच्च तयोः सोदर्ययोरिव गा
णीया प्रीतिः ।

अथ मारस्यतो मानुर्मद्विक्ता यौवनारम्भ एवाविर्भूताशेषविग
संभारस्त्वस्मिन्मग्नयसि भ्रातरि प्रेयसि प्राणसमे मुहुरि वतं
वाह्यं नमस्तमेव संचारयामास । चकार च कृतदात्परिमहत्सा
तस्मिन्नेव प्रदेशे प्रीत्या प्रीतिपूडनामानं निवासम् । आत्मनाया
याद्री, कृष्णाजिनी, चन्करी, अक्षयलयी, मेराली, जटी च भूत्वा
वपस्यनो जनयितुरेव जगामात्मिकम् ।

अथ तस्मात्प्रवर्धमानादिपुरुषजनितात्मपरणोन्नतिनिर्गतप्रपोषा
पानेश्वरशिरोवृत्तः, सकलकलागमगम्भीरः, महामुनिमान्यः,

न तया कर्मणः सन्निवर्तयन्मन्त्रारणादिभिः । इत्यस्याप्यस्य निबन्धनार्थं शेष
वै विमर्ष इति इत्यदिभिः कुत्रिच्छन्त सन्निवर्तयन्ति ।

अनेहसा कथेन । रहस्यं कथयन् । कथिनी वक्त्रम् ।

वक्त्रमुक्तं वक्त्रं तद्वत्त्वम् । 'वक्त्रं तद्वत्त्वो दण्डः स्वात्मन्यतो वक्त्रं तद्वत्त्वम् ।
तद्वत्त्वार्थेनैव वक्त्रं वक्त्रं तद्वत्त्वम्' इति वक्त्रं तद्वत्त्वम् । वक्त्रं तद्वत्त्वम् ।

अनेहसा वक्त्रं तद्वत्त्वम् । वक्त्रं तद्वत्त्वम् । वक्त्रं तद्वत्त्वम् ।

विपक्षक्षोभक्षमः, क्षितितललम्भायतिः, अस्पृक्षितप्रपृक्षो भागी-
रर्षाप्रवाद इव पावनः प्रावर्त्तत विपुलो वंशः । यस्मादजा-
यन्त वात्स्यायना नाम गृहमुनयः, आश्रितधीता अप्यनाल-
म्बितालीकयककारणः, कुतकुटुम्बता अप्यवेडालयुत्तयः,
विशर्जितजनपद्वयः, परिहृतकपटकीरकुचीकूर्पाकूवाः, अगृहीतग-
ङ्गराः, न्यकृतनिकृतयः, प्रसन्नप्रकृतयः, विगतविकृतयः, परप-
रीषादपराचीनपेवसः, वर्णत्रयम्यावृत्तिविशुद्धान्धमः, धीरधिपणा-
यभूताप्येषणाः, प्रसङ्गसुकस्यभावाः, प्रणतप्रणयिनः, क्षमितसम-
स्तज्ञापान्तरसंशीतयः, चट्टादितसमप्रमथार्थमन्धयः, कथयः,
वाग्मिनः, विमत्सराः, सरसमापितव्यसनिनः, विदाधपरिहास-
वेदिनः, परिषयपेशलाः, मृत्युगीतवादित्रेप्ययासाः, ऐतिह्यस्या-
विरुष्णाः, सानुकोशाः, सत्यशुचयः, साधुसंमताः, सर्वसदयसौ-

इति गच्छन्तो य आदिपुराः पूर्वतान्धराः शुक्रायाश्वेः कृतः क्षेत्रं वरण्यानं
चट्टादिशाखाप्यादिनामुक्तविशेषो यस्य सः । अन्यत्र प्रवर्धमानस्तु वामनकपी
य आदिपुरो हरिलेन कृतिता सप्तदशतिमांशस्त्वं तस्य स इति । किञ्च त्रैलोक्य-
कान्तिहासे ब्रह्मलोकप्रसादिषुपदादृष्ट्या कमण्डलुवत्प्रमाणितादृष्ट्या समभवदिति
वार्ता । प्ररोषो वयः, हम्बम् । परमेष्ठो राज्ञः, हरयः । सत्त्वतो कल्पनो वृत्तया-
नामागमलेन एव कलकलेन च सत्त्वकलेन वराधमनं तु य च । महामुनिर्बहुवपि ।
विपथाः रात्रयः, रौद्रयः । चीनो पक्षिणो वा पक्ष्येरेषु वदिषु । आयतिः प्रतापः,
विस्तारयः । स्वर्जितं साधारण्युतिः । प्रवृत्तः प्रवृत्तः । आसर्जितं अस्पर्द्ध इत्या-
गतयः । धीर्त वेदप्रवम्, विरुर्त्त यः । भिक्षो भयाद् सोद्यद् भनिः चट्टहरादृता ।
अथ य एव सत्यते । बहस्य काङ्क्षः बहस्यय येन विरुत्तवाधितं ते एववा-
रित्वाधितबहस्यकरो भवन्त्येव । अमी तु य तपेति विरोधः । कुटुम्बतं निवय-
विरोधः । यत्र कुटुम्बप्रमाणमात्रमोजनम् । न वैराग्यं द्विजातिरेषां तेः, विरोधे
तु कुटुम्बानां मतं भवन्तं येन कृतं स कर्षं विहाल्यतिर्न स्यात् । पट्टिर्ध्वेष्टविदो
व्यवहारः, पदो वा । कपटो व्यावृत्तिः । कूर्पाः कुटुम्बः । आश्रमदिशा व्यव-
हारः, समूह इत्यर्थः । एतेष्वानुर्त्तं परिहृतं वैः । गङ्गे पापम् । निरुतिः शास्त्रम् ।
प्रवृत्तिः समाधः । पराचीनं पराश्रुतम् । अन्धोऽन्धम् । पीठ स्थल । विपन्ना
कुटिः । अप्येषणा कायाः । असाहस्यः स्थिरः, सुशुभः । शाखाः कट्टयाः ।
संशीतिः संशयः । शनिर्बहुर्बोवः प्रवेद्यः । परिहासं विदन्ति, य तु खरं कुर्वन्ति ।
परिषयः संसृष्टः । शुभमायः, अद्वन्द्व्या इत्यर्थः । अथासाः, न तु तरेधनिताः ।
ऐतिह्यमागमः । अनुधोसो दया । संमदा इत्यः । सौहार्दं शीतिः । तरे गुण

चक्रवाकिका, जाङ्गलिको मयूरकः, ताम्बूलदायकश्चण्डः
 भिषकपुत्रो मन्दारकः, पुस्तकवाचकः मुदृष्टिः, कलादध्यानीकः
 हेरिकः सिन्धुपेणः, लेखको गोविन्दकः, चित्रकूटीरवर्णः
 पुस्तककुमारदत्तः, मार्दङ्गिको जीमूतः, गायनो सोनिद्रमहः
 दित्यो, सैरन्ध्री कुरङ्गिका, वांशिनी मधुकरपारावती, गान्धर्वगो
 ध्यायो ददुरकः, संवाहिका केरलिका, लासकयुवा वाण्डर्विकः
 आक्षिक आसण्डलः, कितको भीमकः, शैलालियुवा शिलजम्भः
 नर्वकी हरिणिका, पारशरी मुमतिः, क्षपणको वीरदेवः, रूपकः
 जयसेनः, शैवो वक्रधोणः, मन्त्रसाधकः करालः अमुरविराजः
 सनी लोहिताक्षः, धातुवादविद्विहंगमः, दार्दुरिको दामोदरः
 येन्द्रजालिकश्चकोराक्षः, मरकटी वाग्रघूडः । स एतैश्चान्यैश्चाहुः
 म्यमानो बालवया निम्नतामुपगतो देशान्तरालोफनकौतुमाश्रितः
 हृदयः सत्स्वपि पितृषितामहोपात्तेषु माघणजनोचितेषु विमर्श
 सति चाविष्टिमे विद्याप्रसङ्गे गृहाभिरगात् । अगाध निरपम
 महयानिय नययौधनेन स्त्रीरिणा मनसा महतामुपहास्यताम् ।

अथ शनैः शनैरत्युदारव्यवहृतिमनोहन्ति बृहन्ति राजकुलानि
 वीक्षमाणः, निरपमविद्याविभोक्तितानि च गुरुकुलानि सेवमाना
 महाहंलापगम्भीरगुणयट्रोष्ठीश्रोतृनिष्ठमानः, स्वभाषगम्भीरपी

हर्षिणीया वीरा संस्मृतमर्दुधम् । बहन्ति बालावनिर्घा एतदावकगमम्
 ककुत्तिको गारुडिकः । निरपमः । 'सर्वदार, कपटः स्थातृद्वयकालु हेरिकः'
 पुनरुपेयकारः । 'प्रगाथनोपकारका सैरन्ध्री मन्त्रसा स्यूता' । वरद्विषा य
 कदरिमर्दनं विभो । स्वयमेव वर्तयति वः । कुनेयारिना वरुणः ध्यानसप्त
 पदे । अश्वेद्विषाटीशशिधो धूमकारः । शिरसो धूमः । ऐलवी सर्वं क
 दूयति वडः । कारुणी निपुः । अमुरविराज्यगदी बालावनिष्ठपी । धातुकर
 मित्रमकारकः । मरकटी परिक्रद । निम्नज्यम्भान्धवम् । कौतुकेति । व पुन
 र्कोविद्विमया । एतदेव मन्त्रगीलरिना प्रघटयति । निरपमः गान्धर्वः
 महयानियनः । स्त्रीरिणा मनसा ।

अनुसरेतद्विषा-नेपथेनो वमन्तः । तस्य विषयानुसरेतानामप्येव ममि
 तमम् । वीरमण इत्यनेनप्यन. विमति प्रकृतमुपकंशितवशेतितामद । अप
 वीरमणो व तु पुनरुपेयकारकः । कदरिना इत्यनेन केरलविषमहामनः
 केरलिके मित्रमकारकम् । वरुणः कपटः । ककुत्तिको वमि ककुत्तः पशुनाम् ।

नानि विदग्धमण्डलानि च गाहमानः, पुनरपि तामेव वैपश्चिती-
मात्मवंशोचितां प्रकृतिमभवत् । महत्तु फाल्गुनामेव भूयो
वात्सायनवंशाध्यामात्मनो जन्मभुवं प्राप्तिनाधिवाममगमत् । तत्र
च चिरदर्शनादभिनवीभूतदोहसद्भावेः ससंस्मयप्रकटितशतेपेरा-
मैरत्सवदिवस इवानन्दिताभिगमनो बालमित्रमण्डलस्य मध्यगतो
मोक्षसुरादिबान्धवभवत् ।

इति भीमानगरादौ हर्षचरिते वात्सायनवंशवर्णनं नाम

प्रथम उच्छ्वासः ।

‘वैपश्चिती-’ । आसन्निति । वन्धुभिर्बन्धिभिश्च । योनिपक्षे बालः ॥ बाल्ये
मित्रो रतिनिष्ठोऽस्मात् । इति च—‘तपस्वन्तं हर्षं दृष्ट्वा निष्ठेया जायते रतिः ।
मोक्षमार्गप्रयत्ने तु तेनो नैकास्त्र नियते ॥’ इति । मित्रं सखा, सूर्यश्च मित्रः ।
मण्डलं समूहः । विन्धम् । मोक्षसुरादिभिरपि सूर्यविम्बगणैरनुभूयत इति । आहवा-
दिषामु कश्चिभिर्निजवशवर्णनं वानने तथा वंशः दृशयितः स्वारिति । आत्मनश्च
विरचणम् । सकलकलावैद्यनं ममस्तोति । हर्षस्य चरिते च वर्णयित्वे नाम
प्रस्तुतं वैतदिति उच्यते ॥

इति भीमनगरादौ हर्षचरितसंक्षेपे प्रथम उच्छ्वासः ।

द्वितीय उच्छ्वासः ।

अतिगम्भीरे भूपे कूप इव जनस्य निरवतारस्य ।

दधति समीहितसिद्धिं गुणवन्तः पार्थिवा घटकाः ॥ १ ॥

रागिणि नलिने लक्ष्मी दिवसो निदधाति दिनकरप्रभवाम् ।

अनपेक्षितगुणदोषः परोपकारः सतां व्यसनम् ॥ २ ॥

अथ तत्रानवरताध्ययनध्वनिमुखराणि, भस्मपुंड्ररुपाण्डुरल
लाटेः कपिलशिखाजालजटिलैः कृष्णानुभिरिय कतुलोभागवैर्बुध
रप्यास्यमानानि, सेकमुकुमारसोमकेदारिकाहरितायमानप्रपणानि,
कृष्णाजिनविक्रीर्णशुष्यत्पुरोडाशीयश्यामाकवण्डुलानि, बालिश
विक्रीर्यमाणनीयारचलीनि, शुचिशिष्यप्रतानीयमानहरितकुल
लीपलाजसमिन्धि, इन्धनगोमयपिण्डकूटसंरुटानि, आभिर्भीर
क्षीरक्षारिणीनाममिहोपवेनूनां मुरबलयैर्विलिखितानिरवितर्क
नि, कामण्डलव्यमृदिपण्डमर्दनव्यमयतिजनानि, यैतानपेक्षन्
व्यानामौदुम्यरीणां शम्भानां राशिभिः पवित्रितपर्यन्तानि, वैभो

अतीत्यादि । यस्य कोपादिभाजगण इतिनादिना परेण न येनते स गम्भीर ।
उक्तं च-‘यस्य प्रमादादकाराण्योपदेयमयादय । भावस्य सोपलभ्यन्ते तद्गम्भी
र्यमुदाहृतम् ॥’ इति । अगाधश्च । अकारणमवतारः, प्रवेशनम् । अवतारिणे वै
लवतार, गोपनादिश्च । समीहितसिद्धिं राजगृह आरम्भः प्रवेशलक्षणम्, यत्र
महानलक्षणं च । गुणा औदार्यादयः, आदर्शगजद्वयश्च । पार्थिवा राजानः, दुर्लभ
विद्यागणश्च । पश्यन्ति बाण्डितेन प्रयोजयन्तीति घटकाः, कुम्भाश्च । अने
नारथे राज्ञि बाणस्य कृत्वा एव समीहितसिद्धौ राभास्यत इति सूचितम् ॥ १ ॥

राशिभिः किं, निवर्तमानिद्रिणी च । लक्ष्मी लोभाम्, लयदि च । का
नर्तनगणमयलुप्तम्, काण्डास्तनलुप्ताः । अनेन कृत्वा ईदृशे बले राज्ञे
महा भयं लभ्यन्तीत्युक्तम् ॥ २ ॥

अदोल्यादि । यथा बाणवज्रनां भवन्ति घमन्गुणमस्तिष्ठति गंवर्यः । दिव्य
वृत्त, गजाला च । लोभो वर्जितवैश्यम् । वेदविकं लार्थं क्षेत्रम् । प्रपदेभ्यु लको
वि-नाम् । अद्वितीय इतिनाः गौरवनाका इतिगमनायाः । सोदिगारिणादयम् ।
प्रपदन्त्युदाहृतम् । ‘उद्यन्ति प्रपदानिदशयेदृशे तु वैद्यमनः’ । पुरोडाशीवेवापि
मदित्तत्वे इव । कटिघाः कुम्भाश्च । नीलाया अद्वितीयतः मीरयः । पुरो राशिः ।
आभिर्भीरक्षीरक्षारिणीनां पदवि द्वाकवर्जिता ये वैद्यव्यमिहो । ‘आभिर्भीरा मा गन्तोमे
वा ईदरे काण्डादेन-’ इति । लोभे दिव्यमिहोयम् । आभिर्भीरुर्गणमय
लुप्तम् । अद्वितीयेण लक्ष्मी अनाशयताम्, यत्र मरुदस्य लुप्तवर्जिता । लक्ष्मी

वपिण्डपट्टिपाण्डुरितप्रदेशानि, हविर्धूमधूसरितान्नविटपिकिसल-
यानि, यत्सीयपालकलादितललघारलवर्णकानि, म्रीदत्तृष्णशा-
रच्छागशावकप्रकटितपनुबन्धप्रवन्धानि, शुक्लसारिकारब्धाप्ययन-
दीयमानोपाप्यायविभ्रान्तिमुत्थानि, साक्षात्प्रीतपोवनानीव चिर-
दृष्टानां धान्धवानां प्रीयमाणो भ्रमन्भवन्नानि, बाणः सुखमविष्टत् ।

तत्रत्यस्य चास्य कदाचित्सुमसमययुगमुपसंहरन्नजृम्भत
प्रीप्ताभिधानः संपुष्टमहिष्कायबलादृष्टासो महाकालः । प्रत्यमनि-
र्जितस्मात्सुपगतवशो वसन्तसामन्तस्य बाढापत्येष्विव पयःपा-
यिषु नवोद्यानेषु दर्शितप्लेहो मृदुरभूत् । अभिनवोदितश्च सर्वस्यां
शुषिष्ठां सकलहुसुमबन्धनमोक्षमकरोत्यतपमुष्णसमयः । स्वयमु-
दुरजस्वाभिप्रेक्षाद्रोषामरकलापा इवागृह्यन्त कामिनीनां विदुर-

अपि हर्षं न बल्लेख । कर्मैः समूहैः । निर्गर्ह्यं वेदिष्य । कमण्डलुर्मुनिवरकृतसौ
हिताः कामण्डलव्याः । 'उगददिभ्यो यत्' । यतीनां निष्कितनसादादरस्य
स्वर्गचरणम् । विद्वानो यज्ञः तत्र भव केतनी यज्ञविधयम् । यदुः कौलकः ।
तस्यै द्वितः यदुः । भौदुम्यरीणामिति । तस्यां यज्ञिवत्पात् । वसेभ्यो हिता
वल्लीदाः वत्परिचर्याचतुष्ट । तर्गका. तपोभावा कथाः । कृष्णचारेति धातु-
विशेषणम् । तदुक्तम्—'ल्लेहितसारश्च' इत्याचारो वा' इति साधुचन्द' एवमे
वर्तते । कृष्णचार भूया इति केचित् । तत् न । तेषां तदादुपयुक्तत्वात् । पञ्च-
बन्धा बद्धाः ।

हुसुमसमयो वसन्तः स एव युगं कल्पसाहस्रार्धं वा युगं मासद्वयम् । समुत्पु-
ष्टमहिष्काभिर्भवत् अष्ट विक्रयस्थानानि तेषां निघ्नसो वज्र, अन्यत्र तद्दह-
कास उदितं इतिर्तं यस्य । शब्दपञ्चमूल्यनुरागनभ्यङ्गरूपो अनिष्ट । प्रवृत्तवर्णने
कृत्यदम्बत्र प्रतीयते । न बाधितया । तेषां च—महाकालः सारहासः कल्पमु-
पसंहरन्नमते सुखं च निहारयति । महान्धालो प्रीप्तावयः, शेरवयः । पयो जलम्,
शीरे पावालापलपले—नवमुत्थानमुद्रयने देवां तेषु । इदं प्रथमतयापमनप्रवृत्ति-
स्वर्यः । दर्शितप्लेह इत्यनेनास्य निमिषीषुन्यवहार आरोपितः । निर्मितस्य च पुनः
प्रतिष्ठानमेव पुनम् । शेरः आरिता, प्रीतिश्च । मृदुरक्येरः, सदस्य । अभिन-
वोदित इति । साधारणं विशेषणम् । वातान्तिष्पुष्पभिप्रायेण उदकद्वयवर्णनं
इन्तर्घापी च प्रतपन्नप्रकरणेण तपन्, अन्यत्र सप्तदशेयु प्रणयं जनयन् । अभिन-
वोदितश्च यथा बन्धनमोक्षं करोति । तर्कं हि—'हुवपञ्चभिरेके वा परवत्प्रवते-
पणे । पुत्रप्रन्मनि स्त्रोत्रो बन्धनस्य निधीयते वा' इति । आदरप्रतिपादनाय
स्वर्गशब्दः । अन्यत्र महावज्रकालनं तत्सर्ववदवाचाई

द्वितीय उच्छ्वासः ।

विषयसत्यतन्नि, कटीपंकवमदति, विर-
 धि, रुधिरकुलदुल्लिखेमरिदिशोरफलिसमानकठोरधातकी-
 के, ताम्यत्तान्वेरमयूषवमयुविम्यन्महामहीपरनिवन्वे, दूयमा-
 रददीनदानारयानश्यामिकाहीनमूकमयुलिहि, लोहितायमान-
 दारसिन्दूरितसीभि, सलिलसन्दसंदोहसंदेहसुखन्महामहिप-
 यागकोटिविलिङ्गमानसुदत्तचटिकटपरि, धर्ममर्मरितगर्भुति,
 मर्षादुष्टकुलकातरविहिरे, विषरसरणभाविधि, सदाजुनकुलरू-
 ञ्चरनिवर्तमानोत्तानक्षफरसारपट्टोपपल्वलान्मसि, दायजनित-
 त्रगभीराजने, रजनीराजयस्मनि, कठोरीमवति निदापकाले,
 प्रतिदिशमाटीकमाना ह्योपरेषु प्रपावाटकुटीपटलप्रकटलुण्ठका,

यत्तद्विनाशं पर्मासदाः । अत एव पतत्रित्वेऽपि पृथगुपादानम् । पतत्रितामि-
 श्रयेण धामनिर्लेणावदेव समुचितम् । एषा तथाभूतहजमाकात् । कटीयो गोमयम् ।
 त्वर्णतापात्रटिलं पुष्पकादि । किशोरकेति । बाळवेन तुणायमहिष्णुना,
 यतादिशवध दोषवे । पातकी स्तानेदः । सवकः पुष्पगुच्छः । रुम्बे-
 ते हस्ती । वमयुः करिकरसीकरः । विम्यन्त आशीमयन्तः । निगम्वाः सानवः ।
 रदाः करिणः । सैनं क्षीणम् । भाग्याना अमरसरणधर्मकलाटीपयुष्पकायामिष्य
 इत्येवावर्धयिनी । क्षीया अतिवर्धयिष्युः । सूका पुत्रितहीनाः । अत्येहिता
 मेहिता मयन्तो लोहितायमानाः । मन्दायाः पारिमदहमाः । सिन्दूरिता आहितसि-
 न्धुग इव । लोहितस्तम् । ग्रामस्य ग्रामान्तरेण यथासा सीमा । सन्दः सुनि । विलि-
 ङ्गमाना विपाद्यमानाः । मर्मरिणा पुष्पवेन चम्पदायमानाः । धर्मगो लया । कुटिलं
 दुषाभिः । विहिराः कुटुटायाः । धाविषः चल्ता वेदिवाह्या दिष्टाः प्रानिवा ।
 सदाश्रयेन मेकट्यमाह । मर्जुना वसुमन्थीः । कुररा वीषपक्षिणः । कूटः चण्ड
 एव संशयकारिताश्वरत्नेन सुखन्त । एषरा मन्थार्य । सारे सितोदरतात् ।
 वले नड्डले । कुररासदृशेन यदा वृज्जति तदा मत्स्याः पीडिताः सन्त वात्रव-
 तीति वसुधनोऽयम् । नीराज्रनमिति । नीराज्रं चान्तिवर्म । रात्रवर्मा
 त्वन्याधि । एने- एनेरपचयकारितात् । मातरिधानः पीडिताः प्रवर्तन्तेत्या-
 (—प्रतिदिशमित्यादि । आटीकमाना लब्धैर्मन्ताः । तन्निशायमेतत् । रजो-
 वशादेतेषां तपविषमन्निवेशात् । प्रीत्ये खेवंविधा मयना प्रवर्तन्तेति कलधर्मः
 उन्मत्तपक्षे—आटीकमाना इत्यादि सर्वं वक्ष्यमाणयोग्यतया योजकीयम् । उद्धत-
 मणाया सुन्मादस्मानुभावाः । तदुच्यम्—अ-
 यनोदितप्रपाविततृतागीतपठितमिगणोत्तरपूज-
 कल्पनोपयोगैरन्यैषांस्वस्थितचेष्टाजुष्टादिभिर्जुभावेऽभिनन्देत् इति

द्वितीयं उच्छ्वासः ।

शेखानजरत्नरश्मिप्रदीपज्वालाः, सप्ररोहा इवातपातुरवन-
मदिपनासानिकुञ्जखलनिःश्वसे, सापत्या इवोद्गीयमानजवनवात-
हरिणपरिपाटीपेटकेः, सधुकुटय इव दक्षमानसलघानुसूतकु-
लधूमकोटिभिः, सावीचिवीचय इव महोष्ममुक्तिभिः, लोमशा-
व शीर्यमाणशात्मलिफलतूलतन्तुभिः, दहणा इव शुष्कपत्रप्रक-
ण्टिभिः, सिराला इव लणवेणीविविरणेः, उच्छ्वास इव धूय-
माननययवशृङ्गाकलशकुभिः, दंष्ट्राला इव चलिदललसूची-
शतैः, जिह्वाला इव वैश्वानरशिखाभिः, उत्सर्पत्सर्पकशुकचूडाला-
मल्लसम्भरसाभ्यवहरणाय कषलप्रहमिवोष्णैः कमलमधुभिरभ्य-
स्यन्तः सकलसलिलोच्छोपपर्मपोपणापटदैरिव शुष्कवेणुवनात्को-
टनपटुरवैन्निमुषनविभीषिकामुज्ञायन्तः, द्युतचलचापपक्षभेजी-
नारितसूतयः, त्विषिमन्मयूररलतालातलोपकल्माषपुष इव एतदि-

तरे सर्व एव करतलदि वादयन्ति । शिखाना. सम्प्रययानाः । करको इति मेदः ।
प्ररोहोऽङ्गुरा । उन्मत्ता अपि शेदासि भवन्ति । सापत्या इवेति ।
उन्मत्ता अपि श्वभ्रादिपतनमयादपत्यानि न सजन्ति । पेटके धूपैः । सधु-
कुटय इवेति । दक्षमानाभिप्रायेणोक्तम् । उन्मत्ता अपि श्लेषप्राया एव
श्लेषस्य शुक्लमाषादुमवर्णनं समुचितम् । कुटिलपदेन च धुक्कुटीतादयमाह ।
अवीचिनं कमेदस्य वीचय इव वीचयो ज्वालय । महोष्मेति । उन्मत्ता अपि
शेखरिणाप्युपान्वते । लोमशा इवेति । उन्मत्ता अपि धुदकर्मणिना लोमशाः ।
एवं चापांस । दहः कुटिलिच्छाः । सास्यास्तीति दहय । 'दह' हस्तम् च' इति च ।
उन्मत्ता अशुद्धतनं विना दहयुष्य भवन्ति । सिराला प्रकटलायव । उन्मत्ता
अपि इत्यतः सिराला भवन्ति । वेणी पङ्क्तिः । सिरालादयवप्रतिपादनाय वेणीपदम् ।
स्यधुः कूर्चः । धूय शिखारव । उन्मत्ता अपि शेषशयनामाचारोपरमधर । दंष्ट्रा
वह्निर्निर्गता दन्ता । शतल. श्वविष् । एषी वीचिवीचयप्रतिपादनाय वीचिवीचय-
दंष्ट्राः शतल. श्वविष्. पक्षाश्च शतल उच्यन्ते । तथा च—'श्वविष् शतल-
रिव' इति महाभारते दहयत इत्याहु । उन्मत्ता अप्येवमादिविच्छेदे सर्वं जीवन्ते ।
एवं जिह्वाय अपि । एवमेव ज्ञानादिना विज्ञानमुक्तपदस्तदुपपत्तिरिति दहय इत्यहम् ।
मल्लसम्भो मल्लप्रहः । साभ्यवहरणाय शोषणम् । रत्नानां च धुक्कुटीनां भोजनम् ।
'मधु' चाप्येव शोषे धूपे दहयः कषलोऽप्यहम् । अश्वत्थान्ति । एतन्निर्गच्छोऽप्यहम् ।
इति । ययो दीप्य । शोषणाय श्वविष् । विभीषिकामिति । ये शपरा
शनदीप्यते त्रिभुवनेऽपि भवमुत्पादयन्ति । वातः सिद्धिरिति पक्षिमेदः ।
पक्षे—विश्वरूपदीप्यतेऽपि दीप्यम् । श्वविष् । त्विषिमन्मयि ।

तगुञ्जाफलरकुलिङ्गाङ्गापङ्क्तिवाङ्गाः, गिरिपुत्राः । आं ।
 णभ्रान्तयः, मुक्चनमस्मीकरणाभिचारचरुपचनचतुराः, रजि-
 तिभिरिव पारिमदः । ६० । ११ । १२ । १३ । १४ । १५ ।
 वसून, अशिशिरसिकतावारक्तिरंहसः, तत्तरीलविलीयमानदिल-
 जतुरसलवलिप्रदिग्गः, दावदहनपच्यमानचटकाण्डस्त्रण्डसवि-
 कोटरकीटपटलपुटपाकमन्धकटवः, प्रावर्तन्तोन्मत्ता मातरिश्वानः

सर्वतश्च भूरिभस्त्रासहस्रसंघुस्रणमुभिता इव जरठाजग-
 म्भीरगलगुहापाहिषायवः, कचित्स्यच्छन्दरुणचारिणो हरेना-
 कचित्सदनलविवरविधर्विनो यभ्रवः, कचिज्जटावलम्बिनः क्रीडा-
 कचिच्छकुनकुलकुलायपातिनः इयेनाः, कचिद्विलीनलाभारक-

न्मुकम् । कम्पायं रक्तकृष्णम् । गुञ्जा रक्तस्रोतलानि त्येदितकृष्णानि मरु-
 स्कुलिङ्गा अभिकृष्णा । अङ्गापङ्क्तिवानीवाङ्गापङ्क्तिवानी दग्धान्वजानि । रे-
 साङ्गापङ्क्ते मलिनचरीरा भवन्ति । उन्मत्ता अप्यभिचारचरुपचनचतुरा-
 पतन्ति । साकारभीषणा भ्रमन्ति च ॥ अभिचार उच्चाटनम् । अभिचारी-
 चाटनमारणाद्यर्थं चरुपचनं कुर्वन्ति, रक्तेन चाग्नीन्धीषयन्ति । पारिमदं विम-
 मदना इत्यन्ये । उन्मत्ता अपि निर्विबेदतया रणपदि यत्तेष्विदृश-
 प्रायममिषु विक्षिपन्ति, तत एव विजित्य दोषाय पर्यवस्यन्ति । तान्मिद-
 र्हां वेगो वेद्यः तं । श्रित्यजगुरदममारः । दावदहनेन पच्यमानानि यानि पट-
 णानि तेषां विदारणवशात्स्फुटिता ये स्रग्धाः कपालानि तेः । दोलवदुपारी-
 तं स्वचित्तानि कचाममानानि यानि तद्विकोदरेषु कीटपटलानि किमिदमृष्ट-
 पामतिपेशलत्वेन सत एव तस्यै, तन्मैरुपवाञ्छादकृतया स्थितैः पुटपाकैः प्रह-
 र्मोऽन्यन्तरपातस्त्रण्डान्वेन कटव उद्वेज्यः । अत्राभिपाकेन स्रग्धत्वं स्रग्ध-
 र्मसि मरणात्मचित्तं च कीटानाम् । उन्मत्ता इति । ये योन्मत्तास्ते शिक-
 व्याः, कर्दमविलिप्तदिशो मन्धकटवः चादीकरायाः पूर्वोक्ताः क्रियाः प्रायेण कु-
 र्वन्ति । सर्वत्रापि महाबाहवे च निच्छयान्वेयाः । मातरिश्वानो वायवः ।

मयं न चेत्यादौ दावाभवः प्रत्यक्षयन्तेति सवन्धः । मया इति । संपु-
 नुराजनम् । जरठाजगम इदमर्थः । मया एव गुञ्जा मलगुराः । सच्छन्दमपि म-
 दयारवि । चरण भक्षणम्, गमनं च । इमिषाः शृङ्गाः, मृगाश्च । यभ्रवः कपित्थ-
 मकृष्णश्च । इतरत्र यभ्रामृषिश्च । कपित्थः पित्र्यः । कपित्थहयमुनिनगर-
 न्मनुष्या एकाभेदोपचारेण कपित्थः । एते च जटवस्त्वत्तपारिणः । कुजवा बीडाः ।
 इयेनाः दुष्टाः, पञ्चिकाश्च । अथय धर्ममन्त्रकाः, अधोमथा वा । कदाचि वि-
 नयया पीतलम् । ओष्ठकपाः । आ समन्तात्कदिन आदत्ताः, सी-

शुक्तयः शुष्केषु सरःसु, स्वेदिन इव विलीयमानमधुपटलगोलग-
लितमधूच्छिष्टवृष्टयः काननेषु, खलतय इव परिशीर्यमाणशिखा-
संहतयो महोपरेषु, गृहीतशिलाकवला इव ज्वलितसूर्यमणि-
शकलेषु शिलोच्चयेषु, प्रत्यदृश्यन्त दारुणा दायाप्रयः ।

तथाभूते च तस्मिन्नत्युमे मीष्मसमये कदाचिदस्य स्वगृहावस्थि-
तस्य भुक्तवतोऽपराहममये भ्राता पारश्वश्चन्द्रसेननामा प्रविश्या-
कथयन्—‘एष गन्तु देवस्य चतुःभमुद्राधिपतेः सकलराजचक्र-
चूडामणिभेणीशाणकोणकपणनिर्मलीकृतचरणनद्यमणेः सर्वचक्रव-
र्तिनां धौरेयस्य महाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीहर्षदेवस्य भ्रात्रा कृष्ण-
नाम्ना भवतामन्तिकं प्रज्ञाततमो दीर्घाभ्यगः प्रहितो द्वारमध्यास्ते’
इति । सोऽब्रवीन्—‘आयुष्मन्, अविलम्बितं प्रवेशयेनम्’ इति ।

अथ तेनानीयमानम्, अनिदृग्गमनगुरुजडजह्नुम्, कार्दमिकषे-
लपीरिफानियमितोच्चण्डचण्डानकम्, पृष्ठयेद्वत्पटधरकर्पटपटितग-
लितमन्थिम्, अनिनिविडमूत्रबन्धनिन्निनान्तगलहनव्ययच्छेद्या
लेगमालिकया परिकलितमूर्धानम्, प्रविशन्त केगहारकमशाक्षीम् ।
अप्राक्षीष्ट दृग्देव—‘भद्र, भद्रमशेषभुवननिष्कारणबन्धोत्तत्र-
भवतः कृष्णस्य’ इति । सः ‘भद्रम्’ इत्युक्त्वा प्रणम्य नातिदूरे समु-
पाविशत् । विभ्रान्तभ्रात्रवीन—‘एष गन्तु स्वामिना माननीयस्य
सेव्यः प्रहितः’ इति विमुच्य पार्षयन् । अथ बाणः साररं गृही-

त्वाह । वक्रकलशन्दरलगुणलक्षणाव । समूहः । शुक्रमन्त्र प्राणिभेदाः ।
मनुरदक्रीभो माक्षिककरणः । म (हृत्) लक्ष्यम् । मन्त्राय गन्धार्थाः
शिक्षा ज्ञानं, चूडा च । स्वरं निवृत्तावहो यो वशी देव । शिलाचया गिरिः ।
‘बाणो वक्षिणतो वक्षिणोऽथ वनमुच्यते’ ।

तथाभूतदेश इत्यादिनामान् प्रज्ञे जेष्ठमादरतिशय इत्यर्थान् । भावुर्वैत-
नः । न तत्रास्ति (१) । एतेन सत्यं विमतिं प्रादुर्भवमाह । अथमवमानान्तरेण
या तस्य तदा प्रवेशमाकम् । एतदेव देवस्यस्यदिशेरेवमदममुनेन शान्त्याह
इत्यनेन पोषमिष्यते । पारश्वश्च शूराणाम् । बाणो वक्षिणपथम् । बाणाग्रिभः ।

तेनः पार्षभोऽयः । धौरेयो सुकृष्णः । प्रज्ञाततमोऽपि वीर्यवान् । एतन् च वान-
-वधुमान एव सम्भवे ।

जडा मन्त्राद्यन्ताः । कार्दमेन रक्तं कार्दमिकम् । चेत्तं वक्रम् । पीरिका धारि-
क । पृष्ठमुच्यम् । पटपटितये । चक्राणाम्यच्छेदकं कणः । पटधरे जीनवधम्
‘नैव वसिष्ठम् । लेगमालिकेति । अन्वेति तदस्य विलः प्रक्षिप्त (१) पट
दन्तः स्वरम् । ‘परिधीन’ इति पठे वेतिन इत्यर्थः । तत्रवपनः पूष्मस्य । नाति

त्वा स्वयमेवावाचयत्—‘भैरवकृतसंदिष्टमवधार्य फलप्रतिबन्धी
भीमद्विरपहरणीयः कालातिपात इत्येतावद्वार्धजातम् । इतरद्वा-
र्धासंवादनमात्रकम्’ । अवधृतलेख्यार्धश्च समुत्सारितपरिजनः संदेशं
पृष्ठवान् । भैरवकृतस्त्ववादीन्—‘एवमाह मेधाविनं स्वामी—जाना-
त्येव मान्यः यथैकगोत्रता वा, समानजातिता वा, समं संव-
र्धनं वा, एकदेशनिवासो वा, दर्शनाभ्यासो वा, परस्परानुराग-
प्रवर्णं वा, परोक्षोपकारकरणं वा, समानशीलता वा, स्नेहस्य
हेतवः । त्वयि तु विना कारणेनाट्टेऽपि प्रत्यासन्ने वन्द्याविव बद्ध-
पक्षपातं किमपि श्लिष्टमि मे हृदयं दूरस्थेऽपीन्दोरिव कुमुदा-
करे । भवन्तमन्तरेणान्यथा चान्यथा चार्थं चक्रवर्ती दुर्जनैर्मादित
आसीन् । न च तत्तथा । न सन्त्येव ते येषां सतामपि सतां न
विद्यन्ते मित्रोदासीनद्वयः । शिशुचापलापराचीनचेतोवृत्तितया
च भवतः केनचिदसहिष्णुता यत्किंचिदसदृशमुदीरितम् ।
इतरो लोकस्तथैव तद्गृह्णाति वक्ति च । सलिलानीव गतानु-
गतिकानि छोलानि सद्यु भवन्त्यविवेकिनां मनांसि । बहु-
मुलमवगणनिश्चलीकृतनिश्चयः किं करोतु पृथिवीपतिः ।
तत्त्वान्वेषिभिश्चास्माभिर्दूरस्थितोऽपि प्रत्यक्षीकृतोऽसि । विश-
प्तचक्रवर्ती त्वदर्शम्—यथा प्रायेण प्रथमे वयसि सर्वस्यैव
चापलैः दौष्टावमपराधीति । तथेति च प्रतिपन्नं स्वामिना । अतो
भवता राजकुलभक्तकालक्षेपमागन्तव्यम् । अवचेष्टीवाट्टपरमेश्वरो
बन्धुमध्यमधियसम्प्राप्ति मे बहुमतः । न च सेवावैषम्यविपादिना
परमेश्वरोपसर्पणभीरणा वा भवता भविष्यम् । यतो यद्यपि—

दूर इति । अपि तु दूर एवेति सर्वत्रैव स्वस्य प्रभावविशेषं प्रतिपादयति । कर्तुं
प्रतिबध्नाति दगादीति फलप्रतिबन्धी । कालातिपातः कालव्ययः । अर्धजातमभिधे-
यशहरः । अवधृतो ज्ञानः । एवेत्यादि कारणमुत्तरोत्तरमप्रधानम् । अन्यथा चान्यथा
चेति । एतेन निविशेव संनवतीति दर्शयति । अत एवाह—न च तत्तथेति ।
तथात्वे तु बाणस्य दुर्भेदता प्रमज्जेत् । वृष्णस्यपि तावत् पञ्चपातः स्वामिप्रता-
पदि च दोषादेव भवेत् । अत एव वदयति—तत्त्वान्वेषिभिरित्यादि । मादित
इत्येतावति वक्तव्य आहोदिव्यजेन दुर्जनां संरतिविरवधता इति प्रतिपादितम् ।
अतएव वदयति—तथेति च प्रतिपन्नं स्वामिनेति । सतां तापूनमपि । सतां
भवताम् । उदासीनो मध्यमः । अपराधीनापराधुनी चेत्तेऽतीर्ष्याः ।

द्वितीय उच्छ्वासः ।

नताभियोगः, न निजकलत्रपर्यपुत्रिणामु । गुणवति धनुषि
 पुष्टिः, न पिण्डोपजीविनि सेवकजने । अपि च । अस्य मित्रो-
 णमात्मा, मृत्योपकरणं प्रभुत्वम्, पण्डितोपकरणं वेदाध्यम्,
 योपकरणं लक्ष्मीः, रूपोपकरणमैश्वर्यम्, द्विजोपकरणं सर्व-
 , मुहुरसंस्मरणोपकरणं हृदयम्, धर्मोपकरणमायुः, साधनोप-
 णं शरीरम्, असिहतोपकरणं पृथिवी, विनोदोपकरणं राजकम्,
 णोपकरणं प्रतिपक्षः । नास्याल्पपुण्येरेवाप्येव सर्वाविज्ञादि-
 त्प्रसूतिः पादपङ्कज्या इति । मुत्वा च तमेव चन्द्रसेनं
 तमादिशत्—'कृत्वकसिपुं विमान्तमुत्तिनमेनं कारय' इति ।

अथ गते च तस्मिन्, पर्यंते च घाते, संघट्टमानरत्नपट्ट-
 संपुटपीयमान इव क्षयिणि क्षामतां प्रव्रजति घाटपायतास्याग्नेऽप-
 रादावपे, शिथिलितनिजबानिजवे जपापीठपाटलेऽष्टाचलशिखर-
 समलिते रण्यतीव कमलिनीकण्टकभूतपादपङ्कजे पतन्ते, पुरः

। प्रसादनं संपादनम्, एतच्च । गुणो ज्ञा, शौचांकाय गुणा । उपक्रिय-
 तेऽनेनेपुपकरणमुपयोगः । आत्मेति । नहि मित्रानि मित्रमित्रिणेन
 गण्यकारिण इत्यादि निविदेत्यन्ते । प्रभुत्वमिति । तस्य प्रभुत्वं तेषां
 र्जनं दानसंपादनादि । यथा—'यथाकालं प्रवर्तन्ते पण्डिता' इत्यादि वेदाध्य-
 यात्रावेष्टया पण्डितानां क्षेत्रादिष्वपादनपेक्षितया हि तेषामपि न प्रणीयते ।
 अनेन पण्डितसामान्यात्तदनिश्चयेन तस्य समुचितमेव देशकर्मनितिक ।
 वेदाध्यापेक्षितं दर्शयतीति यावत् । वाग्यं तुत्या । तद्वीर्यरत्नपट्टादिप्र-
 णितिरथा उपादिष्वुत्वा एव समन्तेऽभ्येष्टमनर्हतात् । रूपोपेत्यादि ।
 णानां योपक्रमेव समुचितम् । तत्र नेधर्मेव हेतुः । ऐश्वर्यमर्हतात् । न तु
 णादिष्वेते सर्वसमर्हन्ति । तद्वैद्यदेव दाता भव्युच्छते । एवमादि ।
 एव समन्ते । तस्यादिदेवान्येकमनर्हतात् । एव हृदयादि तनुरभिज्ञ-
 ण्य विकारणीयम् । गुणमेकव्यवहारात् एव । एतं गुणरत्न । तस्य
 पणिप्रयेन पादयोः कण्ठपुण्यसमन्वितम् । पुण्यरत्नपट्टादि । ए
 तस्यैव जपानुपपत्तिरिति । 'भोजनपट्टादि तद्विदने वदितुं शक्यं' ।
 वायुः । ज्ञा रश्मिर्बलं पुण्यम् । असीद लवट । शोभते
 रिणकपचर्मं घतपादपट्टादिपुण्यम् । तद्व्रतीवेति । एव तस्य
 शिवाप्रये शिवे पयि । ये पुनरुपपत्ते रित्याद्यन्तकारकं लवट
 सन्ते तन्मपि कण्ठिनीत्यादि निर्वच्यम् । तद्व्रती रत्नपट्टादि । पुरः

भगवत्या महाभेतया मान्दत्याप्यया कृतमकलगमनमद्भुता, दद्या-
त्तीर्थादो दान्यपशुश्राभिः, अभिनन्दितः परिजनवरतीभिः, पन्दित-
परणेरभ्यनुतापो गुरुभिः, अविषादितेराग्रानः शिरसि कुलदृष्टेः,
परितगगनोत्साहः शत्रुभिः, मौहूर्तिकमतेन कृतनक्षत्रदोहदः, शोभने
दुर्गे हरितगोमयेपलिनाजिरस्यण्डिलस्यापितमसितेतरणुमुममा-
सापरिक्षिप्रकण्ठं पिष्टपश्चाद्बुलपाण्डुरं सुगन्धिद्वितनवपूतपद्मं पूर्ण-
बलसमुदीभमानः, प्रणम्य बुलदेवताभ्यः कुमुदफलपानिभिर-
प्रतिरुपं अपह्निर्निजद्विजैरनुगम्यमानः, प्रथमचलितदक्षिणचरणः,
प्रीतिवृष्टामिरगान् ।

प्रथमेऽह्नि चर्मकाठकं निददकं निष्पत्रपादपविषमं
पपिकञ्जननमरिक्यमाणप्रवेशपादपोत्तीर्णकाट्यायनीप्रतियाननं शुष्क-
मपि पङ्क्तिवन्धुः कृपितपादबुललम्बिकलोलजिह्वालवास-
ह्वरैः पुलकितनिषाद्यमहगोलाद्बुललिङ्गमानमधुगोलपलितसरपा-
संपादै रोमाञ्चितमिव दम्पत्यलीम्बरयूलाभीरुचन्दलदातैः हनै-
भण्डिकाफाननमतिक्रम्य महकूटनामानं माममगान् । तत्र च
हृदयनिर्विशेषेण ध्याया मुहुरा च अगतपतिनाम्ना संपादितसपर्यः
सुखमवसन् । अथापरेगुरुतीर्थं भगवतीं जामीरथी यष्टिमहक-
नाभि वनप्रामके निशामनयन् । अन्धमिन्दियसे रक्तपादार-
मुपमगितारमन्धजिरपति कृतसर्निवेशमाससाध । अतिष्ठ च नाति-
दूरे राजमयनम् ।

सन्धे । दत्तेत्यादिभगो । दान्यपशुश्राभिःप्रत्येक समुचित एव । अभिनन्दित
इति । प्रतिपद द्वयमुपमम् । वरसो बुद्ध । आग्रानः शिरसि कुम्भितः ।
मौहूर्तिक गणद्यः । नक्षत्रदोहदं प्रति नक्षत्रग्रहणम्, नक्षत्रविशदोऽभिलषो
वा । अजिरमग्नम् । स्थण्डिल मूः । परिक्षिप्तो वेष्टितः । पिष्टपश्चाद्बुलमात्रयो-
क्तभिः पपनिरहुनीनिमैत्रस्याव वीर्यते । अप्रतिरुपं प्रत्येकं मन्त्रम् ।
निजैलादिना स्वस्य दानुवमुपम् ।

हर्तीर्णं निशालः । कालायनी दुर्गा । प्रतिपत्तना प्रतिया । वननसापव-
धितमिवैरुपश्रुता । जिह्वैव लला । वीर्यलब्धः । गोलाद्बुलः कृष्णमुगो वानरः ।
मधुगोलं माक्षिककण्ठः । सरपा मधुपक्षिणः । अभीरुः शतावरी । चन्दलवि-
नवनात्यभि । प्रायेति चन्द्रसेनेन । हृदयेलापमिप्रत्येक सुखमिदुपम् । मवि-
तारं पत्तनमेदम् । अन्धजिरपति वरीमेद्विन्दते । पतिवेशो वृष्टादिरचना ।

द्वितीय उच्छ्वासः ।

न्यत्र सरज्जलपरैरिव सद्यः सुतपयः पटलपञ्चलतनुभिः कल्पपादपै-
रिव मुक्ताफलजाडकजायमानालोकलुप्तञ्जयामण्डलैर्नारायणना-
भिपुण्डरीकैरिवान्निष्टगङ्गद्वयैः क्षीरोदोदेधैरिव चोत्तमानविकटि-
रुमदण्डैः शेषकणाफलकैरिवोपरिस्तुत्स्नीतमाणिक्यरण्डैः श्रेत-
गङ्गापुलिनैरिव राजदंसोपसेवितैरभिभवद्भिरिव निदापसमयमुप-
हसद्भिरिव विवस्वतः प्रतापमापिषद्भिरिवातपं चन्द्रलोत्समयमिव
जीवलोकं जनयद्भिः कुमुदमयमिव फलं कुर्वद्भिर्ज्योत्स्नामयमिव
चासरे विरचयद्भिः फेनमयीमिव दिवं दंसयद्भिरफालकौमुदीसदृ-
क्षाणीय सृजद्भिरुपह्वयद्भिरिव सातक्रतुयी श्रियं श्रेतायमानैरातप-
प्ररण्डैः श्रेतद्वीपायमानम्, क्षणदृष्टनष्टादित्युगं च मुण्डभिरिव
मुपनमाक्षेपोल्लेपदोलायितं दिनं गतागतानीय कारयद्भिरुत्सारयद्भिः
रिव कुनृपतिफलद्वयद्वली फालेयी स्थितिं विरचयित्वा दक्षाश्व
नपाण्डुरदिशं शरत्समयमिषोपपादयद्भिर्विगतननुमयमित्यान्तरिव
माविर्भाषयद्भिः शशिरुग्मुचीनां चलतां चामराणां सदृष्टौला
मानम्, अपि च दंसयूषायमानं करिकर्णसदृशं, कल्पलतायनाय-

रुमम् । सुतं निर्गतम् । पयः क्षीरम्, जलं च । पटलपञ्चलं च धवलय-
पुष्पाद्यैः वेष्टम् । अन्यत्र धवलयश्च ते तनवः, क्षीणाश्च ते । पुण्डरीकमण्डले-
नारदरुद्ररत्नमणुष्यते । नारदरुद्रा रत्नमेवा, नारदस्य चारुद्रा ।
क्षीरोदेति । शृङ्गयया । शृङ्गं प्रवययताः रक्तचक्रवर्त्तना एवमृता ।
निदापस्य तिरस्करणादभिभवद्भिरिव्युक्तम्—उपहसद्भिरिवेति । प्रतापमो-
पहस एव समुच्चिन्नो वैयर्थ्यात् । अथ च प्रतापपदेन भासा विवस्वतं श्रेतोपि-
समिञ्जिगीषुव्यवहारलक्ष्यमुपन संतापयति इति उच्यते । आनयं प्रकाशम् ।
मापिषद्भिरिति । तस्य सर्वत एकादिदर्शनम् । जीवलोकमिति । यद्य-
निकानां लोकलक्षणं यद्यं चन्द्रलोक इति विशेषः । कुमुदमयमिवेति । कुमुदमय-
नारदुर्गं भवति न तु कालम् । कुमुदमयं च समर्थं वानिहारी । ज्योत्स्नेति ।
नारदे ज्योत्स्ना न संभवतीति विशेषः । एवं च दिवं वेनमयीत्यम् । जलदे हि
वेनानाममावः । कौमुदी कुमुदिनी, वानिही च ज्योत्स्ना । एवं सामान्येनोपा-
हति । विशेषेण श्रेता इत्यवगन्तुं श्रेतायमाना । तेषाम् तेषां स्वयं एव श्रेत-
सत्त्वैस्तपदेन कवचमुपमानतोगुण्यते । श्रेतमुष्ण इत्यवगन्तुं श्रेतायमानः । तेन
यथा श्रेतमुष्णयोगादप्यन्तःस्थित्युत्पत्तेरुदरेण्योगात् एवमवगन्तुं । श्रेता इत्य-
दिवा इत्यन्वे । केचित्तु 'श्रेतमन्वे' इति वदन्ति । इत्येतादौ चमराणां सदृष्टौ-
ल्यमवगन्तुमिलान्वयः । कलेरिव कलेदी । सर्वत्रमिच्छन्ति इति । पटलपञ्चलं च

द्वितीय वच्छासः ।

पत्नीनां लोकप्रयसारोद्ययरचितं चतुर्थमिव लोकम्, महामा-
नतैरप्यवयनीयसमृद्धिसंसारम्, कृतयुगसहस्रैरिव कल्पितसं-
वेद्यम्, स्वर्गायुंदेरिव विदितरामणीयकम्, राजलक्ष्मीकोटिभि-
रुक्तपरिमदं राजद्वारमगमत् ।

अमपयास्य जातविस्मयस्य मनसि—‘कथमिवेदमित्यप्रमाणं
मणिजातं जनयतां प्रजासृजां नासीत्परिममः, महाभूतानां या
परिहयः, परमाणूनां या परिच्छेदः, कालस्य चान्तः, आयुषो या
व्युत्तरमः, आकृतीनां या परिसमाप्तिः’ इति । मेरालकस्तु दूरादेव
गरपाललोकेन प्रत्यभिज्ञायमानः ‘विष्टनु तावरक्षणमात्रमत्रैव
पुण्यमार्गी’ इति तमभिधायाप्रतिद्वतः पुरः प्राविशत् ।

अथ स मुहूर्तादिव प्रांशुना, कर्णिकारगौरेण, वीभक्त्युक्तउन्न-
यपुषा, समुन्मिषन्मानिक्यपदकचन्दयन्धुरदासायन्धकृशावलमेन,
दिमशैलशिलाविशालवक्षसा, हरपूरककुदकूटविकटांसतटेन, उरसा
वपलहृषीकहरिणकुलसंयमनपाशमिव हारं विभ्रता, ‘कथयतं
यदि सोमवंशसंभवः सूर्यवंशसंभवो या भूपतिरमूदेयविधः’
इति प्रमुमानीताभ्यां सोममूर्याभ्यामिव अघणमताभ्यां मणिकु-
ण्डलाभ्यां समुन्मासमानेन, वृद्धद्वन्द्वलायण्यविसरवेणिकाक्षिज्यमा-
नैरधिकारगौरवारीयमानमार्गेणैव दिनकृतः स्तिरभैः प्रसादल-
ब्धया विकचपुण्डरीकमुण्डमालिक्येव दीपया दृष्ट्या दूरादेवा-
मन्दयता, नैष्ठुर्याधिष्ठानेऽपि प्रतिष्ठितेन पदे पदे प्रलयमियावनग्रेण,

तत्कथं सर्वे भावाः कारणभूता इव तत्र लक्ष्मेरन् । अर्बुदं दद्युः कोटयः । कोटि-
रक्षतम् । इह तु बहुसंख्योपलक्षणार्थवर्षुदधोदिशन्त्यो ।
परिसमाप्तिरनात्मः । तिष्ठत्विति । निष्ठापुके कदाचिदनादरसहेतव-

वंसाह—पुण्यमार्गीति ।

अयेलादीवीरगपुत्रयेणाजुगन्धमानो निर्गलाबोधविति संवन्धः । अन्तराले
वस्तन्तरादिर्वर्जनमप्यवेलादिना समनन्तरमेव निर्गमनेन पुनरादर एव प्रती-
यते । अत आह—मुहूर्तादिवेति । पुनराजुपलत्वेन बादर एव पोष्यते ।
वीभं निर्गमम् । बन्धुरं सोमवम् । अथ शुक्लपट्टिप्रकटितम् । तस्य बन्धेन
निवेद्यनेन कृष्णमण्डलं मध्यं यस्य तेन । दिमशैले । दिमप्रहणं यशो प्रवर्त्ततात् ।
हरप्रहणं अशयोरुच्यप्रतिपादनाय पूर्ववत् । हृषीकणीन्द्रियाणि । आनीताभ्या-
मिति । आनयने तस्य प्रमविष्णुता च्यव्यते । यथ सङ्गमानीयते स चयनं

[illegible]

विततविगनेः, पुरः पूजिताभिमवदेवतेः, मूपालवहमेसुर्जैर
 चितां मन्दुरां विलोकयन्, कुतूहलाक्षिप्रहृदयः किञ्चिदन्तरा
 क्रान्तो हस्तयामेनात्युषतया निरवकाशमिवाकाशं कुर्याणम्, मह
 कदलीवनेन परिवृतपर्यन्तं सर्वतो मधुकरमयीभिर्मन्दस्रुतिभि
 र्नदीभिरियापवन्तीभिरापूर्णमाणम्, आशामुखविसर्पिणा बहुल
 नानामिव विकसतामामोदेन लिम्पन्तं प्राणेन्द्रियं दूषदभ्यक्तं
 भधृष्ण्यागारमपश्यत् । अपृच्छथ—‘अत्र देवः किं करोति
 इति । असाधकथयन्—‘एष सद्य देवस्योपवाद्यो यासं ह
 जात्यन्तरित आत्मा बहिश्चराः प्राणा विक्रमक्रीडानुद्दर्पभाव इ
 यथार्थनामा वारणपतिः । वस्त्रावस्थानमण्डपोऽयं महान्द्रूपो
 इति । स तमसादीन्—‘भद्र, श्रूयते दर्पशातः । यद्येवमदोषो
 पश्यामि तावद्धारणेन्द्रमेव । अतोऽहंसि मामत्र प्रापयितुम्
 अतिपरधानस्मि कुतूहलेन’ इति । सोऽमापत—‘भवत्वेवम् । आ
 पृच्छतु भवान् । को दोषः । पश्यतु तावद्धारणेन्द्रम्’ इति ।

गत्या च तं प्रदेशं दूरादेव गम्भीरगलगर्जितोजितेर्विर्या
 चातककदम्बकैर्भुवि च भयननीलकण्ठकुलैः कलकेकाकलकलमुखार
 मुखैः क्रियमाणाकालकोलाहलम्, विकचकदम्बसंवादिमदसुरासौर
 भभरितमुवनम्, कायवन्तमिवाकालमेघकालम्, अविरलमधुवि

कुटा वामहस्तमार्ग इत्यर्थे पृ३. । बहुलैत्यादिना प्राशस्त्यमेव बोधयति । तदुक्तम्—
 ‘मालतीमुक्तपुनागमकुलोपमसौरमम् । दानं पिश्यामुसदसं मुबच्छूर्तं तु वीर
 लम् ॥’ इति । श्लेषिका दानलक्षणम् । एवं च धर्मलक्षणे तु प्रबोधसमयेऽपि
 तथाविधमदवर्णनया श्लेषप्रकृतित्वं प्रकाशयति—‘श्लेषप्रकृतिकं धेष्टं भद्रमिति
 तथैव च’ इति च शास्त्रहस्ता दर्शितम् । धिष्ण्यं मण्डपम् । औपवाद्यः कीश
 इत्यादि । मरुताकेचन संनाशः केचिद्भद्रजातीया उभयसमावा भवन्ति हरिणः ।
 अस्य च यद्यपि विक्रमक्रीडानुद्दिलनेन दर्पशात इति यथार्थनामा वारणपति
 मिलनेन च सानाश्रयमेवोक्तम्, तथाप्यौपवाद्य इति कथनेऽर्धद्रुपेऽपि योग्य
 सान्द्रजातीयत्वं चास्य निधीयते । जालान्तरितो द्वितीयो जाति इतिरुपां प्राप्तः ।
 यद्येयमिति । यदि सत्यं दर्पशातोऽयमदोषो वेति । वाचस्पदधार्ये । यदि च
 न दोष इत्यर्थः । अतो रसदानादिमयेव केनचिद्भुं न सम्यते । कुतूहलेन पर
 शान्कुनद्रुत्ययितः ।

गत्वेत्याद्ये दूरादेवं दर्पशातमभ्यस्यति संबन्धः । गर्जितं वृद्धितम् ।
 पलघः शोडशः । नीलकण्ठ मयूरः । केच मयूरस्यानि । मेघकाल-

दुर्बलपद्मजालकितां सरसीमिवाभ्यवगाढां दशोऽपतुर्धुसुत्त-
वन्तम्, अनवरतमपतंतसशनैरामन्त्रकर्णतालदुन्दुभिष्यनिभिः पद्म-
मीप्रवेशमद्गलारम्भमिव गायन्तम्, अविरतपलनचित्रप्रिपदील-
लितलास्यहयैदोलयमानदीपेदेहभोगनया मेदिनीविदलनभयेन
भारमिव छपयन्तम्, दिग्भिषितटेषु कायमिव कण्ठयमानम्,
आदवापोदछादलवया दिग्धारणानिषादयमानम्, ब्रह्मगम्भमिव
स्थूलनिशिदग्धेन करपत्रेण पाटयन्तम्, अमान्तं भुवनाभ्यन्तरे
बलिरेव निर्गन्तुमीदमानम्, सर्वतः सरसकिसलयलतालासिभि-
ल्लेखितैश्चिरपरिषयोपचितैर्धनैरिव विक्षिप्तसरोवलयिसविसरक्ष-
लमलिलैः सरोभिरिव बाधोरमेरापीयमाननिद्रापतमयसमुचितो-
पपातानन्दम्, अपि च प्रतिगजदानपचनादानदूरोत्क्षिप्तेनानेकस-
मरविजयगजनालेरामिरिव बलिपलयरजिभिसनीयसीमितारक्षि-
मोदरेणाविस्मयीयसा हसार्गलदण्डेनागलयन्तमिव सकलं सकुल-
शैलसमुद्रद्वीपकाननं बहुमां चक्रवालम्, एकं करान्तरार्चितेनोत्प-
लायेन कदलीदण्डेनान्तर्गतशीकरसिष्यमानमूलम्, मुरुपद्मवमि-
वापरं लीलाबलम्बिना मृगाळजालकेन समररसोषरोमाश्रकण्ड-
कितमिव दन्तकाण्डं यदन्तम्, विसर्पन्त्या च दन्तकाण्डयुगल-
हस्य कान्त्या सरःप्रीडास्वादितानीव कुमुदवनानि बहुधा वमन्तम्

इति । मेघदूतस्य चानन्ददम्बनीलपद्मलङ्कारमादिभुक् । मञ्जि-
ना वै मधुविन्दस इव मधुविन्दो मञ्जीरुपमाभूतिप्रदानि पद्मप्रामा-
ञ्जलानि यस्याम् । 'पद्मं विन्दुमालं म्नादावह करिणामिति' । यथा-
पद्मसल्लिङ्गस्यनो विन्दुमिव दवेभ्यः । सादिनाभुकराजः शाकः शक्ति-
करी ॥' इत्युक्तम् । अन्ये मधुविन्दो मधुरन्दकपालैः पिबन्तीति व्या-
यम् । मधुमरः परासी । मधुमयगाढामिति । परिणताम् । दशो वाक्कवसा-
धनुषीमिति । 'धनुष्योमयगाढायां छेत्तविन्दुमिच्छितः' इत्युक्तम् । पद्मे
शङ्खचर्चरित्वः । कर्णेत्यादि । कर्णौ च धनुषिभिरिति । 'कर्णौ च करिणः च
करिणौ शत्रुशक्तिनौ' इति । पद्ममी दशा त्रिपरी एकपक्षोक्षेपे पादप्रयावर्ति-
नयो लीलाः । आहवः शङ्खः । मधुलम्बो मधुलम्बम् । करपद्मे कर्च-
लमिच्छितदन्तं मयति । तत्र मेदयति लम्बम् । अमान्तमवर्तमानम् । छेति
विदे । आधोरनैर्वापरेदेः । पद्मवाचाय कतिचित्किलयम् । अर्धतयन्त
टकं कुवाणम् । इमुदवनानीत्युल्लेखः । दन्तयोर्वनीयास्तत्तमाह—

पिपलपिण्डेन चामरेणैव चट्वा बालधिना विराजमानम्, सञ्च-
 शिरसीकरण्डलेन दिग्विजयपीठाः सरित इव पुनःपुनर्गुह्येन
 गुह्यन्तम्, क्षणमवधानदाननिस्पन्दीकृतमफलावयवानामन्यद्विरद-
 द्विष्टमाकर्जनाद्बलनानामन्ते दीपंस्तुकारैः परिभवदुःखमिवावे-
 न्तम्, अलक्ष्ययुग्ममिवात्मानमनुशोचन्तम्, आरोहाधिरुष्टि-
 भवेन लज्जमानमिवाहुलीतिरितमहीतलम् मयं गुह्यन्तम्, अव-
 ण्णदीनमुक्तकबलपुपितारोहाटनानुरोपेन मदवन्द्रीनिमीलितने-
 त्रिभागम्, कथं कथमपि मन्दमन्दमनादरादादानं कथलाम्,
 अवजग्यतमालपद्मवस्तुवश्यामलरसेन प्रभूततया मदप्रवाहमिव मुखे-
 नाभ्युत्थजन्तम्, चलन्तमिव दर्पेण, असन्तमिव शौर्षेण, मूर्च्छं-
 तमिव मदेन, घुटन्तमिव चारुण्येन, द्रवन्तमिव दानेन, वल्ग-
 नमिव बलेन, मातन्तमिव मानेन, उच्यन्तमिवोत्साहेन, ताम्य-
 न्तमिव तेजसा, लिम्पन्तमिव लावण्येन, सिञ्चन्तमिव सौभाग्येन,
 क्षिप्यं नयेयुः, परं रोमविषये, गुरुं मुखे, सच्छिद्यं विनये, मृदुं
 शिरसि, ददं परिचयेयुः, द्रव्यं स्वन्ययन्त्ये, दीपंमायुषि, हरिद्रमुदरे,
 सततप्रवृत्तं दाने, चलमदं मदलीलायुः, कुलकलप्रमायसतायुः,
 जितं क्षमायुः, पट्टिवपं क्रोधमोक्षेयुः, गरुडं नागोद्धृतिषु, नारदं
 वारुणं, बालवैद्येति कथायां वताः । तेषु बालवत् आवत एव शास्त्रकृतमभि-
 प्रेन । तथाच—'यावन्मूर्तिरप्यस्य वक्षसावलनायुः । शुभो हेमो गजेन्द्रणामा-
 दतः कुरते गुणम् ॥' इति तैत्तिरीयम् । आवताद्रपातक्रमेण गोपुच्छदायत इति
 विप्रदः । समानाहो हि बालधिः शोक करोति । यदुच्यम्—'बक स्थूल व हलं च
 पुच्छं कचविशर्जितम् । समानार्द्धं हि नायस्य भर्तुं शोककरं स्थूलम् ॥' इति । वंश पृष्ठ-
 नमि, कुलं च । क्रम अनुगृही, पारम्पर्यं च । बालधि पुच्छम् । लज्जमानमिति ।
 य एवमेव च भूमि छिद्यति, दपं शोचति । आहुती हरिकरणप्रवाह, क-
 ण्णता च । तन्त्री आलम्ब्य, गात्रनिद्रा वा । चलन्तमिव इति । दर्पाधिकरणसमुच्चि-
 तक्रियाप्रतिपदनगर्भान्नायं व्याख्येयम् । क्षिप्यमिति । उक्तं च—'नखाः
 क्षिप्याः क्षिताः शला' इति । परम निःकृष्टम् । यच्च क्षिप्यं प्रीतिमानस कथं परमः
 प्रीतिशून्यो मयतीति विरोधः । एवं गुरुर्लक्ष्मीर्न, भावार्थेय । विनय इति ।
 उक्तं च—'विनये मुनिमिलुत्वाः कुञ्ज नगाय गृह्णता । निमिषसाधिकलाच
 पाशं नागा महीपते ॥' इति । स्वन्ययन्त्ये प्रीतमूढे । दक्षिः कृष्टः, दुर्गन्धः । नागाः
 दानं मदवति, विवरणं च । बलमशो हलम् । मरो दानम्, गुरुहृदयः । नागाः
 परिभ, सर्पाः ।

वनपरिमलानाम्, अपूर्वद्विमागमं' शीकरनीहाराणाम्, शिष्याञ्ज-
लपरं गर्जितादम्बराणां दर्पशावमपश्यत् ।

आसीदास्य चेतसि—'नूनमस्य निर्माणे गिरयो प्रादिताः पर-
माणुताम् । पुनोऽन्यथा गौरवमिदम् । आश्रयमेतन् । विन्ध्यस्य
एन्तायादिबराहस्य करः' इति विन्ध्ययमानमेनं दौवारिकोऽब्रवीत्—
'पश्य ।

मिथ्येयालिरितो मनोरथशतैरिनिःशेषनष्टो मियं
चिन्तासाधनकल्पनाकुलधिषां भूयो वने विद्विषाम् ।

आयानः कथमप्ययं स्मृतिपथं शुन्यीभवमेतमां
नागेन्द्रः सहते न मानसगतानाशागजेन्द्रानपि ॥ ४ ॥

वदेदि । पुनरप्येनं दृश्यसि । पश्यं सायरेयम्' इत्यभिधीयमानश्च
तेन मद्गलपद्मिलकपोलपट्टपट्टितां मत्तामिष मद्परिमलेन मुकु-
लितां कथमपि तस्माद्दृष्टिमाकृष्य तेनैव दौवारिकेणोपदिश्यमान-
धर्मां समतिक्रम्य भूपालसदृशसंकुलानि त्रीणि कक्ष्यान्तराणि
चतुर्थे मुक्तास्थानमण्डपस्य पुरस्तादजिरे स्थितम्, दूरादूर्ध्वस्थितेन
प्रांशुना कर्णिकारगौरेण व्याघ्रामप्यावतवपुषा शम्बिणा मौलेन
शरीरपरिवारकलोकेन पट्टिस्थितेन कर्तृशरसम्भ्रमण्डलेनेव परि-

बानि । मधुश भ्रमरा, विद्याध । शङ्करः सिन्दूरारिदानम्, रसमेदध । मधुष्णाः
परिपूर्णः, भद्रादिनानाहृत्, जगृहो वा ।

प्रादिता प्राणिनाः । मिथ्येयेति । तस्मा निःशेषनष्टत्वात्पुनरमावप्रसङ्ग-
मिःशेषेत्वाद्यभिप्रायेणाह—मनोरथशतैरिनि । तस्मा व्यापारहितत्वात्पृथ-
मनस्यत्वादेवाह—सहस्र इत्यादि । मानसं मन, मनोभेदोऽपि । आशा दिशः,
अभिप्रायोऽपि । 'देवमिति' इत्यादौ चकचर्तिनं हर्षमश्रुतीति संबन्धः । मद्गलेन
पट्टिने कपोलादौ पत्रिताम् । मत्तामिषेति । मत्तस्य वननि, मुकुलिनदृष्टिषु
भवति, गतिर्वैकल्यादन्येन हृष्यते । भोजनं भोक्ष्यम् । मुक्ते एतास्त्वनं लोह-
दर्शने तदर्थं मण्डपस्तथा । ऊर्ध्वस्थितेलादि साधारणम् । प्रांशुनोक्तत्वेन, अन्यत्र

मुने भवं मौल्य । मुह्यति इति लघुः । पट्टिस्थितेनेति साधारणम् । कर्तृशरं

उपपन्नमिष्टिाकरेणोपरिगमानाम्यनुशां धृम्यमायमिष दिपगकरेण,
भूषणममाममुन्मत्तपदपयन्तमण्डलेन । प्रदक्षिणीविद्यमानमिष
दिपरेण, अमणमद्विनिरिभिरपि दूषमानं, लोयोष्मणा पेन्तायमान-
मिष चन्दनपत्रं लावण्यजलधिसुदहननेकरान्योर्मितेन, निज-
द्विदिग्धान्यपि सूपचक्रपूडामलिभूतान्यमहमानमिष दर्पदुःखा-
सिषया चामगनिननिमेन बटुपेव अगन्ती राजलक्ष्मीं दधानम्,
सकलमिष चतुःसमुद्रलावण्यमादायोत्थितया मिया मनुपच्छिष्टम्,
आमरणप्रभाजालजायमानानीन्द्रचतुःसदृशाणीन्द्रप्राप्तप्रदितानि
पितृममानमिष राज्ञां संभाषणेषु परित्यक्तमपि मनु ययन्तम्, काष्ठ-
कपालव्रीतमप्यमृतमुद्रमन्त्रम्, विगन्धमापितेष्वनाष्टमपि हृदयं
दशयन्तम्, प्रगादेषु निषलामपि मियं स्थाने स्थाने स्थाप-
यन्तम्, वीरगोष्ठीषु पुलकितेन कपोलम्यलेनानुरागसंदेशमिषो-
गंष्टु रणमिषः मृण्यन्तम्, अतिशान्तमुभटकलहालापेषु स्नेहपृष्टि-
नेष दृष्टिमिष्टे कृपाने पातयन्तम्, परिदाममितेषु गुरुप्रताप-
नीतस्य राजकस्य स्वच्छमादायमिष दशनांशुभिः कथयन्तम्, सक-
ल्लोकहृदयस्थितमपि न्याये तिष्ठन्तम्, अगोचरे गुणानाममूमौ
गौभाग्यानामविषये वरप्रदानानामज्ञावय आक्षिपाममार्गे मनोदया-
नामतिदूरे देवभ्यादिदुष्यमानानामसाप्ये धर्मस्यादृष्टपूर्वे दृष्ट्या
नदृष्टे स्थितम्, अरुणपादपङ्कजेन सुगतमन्यरोरुणा यथायुधनि-

रणिपादेति । मणिसंख्याप्रतिष्ठानमेव कोषयति । करो इत्योऽपि । पेन्ताय-
मानमिति । जलं संप्रपेन कपेनं यवति । अमण्डमानमिषेति । कर्षं
तमान्येन समान इति । सकलमित्यादि । सकलादेन चतुःसदरेण च
गौरेण विशेषनाद् । यतो लवणत्वस्य लवणापि विध्यमाणत्वात् । अलं लाव-
ण्यमादाय । एकलक्षं समुद्रादुक्तं इहम्मा धीरि मनुपच्छिष्टम् । लवण्यं
प्रकृता, सौन्दर्यं च । प्रायत्नं वीर्यनिष्कम् । मनु मयम्, अमृतं च । निराम्य
गन्धः । उपायप्रकटम् । अतिशान्ते कलहे रणे शत्रूणां श्रेष्ठो वीर्यते दधि-
दिग्गजिलनिवारणाय । स्वच्छं निर्मलम् । सुप्रसारमाशयं मार्गं, प्रदृष्टतापनीतस्य
। मच्छो निर्मल आशयो जलपाठो दृष्टते । अत्र प्रश्रयेलादियच्छरणवाहवर्ग-
लच्छतान्यवमुपपदया च जलकन्दं मिया जलशय एव प्रतीयते । न्याये तिष्ठ-
तम् । न्यायमनुयन्तमिच्छार्थं । यः सर्वेषां हृदयस्थितः स एवमिषेन तिष्ठतीति ।
। यः । अदमो स्नेहितः, अनुदयः । कोमलं यमनं यशोला मन्धरायुगं वस्य ।

त्रिः शतकालैः श्रद्धासीजोषणनिवारोपद्रुहन्तीभिः गुणो-
 न्निवृत्तानिवाप्रेक्षितानां दाम्भिकमर्जीनां नृसिम्बिवाप्य इव-
 दित्येव ह्यत्रादौपनीभिः प्रमादुपादायमणमर्जीनां मयूरेः प्रमा-
 निरेदुमिनिच द्वाभिमिपिहन्तीभिर्भुक्तागुपन्धदगुरवदनारवि-
 द्वावर्ण्यहृगैकानैः परकिमलैः सरभमप्रपाकितानि मानसा-
 नीच निरुपनीभिर्मदनान्धमभुक्तागुपन्तीवैद्यागर्जंगुमुमरतः कम-
 कृत्तारोपानि भुगुमराजानिभरदहमूर्जंगुगुनिगानीच लोष-
 नानि चतुः संसारपन्तीभिर्मद्योन्वमानरादाविषं पद्मपुष्टि-
 धमधिः पराधैः चणेन्दोपगणीच नाटयन्तीभिरनिदेवदशन-
 मुगमगगशि मन्दमिपदमणा चधुरा दीनमिच बोमलकषोड-
 पार्थिविदिनिच वदन्तीभिरनिचवरीयानिनिमित्तमिषैभ्योद-
 दानिच मदनगादपकाच संसारपन्तीभिरभ्रभ्रपलनान्द्योन्वय-
 दिनोपानवरदेनिवाभिः श्रुतनगुगगद्ग्रीवागद्गुहतीकिपमा-
 लकगद्ग्रीविनिगद्ग्रीभेनारिचिन्तारकामचानुराणीच गता मधु-
 र्गमिषार्गविन्तगिर्नार्भिर्विदुयमानगोभाण्यमिच सर्वगः, राजेन्वि-
 प्रदेपमानवरविमलपगतिनचपताविन्दो पणपमादिणी निहम्य
 चोर्जन मीतागमं शिरसि काटयन्तम्, अनवरतरकलितकोण-
 तथा चाग्मनः शिषां पीयामिष अियमपि शिक्षयन्तम्, निःश्लेह इवि
 धनेरनाप्रपणीच इति दोषैर्निप्रदकविरितीन्द्रियैर्दुरुपगर्ष इति
 कलिता गौरम इति पदमनेर्ध्यादित्ययत्तमा दुर्मेदचित्तपुत्तिरिति
 चित्तशुभा स्तीप इति गरम्यया पण्ड इति परकलधैः पाष्टानुनि-
 र्तिचिनिभिर्भुक् इति येन्याभिर्नेच इति मुहुरिः कर्मकर इति

मिति । मननचन्द्रमिति । सत्ये सित रज्जुद्वितमुद्ये रणो जलमुद्रिमते ।
रणोर्ध्वमय, सत्य च वन्युर्द हृद्यम् । दूयितः सुखोयितः । महत्कारिण्यदे
विश्वमानेऽपि महत्कार्येणानिप्रत्येक कुशुमचयमहत्तमम् । अत्रपरो कर्णार्द व्यज्यते ।
अनिमेषदर्शनगुणरगगुणितिक धीहृद्यम् । अतिविशिष्टमिति । अथ च रणो
अर्थादिति । मिमते मयिमात्रमादावन्तर्लपे अतिविशिष्टो लक्ष्यते । करेणिविद्य
पराशरमुक्तमप्यन्यतरद्वयद्विद्विषयः । विदुष्यममममामादिना ता. सुभगा
हृद्यः । कोको वीणादिवादनमाण्डम् । प्रियामिति । वीणायाः प्रियाय
दणम् । नि.नेह हृत्तादौनेरेकमयनेषया गुणमात्रमिति सुवन्द्यः । पणः
मनश्चमः । पण्य पण्यपण्य ताप्रधानो मुनिः । ५०

द्वितीय उपाख्यानः ।

भाग्यम्, राजसंगममायससुखस्नानदिवसमिव सर्वप्रजापतीनाम्,
गम्भीरं च, प्रसन्नं च, घामजननं च, रमणीयं च, शौमुकजननं
च, पुण्यं च, पद्मवर्तिनं हर्षमद्राक्षीन् ।

एता वागुगृहीत इव निगृहीत इव साभिलाष इव एव इव
तेमाश्चमुपा मुत्तेन मुष्मन्मानन्दवाप्यवारिबिन्दून्परादेव विष्णयमेरः
समचिन्तयन्—‘सोऽयं गुजन्मा, मुगृहीतनामा, तेजसां राशिः,
बभूवदधिपेदाखुदुष्मी, भोक्ता ब्रह्मसम्पन्नस्य, सकलदिराजप-
रितजयग्येष्टमहो देवः परमेश्वरो हर्षः । एतेन च सखु राजन्यवती
दृष्ट्वी । नाम्न हरेरिव वृषविरोधीनि घालपरितानि, न वशुपते-
रिव दक्षोद्वेगकारीण्यैश्चर्विलसितानि, न शतप्रवोरिव गोप्रवि-
नाशपिण्डाः प्रवादाः, न यमस्येवातिवह्नमानि दण्डप्रहणानि, न
बह्मस्येव निक्षिप्तमादमह्वरक्षिता रत्नालयाः, न धनदस्येव
निष्फलाः सन्निधिलाभाः, न जिनस्येवार्पवादशून्यानि दर्शनानि, न
चन्द्रमस इव बहुलदोषोपहताः भियः । चिदमिदमस्यमरं राज-

बोद्धव्यम् । तथा च काण्डिदाम्. ‘सीमघान्तैर्नृगणुवै न बभूवोपजीविनाम् ।
अपुष्यवाधिगम्यस्य बाहोर्नरिषाकणैः न’ इति दितीं प्रति वर्णितवान् । शौमुक-
जननपुष्पकदपि सम्यग्भवे । अत्र आह—पुण्यमिति । गम्भीरं च प्रसन्नं
चैलाक्षी गर्वत्र विरोध उद्भावनः । गम्भीरं सगमस्य प्रसन्नं निर्वैत न भवतीति ।
अनुगृहीत इवेत्यादि । एवंविधमहीपतिप्रवादवसानम् । निगृहीत
इवेति । संकोचवशात् । साभिलाष इवेति । तस्य दर्शनीयतात् । एत
इवेति । तथैव तस्य कृतावसानम् । विरोधो ह्यत्र वृषोप । केदारो क्षेत्रम् । ब्रह्म-
सम्पन्नं जगन् । फलं रक्षादि । यच्च सगमस्य फलं भान्यादि तद्रोका कर्षणे
भवति । राजन्यवती प्रकलराजपुत्रा । वृषो धर्म, अतीशानुष्ठे दान्तरूपस्य । घालेति ।
घाला द्वि विवेकहीनतादमविद्वद्भावचरित । अस्य तु तस्यामपि दशाया धर्मवि-
रोधानाथ । दक्ष कुल, प्रजापतिमेदध । मदेधरपक्ष ऐश्वर्यसन्दो मुख्य-
ते, इतरत्र गौजः । गोत्र कुलम्, कुलपर्वेता गोत्रा । अतिपह्नवानीति ।
तिशान्देन बुद्धदण्डलमाह । दण्डः धर, ब्रह्माण्डं च । निक्षिप्तमादा. सङ्ग-
स्थाः, जलवरमेदाथ । रत्नालया भाण्डाणादपि, समुदायः । निष्फला
ऐश्वर्यादिफलप्रतिशून्याः, दानादिविनाशनाथ । सन्निधि सन्निधानम् । एतस्य
दर्शनं सर्वस्य फलदायि भवतीत्यर्थः । अन्यत्र सन्निधयः शोभनानि निधना-
न्यस्य । दर्शनानि जिनस्येवार्पवादशून्यादि । अयं धनं तस्य पादः, अनेनेदं
हृदयमिति, तेन शून्यानि । मरे तदर्थिनोऽर्थेन गुजन्ते । जिनस्य पुनरर्थवा-

यदेनमशूनप्रसादः पश्यामि' इति तिर्यह्नीलधवलंशुक्रशरं
 तिरस्कारिणीमिव भ्रमयन्नपाङ्गनीयमानतरलतारकस्यापामिनी पशुपः
 प्रभां परिकृत्य प्रेष्टव्यं वृद्धतो निपण्णस्य मालवराजमूनोरक्य-
 यन्—'महानयं भुजङ्गः' इति । तूष्णीभावेन त्वगमितनरेन्द्रध्वजसि
 तमिन्मूके च राजलोके सुदूर्तमिव तूष्णीं स्थित्वा याजो व्यशाप-
 यन्—'देव, अविज्ञाततत्त्व इव, अग्रदधान इव, नेत्र इव, अवि-
 दितलोकवृत्तान्त इव च कस्मादेवमाशापयसि । सौरिणो विचित्राश्च
 लोकस्य रमयाः प्रपादाश्च । महद्भिस्तु यद्यार्यदर्शिभिर्भवि-
 तव्यम् । नार्हसि सामान्यया संभाषयितुमविशिष्टमिव । प्राज्ञोऽग्नि
 ज्ञातः सोमपायिनां पंचे वाग्व्यापनानाम् । यथाफलगुपनयनादयः
 कृताः संस्काराः । सम्यक्पठितः साङ्गो वेदः । सुतानि यथाशक्ति
 शस्त्राणि । दारपरिमहादभ्यागारिकोऽग्निः । वा मे भुजङ्गता ।
 लोकद्वयाविरोधिभिरु चापलैः शैलपमशून्यमासीन् । अश्वानपला-
 पोऽग्निः । अनेनैव च गृहीतविप्रतीसारमिव मे हृदयम् । इदानीं
 तु भुगत इव ज्ञान्तमनसि मनाविव कर्तारि यर्णाभमध्यपान्थानां
 घनवर्तिनीष च साध्मादण्डवृत्ति देवे ज्ञामति समान्पुरादिदशनाम-
 शेषद्वीपमालिनी मही च इषाविदष्टः सर्वव्यमनचन्धोरविनयस्य
 मत्तमाव्यमिनयं कल्पयिष्यति । आगतां तावन्मानुष्यकोपेताः ।
 त्वरप्रमाधात्तयोऽपि भीता इव मनु विवन्ति । यथाज्ञानामानोऽपि
 लज्जन्त इवाभ्यनुवृत्तिव्यसनैः त्रिधाणाम् । अपयोऽपि यकिना इव
 चपलायन्ते । शगरवोऽपि तानुकोशा इव भाषदगणाः पितृत्वानि
 संशुचं च वपुः । तितकृषिणी अवसिद्य । प्रेष्टव्यं त्रिषस । वेदः परवक्तः ।
 रौरिचः वाग्व्याः । सोमपायिनां सोमपानाम् । 'विज्ञा कस्यो व्यापनं पयोऽिर्ब
 निरुक्त एन्दोऽवितिः' इति वदन्ति वेदस्य । अभ्यागारिको दरावः ।
 सम्यक्पठितमिषो वा । कामे भुजङ्गतेति वायुभुजङ्गण सूत्रितम् । कामे मदने
 भुजङ्गता सेवा, न मातरोषु । यदि मे कश्चिद्भव वदु गत प्रपेक्ष्यः । लोक-
 द्वयेलादिना त्रिर्गणानुगणं कर्तव्यं । शम्भविरोधयष्टम् । एतदुर्दे डुरकः
 वातमन्योम्यनुवर्द्ध पररपरस्मानुपपातेन त्रिर्गणं सेवा दत्ता एवम्—सैराव-
 मिनि । अदून्यमिनि । कवेर तदेवावच्छेदं परीरति । अतपस्वो गिर-
 दयः । पित्रादीन्तरः पथात्पथः । गुणो बुद्धिः । समवर्ती ययः । मनुवस्य भावः
 मानुष्यम् । एवंप्रत्यक्षवचनम् । अपत्यवन्ते अपत्यवत्यवन्ति ।

निबन्धनस्य प्रदीर्घसंख्याबन्धनोदविन्दुनिर्हर इव दन्तुरपति तारा-
 पधमली रन्दीयति तारवानिपुण्ये, अन्धरात्रिमदिनि दार्बरीक्षप-
 णिदिगण्डे, कण्टपरमुकण्टपात्रे कपलयति बात्रे ज्योतिःक्षेपं
 मांभ्यमन्धबारावयारे, तिमिरगर्जननिर्गतामु दहनप्रविष्टदिनहरकर-
 शायान्निह स्फुरन्तीषु दीपनेग्गामु, अररसंगुटसंघीहनकपितादू-
 णिप्यिह गोपुरेषु, शयनोपजोषजुषि जरतीकपिनकथे शिवादिपमाने
 शिशुजने, जग्मदिपमपीमरीमगठमसि जनिनपुण्यजनप्रजागरे
 विजृम्भमाने मीपणकथे तमीसुरे, मुग्गरिगविततग्वधपुषि वर्धति
 शरनिबरमनवरगमक्षेपसंगारक्षेमुपीमुषि मकरम्बजे, रठाकल्पार-
 ग्भक्षोभिनि क्षम्भलीभापितमात्रि भजति भूषां भुजिप्याजने, सैर-
 ग्भीष्यमानरक्षानात्राजजम्भाकजपनामु जनीषु, बरीकविशिखा-
 विहारिणीष्वनन्यजातुप्रबातु प्रपलिताम्भिसारिणामु, विरलीभ-
 वति वरदानां वेदान्तज्ञाविनीनां मधुनि मन्त्रीरक्षिश्रितजडे जल्पिते,
 निद्रादिद्रागद्रार्पीयति द्रावयतीह च विरदिहृदयानि मारमरसिते,
 भाविषामरवीत्राहुरनिर्हर इव च विरीर्यमाने जगति प्रदीपप्रकरे
 निबामस्थानमगाम् । अचरोष धेनसि—‘अत्रिदक्षिणः गन्तु देवो हर्षः,
 यदेवमनेचचारपरितपापटोविश्रमौलीनकोपितोऽपि मनसा क्षिप्त-
 लेव मयि । यपदमक्षिगतः स्याम्, न मे दर्शनेन प्रमादं कुर्यात् ।
 इच्छति तु मां गुणवन्तम् । उपदिशन्ति हि विनयमनुरूपमतिरस्यु-
 पपादनेन वाचा विनापि भर्तव्यानां स्वामिनः । अपि च धिक्कां स्वदो-
 पान्धमानसमनादरपीडितमेवमतिगुणवति राजन्यन्यथा पान्यथा
 च विन्तयन्तम् । सर्वथा करोमि तथा, यथा यथावस्थितं जानाति
 मामयं बालेन’ इत्येवमवधार्य चापरेषु निर्जक्य कटकात्सुहदां

तम् । बंदिष्य उद्धयः । स्ववीयति स्फुल्लरे । शिशुमो वृद्धः । कण्टपरमु-
 णिषः । कण एव काण्डसदाधारस्तदहल्यवध करणणाः । अररः कषाटः ।
 संघीहनं घट्टः । आहतिः स्वगनम् । ‘गोपुरं सात्पुरद्वारं द्वारमात्रेऽपि गोपु-
 रम्’ । उपजोषः सुखम्, सुखीभावो वा । जरती इत्या । शिवादिपमाने धृ-
 ष्यति । ‘यथा. एतु. पुष्पकथा.’ । तमी एतिः । छेमुषी बुद्धिः । माकल्लो वेतः ।
 जग्मदी इरानी । भुजिप्या दासी । सैरन्दी प्रसाधनोपचारश्च । जनी बन्दिष्य
 इत्या । विधिषा रथ्या । अनन्यजः क्षमः । अनुग्रहः उदायः ।

धान्यवानां च भवनेषु तावदतिष्ठन्, यावदस्य स्वयमेव गृहीतस्वभावाः
 पृथिवीपतिः प्रसादवानभूत् । अविश्वं पुनरपि नरपतिमवनम् ।
 स्वल्पैरेव चाहोभिः परमप्रीतेन प्रसादजन्मनो मानस्य प्रेम्णो विप-
 मस्य द्विविणस्य नर्मणः प्रभावस्य च परां कोटिमानीयत नरेन्द्रेणैते ।

इति श्रीशङ्कराचार्येण हर्षचरिते राजाद्वयं नाम

द्वितीय उच्छ्वासः ।

तु वा नाति संकेनं साभिरारिद्य' । 'ईशस्य योविद्वत्ता' । मैरान्तः वनम्
 कामारमल्लपमर । मज्जोरं नूपुरम् । दक्षिणोऽनुहल । कोपीनं जनारदः
 अक्षिगतो द्वेभ्यः । विरम्भस्यः प्रागस्य । द्विविणस्य यवस्य । नर्मणः परिहृषय

इति श्रीशङ्कराचार्येण हर्षचरिते द्वितीय उच्छ्वासः समाप्तः ॥

तृतीय उच्छ्वासः ।

निजयर्षाद्विषोदा बहुमकजनान्विताः ।

मुकाला इव जायन्ते प्रजापुण्येन भूमजः ॥ १ ॥

साधूनामुपकृतं लक्ष्मीं द्रष्टुं विहायसा गन्तुम् ।

न कुतूहलि कस्य मनश्चरितं च महात्मनां श्रोतुम् ॥ २ ॥

अथ कदाचिद्विरलितयलाहके, पातकावहकारिणि, वज्रका-
दम्बे, दंडुरद्विपि, मयूरमदमुपि, हंसपथिकसार्पसर्पातिथो, धौता-
सिनिमनभसि, भास्वरभास्वति, शुचिदाशिनि, तरुणवारागणे,
गलत्सुनासीरशरासने, सीदत्सौदामनीशसि, दामोदरनिद्राद्रुहि,
हुववेदूर्यवर्णांशे, पूर्णमानमिहिकालपुमेषभोपमपयति, निमी-
लनीपे, निष्कुमुमकुटजे, निम्बकुलकन्दले, कोमलकमले, मधुसू-
न्दरीन्द्रीवरे, कलारालादिनि, शेषलिङ्गशीतलीहतनिशे, मृधिका-
मोदिनि, मोदमानकुमुदावदावदादिनि, सप्तच्छदधूलिभूसरितस-
मीरे, सप्तकितवन्धुरवन्धूकावध्यमानासाण्डसंघे, नीराजितया-

निजेति । निज आत्मीय । यदौ श्रेष्ठ, इति । सर्वं वर्षमपि निजं तनु-
पितृकालात्तम् । हेहः प्रीतिः, आर्द्रता च । प्रजाः अनुरागः, मोदनम् ।
भक्तं मकरपाणां भूयतां मुकलानां च प्रजापुण्यं हेतुः । अनेन महापुण्य-
पुण्यभूतिवर्णना एवेति ॥ १ ॥

साधूनामित्यादिनापि भैरवाचार्योपचारणम्, त्वं लक्ष्मीरक्षणम्,
विहायसा गमनं भैरवाचार्यस्य, महाभरितध्वजपुच्छं च निजभाषाटीनां
एवेति ॥ १ ॥

अपेक्षादायेवंविधे शरत्समसारम्भे बन्धुगृहे वाचो ब्राह्मणविहारमगादिति
वचनम् । विरहिता न पुनरेकान्तनोपगता । बलाहक्यं शेषः । वागच्छ-
स्योक्तवाह्याः पक्षिणः । वादम्बाः कुण्डलाः । इन्दुरा मन्दराः । हंस एव
पथिकगर्षाः, तेषां निर्मलजलजन्तुनां स्वसर्पसिधितम् । दृष्टिर्विन्दत ।
मुनासीर इन्द्रः । सौदामनी विष्णुः । दामोदरो हरिः । अस्य निद्रा शेषि दल-
सिन् । तदा किञ्च हरिर्विष्णुश्च इति वार्ता । अर्थो जलम् । पूजमाना भ्रमन्ती
या मिद्विष नीराजसद्रूपवस्तुश्च ये शेषास्त्रीमौखे निष्कले मकरविन्दो रज-
तसिन् । सर्वभावादिन्द्रस्य शोषतम् । इन्द्रदेवेन हि शेषा वदन्ति । शेषद्र-
वितमिलान्ये । नीराः कुटजाः । कन्दमथ इत्येताः । कलाराणि शैलनिधय-
परनामकानि शैलोपगमि । जलपुष्पपत्रिवेलान्ये । शेषलिङ्ग पृथ्वेश-
रात्रावेव विद्यन्ति । मृधिका हरिविष । मोदयनानि विद्यन्ति ।

जिनि, उदामदन्तिनि, दर्पक्षीवौक्षके, क्षीयमाणपट्टचक्रवाले, वाङ्
पुलिनपट्टवितसिन्धुरोधसि, परिणामाश्यानश्यामाके, जनिवर्ध
कुमलुरीरजसि, कठोरितत्रपुसत्वचि, कुमुमस्मेरशरे, शरत्सस्यार
म्भे राहः समीपाद्वाणो बन्धून्द्रष्टुं पुनरपि तं ब्राह्मणाधिवासमाणा।

समुपलब्धमूपालसंमानातिशयपरितुष्टास्तस्य ज्ञातवः श्र-
माना निर्ययुः । क्रमेण च काञ्चिदभिवादयमानः कैश्चिदभिवा-
दानः, कैश्चिच्छिरसि चुम्ब्यमानः, काञ्चिन्मूर्ध्नि समाजिघ्र-
कैश्चिदालिङ्ग्यमानः, काञ्चिदालिङ्गन्, अन्यैराशिपानुगृह्यमा-
पराननुगृहन्, बहुबन्धुमभ्यवर्त्ता परं मुमुदे । संभ्रान्तपरिजनो-
नीतं चासनमासीनेषु गुरुषु भेजे । भजमानआर्चोदिसत्कारं निर-
ननन्द । प्रीयमाणेन च मनसा सर्वास्तान्पर्यवृच्छत्—‘कश्चित्
वतो दिवसान्सुरिनो यूयम् । अप्रत्यूहा या सम्यकरणपरितोषि-
द्विजचक्रा क्रातवी क्रियते क्रिया । यथावद्विकलमन्त्रमाञ्जि मुञ्जे
वा हवीषि हुतभुजः । यथाकालमधीयते वा यटयः । प्रतिदिनम-
च्छिन्नो वा वेदाभ्यामः । कश्चित् एव चिरंतनो यज्ञपिशाच-
व्यभियोगः, तान्येव व्याकरणे परस्परस्पर्धांनुग्रन्भावन्यदिवसर-
सितादराणि व्याग्न्यानमण्डलानि, सैव वा पुरातनी परित्यज्य-
न्यवर्तय्या प्रमाणगोप्त्री, स एव वा मन्दीकृतोत्तरशास्त्ररसो
भीमांसायामतिरगः । कश्चित् एव बाभिनयमुभाषितमुपायपिञ्ज
काट्याढ्याः’ इति ।

अथ ते नमूयुः—‘तान, संनोपजुषां सततसंगिदितविद्याविनो

सततार्णव्या वृक्षमेव । वग्गुण इत्याः । वग्गुण वग्गुणीत्याद्या वृक्षमेव ।
वीरजिनाः इत्यन्तिविद्वन्ताः । क्षीबाणीवौक्षकानि दाम्बगण्ठा यत्र तस्मिन् ।
वटवर्त्त समुद्रः । वाङ् तत्पुत्रपुत्रकट्याम् । विग्गुणो नयः । श्यामाको भीषाः ।

दानां पैतानपद्धिमात्रसहायानां कियन्मात्रं नः कृत्यं सुखितया
सफलमुवननुनि भुजङ्गरानदेहदीर्घे रक्षति क्षितिं भित्तिमुने ।
सर्वथा सुखिन एव धयम्, विशेषेण तु त्वनि विमुक्तकीर्त्तये पर-
मेश्वरपार्श्वार्थेनि वेशासनमधितिष्ठति । सर्वे च यथाशक्ति यथा-
विभवं यथाशुलं च संपाद्यन्ते विप्रजनोचिताः क्रियाकलापाः ।
इत्येवमादिभिरालापैः स्कन्धाधारवाह्यभिश्च शेषवातिशान्तकीडानु-
स्मरणैः पूर्वजकृपाभिश्च विनोदितमनास्तैः सह सुचिरमतिष्ठन् ।
उत्थाय च मध्यंदिने यथाक्रियमाणाः स्थितीरकरोन् । भुक्तवन्तं
च तं सर्वे ज्ञातव्यः पर्यवारयन् ।

अथान्तरे दुर्गूलपट्टममवे शिरण्डवपाङ्गपाण्डुनी पोण्ड्रे वाससी
धसानः स्नानायसानसमये वन्दितया तीर्थक्षरा गोरोधमया च
रचितसिद्धकः, तैलामलकमसृणितमौलिः, अनुबद्धाण्डुम्बिना
निविडेन कुमुदानीदृष्टेन समुद्रासमानः, असकृदुपयुक्तताम्बूलविम-
लाधरकान्तिः, एकदाढाढाञ्जनजनितलोचनदधिः, अविरमुक्तः, वि-
नीतमार्यं च वेपं दधानः, पुस्तकवाचकः सुदृष्टिरात्रगाम । माति-
दूरवर्तिन्यां पासन्त्यां निपसाद् । स्थित्वा च मुहूर्तमिदं तरकाढा-
पनीतसुप्रवेष्टनमपि नरादिरणैर्मुदुमृगालसूत्रैरिव वेष्टितं पुस्तकं
पुरोनिहितसकलाकायचक्रे निधाय, पृष्ठतः सनीदसंनिविष्टाभ्यां
मधुकरपादाववाभ्यां दत्ते स्थानके प्राभातिकप्रपाठकच्छेदचिह्नीकृत्-
मन्तरपत्रमुत्क्षिप्य, गृहीत्वा च कतिपयपत्रलप्ती कपाटिणाम्,
झालयमिव मपीमलिनान्यधरानि दन्तकान्तिभिः, अर्चयन्निव सित-

अवेलाशे कुरतिः पुस्तकवाचक आश्रय्येति संभन्धः । दुर्गूलेति । एक-
स्फुर्गूलग्रीष्मार्थचित्त दहीते, शिष्यव्यस्यकण्डुत्वेन कार्यरमपि दर्शितम् ।
पोण्ड्रे पुण्ड्रेत्येव । गोरोधक रक्षदधमेतः । म्रौतकः वेलाः । अनुयेति । अर्चये-
तया कुमुदानीदृष्टस धोत्रिबल मिवीतर्त्तं ज्ञात दर्शितम् । निमिडेन वदन्पुष्पेव ।
रचिरं वैमल्यम् । भोजनं भुक्तमपिर्दं भुक्तं कस्य वाः । अवेन तस्मिन्वर्तिप्रमुक्तम् ।
आसन्त्यां वेत्तीदृष्टयम् । स्थित्वात्यौ पुण्यं पलायेति संभन्धः । तदीये
तमीये । प्रपटये कचकः, प्रपठनं वा । तस्य दत्तं वा केशः । इत्यन्मार्थं कपिर्दं
ताम्बूलीये तेन विहीतं कर्त्तव्यम् । कदम्बि कपलस्यनीये

धुमुममुक्तिभिर्ग्रन्थम्, सुखसंनिहितसरस्वतीनूपुररवैरिव गमकैः
धुरैराक्षिपन्मनांसि श्रोतॄणां गीत्या पवमानप्रोक्तं पुराणं पपाठ ।

तस्मिन् तथा श्रुतिसुभगगीतिगर्भं पठति सुदृष्टौ नातिदूरव
षन्दी मूचीवाणस्तारमधुरेण गीतिष्वनिमनुवर्तमानः स्वरेणेदमानं
युगलमपठन्—

‘तदपि मुनिर्गीतमविष्टु तदपि जगद्ध्यापि पावनं तदपि ।

हर्षचरितादभिन्नं प्रतिमाति हि मे पुराणमिदम् ॥ ३ ॥

यंशानुगमविधादि सूत्रकरणं भरतमार्गभजनगुरु ।

श्रीकृष्णचिनियांतं गीतमिदं हर्षराग्यमिव ॥ ४ ॥'

तच्छ्रुत्वा याणम्य चत्वारः पितामहमुन्यपञ्चा इव वेदाभ्यासपतिः
तमूर्तयः, उपाया इव सामप्रयोगललितमुग्धाः, गणपतिः, अपिपतिः
शारापतिः, श्यामल इति पितृव्यपुत्रा भ्रातरः, प्रसन्नदृशयः, दूरं
तथाक्याः, कृतगुरुपदन्यासाः, न्यायवादिनः, सुष्ठतसंप्रदाभ्या

अङ्गाधारणानि स्तराणां निमीलनानि यानि शङ्खेष्वन्तर्याम्ये इति प्रसिद्धाः
संमतेः स्तरपरिधिष्वेव । पञ्चमानो वायुः ।

बन्धो लुपिनादः । पुण्डरीकप्रोक्षि । वषट्कारं वायुप्रोक्षमपि । गौत्रप्रो-
 वंशेन वेणुनानुगमो बधोक्तो विघटिनी मये विधुपन्मये गार्धारनिशारी सा
 वत्र तत् । करणमयः । तत्तल आभिद्यः मरुधनिवेश उचारणस्थानं वा । मा
 मरुधमुनिहो मयः । भीष्मः भीष्मः कण्डः वैश्यादिशोभामावाह । वा
 भीष्मः हर एव गौत्रिण्यं तत्र एवोत्पत्तेः । ह्रीं एवमपीदमेव । तथा ।
 वंशं वृन्मनुगच्छन्नुपरि कण्डं सानुगम् । तथा विघटिनी विघटिनी वा
 मरुधिविनि मोहय । न केविनत्र विघटिने । करणमधिकरणं वत्र विघटिनी
 मयः नयेन वा विघटे, मयः वा । मरुधो नाम पूर्वं एवमभूत् । भीष्मं
 देहमेव । मीनमपि ह्रीं प्रमोदस्य एवमपि । तथा विघटिनीमपि । तन्तु
 र्देहो वामय न तयो मयः परमपरम सुमनि मयः कविनि एवमपि । तन्तु
 निघटिनीमय प्रकरणस्य प्रकृत्यनुगुणतः कविनम् । तेषां च प्रकाशनेनम् ।
 मुक्तादः अति च हरः सामवेदमेव । सान्त्वं च सुधमारम्भोऽपि । प्रक-
 टः, मुक्ता च । कविनीनम्, एवमपरम् च । एवमपरम्, कान्तं च ।
 वामय विघटिनी, कविनं च । मरुधमपि मयः कविः कथार कथने ।
 ह्रीं मयः कविनि वदे मयः मयः । कविनि वदे । कविनि वदे मयः ।
 ह्रीं मयः कविनि वदे मयः । मयः वदे मयः । ह्रीं मयः ।
 मयः कविनि वदे मयः । मयः कविनि वदे मयः । मयः कविनि वदे मयः ।

गुरवो लघ्वसाधुसन्दा लोक इव व्याकरणेऽपि सकलपुराणराज-
विचरिताभिशाः, महाभारतभावितात्मानः, विदितसकलेतिहासाः,
महाविद्वांसः, महाकवयः, महापुरुषपृत्तान्तकुसुहलिनः, सुभाषित-
अवणरसरसायनाः, वितृष्णाः, वयसि वयसि यशसि तपसि सदसि
महसि षपुषि यजुषि च प्रथमाः, पूर्वमेव कृतसंगराः, विवक्षवः,
स्मितमुवाचवलितकपोलोदराः, परस्परस्य मुखानि व्यलोकयन् ।

अथ तेषां कनीयान्कमलइलदीर्घलोचनः श्यामलो नाम
याणस्य प्रेयान्धाणानामपि वशयिता दत्तसंज्ञकैः सप्रणयं दशत-
तोत्स्नाक्षपितककुभा सुलेन्दुना वभाषे—‘सात याण, द्विजानां
जा गुरुदारमहजमकार्षीन् । पुरुरवा माघाणधनवृष्णया दयितेना-
वा व्यमुन्यत । नहुषः परकलत्रामितापी महामुजग्न आसीत् ।

परवपुषपतिविचारश्च । कुर्वन् पुष्पम्, सुतु निहितं च । संमहः संवदः ।
करणं, व्याकृतो ग्रन्थश्च । गुरवो महान्तः, उपाध्यायाश्च । साधुसन्दाः
पुण्ड्रः, साधवोऽमी इत्येवंशब्दो वा । साधवः सत्कृताः, सम्दायः । पाणि-
प्रकटनेनाग्नेन इदमिदं बलुनं बह्वृणोच्यते । सकलेत्यादिविशेषणत्रयेण
अपराधिरुत्तान्तेऽभिज्ञोच्यते । महापुण्ड्रवेत्यादि । दीर्घरिते द्रुमवाया
ः । सुभाषितेत्यादि । सद्यन्ममर्षसाधुवनपरम् । सदसि वभाषाम् ।
तरे संकेतः ।

कनीयानिति । अनेन शिष्यजनतमस्य दर्शितम् । मूलीति दत्तसंज्ञः । ताण
नेत्यादिना पूर्वपदशेषोद्भाजनशारेण हर्षस्य गतीवस्तां कथापयति । अत्र कवि-
सम्पदशारेण कविचार्यशारेण मयायोग्यं शेषं बह्वृण्यः । चन्द्रारिचन्द्राभिधा-
न उग्रतत्प्रतीतिर्न स्यादिति द्विजानां राज्ञेयुक्तम् । गुरुर्हृदस्पतिः, पितामह
एव । अत्र कथा—पुण्ड्रं पूर्णचन्द्रमुद्रितं वीक्ष्य कामयमानो गुरुपत्नी तापकथा-
भिगच्छत् । तदवदमानेन च बृहस्पतिना वदेन्द्रयाः प्रोत्साहितास्तदानयनाय,
जा चन्द्रेण पुण्ड्रः धरण्यमावृतः । ततः शुक्रयेरितेर्दौलैः सह तेषामभ्योग्यं दिव्यं
पद्मद्वयं पुद्गमासीत् । तारापि नारदोपिता सगर्भा सती पुनर्गुण्मेवाभिगतेति ।
निवेनापुत्रा शिष्येण जीमिठेन पुत्रेणानुनाम्ना । कथा चान्न—पुरुरवाः पुरो-
त्सां जेतुं गच्छन्केवाप्याहतप्रभूतधनेन शिष्येण दत्ते निमज्जितो लोभाक्षितस्तद्वनं
देहीपुंस्तच्छपावहत् । तस्मिन्मृते च शिष्यो नृपं भिन्ना प्रथम निवर्तनं इति काला
राधुषा राजर्षिमापुनर्मानमजीवनमिति । मुञ्चतो मित्येवम् । पुण्ड्रं हर्षं इत्युक्तं ब्रह्म-
स्यवा शक्रः पद्मद्वयं भुजालच्छिन्नान्तरे वशातिवृत्तता बहुलो वज्रश्च दूरैश्च देवेरि-
द्वत्वं मीतो हर्षोऽप्युच्यते आर्षवभाषो बृहस्पतुपदेसातयोच्ये वभा—‘वानेनापूर्वो-
च्य’ इति । पुरो महर्षीन्वाहमीहस्य ब्रह्मन्वाववतावरमवः पदेसातम्

ययातिराहितब्राह्मणीपाणिग्रहणः पपात । सुगुप्तः श्रीमय एवा
वत् । सोमकस्य प्रख्याता जन्तुवधनिर्घृणता । मांघाता मार्गण
सनेन सपुत्रपौत्रो रसातलमगात् । पुरुकुत्सः कुत्सितं कर्म तप
अपि मेकलकन्यकायामकरोत् । कुवलयाश्वो भुजङ्गलोकपरिमहा
श्वतरकन्यामपि न परिजहार । प्रथुः प्रथमपुरुषकः परिभू
यान्प्रथिवीम् । नृगस्य कृकलासमावे वर्णसंकरः समदश्यत

सर्पे' इति चोदयन्नगस्येन 'सर्पो मय' इति शप्तः सर्पोऽभवत् । पपातेति नरक
बभूव, स्वाचारप्रवृत्त्यापसितव्याभूत् । इत्यपर्वणोऽमुरग्रस्य दुहित्रा धर्मिण्या वा
हायमाना 'अस्मद्भूत्यगुना वराकी भूत्या स्वर्गधे' इत्युक्त्वा कृगन्तः पतिनां वा
मुतां देवयानीं ज्ञात्वा ययानिर्वनविहारी पाणिं पृथीलोकजहार । गते ययातो परिभू
दिमा वन एवावसत् । अथ नारदायपातुं ज्ञात्वा इत्यपर्वणं ह्यकस्य प्रार्थनया
रोत् । संदिष्टा च—'कुमारी वातपरिचारवतीयं धर्मिण्या यया मे दास्यं करो
तदागच्छामि' इति । शुक्रपापमीतेन इत्यपर्वणा संपादितमनोरथा देवयानी वा
रपि दासीभूतया धर्मिण्या ताह वने कीदृन्ती ययादिमायान्तं दृष्ट्वा बभौ
'काय मां स्वयता पाणिग्रहो महागुणगो यतोऽभूत्' इति । ततो ययादिर्गो
णीत्वादमन्त्रीकुर्वन्त्यतिश्रा शोचमिधुरेण ह्येण 'पारं मास्तु, किमनामयं धिपि
इति बुद्ध्वा तां स्वीकृतं । दृष्टेन चागो ययातेति । सुगुप्तो राजा, शोभनं
वज्रमस्येति च । श्रीमयो महिमाश्रुतिः, कान्तावुरक्तम । योऽयं तोवमुद्योदयति
श्रीलमापश्यत इति अगन्ता भवाम्बाभ्यधितेन भवेन शप्तः सन्तरयः पी
तोय गुगुप्तो गुगवन्निहारी श्रीमयोऽभूदिति । अन्तुर्नाम सोमकस्य राज्ञः पुत्र
वन्तश्च । धामिनश्च । सोमकस्य राज्ञो जन्तुर्नामैकः पुत्रोऽभूत् । स धेवपुत्रश्च
इत्युक्तं वाग्निं ज्ञानवृद्धिं पुत्रोपनाम्नधादि—'बहुपुत्रावेदिष्यति तद्वत्
सुगुप्तं वयं वा होमं क्रियताम् । ततो वाप्यो भूमयन्तिप्रति ताः पुत्रैर्गुप्तमयं
इति । स चापि पुत्रमग्राह्य तथा कारितवानिति । मार्गं च याज्य, राह्यं च मार्गका
मार्गं चैव व्यसनं बुद्धं व्यसनम् । रसातलमगमद्वयनाजगाम । निरह इत्यर्थः ।
नकादिकं पतालं च । मांघाता च मुनं शिवा रागे जेजु गताः । ह्येणोऽभूत्
'पातुं विनागन्तस्य त्वं दास्यं वासामि' । स च तद्वचनादिवायेन रसातं
गतवान् इत्येतादृशादिनिर्घृतेन कवचनाया दावनेन भगुनैव्योऽतमवीर्य
इति । मेकलकन्यकायामकरोत् । पुरुकुत्सः पुत्रः तपश्चरन्नेरायां कानं कुर्वन्
व्यहृदमाश्रयेन वासामितीतीतिमुक्तमर्थः । भुजङ्गः सर्पः, विदो अपि ।
कन्या नरकमतिः । कुवलयाश्वो राज्यं वृषपाक्षीरायवदेन पर्याप्तो
राष्ट्रीयवष्टीत्ये रसातलं यतोऽप्यनृपिषां नागवन्द्यमूररतिर्गतिः । इत्यर्थः
मदनश्च । कुर्वन्-पुत्रः, पुत्रकः । इत्युक्तं यतो भूतदक्षिणां सर्पं तां विमोक्त

सौदासेन नरसिंहा पर्याकुलीकृत्वा क्षितिः । नलमवशाद्दृश्यं
कलिरभिभूतवान् । संवरणो मित्रदुहितरि विह्वलनामगात् । दश-
रथ इष्टरामोन्मादेन सत्युमवाप । चार्तवीर्यो गोमाझणातिपीडनेन
निधनमयासीत् । मरुत इष्टबहुमुखर्णकोऽपि देवद्विजबहुमतो न

परोक्ष्य भुजः पर्यन्तेषु विज्ञेयः । परणधरणभूतभूषणपरिमङ्गलो विभवः ।
न एवास्मै कलुषतम् । विष्णुपुत्रत्वे तु—आहृत्यमुंकेन पृथुना 'देहि मे
इत्यनुवध्यमाना भूमिवनानि बभ्राम । ततः शरणमलम्बा
स्य तयोः सप्तसंपदोऽजनयदिति कथितम् । एतस्मिन्मित्रभूतभूदिति । इह-
तद्भावेऽपि तस्मां दद्यायामपि ॥ पुनः राज्येति निन्द-
नम् । वनेः दृष्टादिः, माझणादिषु । एषो राजा दानप्रसादे कस्यचिद्विषय
वर्षिणी नामविहायेकान्यस्ये द्विजाय दत्तौ । कदाचिच्च तस्य गोः स्वामी तां मां
रेकाय तं यवाचे । न च तस्याहं केने । ततस्तौ द्वावपि राजद्वारे राजविहा-
नाय गतौ । प्राप्स्यभोगात्तत्पराजदत्तमलम्बमानो च कोवात् 'इहकृत्यसो भव'
एतः शार्प दत्त्वा कथ्येविज्ञो मितीये यथागतं प्रतिजगमनुदिति । नएन्नि-
गीति नरसिंहा, न पाठित च । सौदासो नाम राजा युगयानिजः पति
कान्ददाचिन्मुनि हाकरामानं मार्गमये स्थितम् 'अपसर्व' इत्यवदत् । 'एव्या
यो माझणाय' इति वचनात्तथायमनुवर्तमानो वाच्य चठितस्यावशाहा कथाया-
नदत्तः । अथ रोकावेष्टात् 'गच्छ मनुष्यमहो राजासो भव' इति तं वधात् ।
समावतमशदृश्यमलम्बानम्, अत्राणीन्द्रियाणि इदं च । तच्च मत्तो राजा
तत्त्वधानो तत्सकपाननिष्ठश्च कलिरभिभूत इति प्रसिद्धम् । मित्रो रविः, पुष्टि
वेद्यम् । तपती नाम मित्रस्य रवेर्दुहितभूत् । तस्मां संवरणो नाम राजा ब्यगवी
भूत् । रामो दशरथपुत्रः, राजा स्त्री च । दशरथो मृषयागको पटपूरणरवं भुक्ता
द्वितशदृसा समदपानिना क्षरेण मुनिपुत्रे व्यापदवत् । तेन च बोधिताम्बदा
वेद्योः रामीर्यं तं निनाय । तद्वचनाच्छत्वमुद्धरति एषे दिग्भूतः । अथ च
क्षरेण इदतापयेन 'पुनरदहमिव स्वमपि प्राप्स्यस्यन्तम्' इति राज्ञो एमवि-
तीगात्राणांल्ल्यामेति । गोनिमित्तं माझणस्य जगद्वेरीपीडनम् । निधनमया-
सीत् । जगदादेन दत्त इत्यर्थः । चार्तवीर्यो तस्मां कोटेरप्यधिकारं वेनुमरहर-
हमदमि व्यापदितवान् । अथ च ताम्रुतेन एवेन बोधितपरपुष्टिजवाहुग-
लोऽप्यौ तर्कप्रियैः एह मृत्तुं केने । एतः इनाः, अमिषतथ । देवदेवो बृह-
स्पतिः, अन्यत्र देवाश्च द्विजाधेति इन्द्रः । मरुतो नाम राजा बहुमुखर्णकोऽप्येन
बहुनापि पश्यमानो देवपुरोषणम् 'मां बाजय' इति वाक्यमन्योऽन 'मनुदोऽय-
मेव इन्द्रः' इति । इ बोधितपति पितये भारदेनोऽप्यो दत्ता—'गच्छ । अस्मै
प्राता संवर्तते नाम मरुद्वेरीच्छटपना कारकस्तौ स्थितः । नै कर्तव्यत्वं' इत्यु-
क्तं च मारदोऽपि विवेत् । इ च मारदोच्छिदेत्तं अथवात्राणं इत्यु-

न सिन्धुराजं प्रमथ्य लक्ष्मीराज्यीकृता । अत्र यतिना मोचि-
भूसुद्रेष्टनो सुषो महानागः । अत्र देवेनाभिषिक्तः कुमारः ।
अत्र स्वानिनैरुप्रहारपातितारतिना प्रस्थापिता शक्तिः । अत्र नर-
सिंहेन सहस्रायुधसिवायतिना प्रकटीकृतो विक्रमः । अत्र पर-
श्वरेण सुपारशैलमुषो दुर्गाया गृहीतः करः । अत्र लोकनाथेन
देशां मुलेषु परिकल्पिता लोकपालाः सकलभुवनकोशधाम्यज-
नानां विभक्तः, इत्येवमादयः प्रथमकृतयुगल्लेख दृश्यन्ते महा-
त्मारम्भाः । अतोऽस्य सुगृहीतनाम्नः पुण्यराशेः पूर्वपुरुषवंशा-
नुक्रमेणादितः प्रकृति चरितमिच्छामः श्रोतुम् । सुमहान्काण्डो
१ः शुभ्रपमागानाम् । अवरकन्वमणय इव लोहानि नीरसनिष्ठु-
गानि धुहृत्तानामप्यारुपन्ति मनांसि महतां गुणाः, विमुक्त-
अभावसरसमृद्नीतरेषाम् । कस्य न द्वितीयमहाभारते भवेदस्य
वरिते कुन्दलम् । आचष्टां भवान् । भवतु भार्गवोऽयं वंशः

॥ अथा ॥ शेषस्यावशिष्टस्य भोगिप्रण्डनस्य राजसमूहस्योपरि विषये क्षान्तिः
प्राप्ता । अन्वयः शेषादयस्य भोगिनो नागस्य मण्डनमाभोगसामूहे भूमिर्विदिता ।
[स्फोटनो नरोत्तरो राजा, हरिश्च । सिन्धुराजो सिन्धुरेशाधिपतिः, श्रीसे-
धश्च । लक्ष्मीराजनामराक्षसा, देवतावृत्तिश्च । यतिना पतवता, अमुरेश्वरेण
च भूसुराया भीष्माणश्च । भीष्मारो नाय राजा सित दर्पशातेनापमान-
नेन इक्षिना वैशितः । ततः भीर्हर्षेणादृष्य खड्गं तस्यन्मोचितोऽसौ दन्टी च
तेषां द्वे परित्यक्त इति यातां । भूतश्च पर्वतो मन्दराक्ष्यः । महानागो दर्पशातः,
हस्तुकिश्च । मोचितभूसुद्रेष्टनोऽमृतमन्थनार्थे । मन्थनार्थे कुमार कुनारगुप्तश्च ।
कुमारो वा यो दर्पशातान्नोचितः । कुमारो गुहः, पुत्रश्च कुनारः । स्वामी प्रभुः,
कुमारश्च । अरातयः राजवः, तारक्यामुपधिपतिः । शक्तिः सामर्थ्यम्, आमुध-
मेदश्च । नरसिंह उत्तमनरः, नृसिंहकणो हरिश्च । सहस्तेनेति । न तु साध-
तबलेन । अन्वयः तु चक्रादिनामुपेन परमेधनेन मार्कभौयेन । न तु मण्डन-
नायस्य भोज्य दरेण । दुर्गाया दुर्गमाया, गौर्याश्च । करो दण्डः, पाणिश्च ।
लोकनाथो राजा, हरिः, कुण्डश्च । दिशो मुलेषु सीमास्तु । लोकनाथः (लोकपालः)
सीमापतयः, इन्द्राया दिवपालश्च । कोशो धनसंचयः मध्यम्, मन्थमेदश्च ।
अन्वयः अन्वयो दिवा, आदिनृणां, अमण्यश्च । एषमादय इति । न स्वेतवन्त
एव । प्रथमकृतयुगल्लेखेति । पर्वतपञ्चालनादसौ कुण्डला अक्षयः । मण्य
इति । भोगिप्रण्डनोपमेयानां गुणानां रत्नतनुकम् । लोहान्यदि नी

शुचिनानेन राजर्षिचरितश्रवणेन सुतरां शुचिनरः' ३. ५
तूष्णीमभूत् ।

वाणस्तु विद्वस्याव्रवीत्—‘आर्य, न युक्त्यनुरूपमभिहितम्
अघटमानमनोरथमिव भवतां कुतूहलमवकल्पयामि । शक्यं
कथपरिसंख्यानशून्याः प्रायेण स्वार्थतृपः । परगुणानुरागिणीं प्रि
जनकथाश्रवणरसरभसमोहिता च मन्ये महतामपि मतिरपह
प्रविवेकम् । पश्यत्वार्यः क परमाणुपरिमाणं बहुदृढयम्,
समस्तब्रह्मसम्भव्यापि देवस्य चरितम् । क परिमिनवर्णदृष्ट
कतिपये शब्दाः, क संख्यातिगास्तद्गुणाः । सर्वज्ञस्याप्ययमविष
धाचस्पतेरप्यगोचरः, सरस्यद्या अप्यतिभारः, किमुतास्मद्विषय
कः खलु पुरुषायुपशतेनापि शक्त्यादविकलमस्य चरितं वर्णो
तुम् । एकदेशे तु यदि कुतूहलं वः, संज्ञा वयम् । इयमधिग
कतिपयाश्चरलबलधीयसी जिह्वा कोपयोगं गमिष्यति । भव
भोतारः । वर्ण्यते हर्षचरितम् । किमन्यत् । अथ तु परि
प्रायो दिवसः । पञ्चाहम्बमानकपिलकिरणजटाभारभास्वरो भ
वान्भार्गवो राम इव समन्तपञ्चकरुधिरमहाह्वे निमज्जति संध
रागपटले पूषा । ओ निवेदयित्वास्मि’ इति । सर्वे च ते ‘तथा’ ।
प्रत्यपद्यन्त । नातिचिरादुत्थाय संख्यामुपासितुं शोणमयासीत्

अथ मधुमदपहवितमालवीकपोलकोमलातपे मुकुलितेऽहि, क
लिनीमीलनादिव छोदितवने तमोलिहि रवौ लम्बमाने, रविर

राणि । शुभ्रश्च ललाः । बाला इत्यन्ये । आचश्यास्वात् । भार्गव इति ६
गोत्रलम् ।

अवकल्पयामि निश्चिनोमि । अकस्मिदमित्येवंप्रकारेण परिसंख्यानं नाना
स्वार्थतृपो एवमः शून्याः । अत्रयाचक्यविवेकं शृण्वो न जानन्तीत्यर्थः । व
र्द्धिजशिशुः । ब्रह्मसम्भं जगत् । पुरुषायुषेसादिना योग्येऽपि मयि वर्णयि
वर्णनीयस्य भूयस्त्वम्, अग्नीयस्ताचायुषः सामस्त्वेन वर्णने न घटत इति प्र
पादितम् । अत एवाह—एकदेश इति । संज्ञा (संज्ञा) वर्णेनाभिमुख्य इ
भवन्त इति । न तु यादृशतादृशाः । हर्षचरितमिति । न ॥ यदेव किंचिद
समन्तपञ्चकं कुरुक्षेत्रम् । तपेजेवमस्तिप्रति प्रत्यपद्यन्ताग्नीहोतवन्तः ।

अपेक्ष्यदावस्मिन्नस्मिन्सति बान्धवैव गोष्ठ्या तस्याविति संवन्धः । कां
गणेशरक्षः । मुकुलिते प्रातर्बोधे । कुटीरे जगद्गुरुम् । पटलं छा

पुरगमार्गानुमारेण यममहिष इव धावति नभसि समसि, क्रमे-
 षु गृहतापसकुटीरकपटलावलम्बिषु रक्षतपच्छेदैः सह संहते-
 नेत्कलेषु, कलिकल्मषमुषि पुष्पाति गगनमग्निहोत्रधामधूमे-
 षुनियमे यजमानवने मौनप्रतिनि, विहारवेलाबिलोले पर्यटति
 व्रीजने, विभीषमाणहरितश्यामाकशालिपूलिकामु दुग्धामु होम-
 पिलामु, ह्यमाने वेतानवनूनपाति, पूतविष्टरोपविष्टे कृष्णाजि-
 रज्जटिले जटिनि जपति षट्जने, प्रह्लासनाभ्यासिनि भ्यायति यो-
 गनिगणे, साहचर्यनिधावमानानन्तान्तेवासिनि अलसपृष्ठभोग्रियातु-
 मतेन गलद्रन्यदण्डकोट्टारिणि संभ्यां समवधारयति षठरविटषट्-
 षमाजे, ससुन्मज्जति च ज्योतिरि तारकाप्ये स्ते, प्राप्ते प्रदोषारम्भे
 षवनमागल्योपविष्टः स्निग्धैर्यन्धुभिश्च सार्धं तथैव गोष्ठ्या तस्यौ ।
 तत्रप्रथमयामश्च गणपतेर्भक्षणे परिकल्पितं शयनीयमसेषव । इत-
 र्गं तु सर्वेषां निमीलितदृशामप्यनुपजातनिद्राणां कमलवनानामिष
 गौदयं प्रतिपालयतां कुतूहलेन कथमपि सा क्षपा क्षयमगच्छत् ।
 अथ यामिन्यास्तुर्ये यामे प्रतिबुद्धः स एव वन्दी श्लोकद्वयम-
 यत्—

‘पश्चादह्नि प्रसार्यं त्रिकनतिवित्तं द्रापयित्वाहमुचै-
 रासज्यामुमकण्ठो मुखमुरसि सटा पूलिधूषा विधूय ।
 पासमासाभिलाषादनवरतपलत्रोपगुन्दस्फुरज्जो
 मन्दं शब्दायमानो विलिरति शयनादुत्थितः क्ष्मां सुरेण ॥५॥
 र्धमासुमपृष्ठो मुखनिकटकटिः कंधरामातिरम्भी

विहारो बहिर्षुश्रममग्निहोत्रार्थम् । पूलिधूषे वरण्डः परीमाणमेव । तनून-
 । विष्टरमासनम् । साहचर्यनिरहृतिश्च. कण्ठः । अन्तेवासिनाः शिष्याः ।
 वैदोषाप्यायः । तदनुमतेन संभ्यां स उपधारयति । षटनन्यपलाहकते
 षन्यदण्डश्च क्षमाया उद्गिरति वसस्तिन् । षटस मूषाः । विट
 षाः । षटो वात्यश्च । गृहभोग्रिदैर्वात्य. संभ्यावन्दनाय प्रवर्तन्ते
 र्धः । त्रिकं दृष्टकरीर्षधिः । द्रापयित्वा रीर्यतरीहृत्वा । ज्योतो
 धो यस्य तत् । मुखमुरस्यागमं दृष्ट्वा । धूषा धूषणः । प्रगान्तो-
 प्रतानमुत्तरोटमप्यम् । ‘वशास्ते वदन दुग्धमाननं तानं शुचम्’ ।

च्छेद्यतृणतृणैर्गोधनैर्धवलितविपिनः, विविधमसहोमधूमान्धशतम-
न्युमुकैर्लोचनैरिव सहस्रसंरयैः कृष्णशारेः शरीकृतोदेतः, धव-
लधूलीमुखा केतकीवनानां रजोभिः पाण्डुरीकृतैः प्रथमोद्भूतधू-
सरेः शिबपुरस्वेव प्रवेतैः प्रदेशैरुपशोभितः, साककन्दलश्याम-
लितग्रामोपकण्ठकादयपीष्टः, पदे पदे करमपालीभिः पीलुपहव-
प्रस्फोटितैः कस्पुटपीडितमातुलुङ्गीदलरसोपलिप्तैः स्वेच्छाविचितकु-
ङ्कुमकेसरकृतपुष्पप्रकरैः प्रसन्नप्रकटरसपानसुखमुपपदिदैर्धनदेयता-
दीयमानासुखरसप्रपाशुदैरिव द्राक्षामण्डपैः स्फुरत्फलानां च यीजल-
प्रशुकचक्षुरागाणामिव समास्तकपिबुडकपोलसंदिग्धमानकुमु-
मानां दाडिमीनां वनोर्बिलोभनीयोपनिर्गमः, वनपालपीयमानना-
निः

शतशरण्यैररण्यधराधन्यैरधन्वधनरन्ध्रः, करमीयकुमारकपात्य-
मानैरौष्ट्रकैरौरभकैश्च कृतसंवाधः, दिशि दिशि रविरथदुरगावि-
लोभनायैव विलोटनमृदितकुङ्कुमस्वलीरससमाच्छादनामुत्प्लोथपु-
टेरुन्मुनिदरशायिकिन्नोरकजवननाथ प्रभञ्जनमिव चापिध-
म्नीनां वातहरिणीनामिव स्वच्छन्दचारिणीनां वडवानां शुन्देर्दि-
चरङ्गिराचितः, अनवरतप्रभूमान्धकारप्रपृच्छेदंस्यूधेरिव धानैर्ध-
वलितभुवनः, संगीतगतमुरजरवमत्तैर्मयूरेरिव विभवैर्मुग्गरिज-
बलोकः, शशिकटावदातपृच्छेमुक्ताफलैरिव शुक्तिभिः प्रसाधितः,
पथिकशतविलुप्यमानरक्षीतफलेर्महातदभिरिव सर्वोत्तिथिभिरभि-

विपिनं गहनम् । मुकैः पण्डितैः । लोचनान्यपि कृष्णवाराणि सहस्रसंख्यानि च ।
कृष्णवारा शृणुमेदाथ । प्रमथा गणाः । प्रवेशैर्गोवैः । चरन्पी भू । करमपा-
लीभिः । इधंभूतलक्षणे कृतौषा । करभो बाधोद्भू । पीलुर्गुणमेदः । प्रस्फोटिते-
नीलवनीकृतैः । प्रसन्नपानीकण्डलिष । कपनिर्गमनामि निर्गमनमार्गाः । उद-
नानीति केचिद् । भट्टनाः कटुभाषाः । पीलुलं तोषम् । पदवन्धालताफलानि ।
करमैभ्यो हिताः करमीयाः । औष्ट्रकैरौष्ट्रकैः । कृतसंवाध आश्रयः । मिश्रोश्वा
गणाः । प्रभञ्जनं वातम् । वडवा वडवाः । धूमान्धकारप्रपृच्छेदं धैर्यैर्धैर्यैर्धैर्यैर्धैर्यैः ।
मिश्रोश्वाया । इवानामप्यन्धकारप्रपृच्छेदं तमसि प्रकाशम् । प्रपृच्छेदविभूतैः ।
इवपदे—पदवितैः । कृतं चरितम्, परिवर्तितं च । शुक्तिभिः शोभंरिपुषुतेः

गमनीयः, मृगमदपरिमलवाहिमृगरोगाच्छादितैर्हिमवतादेरिव
 हृत्तरेः स्थिरीकृतः, ॥ ५६ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 भिमण्डलेरिव तोयाशयेर्मण्डितः, ॥ ५७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥
 विभिः क्षीरोदमयनारम्भेरिव महाचोपैः पूरिताः श्रीकृष्ण
 नाम जनपदः ।

यत्र त्रेतामिधूमाशुपातजम्बालिता इवाश्रीयन्त कुट्टपः
 पच्यमानचयनेष्टकादहनदग्धानीव नाटयन्त दुरितानि । क्षि
 मानयूपदारुपरशुपाटित इव व्यदीर्यताधर्मः । मत्स्यशिलिषूमत्र
 धरधारधौत इव ननाश वर्णसंकरः । दीप्यमानानेकगोसहस्रग्य
 खण्ड्यमान इवापलायत कलिः । मुरालयशिलापट्टनटङ्कनिकर्त
 कृत्वा इव व्यदीर्यन्त विपदः । महादानविधानकलकलामिदं
 इव प्राद्रवन्नुपद्रवाः । दीप्यमानसत्रमहानससहस्रसंतापिता ।
 व्यलीयन्त व्याधयः । शृपविवाहप्रहृतपुण्यपटहपटुरवत्रासिता ।
 नोपासर्पसपमृत्यवः । संततमहाघोषधिरिकृता इवापजग्मुरीतयः
 धर्माधिकारपरिभूतमिव न प्रामवहुर्देवम् ।

ससूत्रैश्च । फल्गुमैश्वर्यमपि । अभिगमनीयः सेव्यः । मृगमदः कस्तुरिश्च ।
 रोमराब्देन तत्कृतवत्समुच्यते । यस्य राहुवमिति संज्ञा । यथा च—
 'मृगरोगजम्' । अन्यत्र मृगणां रोमाणि । पादाः प्रत्यन्तपर्वताः ।
 विपुलैश्च । सहस्रपत्राणि पद्मानि । द्विजोत्तमाः पक्षिभेदाः, प्राद्वणाश्च
 तमाः । मयितं तटम्, विलोडितं च । पयः क्षीरम् । वनमप्रापि मयनमन
 क्षीरोदस्य । घोषो गीष्ठाः, शब्दश्च । आशा आशंसा, दिग्धश्च ।

'दक्षिणामिर्गार्हपत्याद्वनीयौ त्रयोऽग्रयः । अभिगमयमिदं त्रेता' इत्यनुरदि
 अनेकार्थवर्गोऽपि—'त्रेतामित्रितये युगे' । त्रेतामिरूपोऽमिरित्यभिप्रायार्थं त्रे
 पदम् । अन्यथा तादृशस्याग्रेर्गार्हणं प्रगज्येत । कुन्धानि श्लोकयतारीनां वेद
 दद्यानि दर्शनार्थीनि कुन्सिताश्च दृश्यः कुट्टपः । यत्र त्रेताग्रयो हवन्ते तत्र
 शालिता आधिर्भावाद्दुष्टिर्निर्मल्य भवति । चयनं विल्याविशिष्टमिस्थानम् । इ
 धारधौतो ह्यवश्यं संक्षिप्तवर्णो नीलादिर्नश्यति । वर्णश्च विप्रायाः । टट्टः पाद
 कारणः । सत्रं सदादानम् । महानसं पाठस्थानम् । शृपविवाहो नीलशरीरवर्णः ।
 यत्र चतसृभिर्गोभिः सह दान्तोऽरभ्ये खैरविहाराय परित्यज्यते । ब्रह्मणे
 वेदस्वनिः । 'अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मुखः शतमाः शुद्धाः । अत्यासन्नाश्च
 चदेता इत्यः स्मृत्याः ॥' इति ।

तत्र वैश्विधे नानारागाभिरामबुधुमगन्धपरिमलमुभयो यौव-
नारम्भ इव भुवनस्य, बुधुमगन्धपिञ्जरिषट्पदमदिपीगदमसोभि-
ये पुष्पे इव धर्मस्य, मरुदुद्यमानपमरीषाव्यत्रनपव-
ल्लिगमान् एव देव इव सुरगन्धस्य, ज्वलन्मग्नशितिसद्गदी-
त्यमानदशरिग्नाः शिबिरसंनिवेश इव वृत्तयुगस्य; पद्मासनस्थि-
तमहर्षिप्यानाजीयमानमचलाबुल्ललप्रलम्भः प्रथमोऽवतार इव मल्ल-
होवस्य, बलबलमुग्गरमदायादिनीलग्नसंबुद्धो विपक्ष इवोत्तकुल-
णाम्, ईधरमाणेनमंतापानभिज्ञसकलजनो विजिगीषुरिव त्रिपु-
रस्य, सुधारमतिनपवहृदपद्मिषाण्डुरः प्रतिनिधिरिव चन्द्रलो-
कस्य, मधुमत्तमसकलशिनीमूषगरचभरितभुवनो नामाभिहार इव
कुबेरनगरस्य, स्थाण्वीधरारयो जनपदविशेषः ।

यस्यपोवनमिति मुनिभिः, कामायवनमिति वेश्याभिः, संगीत-
शालेति छासकेः, यमनगरमिति साधुभिः, चिन्तामणिभूमिरित्य-
ध्यायिभिः, वीरक्षेत्रमिति शक्योपजीविभिः, गुरुकुलमिति विद्यार्थि-
भिः, गन्धर्वनगरमिति गायनेः, विश्वधर्ममन्दिरमिति विज्ञानिभिः,
दोभभूमिरिति वैदेहकेः, पूतस्थानमिति चण्डिभिः, साधुसमागम
इति गङ्गाभिः, वसपञ्चरमिति शरणागतैः, पिटगोष्ठीति विदग्धैः,
मुहुरपरिणाम इति पथिकैः, अमुरविवरमिति वातिकैः, शाक्या-

तत्र चेत्तादी स्थाण्वीधरारयो जनपदमिहैव इति संबन्धः । भारमा उपर-
भानि, रामाय मार्याः । गन्धस्य परिमलस्यभोगोऽनुभवः, संस्कारः । मलनं
निवर्तनम्, समष्ट्यमनं च । मदिनी मुहुरा यावापि । मरुतो कला, देवाश्च ।
शिबिरसंनिवेश इदमव्ययः । वृत्तं प्रतिष्ठमद्भिर्न कुणं हृषं सारक्षपरपक्षरूपं देव
स एवोप्यते । वृत्तयुगं वदो युगमेव । पद्मासनमयनमेव, पद्मदेवासनं च ।
मल्लधर्म वलमदिना । मल्ल वासावृषिश्च । यद्वा पद्मासनमिहो मल्ल च मल-
पथेति ह्यन्व । वादिन्यो मलः, सेना च । विपक्षो वस्यम् । मेदवनीपकायिनो
अवा उत्तरपुरवः । ईधरमाणेनो राजदण्डसाधनमात्मना, हरारधेयप्रमाणैः ।
संतापानभिज्ञेति । ईधरारणेन हि सखीकं त्रिपुरं दग्धम् । योषकलासे हि
पुदे वैश्वेन्य इत्यनुः । जेत्तत्र विजिगीषुः । 'मुधा मकोत्यवृत्तयोः' । मल्ल-
दिनी मुहुरा धी, मदिनी च । नामाभिहारः पर्यायान्तरम् ।

व्ययकेनैते । वैदेहैर्विनिमित्तः । पूतस्थानमिति साधुमणो दीयते तत्र ।
चण्डिभ्योऽभिषाभिठानसंज्ञेते मुहुरपरिणामता । कनिर्धैर्विवरम्यस्यमिभिरुपायैः ।
शाक्यो वीरः । पारथेः कुशीलवेः । वसुधास्य जनप्रसादः ।

भम इति शमिभिः, प्रमत्त. पुमिति कामिभिः, मद्योत्तममन्त्र
इति चारुणैः, यम् गारेनि च विद्वेगगणन ।

यत्र च मानङ्गगामिन्यः शिष्टवयस्य गौरी विभवगताश्च, न
माः पद्मगामिण्यश्च, रत्नचक्रविवदना मदिरामोदिश्वमना
चन्द्रकान्तवपुः शिरीषकोमलाश्च प्रभुवद्वगम्याः कञ्जुक
श्च, पृथुस्तत्राविरो दग्धिभयवर्दिताश्च, शङ्खवयस्यो मधुरमार्ति
ण्यश्च, अप्रमत्ताः प्रमत्तोऽञ्जवदगागाश्च अर्जुनुरा प्रादाश्च प्रमत्त

यत्र च प्रमत्तानां चक्षुरेव मन्त्र मुण्डमालामण्डन भारः कु
लयदलदामानि । अन्दकप्रतिविम्बान्येव रत्नोन्दनलग्नान्यङ्कि
श्रवणावनन्माः पुनरुक्तानि नमालाकिमलयाणि । प्रियकथा एव मु
गाः कर्णालकाग आडम्बरः कुण्डलार्तिः । कपोला एव मतद
लोककारका विभवो निशामु मणिप्रदीपाः । निःश्रामाकृष्टमपुङ्ग
कुलान्येव रमणीय मुग्धावरण कुलसौजनावारो जालिका
वाण्येव मधुरा वीणा बाह्यविज्ञान तन्त्रीनाटनम् । शमा एवार्ति

मातङ्गत्वादयो विरोधा । मानङ्गो हन्त्री, चण्डालश्च । न प्रमत्तश्च
नपि गच्छन्ति ता कथं क्षीलवत्य इति विरोधः । सर्वत्र ज्ञेय । गार्यो गाराश्च
विभव ऐश्वर्ये रत्न । मन्त्र विगतो भवस्तत्र कथं गौरी रतेति । विगतं भवे
यस्या वा । इयमा इयमलाङ्ग्यः । पद्मगामिण्यो लोहितमणिभूषणाः । इ
रात्रय कथं पद्मगामिण्य । राशौ पद्माना सकोचात् । द्विजैर्दन्तैः । शुचिव
मदिरावन्मदिरा वा । आमोदी श्वमनो मुक्तमादो यामा भवतद्विजवत्
प्राङ्गणवत्पुचि वदनं ताः कथं मदिरामोदिश्वमना । चन्द्रवत्कान्तं वपुर्गङ्गा
शिरीषपुष्पवन्मुकुमारङ्गवन्चन्द्रकान्तस्येव वपुर्गङ्गा ता कथं शिरीषकोमलाङ्ग
भुजशा विटा, कञ्जुकं स्त्रीणां वाम, शरवाणाक्षयश्च । बाह्य कमुकिन्यः क्ष
प्यस्ता कथं भुजङ्गेन गम्याः । कलत्रं जघनम् । दरिद्रं क्षामं मध्यमुदरं दाहि
कलत्रस्य परिवारस्य पृथ्वी श्रीस्ता । कथं दरिद्राणां निर्धनानां मध्ये कलि
प्राप्ता भवन्ति । त्ववप्य मौन्दर्यम् । मधुर हृद्यम् । त्ववप्यरसवतीनां म

च मुरा तयोञ्जवत्ये मुखरागो यामा ताः । कथमप्रमत्ता अशौ
अकरकृष्ण्यः । विद्याहितानां द्वि करकृष्णोऽवबध्यते । 'हृदाशुदर्श
ज. जोरगलचः । कङ्कणौपधयश्चेति कौतुकाख्याः प्रकीर्तिताः ॥'

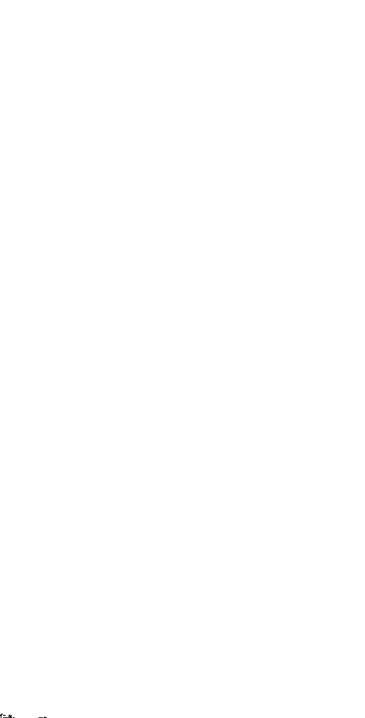
मुण्डमालारूप मण्डनं मुण्डमालामण्डनम् । सहजमहन्निभम् । अनेककुल
दलदामाभ्यामोरक्ष्य, न तु कुबलयदलदामसमवेऽपि प्रतिनिधिरूपतापादम्

तदनुभवः पदसमा निरर्थकः वस्तुस्थानवः । अथवा निरवि-
 भा एवोत्पन्नमोद्भवमो निर्गुणो तावत्प्रवक्तुः वृद्धमपहः ।
 दादव एव बोधनमयाः पदितममदावेदना निर्ययोत्तनादि
 क्षणानि । यौवनोत्पन्नवेदविन्दव एव विदग्धाः वृषावेदययो
 दादापु भागाः । ओष्व एव विदग्धावतिवित्तानलचक्रमा
 दादितां विदग्धावत्तमनिदितां भवनमपिदेदिताः । अमन्तोभनि-
 त्तमाम्पिदुत्तमदेव मुत्तमपि पदामपिदति निर्ययोत्तनादि
 त्तमपुत्तमपि । वृद्धमपिदाता भवनकपदेता एव ममुविताः मपि-
 त्तमपिदाता वेदवेदपदाः पदितनाः ।

नमः च वाङ्मयगद्यस्य इव सर्ववर्णपरं अनुर्धानः, वेदमय
इव वन्द्यतमप्रतिवे, सत्यमय इव ग्राभीतमाकर्षणे, जलनिधि-
मय इव व्योम्नायाम्, आकाशमय इव शब्दादुन्मीले, शक्तिमय
इव बलात्प्रेते, वेदमय इवाहस्त्रिमानागतये, धर्मिमय इव मोक्ष-
धृतिरूपे, पवनमय इव सर्वपाणिर्वज्रोदिवाहस्पे, शुद्धवर्चसि,
शुभ्रवर्चसि, विद्यालो मनसि, जनकत्ववर्चसि, गुहाग्रमेजसि, सुमयो
महति, सुखः मदनि, अमुं नो वदानि, भीष्मो धनुनि, निगधो व-

अथ एतन्नेव एकादं प्रदर्शितं । एतन्निश्च एषासी बोद्धव्यम् । आत्मनः
एतत् । सर्वथा हिमोक्तमेतत् । चतुर्थ्या तस्य । विधयश्चरन्तीति युक्तम् ।

[illegible]

तुषाव भुवि भागवन्तमपरमिव भास्वराक्षमग्नमयनं दाक्षिणात्यं
 ददुविधविद्यामभाषभारयानैर्गुणैः क्षिप्यैरिषानेकसहस्रसंख्यैर्म्यासम-
 न्तेलोहं भैरवाचार्यनामानं यदाक्षेपम् । उपनयन्ति हि इदमद-
 द्दमपि जनं क्षीलसंवादाः । यतः न राजा नवणसमहालमेव त-
 त्स्मिन्भैरवाचार्ये भगवति द्वितीय इव कपर्दिनि दूरगतेऽपि गरी-
 यती वचन्य भक्तिम् । भाषकाद् य मनोरथैरप्यस्य सर्वथा दर्शनम् ।

अथ कदाचित्पयस्येऽन्त्राचलपुम्बिनि वासरेऽन्तःपुरवर्तिनं रा-
 ज्ञानुपगुण्य प्रतीदारी विज्ञापितवती—‘देव, द्वारि परिमाहास्ये
 कथयति यं भैरवाचार्येणचनादेवमनुषाग्रेऽस्मि’ इति । राजा तु
 वक्ष्यात्वा सादरम्—‘कामो । आनयात्रैव । प्रवेशयेनम्’ इति आश-
 वीम् । तदा चाकरोत्प्रतीदारी । नविराज प्रविशन्तं प्राप्नुम्, आजा-
 नुमुजम्, भैरवाभाममपि रथूलास्थिमिरवयवैः पीयरमिषोपलक्ष्यमा-
 गम्, वृषुत्तमाद्रम्, वक्षुत्तवतिमहम्पुटल्लह्यम्, निर्मासगण्डकूप-
 वम्, मधुविन्दुपिङ्गलपरिमण्डलाभम्, ईषदावक्रयोजम्, अतिप्रल-
 म्बैककर्णपाशम्, अलापुषीप्रविष्टोम्रतदन्तपद्मिम्, तुरगानूकस्य-
 धरलेखम्, लम्बचिमुकायतवरलपनम्, अंसाचलम्बिना कापा-
 येण योगपट्टकेन विरचितवैकक्षकम्, इदमप्यनिबद्धमभिधना य
 रागेणैव खण्डशः कृतेन धानुरसारणेन कपटेन कृतोत्तरासङ्गम् ।
 पुनरक्षपाटप्रमदवेष्टननिधलमूटेन बद्धमृत्परिसोपनचंसत्वकितव-
 उना कौपीनसनामनिर्यरेण रज्ज्वरमुटसमुद्रकगर्भीकृतभिह्लाकपाल-
 केन दारवचलकत्रयत्रिकोणत्रियष्टिनिविष्टकमण्डलुना बहिरुपपा-
 दान्ताना वणिता । भुर्षाति । भूम्यलेऽप्यनुसभतर्षानमस्त्रोक्तम् । सीतसं-
 वादाचारिप्रसादरयानि । कपर्दिनि विदे ।

नविराजोऽप्यारी सम्प्रसीनमश्वरीदिति संवन्धः । आर्तुं वीर्यम् । जानूद-
 पर्व । उक्तं य—‘जहा तु प्रयत्ना जानूदपार्श्वीवदक्षिणम्’ । पीररं स्थलम् ।
 स्वपुटे निश्रोतम् । कल्लटमलिकं गोपि । गण्डकूरोऽङ्गोरपोदेशः । योगा
 यासिका । अलापुलुम्बी । उक्तं य—‘तुम्ब्यत्ताव उमे सवे’ । तुरगानामपला-
 दोष्टोऽनूकः । ‘अपोऽपरास विबुधम्’ । सवनं मुगम् । वतपुष्यमुदिरियावर-
 णम् । पुनरक्षं पीनपुम्बेन वृत्तम् । प्रमदो रज्जु । त्रिलङ्गालनी परिपक्व-
 चापकाश्या । कौपीनं पुनरक्षेण उपचापान्, तदाच्छदनेन यं पार्श्वेऽप्यस्य वृक्षस्य
 यं संवन्धिमिः पुष्टैः क्षिष्टैः, पयैश्च समुद्रकः कफलमजः मिश्रार्थे कियते ।

दितपादुकावस्थानेन स्थूलदशासूत्रनियञ्जितपुस्तिकापूलिकेन वा-
मकरधृतेन योगभारकेणाध्यासितस्कन्धम्, इतरकरगृहीतवेत्र-
सनं मस्करिणमद्राक्षीत् । क्षितिपतिरप्युपगतमुचितेन चैनमाद-
रेणान्वमहीत् । आसीनं च पप्रच्छ—‘क भैरवाचार्यः’ इति । सा-
वरनरपतिवचनमुदितमनास्तु परिधाट् तमुपनगरं सरस्वतीतटव-
नावलम्बिनि शून्यायतने स्थितमाचचक्षे । भूयश्चावभाषे—‘अ-
र्षयति हि महाभागं भगवान्नाशीर्वचसा’ इत्युक्त्वा चोपनिषे-
योगभारकादाकृष्य भैरवाचार्यप्रहितानि रत्नवन्ति बहलालो-
लिप्तान्तःपुराणि पञ्च राजवानि पुण्डरीकाणि ।

नरपतिस्तु प्रियजनप्रणयभङ्गकातरो दाक्षिण्यमनुरुध्यमातो
ग्रहणलाघवं च लहयितुमसमर्थो दोलायमानेन मनसा स्थित्वा ‘विं-
कयं कथमप्यतिसौजन्यनिमग्नानि जगद् । जगाद् च—‘सर्वरू-
लप्रसवहेतुः शिवभक्तिरियं नो मनोरथदुर्लभानि फलति फलानि ।
येनैवमस्मासु प्रीयते भगवान्मुवनगुरुभैरवाचार्यः । ओ द्रष्टासि
भगवन्तम्’ इत्युक्त्वा च मस्करिणं व्यसजंयत् । अनया च वार्तया
परां मुदमवाप ।

अपरेणुग्र प्रातरेषोत्थाय वाजिनमधिरुह्य समुच्छ्रितश्वेतात-
पत्रः समुद्भूयमानधवलचामरयुगलः कतिपयेरेव राजपुत्रैः परि-
वृतो भैरवाचार्यं सवितारमिव दृशीं द्रष्टुं प्रतस्थे । गत्वा च हि-
चिदन्तरं तदीयमेवाभिमुखमापतन्नमन्यतमं शिष्यमद्राक्षीत् । अ-
प्राक्षीत्—‘क भगवानान्ते’ इति । सोऽकथयन्—‘अस्य जीर्ण-
मानृगृहस्योत्तरेण वित्त्वयाटिकाग्रध्यासे’ इति । गत्वा च तं प्रदे-
शमवनतार । प्रविशेत् च वित्त्वयाटिकाम् ।

अथ महतः कार्पाटिकचून्दस्य मध्ये प्रातरेव द्वातम्, दत्ताष्ट-
कचमन्त्रिणः कलकत्रये त्रयः कोणस्थेभ्यः वासिष्ठो यदयक्षामु निविष्टः कन-
कचन्द्रं तेन । योगभारकेण कनकभारिण्या । मस्करिणं परिमन्त्रम् । एत-
दनि दैव्यम् ।

कञ्जिनुमुत्थोऽनु । निम्नः सवयः ।

अन्यत्रयमनरम् । उत्तरेणोत्तराणां दिशि ।

अवेदन्ती भैरवाचार्यं ददर्शेति सङ्गः । कार्पाटिका प्रदीपः । अत्रुभिष

पुष्पिषम्, अनुष्ठितामिकायम्, कृतभस्मरेगापरिहारपरिकरे हरि-
तगोमयोपदिप्रक्षितितलविनो व्याघ्रपर्माणुपरिवष्टम्, कृष्णकम्बल-
प्रावरणनिभेतामुरविस्तरपवेशाद्गुह्या पातालान्धकारावागमिवा-
भ्यम्यन्तम्, उन्मिषता विमुक्तपिलेनात्मवेजसा मद्रामांसविक्रय-
प्रितेन मनःशिलापट्टेनेव क्षिप्यलोकं क्षिप्यन्तम्, जटीशृङ्गेकदेश-
हृद्यमानगडाभ्रदाह्युदिकेनोर्ध्ववदेन शिखापादेन वध्नन्तमिष वि-
द्यावलेपदुर्विदग्धापुपरिसंघरतः सिद्धान्धवलकतिपयशिरोरुहेण व-
ध्मता पद्मपद्मादृतं वषांण्यतिशामन्तम्, ग्यालित्यक्षीयमाणशङ्खलोम-
हेगम्, लोमहाकर्जंशङ्खुनीप्रदेशम्, प्रयुज्जलाटसटम्, विरहया भरम-
ललाटिकया बहुतः शिरोर्ध्वदृष्टदम्पगुग्गुलुसंठापणुदिवकपाला-
म्बिपाण्डुरराजितामिष जनयन्तम्, सहजललाटबलिभङ्गसंको-
चितवृक्षभागां वधूमासं धूसंगत्या निरन्तरमायागिनीमेकामिष
धूलेगां विभ्राणम्, ईषत्काचवाचरफनीमिषेन रत्नापाद्गनिर्गतांशु-
प्रधानेन मध्यधवलभासेन्द्रागुपेनेवातिदीर्घेण लोचनयुगलेन परितो
मद्रामण्डलमिषानेकवर्णगगमालिगन्तम्, गिनपीतलोहितपताका-
चलितावटम्, शिषबलिमिष दिक्षु विक्षिपन्तम्, तादृश्येणुण्डकोटि-
हृत्प्रापणम्, दूरविदीर्णगृहमक्षिणकोटम्, विचिदन्तुरतया
सदाहरथसंनिहितहरमोलिचन्द्रानपेनेव निर्गच्छता दन्तालोकेन
धवलपन्तं दिशो जालकम्, जिह्वाप्रस्थितसर्वशेषसंदितातिभारेणेव
मनाकप्रलम्बितोष्ठम्, प्रलम्बभक्षणपात्रीप्रेक्षिताभ्यां एकदिवकुण्ड-
लाभ्यां शुक्रहृदस्पतिभ्यामिष सुरासुरविजयविद्यासिद्धिभद्रयानुष-
ध्यमानम्, बह्विविधौषधिप्रसूत्रपङ्क्तिना सलोद्वलयेनैकप्रकी-
र्येन शङ्खप्रण्डं पूज्यो दन्नमिष भगवता भवेन भद्रं भक्त्या भूष-

शयुषा परिहृतोऽत्र मयावा । सङ्घि सत्यदादिप्र । उक्तं च—‘सङ्घो निषी सत्य-
दादिप्र’ । मुद्रिका सङ्घिका । उपरीत्यावनिप्रवेशोऽयम्—उर्ध्वेयद्(वले)-
नेति । प्रशस्त्य शिषा विष्णुपत्तः । वषलेनोऽदृष्टि । पालित्यं पात्वाटता ।
सङ्घो सत्यदादिप्र । वधुनी कुरम् । ‘वृक्षमन्त्री धुतोर्म्यम्’ । वाचरा पीत-
वर्णा । गुण्ड गुगम् । कोटिः श्रन्त, चक्रवर्णम् । ‘श्रन्ताकोटस्य वृक्षिणी’ ‘प्रयो-
हृगन्तरं विद्यादरमिमिषवन्धयो’ । पूज्यो रक्षिमेदस्य । सुरा दशयज्ञगतस्य हरे-
विन्दतः ‘मयन्तागते विमर्षमाणतोऽवि’ इति मुद्रिप्रदरेण हरेण दत्ता

५। शीनतायाः, स्थानं स्थितेः, आधारं शृतेः, आधारं कदगायाः,
६। निवेदनं चोत्तुक्कम्, आरामं समणीयकस्य, मासाहं प्रमादस्य, अगारं
७। गौरवस्य, समाजं सौजन्यस्य, संभवं सद्भावस्य, कालं कलेः,
८। भगवन्तं मासादिषु विरुपाक्षं भैरवाचार्यं ददर्श ।

९। भैरवाचार्यस्तु दूरादेव राजानं दृष्ट्वा शशिनमिव जलनिधिश्च-
१०। चाल । मधमहरोत्थितशिष्यलोकमोत्याय प्रत्युद्यगाम समर्पित-
११। धीकलोपापनञ्च जडकर्णसमुद्गीर्णमाणगङ्गाप्रवाहद्वाद्गङ्गाभीरवा
१२। निरा स्थलिनन्दमकरोत् ।

१३। नरपतिरपि प्रीतिविस्तार्यमाणभवलिप्ता चक्षुषा प्रत्यर्पयन्मिव
१४। बहुतराणि पुण्डरीकवनानि ललाटपट्टपर्यन्तेन चोदंशुना शिलाभ-
१५। निना मद्देश्वरप्रसादमिव स्तूपनयनोद्भवेन प्रकाशयन्मावर्जितकर्ण-
१६। पङ्कजपलायमानमधुकरः शिष्यसेवासमुन्मूलितवाद्येषपापलघुमुष्यमा-
१७। न इव दूरावनतः प्रणाममभिनवं चकार । आचार्योऽपि—
१८। 'आगच्छ । अत्रोपविश' इति शार्दूलचमांस्वीयमदर्शयन् । उपदर्शित-
१९। तं प्रपद्यतु राजा मत्तदंसकलगद्गदस्वरमुभयो मधुरसमयी महानदी-
२०। तिमिव प्रवर्तयन्वाचं व्याजहार—'भगवन्, नार्हसि मामन्यनृप-
२१। तं स्थलितैः खलीकर्तुम् । अद्येवरात्रकोपेक्षिताया इव लक्ष्म्याः पल्लवं
२२। शीलापराधो द्रविणशौरात्म्यं वा यदेवमाचरति मदि गुहः ।
२३। अभूमिरपमुपपापणाम् । अलमतिषयत्रया । दूरस्थितोऽपि मनोर-
२४। थशिष्योऽयं जनो भवताम् । माननीयं च गुहवभोहृत्तनमर्हति
२५। शूरोरासनम् । आसतां च भवन्त एवात्र' इति व्याहृत्य परिज-
२६। नोपनीते वाससि निपसाद । भैरवाचार्योऽपि प्रीत्यानतिक्रमणीयं
२७। नृपयजनमनुवर्तमानः पूर्ववत्तदेव व्याघ्राजिनमभजय ।

आसीने च सराजके परित्रने शिष्यजने च समुचिनमध्या-
१। वमनं तेन श्रुतिम् । तीर्थस्थाने वनखलवृक्षस्थितिमिव श्रुतिः । शालीनता
२। विनीतम् । निवेदनं गृहम् । तत्र हि सर्वस्य कौतुकं आसते ।
३। यद्यपि राजा, तं च दूरादेव दृष्ट्वा जलनिधिश्चरति । गङ्गाभीरव जलनि-
४। विरेकेषुक्कम् । निम्नं धीकलम् । मद्देश्वरिणः पवित्रलमाह ।
५। भवतिश्रेयसेन पुण्डरीकपात्रं वल्लभमाह । आनृतपुण्डरीकपात्रं राजतलाह ।
६। आवर्जितं सरवच सेन शुभगाम् । शार्दुले व्याघ्रः ।

दिकं चक्रे । क्रमेण च नृपमानुषेहान्तःकरणः ।
 विमला दशनदीधितिः स्फुरन्तीः शिवमल्लीरिव भासा
 याच—‘तान, अतिनग्नैव ते कथयन्ति गुणानां गौरवम् ।
 लसंपत्त्यात्रमसि । विभवानुरूपास्तु प्रतिपत्तयः । जन्मतः प्रसू-
 दत्तदृष्टिरग्निं व्यापतेयेषु । यतः सकलदोषकलापानलेन्वर्तयन्ते
 विक्रीनं कचिच्छरीरकमस्ति । भेक्षरञ्जिताः सन्ति प्रागाः
 दुर्गृहीतानि कतिचिद्विद्यन्ते विद्यामराणि । भगवच्छिष्यमद्भुत-
 पादसेधया समुपार्जिता कियत्पि संनिहिता पुण्यकनिका
 स्वीक्रियतां यदत्रोपयोगार्हम् । प्रतनुगुणप्राक्षाणि कुसुमानीव
 भवन्ति सतां मनांसि । अपि च । विद्वत्संमताः श्रूयमाणा
 साधवः शब्दा इव मुषीरेऽपि हि मनसि यज्ञांसि कुर्यन्ति । वि-
 विद्वतः कुनूदलस्य फेनधवलैः स्रोतोभिरिवापह्नियमाणो गुणगणै-
 नीतोऽस्मि कल्याणिना’ इति ।

राजा तु तं प्रत्यवादीत्—‘भगवन्, अनुरक्तेष्वपि शरीरे-
 दिषु साधूनां स्वामिन एव प्रणयिनः । शुष्मदर्शनादुपार्जितेन
 चापरिमितं कुशलजातम् । अनेनेवागमनेन स्पृहणीयं पदमात्रे
 पितोऽस्मि गुरुणा ।’ इति विविधाभिश्च कथाभिश्चिरं स्थित-
 गृहमगात् ।

अन्यस्मिन्दिवसे भैरवाचार्योऽपि राजानं द्रष्टुं ययौ । त-
 च राजा सान्तःपुरं सपरिजनं सकोपमात्मानं निवेदितवान् ।
 च विहस्योवाच—‘ताव, क विभवः, क च धयं वनवर्धिताः ।

अन्तःकरणं मनः । गौरवमुत्कर्षः, भारवत्त्वं च । अदत्तदृष्टिरिति । न
 मया धनान्यलभ्यानि । व्यापतेयेषु घनेषु । संरक्षिता इति यदि कदाचित्क-
 दुपयोगं यास्यन्तीति । अनेन श्रवणादिदानमेवोचितमित्युक्तम् । सकलसंपत्त्या-
 स्मेयतः क्रियती । समुसंपत्तिर्भविष्यतीत्याशङ्कताह—प्रतन्वित्यादि । शु-
 च्चरुपाः, तन्तवधः । कुसुमानीवेति । कुसुमसादृश्येन मनसः सौकुमार्यमपु-
 चम् । साधवः शिष्टाः, शब्दा इव साधवः । संस्कृता विद्वत्संमताश्च । फेनवतैः
 धवलैर्गुणगणैः स्रोतोभिश्च ।

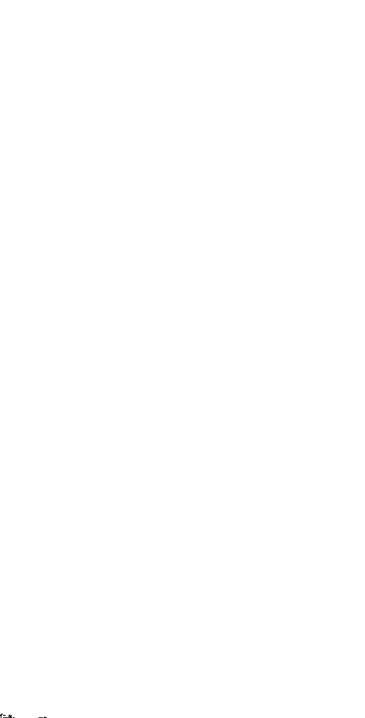
स्वामिन एव प्रणयिन इति । अनुष्यन्त्यपि शरीरादीनि प्रणयिन
 स्वायत्तनीत्यर्थः ।

नोष्णा मदावहन्तं स्तुतेव मनमिता । रसोत्तानामिषांगमाह-
मेयमपरोक्षतापिनी राजते तेजमिता । मवाहता एव भाजनं
भूतेः' इति स्थित्या च कंचित्कालं जगाम ।

परिधाद् तेनैव क्रमेण पद्य पद्य राजतानि पुण्डरीकाण्युपा-
नीपकार । एकदा तु श्वेतकपेटावृतं त्रिमध्यादाय प्रापिशत् ।
अविश्य च पूर्वपत्तिपत्या मुहूर्तममयीम्—'महाभाग, भयन्तमाह
रगवान्यधाम्मच्छिष्यः पातालस्वामिनामा माझयः । तेन मझ-
तामदस्तादपहतो महानिरदृष्टामनामा । सोऽयं भयदुजयोग्यो
एकताम्' इत्यभिधायापहतकपेटावच्छादनात्परिधातदाचकपं शर-
त्तनमिष पिण्डतो नीतम्, कालिन्दीमवाहमिष सन्निभमजलम्,
चन्दकजिगीषया कृष्णकोपितं कालियमिष कृपानतां गतम्, लोक-
वेनाशाय प्रकाशितधारामारम्, प्रलयकालमेषराण्डमिष नम-
तलात्पतितम्, दृश्यमानविहटदन्तमण्डलं हासमिष दिसायाः,
रिवाद्दण्डमिष कृतददमुष्टिमहम्, सकलभुवनजीवितापहरण-
मेण कालहूटनेव निर्मितम्, कृतान्तकोपानलवत्तेनेषायसा घटि-
म्, अतिनीक्ष्यतया पवनरवर्दोनापि द्रवेव कणन्तम्, ममिसभा-
दृष्टिमपवत्प्रतिबिम्बच्छन्नान्मानमपि द्विषेव पाटयन्तम्, अरि-
होरदष्टेदलमैः कर्षेरिष किरणैः करालितधारम्, मुमुर्षुहृन्महिदु-
नेपतरलैः प्रभापकच्छुरितेज्रंजरीतावपम्, राण्डशक्तिदन्तमिष
दंषमम्, कटाक्षमिष कालरात्रेः, कणोत्पलमिष कालस्य, ओषार-
मेव वीर्यस्य, अलंकारमहंकारस्य, कुन्तमिषं कोपस्य, देहं दपंस्य,

उदीतौ कीटमणय ।

महाभागेति प्रत्युत्तुगुणमामन्त्रणम् । परिकारादाचकपं कृपानमिति संबन्ध ।
पदं कलम् । उक्तं च—'येहोऽस्मी छन्नकं तीक्ष्णं पिण्डं कल्पयतामयी' इति ।
उन्मिषं धृतं रक्षितमन्तर्जलं यस्य तम् । मित कृपानस्य वा पानीयं यन्नेन
केचये । मन्दको विष्णुसूत्र । कटियो नागमेदः । धारण्यमासारः, धारण्य-
धारः । दन्तमण्डलं दन्तचक्रात्मम्, दन्तममूहम् । मुष्टिः स्तब्धः, अगुरमेदय ।
प्रतिस्तीक्ष्णतयेति । तीक्ष्णं क्षतबाह्वति सनु च परस्परक्षेत्रेण कणति ।
तथा पातिस्तीक्ष्णोऽतिदण्डश्रुती रोषेण हुंकारेति । कवेः केनैः । कललिता
याता ।

प्लाङ्गरागम्, कृष्णप्रतिसरम्, कृष्णवामसम्, कृष्णतिलाहुतिनि-
भेन विद्याधरत्वकृष्णया . मानुषनिर्माणकारणकालुष्यपरमाणूनिव
क्षयमुपनयन्तम्, आहुतिदानपर्यस्ताभिः प्रेतमुखस्पर्शदूषितम्, प्रधा-
लयन्तमिवागुशुक्ष्णं करनरदीधितिभिः, धूमाढोद्वितेन बहुधा क्षत-
जाहुतिमिव हुतमुज्जि पातयन्तम्, ईषद्विषुवाधरपुटप्रकटितसि-
तदर्शनशिखरेण ददयमानमूर्तमश्नाक्षरपद्मिनेव मुखेन किमपि जप-
न्तम्, होमधर्मस्यैवसलिलप्रतिबिम्बिताभिरासन्नदीपिकाभिर्दहन्त-
मिव सिद्धये सर्वोक्थयान्, अंसावलम्बिना बहुगुणेन विद्याराजे-
नेव प्रहसूत्रेण परिगृहीतं भैरवाचार्यमपश्यन् । उपसृत्य पाकरो-
न्नमस्कारम् । अभिनन्दितश्च तेन स्वज्यापारमन्यतिष्ठन् ।

अग्रान्तरे पाताळस्थानी शातकवचीमाशामङ्गीधकार । कर्णतालः
कौबेरीम् । परित्राद् प्राचेतसीम् । राजा तु त्रैशङ्खवेन ज्योति-
पाङ्क्तिं ककुभमलंकृतवान् ।

एवं चावस्थितेषु दिक्पालेषु दिक्पालभुजपञ्जरप्रविष्टे विसर्गं
कर्म स्थापयति भैरवं भैरवाचार्येऽतिचिरं कृतकोलाहलेषु निष्कलप्रय-
त्नेषु प्रत्यूहकारिषु शान्तेषु कौणपेषु गलत्पर्यरात्रसमये मण्डलस्य
जातिद्वीपस्तुतरेणाकस्मात्प्रलयमहावराहदंष्ट्राविबरमिव दक्षयन्ती
क्षितिर्दीयंत । सहसैव च तस्माद्विवरादासाधारणोत्क्षिप्त इवालानलो-

तरलेन-प्रगते भवतीति सरह्वरम् । जात उत्पन्न, न तुक्षित । प्रतिनरो
हस्तमूत्रम् । दिक्षु बाणसूत्रप्रतिबन्ध इति । अत्र तितानो कृष्णलात्परमा-
नूतामपि कालुष्यरूपकम् । क्षतजेति । प्रत्यावतानुगुण्येन रक्षाहुतिः संभा-
व्यते । अपवशादीषदिल्यापुष्पम् । ईषद्विषुवादेव शिखरमहम् । प्रतिबिम्बा-
दानोपपादनार्थमाशयदम् । गुणास्तन्तव, गुणनं गुणा । योन पुन्यमावर्तनं च ।
उत्कर्षा वा गुण । विद्यारजो मन्त्रमिश्रेण ।

शातकवची पूर्वाम् । अङ्गीवकवेलेनेव सर्वेषां स्वस्वभिरिष्टहीतस्तमुष्णम् ।
कौबेरीभुजम् । प्राचेतसी पश्चिमाम् । त्रिशङ्खमिष्वारिचंदः साधारणशक्त्या
प्राप्तो महेन स्वर्गमादत्तुरर्चयते देवैर्निकामितो दक्षिणस्थो दिशुदेति । तेन
त्रैशङ्खवेन ज्योतिपाङ्क्तिं ककुभं दिशं दक्षिणाम् । दक्षिणस्यामिन्पुच्छेऽनिष्टप्रती-
तिरिति त्रैशङ्खवेनेषुष्णम् ।

विस्त्रम्भमिति । एतदर्थमेव शङ्खरीनां परिग्रहः । प्रत्यूही विप्रः । कौण-
पेषु राशयेषु । सहसैव्यादीं शुभतद्व्यापतः पुरव स्वयणयेति संबन्धः । .

हस्तम्भः, महावराहपीवरस्कन्धपीठो नरकासुर इव मुक्तो गर्भादुद्धृतः
 वलिदानव इव भित्तवोत्थितः पातालम्, इन्द्रनीलप्रासाद इवोत्त-
 रज्यलितरत्नप्रदीपः, स्निग्धनीलघननीविडकुटिलकुन्तलकान्तमौलि-
 न्मीलन्मालतीमुण्डमालः, गद्गदतया स्वरस्य स्वभावपाटलतया
 चक्षुषः क्षीप्र इव यौवनमदेन वल्गुद्रलदामकः, करसंपुटमृदु-
 मृदा दिङ्मागकुम्भामावसकूटो पुनः पुनः पङ्कयन्सान्द्रचन्दन-
 मदत्तरव्यवस्थान्वासकेरतिसितजलधरलक्षकलशारित इव शारदा-
 शैकदेशः, केतकीगर्भपत्रपाण्डुरस्य चण्डातकस्योपरि क्षामतीक्ष्ण-
 कुक्षिः, कक्ष्याग्रन्धं विधाय विलासविश्रितेन घवलज्ज्यायामद्यौ-
 पदान्तेन धरणितलगेन धार्यमाण इव वृष्टतः शेषेण स्थिरस्यूत-
 दण्डः, भूमिभङ्गभयेनेव मन्युराणि स्थापयन्त्यदानि निर्भरगर्व-
 कथमपि शैलमिव गात्रमुद्रहन्तर्पेण मुहुर्मुहुर्हरसि द्विगुणिते शोभि-
 यामे तिर्यगुत्क्षिप्ते च दक्षिणे जङ्घाकण्ठे कुण्डलिते चण्डरसोद-
 टाङ्कारैः कर्मविघ्ननिर्घातानिष पातयन्केन्द्रियविकलमिव जीवहो-
 कुर्यन्कुललयश्यामलः पुरुष उच्यगाम । जगाद च विद्वस्य नरनि-
 हनादनिर्घोषपोरया मारत्या—‘भो विद्याधरीप्रद्वयाकामुक, किमा-
 विद्यावलेपः सहायमदो वा यदस्मै जनायाविधाय बलिं मातिसि
 मिद्धिमभिलषसि । का ते दुर्बुद्धिरियम् । एतावता कालेन क्षेत्र-
 पिपतिरस्य मन्नाभेव लब्धव्यपदेतास्य देशस्य नागतमे भोत्रोपक-
 भीकण्टनामा नागोऽहम् । अनिच्छति मयि का शक्तिर्महगणस्यापि
 गन्तुं गगने । भूनाथोऽयमनायकपत्नी यस्त्वाहरोः शैवा-
 सदैवकरणीक्रियते । महामेदानीं महामुना दुर्नरेन्द्रेण दुर्नद-
 स्तम्भ इति । ओदशब्देन मारता इत्यन्ता शोका । गर्भान्मध्यान्, उदरा-
 यन्ता निर्विहताः । निविडकुटिल अक्षिपुविताः कुन्तलः केशाः । मौलि-
 पिटीटं च । उच्यं च—‘वृषा पिटीटं केशव मंडूना मोतयकवः’ । स्वर्ग-
 गच्छे । चक्षुः कक्षग्रन्थः । शेषेणेति । शेषो वरता, धारिण्यगणवः ।
 पदान्तेन च मिद्धेनापतिहरी । अरधेटर्न वज्रदिशयताः । एवेष्टियम् । अर्ध-
 मयूयम् । निर्वोतो विधुः शक्तिः । अत्र मिद्धपटीकति हेतुपर्यममन्त्रम् ।
 अहमद्वय चन्द्रवत्पतिरित्याव । अक्षयिधारी नदीवनेन्दुर्गः ।
 बलिहो मूर्ध । अविनाशनी चन्द्रवत्पट्टवराय । अत्रतोऽयमः । दुर्बुद्धि-
 यम् ।

स्तम्भ इति । ओदशब्देन मारता इत्यन्ता शोका । गर्भान्मध्यान्, उदरा-
 यन्ता निर्विहताः । निविडकुटिल अक्षिपुविताः कुन्तलः केशाः । मौलि-
 पिटीटं च । उच्यं च—‘वृषा पिटीटं केशव मंडूना मोतयकवः’ । स्वर्ग-
 गच्छे । चक्षुः कक्षग्रन्थः । शेषेणेति । शेषो वरता, धारिण्यगणवः ।
 पदान्तेन च मिद्धेनापतिहरी । अरधेटर्न वज्रदिशयताः । एवेष्टियम् । अर्ध-
 मयूयम् । निर्वोतो विधुः शक्तिः । अत्र मिद्धपटीकति हेतुपर्यममन्त्रम् ।
 अहमद्वय चन्द्रवत्पतिरित्याव । अक्षयिधारी नदीवनेन्दुर्गः ।
 बलिहो मूर्ध । अविनाशनी चन्द्रवत्पट्टवराय । अत्रतोऽयमः । दुर्बुद्धि-
 यम् ।

कलम्' इत्यभिधाय च निम्नुरैः प्रकोष्ठप्रहारेत्सीनपि टीटिमप्रसृती-
नभिमुखं प्रधावितान्सहारीयवरणकृपाणानपातयत् ।

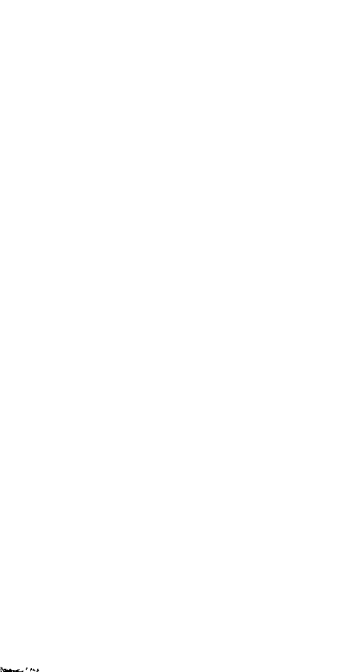
अथापूर्वापिशेषप्रवणादशस्त्रप्रणैरप्यमर्षस्येदच्छलेनानेकसम-
रणीयमसिपातजटनिष वमद्भिरवयवैरपि रोमाञ्चनिभेन मुक्तशर-
शनसंस्त्यनिकरभरदधुमिवात्मानं रणाय कुर्वद्भिरदृष्टासेनापि प्रति-
पिम्बिततारागणेन स्पष्टदृष्टवदन्तमाद्यमवधत्तया हस्तैष कथ्य-
मानसकषावष्टम्भः परिकरबन्धविभ्रमभ्रमितकरनस्रकिरणचक्रवा-
लेन व्यपगमनादहृष्टा नागदमनमक्षमण्डितबन्धेनेव दन्धन्दस
विशो नरनाथः सावज्ञमवादीत्—‘अरे काकोदर काक, यदि स्थिते
राजहंसे न जिह्रेषि षष्ठिं याचितुम् । अमीभिः किं वा पदप-
मावितैः । मुजे वीर्यं निवसति, न वापि । प्रतिपद्यस्व शस्त्रम् ।
अयं न भवति । अगृहीतदेतिष्वशिक्षितो मे भुजः प्रहर्तुम्' इति ।
नागस्त्वनादततरम्—‘एहि । किं शस्त्रेण । मुजाम्यामेव मनग्निं
भवतो दर्पम्' इत्यभिधायास्फोटयामास । नरपतिरपि निरायुधमायु-
चेन युधि लज्जमानो जेतुमुत्सृज्य सपर्मकलकमदृष्टासमसिमर्धोद-
कलोपरि वधन्ध बाहुयुद्धाय कक्ष्याम् । युयुधाते च निर्दयास्फोटन-
स्तुटितमुजदधिरक्षीकरसिध्यमानौ शिलासन्भेरिव पतद्भिर्बाहुदण्डैः
शब्दमयमिष कुर्वाणौ भुवनं तौ । न चिराच्च पातयामास
भूतले मुजंगं भूपतिः । जग्राह च केशेषु । उच्चरान च शिरस्येष्टु-
मदृष्टासम् । अपश्यच्च वैकल्यकमालान्वरेणाम्य यक्षोपवीतम् । उपसं-
हृतशस्त्रव्यापारव्याधादीत्—‘दुर्विनीत, अस्ति ते दुर्नयनिर्वाहपी-
जमिदम् । यतो विभ्रन्धमेवाचरसि पापलानि' इत्युक्त्वोत्ससर्ज
तम् । अनन्तरं च सहसैवातिषहलां ज्योत्स्नां ददर्श । शरदि विभ्र-

कृपाश । हुनरेन्दो मन्त्रजानभिहः । स्वशरीरेत्यादि । न तु नरेन्द-
वदशास्त्रम् ।

अथेत्यारी नरनाथ- सावज्ञमवादीदिति वदन्ध । कथ्यमानेत्यादि । अज-
स्रमनेवापयवेद्येकादृष्टासेन च । मन्त्रज्ञं नादृष्टास्रप्रसिद्धयेन्द्रादिदम् । काकोदरः
मर्गः । काकेति निम्नुरावात् । कथ्यस्व च वलिमाचनमुच्यम् । राजहंसो सुपर-
हंगमेदव । देतिगुणवम् । आरपोटवायस्य बाहौ करपापमक्षीन् । अस्तिमिति
प्रशंसायै सामान्यपदप्रयोग इति ध्वनः । वैकल्यकमालान्वरेणेत्येन,
यक्षोपवीतम् ।

न्तरा समारिष्टौ विचित्रानि भेरवाचार्यपरितानि शैशवदृष्टान्तांश्च
कथयन्तौ तेनैव सार्धं जलमानम्भतुरिति ।

इति भीमराजभाट्टेन हर्षचरिते दशदशमं नाम
तृतीयं उच्छ्वासः ।

शौरोत्तुरन्तपिडि न भोगभोगुभौ । महीरिन्धेयिडिः । मण्डपः मण्डः ।
अन्तःपुरः मध्येमध्ये । कथयन्तपिडि स्थिरपिडिभिद्वये ॥

इति भीमराजभाट्टेन हर्षचरिते तृतीयं उच्छ्वासः ।

चतुर्थ उच्छ्वासः ।

योगं स्मरेऽपि नेच्छन्ति कुर्वते न करमहम् ।

महान्तो नाममात्रेण भवन्ति पतयो मुखः ॥ १ ॥

सकलमहीभृत्कम्पकृदुत्पद्यत एक एव नृपवंशे ।

विपुलेऽपि वृषुप्रतियो दन्त इव गणाधिपस्य मुखे ॥ २ ॥

अथ तस्मात्पुष्पभूतेर्द्विजवरस्वेच्छागृहीतकोपो नाभिपद्य इव पुण्डरीकेक्षणान्, छरमीपुरःसरो रत्नसंचय इव रत्नाकरान्, शुद्ध-
मुषकविकलाषत्तेजस्विभूनन्दनमाधो महगण इवोदयस्थानान्,
महाभारवाहनयोग्यः सागर इव सगरप्रभावान्, दुर्जयबलसनाथो
हरिवंश इव दुराभिर्जंगाम राजवंशः । यस्मादविनष्टधर्मधवलाः
प्रजासर्गा इव कृतमुग्धान्, प्रतापाक्रान्तमुखनाः किरणा इव तेजो-
निधेः, विप्रहृष्यात्तदिद्युता गिरय इव भूमृत्प्रभवान्, धरणिधार-

योगमिच्छादिना प्रसिद्धप्रयुद्धतर्षेणान्यमुष्यते । भूपतीनां योगो युक्तिः ।
गृहप्रसाधारतयादनादिच्छासैलर्षः, संकल्पः । करग्रहो दण्डग्रहणम्, निराहम् ।
नाममात्रेणेति । नामैव तेषां भुक्ता भुवनं कल्पत इत्यर्थः । अर्षश्चन्द्रेण
चच्छेनेत्यादिना भाषिणी इत्येत्यति स्थिता ॥ १ ॥

महीभृद्विरपि कम्पो वेपथु, चलनं च । वृषुरदिरात्र. विलीर्णश्च । प्रतिमा
पातयम्, दन्तबोधः । दन्त इवेति । दन्तोऽप्येको गणाधिपस्य मुखे, सम-
हधिपस्यप्रदाने च ॥ २ ॥

अधेलाशो राजवंशो निर्जगमेति संबन्धः । द्विजवरं विशेषतया । ब्रह्मा च
द्विजोत्तमः । कोशो गजः, कर्मिका च । पुण्डरीकेक्षणं कमललोचनः, विष्णुश्च ।
छरमी. पुर.सरा यस्य छरमीपुरःसरः । 'जातो जातो यदुत्पद्ये तद्वज्रमभिधीयते' ।
मणयश्च राजानि । शुरश्च उपदेशारः । युधाः पण्डिताः । कदयः कान्धारवः ।
कल्पवन्तो गीतादिनाः । तेप्रसविनः दुराः । भूनन्दना राजानः । इतरत्र शूरवैर-
स्वतिः । उदयः प्रभावोऽपि । महाभारो भूपाख्यरूपो मित्रवरूपो वा तस्य निर्बहने
योग्यः । सगरवत्प्रभावो यस्य तस्मात्प्रज्ञः, मगरणां च यः प्रभावस्तस्मात् । 'प्रम-
वान्' इति पाठे सगरवत्प्रज्ञो भव उत्पत्तिर्वैस्य तस्मात्, अन्यत्र सगरस्य यः
प्रभवस्तस्मादिति व्याख्या । दुर्बलो दुरभिभवः । बलं प्रणा. सैन्यं वा तेन युक्तः ।
ततः कर्मधारयः । अन्यत्र दुर्बलोऽङ्कितो विष्णु, बलो हतधर, ताभ्यां गनाद्या ।
दुराद्विक्रान्तात्, शूरश्च यद्वन्तो राजा तस्मात् । अविनश्येन पूर्वेण । धाव्य दुराः
अविनष्टधर्मान्परां गन्तीति वा । इतमुत्पान्नीकृतात्, इतमुगादेयः । प्रज्ञा

णक्षमा दिग्गजा इव मल्लकरात्, उदधीन्पातुमुद्यता जलधरा इव
घनागमात्, इच्छाफलदायिनः कल्पतरव इव नन्दनात्, सर्वभूता-
श्रया विश्वरूपप्रकारा इव श्रीधरादजायन्त राजानः ।

तेषु चैवमुत्पद्यमानेषु क्रमेणोदपादि हृणहरिणकेसरी सिन्धुरा-
जज्वरो गुर्जरप्रजागरो गान्धाराधिपमन्धद्विषकूटपाकलो लटपाद-
यपादशरो मालवलक्ष्मीलतापरशुः प्रतापशील इति प्रथितापर-
नामा प्रभाकरवर्धनो नाम राजाधिराजः । यो राज्याद्वसन्तीन्य-
भिपिच्यमान एव मलानीव मुमोच धनानि । यः परकीयेनापि
कातरयद्भवेन रणमुखे रुणेनेव धृतेनालज्जत जीवितेन । यः क-
धृतधोतासिमतिविम्बितेनात्मनाप्यदूयन् समितिषु सहायेन
रिपूणां पुरः प्रधनेषु धनुषापि नमता । यो मानी मानसेनारिघत ।
यश्चान्तर्गतापरिमितरिपुशत्यसङ्कुलीलितामिव निश्चलामुवाह राज-
लक्ष्मीम् । यश्च सर्पासु दिक्षु समीकृततटावटविटपादपीतरुवृण-
स्मयत्मीरुगिरिगहनेर्दण्डयात्रापथैः पृथुभिर्भृत्योपयोगाय व्यवभजते-
व वसुधां वदुधा । यं चालब्धयुद्धदोहदमात्मीयोऽपि मरुलरिपुसमु-
त्सारकः परकीय इव तताप प्रतापः । यस्य च वादमयो हृदये-

रिपुमयजननी कर्ता च । भिषगो विरोध, देहधः भूततो रक्तम्, भूषणं
च । पारण पालनम्, उदहनं च । मय्य करोतीति मय्यकरत्नसात् । कामानि
गायतो मय्यगः कथंहरिण उल्लासा इति वार्ता । पातुं रक्षितुम्, मासीकृतुं च ।
यत्न आगम उपदेशो यस्य, यत्नागमय वार्ताधनः । नन्दवतीति नन्दन, देशोदय
च । सर्वेषां भूतानां प्राप्तिनामाश्रया भाग्यवणीयाः, सर्वस्य वा भूतस्थापनाः,
सर्वेषां वा भूता प्रारम्भविधा भवत्वाश्रयणीया । श्रीधरो हरिरिति ।

हृणारयो जननदमेशः । प्रजागरो निराश्रयः । 'सोऽं मूर्धं पुरीषं च ममा नै-
मलप्रभाः । यस्याप्राप्तं विमाधन्ति तं विषादून्धर्हस्तिनम्' इत्युक्तो दाक्षगर्भः ।

३ २ छोट्ट एव अयि उपरनामा राजा । छोट्टाश्चमात्यायः । भविष्य-
राजे प्रतिष्ठापयमानो यस्याभिन विन्वने सोऽहगत्रीणि मन्त्रानि पृथगी ।
ति । मूर्धं कथंमूर्धने विद्यते । रुणेनेति सहोदया मुने दूतधारणमतीभि-
ः संवर्ति । धौतवदेन विन्वती धारणमर्च्यमुक्तम् । मयिदिग्धन मद्रुमय ।
यस्यमयविनीम् समीकृतमडावट येर्दिगटपीपुकेष्वर्धनमथा दूतपरिमि-
ति । विदधः छात्रः । भटपी भट्टः । गुण्य जाययति । वापीकः । वि-
लङ्घने मूढः । रणयदुष्टवयम् । तस्य वादमयेर्ममनयोः । कीमत्तः ।

पु जन्मयो लोचनपुटेषु मारुतमयो निःशसितेषु क्षमामयोऽङ्गेषु
आकाशमयः सून्यतायां पञ्चमदाभूतमयो मूर्त इवाट्टयत निदत-
प्रनिसामन्तान्तःपुरेषु प्रतापः । यस्य चासन्नेषु शूलरत्नेषु प्रति-
विम्बितेषु तुल्यरूपा समलङ्घयत टङ्गीः । तथा च यस्य प्रतापा-
ग्निना भूतिः सौषोष्मणा सिद्धिरसिधाराजलेन चंतदृद्धिः शस्त्र-
णमुग्धैः पुरुषकारोक्तिर्धनुर्गुणकिणेन करगृहीतिरभयत् । यच्च वैर-
मुपायनं विप्रहमनुमदं समपणमं महोत्सवं शत्रुं निधिदर्शनम-
रिपाट्टल्यमभ्युद्यमाद्वाहानं परप्रदानमवररन्धपातं निष्टृष्टिं
शस्त्रप्रहारपतनं चतुषारारसममन्यत । यस्मिंश्च राजनि निरन्तरे-
यूपनिकरैरद्वितमिष कृत्तयुगेन, दिद्युगविसर्पिमिरप्वरधूमैः पला-
यितमिष कलिना, ममुधैः सुरालयेरवकीर्णमिष स्वर्गेण, सुरालय-
शिखरोद्भूयमानैर्धधलम्बजैः पल्लविनमिष धर्मेण, बहिरपरचितवि-
कटसभासत्रनपात्राग्रंक्षमण्डपैः प्रसूतमिष माभैः, काञ्चनमयस-
द्योपकरणैर्धिमवैर्विशीर्णमिष मेदणा, द्विजदीयमानैर्यंकुलमैः कलि-
तमिष भाग्यसंपदा ।

तस्य च जन्मान्तरेऽपि मती पार्वतीव शंकरस्य, गृहीतपरहृद-
या छङ्गीरिव लोमगुरोः, स्फुरत्तरलवारका रोहिणीव कलावतः,
सर्वज्ञमजननी मुदिरिव प्रजापतेः, महाभूषट्कुलोद्भवा गङ्गेव
स्नानजन खण्डशो व्यलमत । भूषणवारिहस्तेन पांशुपुनस्तान्मद्विम्याच क्षमामयः
शस्त्रशक्तो निवेष्टये । भाग्यमेष्विति । भाग्यमिव प्रतिविम्बं दृष्ट्वा, भूतिः
संपत्, भस्व च । ऊष्मा बाणदाहिवा शक्ति । सिद्धिः पादोऽपि । वंशो वेनुरपि ।
मणाली मुक्तान्वयाणि । गुणान्वेय वा मुक्तान्वयनानि । मुग्धैः कित्योक्तिर्भवति । कर-
गृहीतिरैकमदणम् । किमथ व्यापामहस एव भवति । अज्ञान. शत्रुपनिगमोऽव-
रन्धः । दिष्टृष्टिपणन्दर्पणम् । धूमेनोत्रेया बाणध्वजः । गुपा महोत्सवः, अपूर्ण
च । गमागद् । उक्तं च-‘समज्या परिबद्धोऽहीनभासमिनिर्वचदः । आस्थानी क्षीय-
मास्थाने क्षीनर्पुंसकयोः सद. ॥’ गर्भं गदादानम् । ‘सत्रमाच्छादने यतो गदादाने
यनेऽपि च’ इत्युक्तम् । प्रया यत्र सोमदानम् । प्रायश्चित्तं. पत्नीशान्त्र । उक्तं च
‘प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तोदानम्’ इति । बहिरपरादिना विकटाः समासत्रयप्रायश्चित्तपा-
दस्यैः ।

तत्क्षेत्वादां तस्य च महोदेवी यज्ञोपवीता नामाभून्मा यस्य वक्षसि ललाटेति
संबन्धः । सती माप्ती, सोभना वा । जन्मान्तरे इक्षमाया संश्लेषः । शंकरक्षेत्वादीनि
महासुनिशब्दान्तानि सति योज्यानि । गृहीतमापठेत्तम् । परहृदयं वेतः, वक्षस्य ।

धाना दम्बनुरमन्दं दुन्दुमयः । घटाण कोणाहसानन्दादिव प्रत्यु-
पनान्दी । जयजयेति प्रबोधमद्गलपाठधानासुषैर्वाचोऽभ्यन्व ।
पुरपथ बहभतुरद्गमन्दुरामन्दिरे मन्दमन्दं सुमोन्यितः समीनां
कृतमधुरदेणारषाणां पुरभ्योतनुषारसलिलशीकरं किरन्मरफतह-
रितं यवसं वक्रापरयके पपाठ—

‘निधिलरुविकारेण सन्मनिः स्फुरता धाम्ना ।

शुभागमो निमित्तेन स्पष्टमाख्यायते लोके ॥ ३ ॥

अरुण इव पुरःसरो रात्रिं पवन इषातिजयो जलागमम् ।

शुभमशुभमपापि वा तृणां कथयति पूर्वनिर्देशनोदयः’ ॥ ४ ॥

नरपतिस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीयमाणेनान्तःकरणेन कामधात्रीम्—

‘देवि, मुदोऽवसरे विधीरसि । समृद्धासं गुरुजनाशिषः । पूर्णा
नो मनोरथाः । परिगृहीतासि कुलदेवताभिः । प्रसन्नान्ते भगवा-
नंशुमाली । नचिरेमेषातिगुणवत्पत्यश्रयलाभेनानन्दयिष्यति भव-
तीम्’ इति । अथदीपं च यथाक्रियमाणाः क्रियाश्चकार । यज्ञो-
पत्यपि हुतोप तेन पत्युर्भाषितेन ।

ततः समतिक्रान्ते काञ्चिद्विष्णुकाण्डे देव्यां च यज्ञोपत्यां देवो
राज्यवर्धनः प्रथममेष संधभूष गर्भे । गर्भस्थितस्त्वैव च यस्य पक्ष-
क्षेप पाण्डुतामादत्त अननी । गुणगौरवहान्तेषु नाग्रमुद्रोर्दु न
ज्ञाक । कान्तिविसरामृतरसमेषाद्वारं प्रति पराङ्मुखी बभूव ।
शर्माः शर्नहपचीयमानगर्भमराडसा च गुरुभिर्वावितापि चन्दनाव
कथमपि सखीभिर्हस्तावलम्बेनानीयत । विभाम्वन्ती सालभञ्जि-
केश समीपगनस्तम्भभित्तिष्वलङ्घयत । कयललोभनिलीनैरलिभि-
रिव शृतामुद्रुं नाज्ञावचरणौ । गुणाटलोभेन च चरणनयमयूर-
लम्भेनहनैरिव संधार्यमाणा मन्दमन्दं बभ्राम । मणिभिनिपा-
तिनीपु प्रतिमासपि हस्तावलम्बनलोभेन प्रसारयामास करकमलम्,
किमुन सखीपु । मालिक्यस्तम्भदीपितरीरप्यालम्बितुमाचकाहु, किं
पुनर्भवनलताः । समादेष्टुमप्यममथांसीद्ब्रह्मचार्याणि, वैष कथा

कीनो वादनमाजम् । नान्दी मेरी । बहमेत्यादिना पुरपथ नैकजनाह । सप्तशो-
ऽश्व । यवसं जगम् । ‘नान्दाः प्रबोधोऽनुवेर्बकम्’ इति वचनप्रथम् । अद्वैतकं प्रति-
यम् । सप्तविकारेणेति । यत्राधोनिधिलत्र परिकरहोदनाधोमुगतागम्युददिमा-

प्रगर्भजेय गतिरमन्दायन । मन्दमन्दं संपरस्ता नीर्मलपुटिमनि-
ममप्रतिदिग्गनिभेन गृहीतपादपद्मया पूर्वमेयामिवारेभे वृद्धिद्वयसाः ।
द्वियममभिदायानायाः दायनीयमपायपयमङ्गपुत्रिकाप्रतीमा विम-
लवरोदोदग्गता द्रमवममयं प्रतिगन्तवन्ती लक्ष्मीरिवालक्ष्यत ।
हृष्यागु मौधशिग्रगमयताया गमोन्माद्यमुत्तांगुके मनमण्डले
संक्रान्तमुदपनिमण्डलमुपरि गर्भस्य श्वेतानपत्रमिव केनारि धार्यमा-
कमदृश्यत । मुद्राया वामभयने चित्रभिनिषामरमादिष्वोऽपि चाम-
रानि चालपांशुकुः । श्वरेषु करविधूतकमलिनीपलाशपुटसलिले-
भ्यतुर्भित्ति दिङ्गारिभिरक्षिपतामभिपेकः । प्रतियुध्यमानायाश्च चन्द्र-
शालिकागालभञ्जिकापरिजनो जयज्ञप्तिमसकृदजनयत् । परिज-
नाहानेष्वारिशेन्यशरीरा चाचो निषेदः । श्रीहायामपि नासहता-
स्ताभद्रम् । अपि च चतुर्गोमपि महार्णवानामेकीकृतेनाम्भसा स्नातुं
चान्द्रा बभूव । बेलालताशूरोदरपुलिनपरिमरेषु पयंदितुं हृदयम-
भिलगाथ । आन्वदिषेष्वापि कायेषु सगिधमं धूलता चपाळ ।
सुनिहितेष्वपि मणिदर्पणेषु सुगमुल्गाने गङ्गपट्टे वीक्षितुं व्यवसममा-
सीत् । समारिणदीप्याः श्रीजनविदग्धा यनुर्ध्वनयः सुगायमुन्वाय-
न्त । पञ्चार्धमणिषु चतुरङ्गमत । गुरुप्रणामेष्वपि सन्धितमिव
गिरः कथमपि ननाम । मरुपञ्चास्याः प्रमोदविराटरितैर्छोपनपुटे-
रागप्रमत्तवमटोलयधियेव धवलपन्थो भयनं विकपपुमुदकमलनु-
चलपपलाशशृङ्गिमयं रक्षाशठिविधिमिषानधरतं विदधाना दिक्षु
क्षणमपि न मुमुचुः पार्श्वम् । आम्बोचितम्याजनिषण्णाश्च महान्तो
विविधोपधिधरा मिषजो मूधरा इव मुषो धृति चक्रुः । पयोनिधीर्ना
हृदयानीव लक्ष्म्या महागतानि श्रीवामूत्रमग्निषु प्रसस्तरम्यान्यव-
ध्यन्त ।

परि प्रागादिश्यामन्तर्धारीषु प्रयत्नः । गर्भस्वजनचित्तहृदयनुकारेण गर्भस्या अपि
वित्तार्त्तनिर्भवति । यतो वातो ह्युपते लजयनुर्ध्वमित्युक्तम् । परिगरः पयन्तः ।
आन्वदिषेष्वापि कायेषु सगिधमं धूलता चपाळ । विविधा भोजनी-
यार्थमिति वे वे विविधा भोजनो यानु ताः पण भूमियो येषां ते च । वृत्ति-
धर्मम्, धारणं च । लक्ष्म्या सहैति । लक्ष्मीर्है पयोधिसुता । प्रसस्तरम्यान्यव-
धर्मकथः, अन्वयः यदुगीदि- ।

ततश्च प्राप्ते ज्येष्ठामूलीये मासि बहुलामु बहुलपञ्चदश्यां
व्यतीते प्रदोषसमये समाकुरुश्वनि क्षपायौवने सहमेवान्तःपुरे ममुद-
पादि कोलाहलः स्वीजनस्य । निर्गत्य च मसंभ्रमं यमोक्त्या
स्वयमेव हृदयनिर्विघ्नेषा धात्र्याः मुना मुयात्रेति नात्रा रात्रः पाद-
योर्निपत्य 'देव, दिष्ट्या वर्धसे द्वितीयमुनजन्मना' इति व्याहरन्ती
पूर्णपात्रं जहार ।

अस्मिन्नेव च काले राज्ञः परमसंमतः, शतज्ञः संवादितादीन्द्रि-
यादेशो, दर्शितप्रभाषः, संकलिती, ज्योतिषि सर्वासां ग्रहसंहितानां
पारदृष्ट्या, सकलगणकमध्ये महितो हितश्च त्रिकालज्ञानभाग्यो-
क्तस्तारको नाम गणकः समुपसृत्य विज्ञापितवान्—'देव, श्रूयताम् ।
मांघाता किलेयंविधे व्यतीपातादिसर्वदोषाभिपद्गरहितेऽहनि सर्व-
पूषस्थानस्थितेष्वेवं ग्रहेष्वीदृशि लभे भेजे जन्म । अर्वास्ततो-
ऽस्मिन्नन्तराले पुनरेयंविधे योगे चक्रवर्तिजनने नाजनि जगति
कश्चिदपरः । सप्तानां चक्रवर्तिनामप्रणीश्चक्रवर्तिचिह्नानां महारत्नानां
च भाजनं सप्तानां सागराणां पालयिता सप्ततन्तूनां सर्वेषां
प्रयत्तयिता सप्तसत्तिसमः सुतोऽयं देवस्य जातः' इति ।

अत्रान्तरे स्वयमेवानाभ्याता अपि तारमधुरं शब्दा विरेसुः ।

ज्येष्ठामूलीयो मासो ज्येष्ठः । बहुलामु इतिद्यमु । बहुलपञ्चः इष्णुपञ्चः । पूर्ण-
पात्रं यथापरिहृतवस्त्रादि । उक्तं च—'आनन्ददोहि सौहार्दादेल वस्त्रादि-
बन्धत् । अमानतो हरलेव पूर्णपात्रं तु तत्सुतम् ॥' इति ।

संवादित प्रत्यक्षीकृतः । अतीन्द्रियादेशो भाविष्यनम् । संकलिती गणनाङ्कः ।
पारदृष्ट्या पर्यन्तदर्शी । भोवको रश्मिर्बधिरा, पूनका हि भूयसा गणका भवन्ति ।
येनगा इति प्रसिद्धा । मागवता इत्यन्ये । ज्योति चन्द्रार्धे राशिचद्वके यदेक्यार्ध-
स्थितौ भवतुः स व्यतीपातः । उक्तं च स्यादाचार्येण—'गगने हिमकरसूदौ पुन-
पत्स्यातां यदैक्यार्धस्था । भगणार्धेऽर्द्धश्च यदा राशी च स भवेत्यतीपातः ॥' इति ।
अभिपद्गः संबन्धः । अर्वावपथाद् । चक्रवर्तिनामिति । 'मरतातुनमांघातृमगी-
रषधुधिष्ठिरः । सप्तरो बहुषथैव मासे चक्रवर्तिनः ॥ 'वृमोणो जालइलितं पद्मादि
जालवरणतमिल्लादि चक्रवर्तिचिह्नानि । 'मध्यचक्रवर्तिचक्रानि वरु स्त्री परि-
नायकः । पडेनानि तु रत्नानि कीर्तितानि मनीषिभिः ॥' परिनायकः
सेतापतिः । गृहनायको गत्राध्यक्षः । सप्ततन्तूनां यज्ञानाम् । सप्तसत्तिः सूर्यः ।

अनाभ्याता मुखानिलेनापूरिताः । दुन्दुभिरनकः । सूर्याणि कारित्राणि शोण-

अगादिनोऽपि धूमिलजन्मनिषिञ्जन्मनिषीरं जुगुप्सामिरेकदुन्दु-
मिः । अनादमान्यपि महन्तूपांनि रेणुः । गर्भमुबनामयघोषमापट्टह
इष दिगन्तरेषु पञ्चाम गृध्रंजीगच्छः । विपुननेमरमटाभ माटोप-
गृहीतदग्निदूपांरत्नचयनप्रदाम्भेमुंगपुटेः समदेपन्व दृष्टा याजिनः ।
रत्नीन्नुनिःप्रोत्सपत्तयेन्यन्न इष मयणमुभमं जगजुंगजाः । पथो
पापिराक्षबाधुधमुग्जन्ता सहसा निःशाम इष गुरामोदगुरभि-
दिष्यानिष्ठः । यन्वनां मन्दिरेषु प्रदक्षिणशिगाहत्तापक्षधितरत्वा-
पागमाः प्रजन्मदुग्निन्धना बेतानयद्वयः । मुदसालात्तपनीयगृह-
तापन्धयन्धुगमर्त्तापेक्षाः समुदगुर्मदनिषयः । महन्महल्लनूर्य-
प्रनिष्ठदग्निभेन दिक्षु दिक्षान्तरेषु प्रमोदादक्षिपतेषु रिष्टपुद्धि-
कलकलः । तत्क्षण एव च द्रुतवागसो मद्यमुग्ताः कृन्मुगप्रजाव-
नय इष मज्जापृष्ठे समुपगमिरे द्विजानयः । साक्षाद्धर्म इष शान्त्यु-
दकफलदल्लभार्थो पुगः पुरोधाः । पुगन्त्यः श्वितय इषादव-
न्तागता दान्धकपृष्ठाः । प्रलम्बदमपुगान्जटिलाननानि सद्वत्तल-
पदुबलदुबालरायानि नदयतः कनिषाळस्य दान्धकपुलानीयागु-
छान्धपावन्त मुनानि वन्धनगृन्दानि । तत्सालापकान्तस्याधर्मस्य
शिविरभेजय इषालदयन्त लोमजिदुष्टिता विपमिवीध्यः । विद्वस-
दुन्मुगवामनकधधिरद्वन्द्वोद्वेष्टाः साक्षाजानमाद्वेष्टा इष पट्ट-
पालकध्यागुग्ता ननुगृष्टध्याग्यः । प्रावर्तत च रिगनराजकुलशिवि-
रधःकृन्प्रतीदरादृष्टिरपनीतवेत्रिवेत्रो निर्दोषान्तःपुरप्रवेशः सम-
म्यामिपरिजनो निर्विदोषबालदृष्टः समानशिष्टाशिष्टजनो दुर्दोषम-
तामनप्रविभागस्मुन्यकुलपुषतिवेष्टाविलासः प्रभूतसफलकटक-
लाङ्गः पुत्रजन्मोत्सवो महान् ।

अपरेणुगाग्य मर्बाग्यो दिग्ध्यः श्रीराग्यानीवाधर्जितानि,
अमुरविधगणीयापातानि, नागयणावरोधानीय प्रसरितानि,

धापना । श्रीगार्ग्यवद्वयम् एव सटा । बबल्ये माय । यज्जना यक्षवाजिताम् । वितावे
महे भवा बेताना । तपनीय गुरगम् । वन्पुरो दयः । कोद्य भावरणम् । मद्यमुग्ता
वेदददना अवि । पुरोधा. पुरोहित । विपमिवीध्यो वक्षिणवपद्वय । ज्ञानमाद्वे-
वता. माद्वोरानता मद्यपुत्रपरित्याग गृन्निषाद्वे स्वाप्यते । अवरोधोऽन्तःपुरम् ।

अपरेणुगिद्विदग्निर्द विज्ञानेन परित्रवेनानुगम्यमानानि शान्तान्तान् पुर-
गद्वद्वद्वद्वन्तेति संबन्ध । श्रीराजनीति बहुलतम् । समुदविधगणीवेद्य-

नललाटिकाभिः, समसव इव प्रतिशब्दैः, सप्ररोह इव प्रसाद-
दानैरुत्सवामोदः ।

स्वन्वायलम्बमानकैसरमालाः धाम्बोजवाजिन इवास्वन्दन्तः,
तरलतारका हरिणा इवोद्गीयमानाः, सगरमुता इव रगिन्नेर्निर्दे-
यैश्चरणाभिषातेर्दारयन्तो भुवम्, अनेकसहस्रसंख्याधिक्रीडुमुक्ताः ।
कममपि तालावपरचारणचरणक्षोभं चक्षुमे क्षमा । क्षितिपालकु-
मारवर्णां खेलतामन्वोन्यास्फलेरामरणेषु मुष्णफलानि पेक्षुः ।
सिन्दूरेणुना पुनरुत्पन्नहिरण्यगर्भगर्भशोणितशोणाशमिव प्रभा-
ण्डकपालमभवत् । पटवासपांमुपटलेन प्रकटितमन्दारिनीसैकतस-
ह्यमिव शुभुभे नभस्तलम् । विषकीर्यमाणपिष्टातकपटागपिष्टुरि-
ष्टातपा भुवनक्षोभविशीर्णपितामहकमलकिञ्चल्करजोरानिरक्षिता
इव देजुर्दिवसाः । संपट्टविपटितहारपवितमुक्ताफलपटलेषु चसगल
लोकः ।

स्थानस्थानेषु च मन्दमन्दमारफास्वमानालिङ्गारेण शिष्टान-
मञ्जुवेशुना मृणमृणायमानमहरीकेण गालयमानतश्चीपटहिकेन
वाद्यमानानुचालालासुकीणेन कलकांस्यकोशीकणितकाहलेन समका-
लदीयमानानुचालतानकेनातोद्यवासेनानुगम्यमानाः, पदे पदे
मृणमृणितमूपणरवेरपि सहृदयेरिवानुवर्तमानताललयाः, कोकिला
इव मरुकलकाकलीकोमलालापिन्यो विटानां कर्णागृतान्यस्त्रील-
लतारन्दैः । तालाट्टिङ्गकालो तालट्टिका । 'कर्णललाटावतलंगारे' । प्ररोहोऽङ्गुरः ।

केसरानि बहुलानि, प्रीकारेमकटपथ । धाम्बोजा बाह्विदेवजा । भारस्वन्दन्त
आस्वन्दन्तः । तालैश्चरन्ति ताल्यवशाः । ताल्यवचरगुण्य प्रमथम् । स्फुटिताग्नि-
काचतेर्गुण्य चारणजनस्य कैश्चिद्व्यमथम् । तत्प्रीत्यनलिकाशकादिशपथमुपकारि-
वधः दक्षिणापदे ताल्यवा इति प्रसिद्धा । खेलतां कीडताम् । केतुर्बिभ्रुः ।
शोणार्ण स्नेहितदिहम् ।

स्थानस्थानेषु चैव विषेनातोयेनानुगम्यमाना चक्षुर्विन्दन्ति च प्रकटन्ति-
ति संबन्धः । आलिङ्गरो मुरजमेरुः । तश्चीः पटदिवा पटहमेरुः । न उताला भु-
टिना भुट्टहट्टशब्दः । कांस्फोशी सन्धा । काहलेन स्थापेन । चारुर्न चरुहृदयनि-
पातः । आतोद्यमिति । उच्यते च—'तत्तं कीणदिकं वाद्यमानं मुरजदिहम् । वं-
सादिकं तु मुपिरे कांस्तालादिकं चनम् । चतुर्विधमिदं वाद्यं कदित्रातोद्यनायकम् ॥'
इति । सद्यसादेन ताल एव स्थाननिर्णयं यतीनामवच्छेदेन विधि निर्वर्तमानोद्यम-
यमिलम्बिताकवमानवर्तनविधौ । न एव तालसु कैरमन्वयमान सद्यः । सद्यस्यो

सर्वरमान्, चतुरचदमयेषु विकिरन्त्य इव विकारान्, पण्यवि-
छानिन्यः प्रानृत्यन् ।

अन्यत्र पेन्निनेत्रविशसितजनदशान्तराद्याः, भिषमाणधवलात-
पत्रयना वनदेयता इव वल्पतकलविचारिण्यः, काञ्चित्कन्धोभय-
पाटीलम्पमानकम्पोषतीयलम्पा लीलादोलाधिरुदा इव मेदन्त्यः,
काञ्चित्कनककेयूरकोटिपाट्यमानपट्टांगुगेचरद्मानरक्षिण्य इव तट-
द्वयवाकमीमन्त्यमानगोनसः, काञ्चिदुद्यमानधवलधामरसटालम-
त्रिकण्टकयतिनयिकटकटाक्षाः, सरस्व इव हंसाच्छ्रयमाणनीलोत्प-
लवनाः, काञ्चिद्वद्वरणच्युनालकवादनम्बेदरीकरसिच्यमानभयन-
हंसाः, संध्यासगरम्भमानेन्दुविम्बा इव कौमुदीरजन्यः, काञ्चित्क-
ण्ठनिदितवाग्रनकाङ्गीगुणाक्षिनकञ्जुविविकारादुच्चित्तधुवः, काम-
यागुरा इव प्रसारितपादुपादा राजमहिष्यः प्रारब्धनृत्ता विलेमुः ।

सर्वतश्च नृत्यतः शैत्यस्य गलङ्किः पादालङ्ककेरुमिता रागम-
यीव हृद्योण क्षोणी । समुद्रसङ्किः सनमण्डलेर्मङ्गलकलशमय इव
धमूष महोत्सवः । भुजलगाविभुपैर्दृणालबलधमय इव रराज
जीवलीकः । समुद्रमद्भिर्विलाममित्रेस्तडिन्मय इवाक्रियत कालः ।
चञ्चलानां चक्षुषामङ्गुभिः कृष्णशारमया इवासन्वासराः । समु-
द्रसङ्किः शिरीषकुमुदमण्यककर्णपूरैः ह्युपिच्छमय इव हरितच्छा-
योऽभूदावपः । विसंसमानेर्षन्मिह्नमालपट्टवैः कञ्जलमयमिवाल-
इवतान्तरिधम् । उन्निभ्रैर्दस्ताकिमलयेः कमलिनीमप्य इव वभातिरे

ऽभिच्यद्, दिहलकादिभ । मदमपि मदयन्त्य इवेत्यादि । मदेन हि नवीं
मनो भवति, मदस्य ता आधित्य मत । एवमुत्तरम् ।

अन्यत्रेत्यादौ राजमहिष्यो विलेमुपिति संबन्धः । भिषमाणधवलातपत्रयना
इत्यादौ वाक्यार्थोपमा विवाधाः । पाटी वट्टि । कनककेयूरेणेति । वनक-
प्रदयेन वनककणाहयमाह । तत्र उततीयम् । लीमन्त्यमानानि द्विकक्रियमा-
नानि । त्रिकण्टक कर्णाभरणमेव । त्रिकण्टकसु लसः स्वात्रिमी रनेष
भूषणम् । कौमुदी वार्तिन्यञ्जोला । तपुष्य रजन्यो राजनः । आहूयित
आहूयः । विलेमुधिनीडुः ।

क्षोणी समुद्रः क्षेत्रं तस्य । हृद्योण क्षोणभूम् । क्षन्ते होषदिलक्षयः, कलश
कृष्णः । कर्णं तडिन्मयो रक्तवर्ण इति विशेषच्छया । पम्पिह्नाः संवताः वेताः ।
वभातिरेऽतोभन्व । मायिक्यमुन्मृष्टं रजम् । मिहिव्यः सुखवन्ताः । शिशिरे

सृष्टयः । माणिक्येन्द्रायुधानामर्चिषा चापपत्रमया इव चकारिरे
रविमरीचयः । रणतामामरणगणानां प्रतिशब्दकैः किङ्किणीमय्य
इव शिशिञ्जिरे दिशः । जरत्सोऽप्युन्मादिन्य इव रमण्यो रेणुः ।
चर्पीयांसोऽपि ग्रहगृहीता इव नापत्रेपिरे । विद्वांसोऽपि मत्ता
इवात्मानं विसम्भूः । निनर्तिषया मुनीनामपि मनांसि विपुस्तुलुः ।
सर्वस्य च ददौ नरपतिः । दिशि दिशि कुबेरकोपा इवालुप्यन्त
लोकेन द्रविणराशयः ।

एवं च वृत्ते तस्मिन्महोत्सवे, शनैः शनैः पुनरप्यतिक्रान्ति
काले, देवे चोत्तमाद्गनिहितरक्षासर्पणे, समुन्मिषत्प्रतापामिस्तुलिङ्ग
इव गोरोचनापिञ्जरितयपुषि, समभिव्यज्यमानसहजक्षेत्रेव्रसीव
हाटकवद्विकटव्याघ्रनखपङ्क्तिमण्डितप्रीवके हृदयोद्भिद्यमानदर्पाङ्क-
रइव, प्रथमाव्यक्तजल्पितेन सत्यस्य शनैरौंकारमिय कुत्रांजे, मुग्धसि-
तैः कुमुदैरिव मधुकरकुलानि यन्पुद्गदयान्याकर्षति, जननीपयोधर-
फलशययःशीकरसेकादिव जायमानैर्विलासहसिताङ्गुरैर्दशनैरङ्ग-
क्रियमाणमुखकमलके, चारित्र इवान्तःपुरस्त्रीकदम्बकेन पाल्यमाने,
मम इव सचियमण्डलेन रक्ष्यमाणे, वृत्त इव कुलपुत्रकलोकेनामु-
च्यमाने, यशसीवात्मबन्धेन संवर्ध्यमाने, मृगपतिपोत इव रक्षिपुरु-
पशस्त्रपञ्जरमध्यगते, धात्रीकराङ्गुलिलम्बे पञ्चपाणि पशवि
प्रयच्छन्ति हर्षे, पशुं ययमवतरति च राग्यवर्धने देवी यशोवती
गर्भेणाधत्त नारायणमूर्तिरिव यमुषां देवी राज्यभियम् ।

पूर्वेषु च प्रभवदियसेषु दीर्घैरत्तनालनेत्रामुत्पलिनीमिव सरसी,
हंसमधुरमरां शङ्खमिव शार्ङ्ग, कुमुमगुङ्गमाराधयषां वन-
रात्रिमिव मधुश्रीः, महाकनकावदानां यमुपारामिव शीः, प्रभा-
गच्छा भवन् । रेणु मतिवत्तः । चर्पीयांसो वृद्धवत् । अपत्रेपिरे तत्र
ममवन्त । त्रिगुणपुत्रवत् ।

एवं येनो देवी यशोवती राज्यभियमनेति संबन्धः । शार्ङ्गं शृङ्गम् ।
भोधारम् । भोमिति कथम् । यशोवती जनो, यशोवत्यय मेधाः । यय. क्षीम् ।
पशुं च । पशुं वा वरं वा पशुवत्ति ।

पूर्वेष्विजती देवी दुर्दिनैः प्रवृत्तवतीति संबन्धः । रत्तनाळे रत्ने एव देवी
वर्णाः, रत्नानि रत्नानि नेत्रानि मूलानि च वम् । हंसवनेषु मधुराः । भवत्त
कञ्जानि, विदग्धाश्च । मयसो वयसः । महाकनकं नित्यवर्णम् । यमुषा एव-

सर्विणी रत्नजानिमिष वेला, सकलजननयनानन्दधारिणी चन्द्रले-
गाभिष प्रतिपन्, सहस्रनेत्रदर्शनयोग्या जघन्तीमिष शची, सर्व-
भूषणध्वजिता गौरीमिष मेना प्रसूतवती दुहितरम् । यया द्वयोः
सुनयोरुपरि स्ननयोरिवैकावलीलतया नितरामराजव ।

अभिनेत्र तु फाटे देव्या यशोवत्या भ्राता सुतमष्टवर्षदेशीय-
मुद्गमानुडुटिलकारुपक्षकणिगण्डं गण्डपरशुहुंकाराभिभूमटेरा-
नुषट्मूर्धानं मकरपञ्चमिष पुनर्जातम्, एतेनेन्द्रनीलकुण्डलां-
हृदयामलितेन शरीरार्पेनेतरेण च त्रिकण्टकमुखापल्लालोकधवल्लि-
सेन संपृकावतारमिष हरिहरयोर्दर्मयन्तम्, वीनप्रकोष्ठप्रतिष्ठित-
पुण्ड्रलोहचलवं परशुराममिष हृत्प्रक्षपणक्षीयपरशुपाशविहितं
पालतो गतम्, कण्ठसूत्रमपिठमहुरप्रवालादुरं हिरण्यकशि-
पुमियोरःकाटिन्ध्यागण्डितनरमिह्नसररगण्डम्, गृहीतजन्मान्तरम्
शैशवेऽपि माघष्टम्भी वीजमिष वीर्यकुमस्य भण्डितामानमनुचरं
कुमारयोरर्पितपान् ।

अयनिपतेषु तस्योपरि पुत्रयोस्तृतीयस्य नेत्रयोरिवैभरस्य तुल्यं
दर्शनमासीत् । राजपुत्रावपि सकलजीपलोकहृदयानन्ददायिनौ
तेन प्रकृतिदक्षिणेन मधुमापवाविष मलयमारुतेनोपेतौ नि-
तरां रेजतुः । कनेन चापरेणेव भ्रात्रा प्रजानन्देन सह वर्ष-
मानौ यौवनमयतेरतुः । स्थितेरन्मम्भी च वृधुप्रकोष्ठो दीर्घमुजार्ग-
वतिः । इयं च महाभ्युदयसूचनाय दिवा पतति । केन्य अरविहृति । एतेऽपि सारस-
नेत्रः । जघन्तः सप्तपुत्रः । भूमनो राजनः, परितापः । मेना क्षिमन्महिता । यदे-
त्यादौ यया दुहिता । द्वयोः सुनयोरुपरि आतया यशोवती नितरामराजतेति संबन्धः ।

अस्मिन्निष्ठौ देव्या यशोवत्या भ्राता स्ननय भगिह्नयानं कुमारयोरनुच-
रमर्पितवानिति संबन्धः । काटपञ्चकयया एव शिगण्डः पिच्छम् । पुण्ड्रलोहं
मणिमेदः । गुण्डमिहोत्रं रथचक्रमिति केचित् । रथहत्तीरथययातनययात्परशोः
पाशावरोचना । अहुरः कुटिलः । वीजमिवेति । शैशवादीनामस्थोऽप्येते,
न तु हुमावस्था ।

अवनीत्यादावयनिपतेषु तस्योपरि पुत्रयोस्तुल्यं दर्शनमात्येकनमिति संबन्धः ।
अन्यत्र दर्शनं दृष्टिः । तृतीयस्येति च । ईश्वरमेति साधारणम् । सप्तलेखादि
साधारणम् । दक्षिणोऽद्वयः, दक्षिणादायः । मधुमापसौ चैत्रवैराग्यौ । उरुस-
म्भाविष वरवः महान्तश्च सन्मा । 'प्रकोष्ठमन्तरं विशादरतिमविबन्धयो.'

ह्यो विष्टोरः कवाटौ प्राङ्मुखाभिरामौ महानगरसंनिवेशि
सर्वजोदाभयभमो बभूवतुः ।

[illegible][illegible]

मानो, भूदपहन्तस्वीरं नागरमधुरहमनो, वनपन्थमह-
लविमं काममपि निन्दन्तो, दिमवतोऽपि वमरीबाहुवजन-
वीजिनेन दहमानो, अदधीनामपि शङ्कैः विद्यमानो, चतुःसमु-
द्राधिपतिमपरं दधेनममप्यमदमानो, अनपहन्तप्रानपि विन्दा-
दानवनिपान्ता-पुत्राणां, नापुष्पभेदिनप्रमती, मुनेन मधु-
धरन्ता, दुष्टरात्रवतानूष्मन्ता दूरस्थितानपि म्हानिमानवन्तो,
अनुदिपमं शम्भाभ्यामदद्यानिबाधन्तिमदोपरात्रप्रतापामिनिर्प-
पदपतिनिमिष करनसमुद्दहन्तो, योग्यावालेषु धीर्धनुर्धनिभिर-
अपलोपभोगादिभिरभूभिरिवात्तवन्तो सम्पचर्धन इति हर्ष इति
शर्षभ्यामेव हृषिष्यामाविर्भूतशब्दमादुर्भाषो, स्वहृदीयमेव कालेन
दीपान्तोऽप्यपि प्रकाशतो जग्मनुः ।

एवहा च नाकाह्य भुजवानभ्यन्तरगतः पिता सक्षेहमवादी-
त — 'वतनो, मयमं गम्याहं, दुर्लभाः सकृन्त्याः । प्रायेण परमाणव
इव समवायेष्वनुगुणीभूय इष्टं कुर्वन्ति पार्थिवं शुभ्राः । श्रीहा-
रणेन नर्तयन्तो मयूरतां मयन्ति चातिताः । दर्पणमिवानुमवि-
द्वयान्तीयां दृष्टुनि शंकायपन्ति पल्लविकाः । स्वप्ना इव गिष्वा-
भूतस्य प्रवक्तव्यम् । एतानव भूतम् । कस्यपि कर्तृद्वयपि । विमर्श देवम्,
देवम् । अनपहन्तेत्यादि कर्षकान्तवदोपपत्तिप्रवेष्टोक्तम् । छाया अग्निः,
आत्मप्रतिगताः प्राणिनः । अति त्वे निष्कलम् न भवन्तीति शिरोध । चतुः-
प्यति । चतुर्णां शंकायादिरेव प्रगाढाद्योक्तम् । प्रमती प्रगाढवन्तो, मुण-
पि प्रमती । मधु कपुर्वम्, मधु च । अपेक्षितप्रमथय च मनेन मधु धरतीति
शिरोध । कृष्ण स्मरः, लघुध । कृष्णाय च दाहयच्छत । वरा देवद । निह-
रन्तो म्हादीनि दधे न तु वृक्ष इति शिरोध । निर्वर्ण समनम् । योग्या
अभ्यासः । अन्तर्गते प्रकाशय चन्द्रः । अनुभाषः कथयति ।

प्रथम प्रधानभूतम् । प्रायेणेति । शुभ्राः प्रायेण समवायेषु मन्त्रेष्वनुगुणी-
भूय यथा शुभ्रा अल्पग्रीवाणा परमाणव वर्तयन्ते हृषिकारिजातीरं पटादि-
रन्ते कुर्वन्ति । इव समवायेष्वनुगुणीभूयानुगुणितानामाकाशेष्वनुगुणानामिह प्रत्य-
येते । सुयोग समवायः । यथा चतुषु पट इति । अर्थस्य इत्यस्यावयविन
आरम्भं प्रतिशोभीत्यादौऽनुगुणतम् । मयूरो धूर्तवनयोरो दाधो वा, शिखरी
च । चातिता भूतो, गुमायथ । चालता हि वीरारणेन मयूरं नर्तयन्ते । अनु-
प्रविद्वद विलसतां कृता, आगत्य च । प्रवृत्ति समावयम्, शरीरे च । पल्लवि-
का शिखा, दिगन्तयानि च । शम्भादधोनेरुत्तमर्गः, अलीकस्त्वपराधनेच ।

शनैरसद्बुद्धिं जनयन्ति विप्रलम्भकाः । गीतनृत्यदसितैरुन्मत्तता-
मावहन्त्यपेक्षिता विकारा इव वातिकाः । चातका इव तृष्णावन्तो
न शक्यन्ते महीतुमकुलीनाः । मानसे भीनमिव स्फुरन्त्वमेवाभि-
प्रायं गृह्णन्ति जालिकाः । यमपट्टिका इवाम्बरे चित्रमालिसन्त्यु-
द्गीतकाः । शल्यं हृदये निक्षिपन्त्यतिमार्गणाः । यतः सर्वदोषा-
भिपद्मैरसंगतो बहुधोषधाभिः परीक्षितो शुची विनीतो विक्रान्ता-
वभिरूपौ मालवराजपुत्रौ भ्रातरौ मुजाविव मे शरीरादव्यति-
रिक्तौ कुमारगुप्तमाधवगुप्तावस्माभिर्मवतोरनुचरत्वार्यमिमौ निर्दि-
ष्टौ । अनयोरुपरि भयङ्कयामपि नान्यपरिजनसमवृत्तिभ्यां भवि-
तव्यम्, इत्युक्त्वा तयोराह्वानाय प्रतीहारमादिदेश ।

नचिराट्टारदेशनिहितलोचनौ राज्यवर्धनहर्षौ प्रतीहारेण सह
प्रविशन्तम्, अप्रतो ज्येष्ठमष्टादशवर्षवयसं नात्युचं नातिखर्षमवि-
गुरुभिः पदन्यासैरनेकनरपतिसंचरणचलां निञ्चलीकुर्याणमिबोर्धाम्,
अनवरताभ्यस्तलह्वनघनोपचयकठिनमांसमेदुरादूरद्वयामिप्पसत्वेवा-
नुत्पणजानुमन्थिप्रसूतेन तनुतरजहाकाण्डयुगलेन भासमानम्,
उल्लिखितपार्श्वप्रकाशितक्रशिप्रा मन्दरमिय सुरासुररमसभ्रमि-

अससीमशोभना बुद्धिम्, असत्यविरमाने च बुद्धिः । विप्रलम्भकाः प्रतारकाः ।
वातिका धूर्ताः, वातोत्थिताश्च । तृष्णा घनपथं, पिपासा च । महीतुमावर्जितुम्,
अवष्टुभुं च । अकुलीना अनुलोढताः । वी भूयो न मीलीनाधाकाशचारिणाः ।
मानसे चित्ते, सरोमेदे च । स्फुरन्तमुत्पद्यमानम् । अनुत्पन्नाभिभवमिति बाधः ।
सति कार्ये हि सर्वे एवाभिप्रायं स्थयति । एतेऽत्र प्रागेव । अन्यत्र च चलन्तम् ।
जालिकाः कौशलिकाः, वैवर्ताश्च । यमपट्टिका शहीनपट्टिखितसपरिवारधर्मप-
त्ताः । अम्बर आकाशे, वस्त्रे आम्बरे । चित्रमालिसन्तीति । अर्धमात्रमात्रा-
वर्णानारभन्त इति भावः । अन्यत्र चित्रमालेह्यम् । उद्गीतका उच्चतरसाधुवर्णी-
तं देवां ते च । शल्यमिव शल्यं पीडां, फलिकां च । अतिमार्गणा अतिक्रम्य वे
संभ्रयन्ते, अन्यथा महामागिनोऽस्य बहुरनुचितेयमुक्तिः स्यात् । सेनानुरूप-
मवमविच्छिन्नं च मार्गणमतिमार्गणम्, मार्गणाः शराश्च । हृदये शल्यं फलिका-
मर्पयन्ति । अभिपद्मः संवर्द्धः । उपधा भूत्यस्य धर्मादिविवधः परीक्षणोपायः ।
उक्तं च—‘उपेक्षाधीयते यस्मादुपधेति ततः स्मृता । उपधय उपधा हेया तथा
मृत्वाप्यधीयते ॥’ इति । विक्रान्तौ दूरी । अभिरूपो मुन्दपे ।

नचिराट्टारदेशो राज्यवर्धनहर्षौ प्रतीहारेण सह प्रविशन्तमप्रतो ज्येष्ठं कुमार-
गुप्तं वृष्टपथ तस्य कनीयासं नीतिमत्त्वं प्रकाशितम् । सर्वं सामनम् । मेदुरणु-
शत् । अनुत्पन्नोऽनुदत्तः । उल्लिखितमिबोर्धाम्णिं तनून्तम् । ररस्यगगेरस्यस्यै

तथामुक्किरुपणशीमेन मध्येन लङ्घ्यमाणम्, अतिविस्तीर्णनोरसा
 स्वामिसंभावनानामपरिमितानामवकाशमिव प्रयच्छन्तम्, प्रल-
 म्भमानस्य मुञ्जयुगलस्य निभूनललितैर्विशेषैरतिदुस्तारं वरन्तमिव
 यौवनोद्धिम्, वामकरकटकमापिकयमतीचिमञ्जरीजालिन्या
 समुत्क्रियमानप्रतापानलशिखामण्डवयेव चापकिणिलेरयाद्वितपीवरप्र-
 कोष्ठम्, आलोद्दिनीमुखांसतटावलम्बिनीमखप्रहणव्रतविभृतां रौर-
 वीमिव त्वर्यं कर्जोभरणमणेः प्रभां विधाप्यम्, उत्कोटिकेयूरप्र-
 भङ्गपुत्रिकाप्रतिविम्बगर्भकपोलं मुरां चन्द्रमसमिव हृदयस्थितरो-
 दिणीकमुद्गहन्तम्, अचपलसिमिनतारकेणाधोमुखेन धमुया
 दिशामन्तमिव लक्ष्मीलाभोद्यानितमुग्गानि बहुजवनानि विनयम्,
 स्वाम्भनुरागनिषाम्ळातकमुपसीरुतं शिरसा धारयन्तम्,
 निर्दयया कटुणभङ्गमीतसदलरामुकारितामिव नम्रतां प्रकाश-
 यन्तम्, नैशध एव निर्जितैरिन्द्रियैरभिधिव संयतैः शोभमानम्,
 प्रणयिनीमिव विभासभूमिं पुञ्जपुत्रनामनुवर्तमानम्, वेजस्विन-
 मपि शीलेनाह्लादयेन सविनारमिव क्षातिनाम्नर्गतेन विराजमानम्,
 अचलानामपि कायपाकेन्द्रेण गन्धनमिवाधरन्तम्, दर्शनक्रीत-
 मानन्दहृले विक्रीणानमिव जनं मोभाग्येन कुमारगुणम्, दृष्टत-
 स्त्वस्य कनीपांसमतिप्रागुगता गौरतया च मनःशिलाशैलमिव
 संचरन्तम्, अनुत्पन्नमालतीकुसुमशेखरनिभेन निर्जिगमिपता
 गुह्या शिरसि धुम्बितमिव यज्ञसा परम्परविद्वयोर्विनययौवन-
 योश्चिरात्प्रथमसंगमचिह्नमिव धूसंगतयेन कथयन्तम्, अतिधी-
 रतया हृदयनिहितां स्वामिभक्तिमिव निभृतां दृष्टिं धारयन्तम्,
 अचछाच्छन्दनरसानुलेपशीतलं संनिहितहारोपधानं यक्षःस्व-
 रैरपी ताम् । अमलनक पुष्पमेदम्, कुर्यात्तुपुष्पमेदं वा । उत्तसीरुतं दोसरतां
 नीतम् । शीलेनाप्यन्नर्गतेन । एतेन वास्या वाग्मिभक्त्युक्तम् । गन्धनं मर्दनम्,
 वशाहनं वा । एवमेव जन वदमेव सर्वं करोतीति दर्शनयोग्यः । शीतयावर्द्ध-
 तम् । पुनश्चानन्दोत्पादनशारेणानन्दवन्तं गच्छरणं करोतीति । तत्र विक्रियोत्प्रे-
 रा—शतु वस्तु केनपिदयेन कोतं मद्व्यन्यस्य विधीयत इत्युक्तम् । विप्री-
 णानमिति । गौरतयेतीत्वंभूगसङ्गने सुतीया । दोसरस्यानुवचनं विनयं वति ।
 गुह्या भूमिद्वेन । धुम्बितमभिहितम् । गुह्या च पित्रा निर्मिच्छता पुनः शिरसि
 धुम्बिते । धूसंगतकं विनयम्, उपधानं गण्डकम् । निधानं प्रज्ञासम् । शिराळे

लमनन्तसामन्तसंक्रान्तिश्रान्तायाः श्रियो विशालं शशिमणिशि-
लापट्टशयनमिव विभ्राणम्, चक्षुः कुरङ्गकैर्घोणावंशं घराहैः
स्कन्धपीठं महिषैः प्रकोष्ठबन्धं व्याघ्रैः पराक्रमं केसरिभिर्गमनं
मतङ्गजैर्मृगयाक्षपितश्लेषेर्भातेरुत्कोचमिव दत्तं दर्शयन्तं माधवगुप्तं
ददशतुः ।

प्रविश्य च दूरादेव चतुर्भिरङ्गेरुत्तमाङ्गेन च गां दृष्टन्ती
नमस्त्वक्तुः । स्निग्धनरेन्द्रदृष्टिनिर्दिष्टासुचितां भूमिं भेजते । मुहूर्तं
च स्थित्वा भूपतिरादिदेश तौ—‘अद्यप्रभृति भवज्यां कुमारव-
नुवर्तनीयौ’ इति । ‘यथाज्ञापयति देवः’ इति मेदिनीदोलायमान-
मौलिभ्यामुत्थाय राज्यवर्धनहर्षो प्रणेमतुः । तौ च पितरम् ।
ततश्चारभ्य क्षणमपि निमेषोन्मेषाविव चक्षुर्गोचराद्वनपयान्तापु-
च्छासनिःश्वासाविव नक्तंदिवमभिमुखस्थितौ भुजाविव सत्तपा-
श्ववर्तिनौ कुमारयोस्तौ वभूवतुः ।

अथ राज्यभीरपि नृत्यगीतादिषु विदग्धासु सखीषु सफलासु
फलासु च प्रतिदिवसमुपचीयमानपरिचया शनैः शनैरपधंत ।
परिमितैरेव दियसैर्द्यौषणमारुह । निपेतुरेकस्यां तस्यां शरा इव
लक्ष्यमुवि भूभुजां सर्वेषां दृष्टयः । दूतप्रेषणादिभिश्च तां ययाचिरे
राजानः ।

कदाचित्तु राजान्तःपुरश्रामादम्भितो बाह्यकक्ष्यायस्थितेन पुरु-
षेण स्वप्रस्तायागता गीयमानामार्यामशृणोत्—

‘उद्वेगमहावर्ते पानयति पयोधरोन्नमनफाले ।

सरिदिव तटमनुवर्षं विषधंमाना मुक्ता पितरम् ॥ ५ ॥’

तां च मुन्या पार्श्वस्थितां महादेवीमुन्मारितपरिजनो जगाम—

‘देवि, नरुणीभूता वत्सा राज्यभीः । एतदीया गुणवत्सेव क्षण-
मपि हृदयाग्रापयन्ति मे चिन्ता । योवनारम्भ एव च कन्य-
कानानिन्धनीभवन्ति पितरः संतापानलम्भ । हृदयमन्धकारयति
मे दिवमनित्र पयोधरोन्नतिरम्याः । केनापि कृता धन्यां नाभि-
चङ्गि प्रकाशन्ते । दीनकृत्तवाङ्मनिरिति । योवा मातिष्ठ एव राशना-
दलम् । उत्कोचमिवेति । दग्धमिव ।

चतुर्भिरङ्गरिनि । चतुर्भ्यां दलभ्यां योगयोगेन भूमिम् । ले च । वि

मता मे शिरिरिषं यदहमंभूतान्वदुताङ्गितान्यपरितामयान्यपत्य-
 चान्यथाण्ड एषान्यामंभुनेनीपन्ते । एतानि तानि गत्यह-
 न्मनानानि संमारम् । मेधं मयोभिभाविनी शोभामेरांशुशक्ति-
 र्यदपत्यमे सामाने जानायां दुदिनरि दूयन्ते सन्तः । एतदर्थं
 जन्मवानः एव बन्धवान्यः प्रयच्छन्ति गतिदममुभिः साधवः ।
 एतद्व्यादहनदारपरिमदाः परिहृतगृहवसतयः शून्यान्वरण्यान्यधि-
 शेरते युनयः । वो दि नाम सदते सचेतनो विरहमपस्यानाम् । यथा
 यथा समापनन्ति दृष्टा वराणां वराणी छत्रमानेव चिन्ता तथा
 तथा नितरां प्रविशति मे हृदयम् । किं क्रियते । तथापि गृहगतै-
 रनुगन्तव्या एव शेषवृत्तयः । प्रायेण च सतस्त्वय्यन्येषु वरगुणेष्व-
 भिन्ननमेवानुदधन्ते धीमन्तः । परस्त्रीधराणां च मूर्ध्नि स्थितो माहे-
 धरः पादम्यास इव मयन्नुबननमस्तुनो मौसरी बन्तः । तथापि
 तिलकभूतस्याधन्तिवर्मणः सुनुरधजो महवर्मा नाम महपतिरिष
 गां गतः चितुरम्यूनो गुणैरेनां प्रार्थयते । यदि भवत्या अपि
 मतिरनुमन्यते तवस्थाने 'दानुमिच्छानि' इत्युच्यते भर्तुरि दुहि-
 द्दुष्टेष्टावरतरहृदया वामुलोचना महादेवी प्रत्युवाच—'आय-
 पुत्र, संवर्धनमात्रोपयोगिन्मो धृष्टीनिर्विरोधा भवन्ति रत्न मातरः
 कन्यकानाम् । दाने तु प्रमागमासां पितरः । केवलं हृष्टाहृतविशेषः
 सुदूरेण जनपदोदादिरिच्छते दुहिदुष्टेष्टः । यथा वावजीवमावयो-
 रार्तिता मतिपद्यते तथार्थपुत्र एव जानाति' इति ।

राजा ॥ जाननिप्रयो दुहिदुदानं प्रति समाहूय मुनापि
 विदितार्थावकापीन् । शोभने च दिवसे महवर्मणा कन्यां प्रार्थ-
 यितुं प्रेषितव्यं पूर्वगतस्यैव प्रधानदूतपुदपस्य करे सर्वराजकुलस-
 तरमिति । ते च राजवर्धनहो सन्ध्यानुवाकमिरन्दनाम पितरं प्रनेम-
 रितवर्षः ।

निराशमु प्रवीणानु, प्राम्यानु च ।

एतेषो मात्रही पीडा तस्यावर्जनमावर्तो जलभ्रमणम् । तत्र यवोपराष्ट्रः
 राजमेवदोः । अनुवर्षं वर्षं, आहूयि च । असंस्तुतेमपिचितेः । दो पीत्यं
 विदम् । वराणी तपसिनी । अभिजनं पुत्रम् । छन्देलादि साधरणम् ।

अर्धिका मन-पीमालम् ।

आनमुदीलादेवं एवमुत्तमासीदिति संवन्धः । प्रामाणा प्राम्याः । राजादो-

मक्षं दुहितृदानजलमपातयत् । जातमुदि कृतार्थे गते च तन्नि-
 आसत्रेषु च विवाहदिवसेपूरामदीयमाननाम्बूलपटयासकुमुम-
 साधितसर्वलोकम्, सकलदेशादिश्यमानशिल्पिसार्यागमनम्, अव-
 निपालपुरुषगृहीतसमप्रामाणीणानीयमानोपकरणसंभारम्, राज-
 दीवारिकोपनीयमानानेकनृत्योपायनम्, उपनिमश्रितागवन्धु-
 र्गसंवर्गगव्यप्रराजबह्वभम्, लब्धमधुमदप्रचण्डचर्मकारकरपुटो-
 ह्मालितकोणपटुविघटनरणन्मङ्गलपटहम्, पिष्टपञ्चाहुलमण्ड्य-
 मानोल्लसलमुसलशिलाद्युपकरणम्, अशेषाक्षामुखाविर्मूतचारण-
 परम्परापूर्यमाणप्रकोष्ठप्रतिष्ठाप्यमानेन्द्राणीदैवतम्, सितकुसुमवि-
 लेपनवसनसत्कृतैः सूत्रधारैरादीयमानविवाहवेदीसूत्रपातम्, उत्कृ-
 र्चककरैश्च सुधाकर्परस्कन्धैरधिरोहिणीसमारुढैर्घणैर्घण्टीभि-
 यमाणप्रासादप्रतोलीप्राकारशिखरम्, भुज्जक्षाल्यमानकुसुमक-
 संभारान्मःप्लवपूररज्यमानजनपादपल्लवम्, निरुप्यमाणयौतकयो-
 ग्यमातङ्गहुरङ्गतरङ्गिताङ्गनम्, गणनाभियुक्ताणकगणगृह्यमापञ्च-
 प्रगुणम्, गन्धोदकवाहिमकरमुखप्रणालीपूर्यमाणक्रीडाशायीसदृ-
 हम्, हेमकारचक्रप्रक्रान्तहाटकघटनटाङ्गारवाचालितालिन्दकम्,
 उत्थापिताभिनयभित्तिपाल्यमानबहलवालुकाकण्ठफालेपाकुलालेप-
 कलोकम्, चतुरचित्रकरचक्रपाललित्यमानमङ्गल्यालेख्यम्, लेख-
 कारकदम्बकक्रियमाणमृण्मयमीनकूर्ममकरनारिकेलरुदलीपूगवृक्ष-
 कम्, क्षितिपालैश्च स्वयमायद्वकक्ष्यैः स्वाम्यर्पितकर्मशोभासंपाद-
 नाकुलैः सिन्दूरकुट्टिमभूमीश्च मसृणयद्विर्विनिहितसरसातपण-
 दलान्विन्यस्तालकफपाटलांश्च चूताक्षोरुपह्वलाम्भितशिलपटु-
 द्वाहवितर्दिकास्तम्भानुत्तम्भयद्विः प्रारब्धविविधव्यापारम्, आशु-
 योदयाश्च प्रविष्टाभिः सतीभिः सुभगाभिः मुरूपाभिः मुवेश-
 वारिका दूताः । संवर्गणमावर्तनम् । पिष्टमानर्पणम् । चारणाः कुशीलवाः । शघे-
 र्बहिर्द्वारम् । सूत्रधारैः स्पर्शभिः । अधिरोहिणी निःश्रेयः । घण्टैः पुरै ।
 भुज्जक्षालितः । कुसुमकं पञ्चकम् । उवः पूरः । यौतकं मुद्रायः । प्रणालं वाष्प-
 रिपूरणार्थं मकरमुखं कुर्वन्ति । कल्लो मेघादिः । अलिन्दो बहिर्द्वारप्रदेशः ।
 कण्ठशः कणाः । आवदकक्ष्यैः कृतोद्योगैः । मसृणयद्विर्विद्वन्नीकुर्वन्ति । आनर्प-
 यितम् । उत्तम्भयद्विरुष्णीकुर्वन्ति । शोत्रं नाम । दिग्धा उपलिप्ताः । क्षीतद्व-
 पकम् । चारुजिरे चारवम् । अभिघ्नपुटो वंशादिमयधनुष्येणः

भिरविपद्याभिः सिन्दूररजोराजिराजितललाटाभिर्वपुषरगोत्रप्रद-
णगर्भानि मुविमुभगानि मङ्गलानि गायन्तीभिर्वहुविधवर्णकारि-
ग्याहुलीभिर्धोवासूत्रानि च चित्रयन्तीभिर्भिष्यप्रलतालेख्यकुन्त-
लाभिः कलरांश्च पद्मटितान्शीतलजाराजिरभेणीश्च मण्डय-
न्तीभिरभिन्नपुटकर्पासतूलपद्मवांश्च वैवाहिककट्टणोर्णासूत्रसंनादांश्च
रञ्जयन्तीभिर्वेलादानापृतपनीकृतकुङ्कुमकल्कमिषितांश्चाङ्गरागांहाव-
ण्यविरोपकृन्ति च सुरगलेपनानि कल्पयन्तीभिः कपोलगिधाः
सजातीपट्याः सूरत्सपीठरफाटिककर्पूरशकलराचितान्वराद्या लव-
ङ्गमाद्या रचयन्तीभिः समन्वात्सामन्वसीमन्तिनीभिर्ध्वानम्, बहु-
विषमचिनिर्माणनिपुणपुराणपौरपुरेभिषन्वमानैर्वन्देयापारपतुरा-
न्तःपुरजरतीजनितपूजाराजमानरजकरग्यमानै रक्षेत्रोभयपदान्त-
लप्रपरिजनप्रेक्षोहितैश्छायासु शोण्यमानैः शुष्कैश्च कुटिलक्रमरू-
पक्रियमाणपद्मपरमानैरपरैरारब्धकुङ्कुमपद्मस्थासकस्तुरणैरपरैरदृ-
जमुनिष्यमग्यमानमद्भुतोत्तरीयैः क्षौमेश्च बादरैश्च दुबूलैश्च
छायावन्नुजैश्चाङ्गुलैश्च नेत्रैश्च निमोक्तनिभैरकठोररम्भागर्भक्षोमलै-
भिः श्वासदायैः रक्षांतुमेयेवांसोभिः सपंतः सूरद्विरिन्द्रायुषसहस्रै-
रिव संछादितम्, कञ्जकटनिषोडकावगुण्डयमानहंसकुलैश्च शम्पनी-
दैक्षारामुक्तापटोपपीयमानैश्च कञ्जुचैरनेकोपयोगपाटयमानैश्चाप-
रिमितैः पट्टपटीसहस्रैरभिनवरागक्षोमलदुःसूत्रराजमानैश्च पटवि-
सानैः साररफनिषट्ठनिरन्तरच्छाद्यमानसमस्तपटलैश्च मण्डपैरुच्चि-
प्रनेत्रपटवेद्यमानैश्च सगर्भैरुच्चैर्ल रमणीयं पोतुमक्यदं च मङ्गल्यं
धार्मीश्राजकुलम् ।

देवी तु यशोवती विवाहोत्सवपर्याकुलहृदया हृदयेन भर्तारि,
कुन्तूलेन जामाधरि, स्रग्द्वेन दुहितरि, उपचारेण निमज्जितस्त्रीपु,
आदेशेन परिजने, शरीरेण संचरणे, पशुपा कृताकृतप्रत्यवेक्षणेषु,
केः विवर्ते । तच्छिद्यन्तरपूरणाय कर्पासतूलपद्मवा रच्यन्ते । कट्टणः प्रतिवतः ।
बलाशया गुण्ठाकसौवधि तत्पर्व. पृतं रक्षार्थं क्रियते । रफाटिककर्पूरदण्डः कर्पू-
रमेदः । मचिर्विच्छित्ति. । कुटितः कमो येषां तैः । शुक्तिभेदेतैः । मग्यमान-
सं शुटिदानम् । क्षौमे. क्षुमाविचारे. । बादरे. धर्मावे. । लव्यतन्नुजे. बोधेदेः ।
नेत्रे. पृष्ठे. (१) । निषोलदैर्बस्तुपदमिज्ञैः । साररफं बलमेद. । विज्ञानं
पटलं छादनम् । उच्चैर्ल आतिष्ठु ।

आनन्देन महोत्मवे, एतानि बहुधा विमर्शयामयन् । नृपतिरनु-
पयुं परि विसर्जिनोऽश्वानीजनितजामातृजोषः मय्याज्जामंसादनदशै
मुखेक्षणपरे परिजने मम पुत्राभ्यां दुहितृभेदविष्ठयः सर्वं
स्वयमकरोन् ।

एवं च तस्मिन्प्रविशयामय इव भवति राजकुले, महोत्तम इव
जायमाने जीवलोके, चारणमयेऽपि लक्ष्यमानेषु दिव्येषु, पद्म-
मय इव कृतेऽन्तरिक्षे, भूषणमय इव भ्रमति परिजने, बन्धव-
मय इव दृश्यमाने सगे, निर्गुणमय इवोपलक्ष्यमाने कान्ते,
लक्ष्मीमय इव विजृम्भमाने महोत्तमवे, निधान इव मुख्यं कृत् इव
जन्मनः परिणाम इव पुण्यस्य यौवन इव विमृतेयौवराज्य इव
प्रीतेः सिद्धिफल इव मनोरथस्य वर्तमाने, गण्यमान इव अनाहु-
लीभिः, आलोक्यमान इव मार्गध्वजेः, प्रत्युत्पन्नमान इव मा-
त्स्यवाद्यप्रतिशब्दकैः, आहूयमान इव मौहूर्तिकैः, आकृष्यमान इव
मनोरथैः, परिष्वग्यमान इव बधून्मर्त्याहृदयेराजगाम विवाहदिव-
सः । प्रातरेण प्रतीहारैः समुत्सारितनिषिलानिबद्धलोकं विविध-
मक्रियत राजकुलम् ।

अथ प्रतीहारः प्रविश्य नृपसमीपम् 'देव, जामातुरन्विच्छाप्त-
मूलदायकः पारिजातकनामा संप्राप्तः' इत्यभिधाय स्वाकारं युक्तं
नमदर्शयत् । राजा तु तं दूरादेव जामातुर्वदुमानादृशित्वा इव
'वालक, कश्चित्कुशली महर्षयो' इति पप्रच्छ । असौ तु समाकर्त्तुं
तनराधिपध्वनिर्घायमानः कतिपित्तदान्युपहृत्य प्रसार्य च वा-
सेषाचतुरध्विरं वसुंधरायां निधाय मूर्धानमुत्थाय 'देव, कुशलं
यथाशापयस्पर्चयति च देवं नमस्कारेण' इति व्यज्ञापयत् । आग-
तजामातृनिवेदनागतं च तं ज्ञात्वा कृतसत्कारं राजा 'यानिन्या
प्रथमे यामे विवाहकालात्ययकृतो यथा न भवति दोषः' इति
संदिश्य प्रतीपं प्राहिणोत् ।

वद्वाम्पुष्टभाषा । केचिद्विदुर्भवमन्ये वेसरीमन्ये गुर्वोमाहुः । जोषः सुखम्
एवमित्यादावस्मिन्सत्त्वाजगाम विवाहदिवस इति सूचन्यः । निधान इव
सुखस्येलादौ वर्तमान इत्यनेन सूचतिः । मौहूर्तिकैर्गणकैः । अनिवश्यं वाद्यः ।
यथा न भवति दोष इत्यत्र तथा कार्यमित्यर्थलभ्यम् ।

अथ सप्तलक्षमलवनतस्मीं धनुर्पुत्र इष संचार्य समवसिते
 यासरे, पिपाहदिबसभिरः पादपङ्कज इष रम्यमाने सवितरि, यधूय-
 रानुरागतपूहनप्रेमलज्जितेपिष विपटमानेषु चक्रवारमिधुनेषु,
 शोभायपञ्च इष रत्नांशुकमुद्रुमारुषपुषि नभसि स्फुरति संप्यारणे,
 कपोतकण्टकपुंरे वरयाशागमनरत्नसीव कटुपयति दिष्टुराति
 तिनिरे, लज्जमेपादनमञ्ज इषोत्रिहाने ज्योतिर्गणे, पिपाहमद्वलक-
 लन इषोदयशिग्रिणा समुत्क्षिप्यमाने वधमानधवलच्छाये ताप-
 धिममण्डले, यधूयदनलायप्यज्योत्स्नापरिपीवतमसि प्रदोषे, दृयोदि-
 तक्षुपद्सत्क्षिप रजनिकरमुत्तानितसुरेषु कुमुदयनेष्वाजगाम मुह-
 मुंदुरहासितस्फारस्फुरितारुणचामरेर्मनोरधैरिवोद्विधरागाप्रपद्भैः
 पुटोपायमानैः पादातेकरुर्गणकटकहयप्रतिद्वेपितदीपमानस्वागतेरिष
 यानिनां वृन्देभ्यापूरितनिम्भाः, चलकर्णचामराणां चामीकरमयसर्षो-
 पकरणानां वर्णकलन्विनां वलिनां पण्डाटाङ्गारिणां करिणां घटाभिः
 घटयभिष पुनरिन्दूदयविह्रीनमन्धकारम्, नक्षत्रमालामण्डितमुद्रीं
 करिणीं निशाकर इष पौरंदरी दिग्मारुहः प्रकटितविविधविह-
 गविरुतैस्त्रालावचरधारणैः पुरःसरैर्बालो वसन्त इषोपयनैः क्रिय-
 मानकोलाहलो गन्धर्वेडायसेकमुगन्धिना दीपिकाचक्रपालस्या-
 लोकेन कुटुम्बपटवासभूलिपटलेनेव विद्युरीकुर्यन्सकलं लोकम्, उत्तु-
 ल्लमह्नितामुण्डमालामध्याभ्यासितकुमुमशेखरेण शिरसा हसन्निष
 सपरिवेष्टपाकरं कौमुदीप्रदोषम्, आत्मरूपनिर्जितमकरपेतुकराप-
 हनेन कामुंकेणैव कौमुमेन दाग्रा विरचितवेकक्षकविलासः कुमुम-
 सौरभगर्वभ्रान्तधमरकुलकलप्रलापमुभगः पारिजात इष जातः
 भिया सद पुनरवतारिवो मेदिनीम्, नयवधूयदनावलोकनकुतूहले-
 नेष दृश्यमाणदृश्यः पतन्निष मुनेन प्रत्यासन्नलभो महयमा ।

अथैलादौतस्मिन्नेनमिन्नात्माजगामेति संख्य । कपोतेत्यत्राधारणम् ।
 कर्पुर भाषणदुरे । रजसीवेति । रजोऽपि मुखानि कटुपयति । लज्जमेत्यादि
 छापाणम् । उत्रिहान उद्वृच्छति । ज्योतिर्गणैस्त्रासतिहरे, गणकेषः । वधमा-
 नेत्यादि संप्यारणद्वितत्त्वम् । वधमानं लक्ष्यः । तेन च धवलच्छाये । तदि
 यकोलतिशे विपाहे निवृत्त इत्याचारः । स्फारः स्फोटकः । पुटो पावकनेरिति
 शाधारणम् । पादातेः पदातिवगृहे ।

राजा ॥ तंमुपहारमागतं परजाभ्यामेव राजयक्रानुगम्यमानः
ससुतः प्रत्युज्जगाम । अवतीर्णं च मं कृतनमस्कारं मन्मथमिव
माधवः प्रमारिभुजो गाढमालिलिङ्ग । यथाक्रमं परिष्वङ्गान्य-
वर्धनहर्षं च हस्ते गृहीत्वाम्यन्तरं निन्ये । स्निग्धेनानन्दाना-
दिना चैनमुपचारेणोपचचार ।

न चिरात् गम्भीरनामा नृपतेः प्रणयी विद्वान्द्विजम्मा मह-
र्माणमुवाच—‘ततः, त्वां प्राप्य चिरालम्बु राजप्रिया पटितौ
तेजोमयी सकलजगद्गीयमानयुवकर्णानन्दकारिगुणगगनौ सोमसूर्य-
शाचिव पुष्पभूतिमुखरयंशौ । प्रथममेव कौस्तुभमगिरिव गुणैः
स्थितोऽसि हृदये देवस्य । इदानीं ॥ शशीय शिरसा परमेश्वरे-
णसि षोडश्यां जातः’ इति ।

एवं वदत्येव तस्मिन्मृपमुपसृत्य मौडूर्तिकाः ‘देव, समानीदृष्टि
लप्रवेला । प्रजनु जामाता कौतुकगृहम्’ इत्युचुः । अथ नरेन्द्रेण
‘उत्तिष्ठ । गच्छ’ इति गर्दितो महर्षो प्रविश्यान्तःपुरं जानातु-
दर्शनकुन्तललिनीनां स्त्रीणां पतितानि लोचनसहस्राणि विरुचन-
लकुचलयवनानीय लङ्घयन्माससाद् कौतुकगृहद्वारम् । निवारित-
रिजनश्च प्रविवेश ।

अथ तत्र कतिपयात्प्रप्रियसखीस्वजनप्रमदाप्रायपरिवाराम्, अरु-
णांशुकायगुण्ठितमुखी प्रभातसंघ्यामिव स्वप्रभया निष्प्रभान्प्रदी-
पकान्कुर्वाणाम्, अतिसौकुमार्यशङ्कितेनेव यौवनेन नातिनिर्भर-
पगूढाम्, साध्वसनिरुध्यमानहृदयदेशदुःखमुक्तैर्निर्मृतायतैः शशि-
वैरपयान्तं कुमारभावमिवानुशोचयन्तीम्, अत्युत्कम्पिनीं पवन-
भियेव त्रपया निष्पन्वं धार्यमाणाम्, हस्तं तामरसप्रतिपक्षमास-
न्नग्रहणं शशिनमिव रोहिणीं भयवेपमानमानसामयलोकयन्तीम्,

राजप्रिया नृपतिरुद्धमापि । पटितौ योजिनौ, मुखे च । उपकर्णौ पण्डि-
तधोत्रे, सोमसूर्यसू च । गुणैरुत्कर्षे, तन्तुभिश्च । हृदये चेतसि, वशसि च ।
देवस्य राज्ञः, विष्णोश्च । परमेश्वरेण राज्ञा, हरेण च ।

कौतुकगृहं विवाहमण्डपवेदम् ।

अथेत्यादौ तत्र वधूमपत्यदिति संबन्धः । अरुणांशुकं स्नेहितं वध्रम् । अरु-
णस्यास्यांशवोऽंशुकाः । निर्मृतेर्गुणैः । प्रतिपशस्तुल्यः, अनुष । ग्रहणं हस्तस्य
स्वीकारः, शशिनश्च ग्रहणं समाग्र्यं भवति । उद्गमनं सौरभमित्यन्ये । प्रमा-

चन्दनपल्लवतनुलताम्, न्योन्यादानसंविनलायण्यान्मुदिनीगर्भा-
दिव प्रसूताम्, वसुमामोदनिर्हारिणी धमन्तद्दयादिव निर्गताम्,
निःश्वसपरिमलावृष्टमधुकरकुलां मलयमारुतादिवोत्पन्नाम्, कृत्-
कंदर्पांशुमरणां वनिमिव पुनर्जाताम्, प्रमादवर्ण्यमदमौरममा-
धुर्यैः कोस्तुभहृदिमदिरासारिजातामृतप्रभवेः सर्वरत्नगुणैरपराभिष
सुरासुररुषा रत्नाकरेण कल्पितां भिषम्, स्निग्धेन पादिकालोकेन
सितसिन्धुवारसुसुममञ्जरीभिरिव मुक्तादीपिनिभिः कल्पितकर्णा-
यवंताम्, कर्णाभरणमरकतप्रमाद्विरितज्ञादलेन कपोताश्वतीतलेन
विनोदयन्तीमिव हारिणी लोचनगङ्गायाम्, अधोमुखं परकोमुदा-
लोचनाकुलं सुदुर्मुहुः कृतमुगोपमनप्रयत्नं सार्गजनं हृदयं च
निर्भलमयन्तीं कथमपश्यम् ।

प्रविशन्तमेव तं हृदयपौरं कथा समर्पितं जगद् कंदर्पः ।
परिदामनेरगुलीभिश्च नारीभिः कोमुकगृहे वद्यत्कार्यते जामाता
वद्यत्तत्सर्वमतिवेदने चकार । कृतपरिणयानुत्प्रेक्षपरिमृष्टां पृथीत्वा
कटे कपू निर्जगाम । जगाम च नपमुधाधवतां निमदि-
तागतैरनुसारैस्तोषयन्नामिव स्वव्यकामिवकाविकादाहर्तुर्भूदिति
परिहृताम्, सेकमुषुमारयकादुरदन्तुः वज्राभ्यैः काश्यैः कोमल-
पर्णिकाविचित्रैर्गमिप्रमुग्धैश्च महत्त्वपाददम्भाभिरश्रुतिवारिकाभि-
रुद्भानितपर्यन्ताम्, कपाभ्यायोषधीयमानेन्धनभूमायमानाप्रितंभु-
क्षणाधुनिषोषद्रुष्टिजाम्, उपहृतागुनिहितानुपहनदमितपुङ्गवाम्,
संनिदिनहृदयतिनाग्यगुबममिपुत्रीनिबहाम्, नूतनशूर्पादिहृदया-
मन्दामीषलाशमिभलाजदातिनीं वेदीम् । आगमेह च तां दिव-
मिव गच्छोत्थः दासी । समुत्तमसर्वं च वेक्षितारणशिरासहृदयस्य
पीता कोमुकदिभिर्दंकाकरदम् । काञ्चिका कन्दका, कोमली च । विनोदयन्ती
प्रपन्नलीम् । हारिणी सारङ्ग, माती च । कृतावेककलायां कोमलादलेन
रक्तपीले कीर्ति । कोमुकलेनकुलं हृदयसि गच्छाम् ।

कथा एतद्विधा । अथ वेदी जगदेति वदन्त्यः । हृदयकटे सारङ्गका
भूः । भूपर, सिद्धि । सर्वेभ्यः परिहृता । अधिपुत्रो कथमपि, कमुपुत्रे च ।
अप्रतिष्ठायादिर्यन्तवद्विभक्तिः, सारङ्गविभक्तिः । अथपि च । क-
पला तासी । उपदेह हृदि वेदि । कृतावेककला । वेदक विज्ञा ।
दिका जगत्, हितयति च । सारङ्गः जगत् । विनायकः च । सिद्धिः ।

दिसिनिः कुमुमायुष इव रतिद्वितीयो रक्षाशोकस्य समीपम् । हुते च
हुतमुनि दक्षिणावर्तप्रवृत्तानिर्वधूवदनविलोकनधुनूहलिनीभिरि
ज्वालाभिरेव सह प्रदक्षिणं बभ्राम । पालयमाने च लाजाञ्जली नरामन्-
सधवलिततनुरदृष्टपूर्वधूवररूपविस्मयस्मेर इषादृश्यत विभावसुः ।

अग्रान्तरे सख्यलपोलोदरसंकान्तमनलप्रतिविम्बमिव निर्वा-
यन्ती रग्लमुक्ताफलविमलवाष्पविन्दुसंरोहदर्शितदुर्दिना निर्वा-
यिकारं करोर ययूः । वदमुविलोचनानां च वाग्धवयभूनादुरगरी
महानाकन्दः । परिसमापितवेनादिकक्रियाच्छापस्तु जामाता
वध्या समं प्रगताम् अशुरी । प्रविवेश च द्वारपशूलिरितरगरीरी-
शिर्षकं प्रणयिभिरिव प्रथमप्रविष्टैरलिकुलैः कृतकोलाहलम्,
अलिकुलपञ्चपवनप्रेक्ष्योलितैः कर्णोत्पलप्रहारमयप्रकम्पितैरिव मङ्ग-
लप्रदीपैः प्रकाशितम्, एकदेशलिरितमयकिररक्षाशोकनक्तमय-
जाधिपययापेन निर्वह्णितनेत्रत्रिभागेण शरमृजुर्ध्वता कामो-
येनाधिष्ठितम्, एकपाधंम्यन्नेन काञ्चनापामकठेणेनरवार्षर्क-
म्या च दान्तक्षतदक्षधारिण्या कनकपुत्रिकया साक्षामहम्येशो-
रणदुग्धदीप्ताद्वयया मनायेन सोपधानेन ग्नालीनेन शयनेन
शोभमानम्, शयनशिरोमागम्यिनेन च कनकमुदसोभेन कुमुदा-
युवमाहायकायागनेन शशिनेव निद्राच्छयेन रात्रतेन विराजमानं
वागमृतम् ।

तत्र च द्वीपाया नववयूद्यायाः पद्माम्बुजप्रमुखाया मणिमिवि-
हर्षणेण मुग्धप्रतिविम्बानि प्रथमाञ्जनादर्जनशोभुजागनमूरेवत-
ननानीव मणिगवाश्रयेण वीधमानाः क्षयदां निन्दे । शिष्या च
खण्डदृष्टे वीरिनामननिव अष्टदृष्टे कर्षप्रभिनवानिनरोपपी-
रपुनकक्षान्यानन्दमयानि वृक्ष विनानि शिष्या वरणा राज्ञी-
वर्गिनिव गणदृष्टे रत्नमण्डं योक्तनिरोहितानीव शम्भुकाया-
कनि । इव च—मणि दिनी १ च ज्ञेयः दिनी दृष्टे शिष्यने । इति-
वच दिनी ज्ञेयः वणिज्जमुदृष्टः दिनी तं इति च ।

इति चरितं नववयू । उच्यते नरैः अथवा वनप्रभेदे वरणा ।
वच-वर्गः । दृष्टि-वर्गः ।

कनक-वर्णः । वच-वर्णः मणि-वर्णः इति । इति चरितं ।

इति चरितं नववयू । उच्यते नरैः अथवा वनप्रभेदे वरणा ।

दाय हृदयानि सर्वलोकास्तु कथं कथमपि विसर्जितो रूपेण यथा
सह स्वदेशमगमदिति ।

इति श्रीराजभट्टोद्देशे हर्षचरिते चक्रवर्तिनमहर्षेण नाम

चतुर्थ उच्छ्वासः ।

पञ्चम उच्छ्वासः ।

निगतिर्विधाय पुंसां प्रथमं गुणगुणरि दाम्भं दुःखम् ।

कृत्वा लोके ममत्ता तद्विरिच यमं निगमयति ॥ १ ॥

पातयति महापुण्यान्मममेव बहूनादरेण ।

परिवर्तमान एकः कालः श्रेयानिवापन्नः ॥ २ ॥

अथ कदाचिद्वाजा राज्यवर्धनं कथंचद्दहमाहूय दूतान्दन्तुं हरि-
णानि य हरिर्हरिणेदाकिशोरमपरिमितयत्नानुयानं निरुद्धनैरमायैरु-
रुक्तेषा महामामनैः कृत्वा साभिमतमुत्तराशयं प्रादिशोत् ।

प्रयान्तं च तं देवो हर्षः कनिचित्प्रयाणघानि मुरध्नैस्तु-
प्राज । प्रविष्टे च केन्द्रासत्रमामासिनीं कुरुभं भ्रान्तिरि वर्तमानो नवै
ययसि विक्रमरमानुरोधिनि केमरिदरभशादुल्लयरादयदुलेषु तुगर-
दैल्लोपकण्ठेपूकण्ठमानयनदेयताकटाश्रान्तुशारित्तरीरकान्तिः क्रीड-
न्मृगयां मृगलोचनः कतिपयान्यदानि बहिरेव व्यलम्बन् । चक्षर
चाकर्णान्तादृष्टकामुंरुनिर्गतमामुरभङ्गवर्षा स्वस्वीयोभिरिष विवर्त-
निःश्वापदान्यरण्यानि ।

एकदा तु वासतेष्व्यास्तुरीये यामे प्रत्युपस्येव स्वप्ने चतुल्लभा-
लापुष्पपिञ्जरीकृतसकलककुभा दुर्निवारेण दबहुवमुजा दह्यमानं
केसरिणमद्राक्षीन् । तस्मिन्नेव च दावदहने समुत्सृज्य शायकल-
लुत्य चात्मानं पातयन्तीं सिंहीमपश्यत् । आसीत्वात्य चेतसि—
'लोके हि लोहेभ्यः कठिनतराः खड्ग स्नेहमया बन्धनपाशाः,
यदाकृष्टास्तिर्यञ्चोऽप्येवमाधरन्ति' इति । प्रबुद्धस्य चास्य मुहुर्मु-
नियतीत्यादि । निश्चिन्तितम् । स्वर्कं जनम् । तद्विदिषुर् । तद्विदिषि द-
व्यलोकं कृत्वा वर्मं निपातयति ॥ १ ॥

अनन्तः पर्यन्तरहितः, शेषमश्वरकथ ॥ २ ॥ आर्यायुगलेनानेन माविनौ
राजविपत्तिः सूचिता ।

कवनदर इति वयसि निशाम् । बलं सैन्यम्, सामर्थ्यं च । साभिमतं
सहस्रम् ।

केसरिणः सिंहः । अष्टपादाः प्राणिविशेषाः शरभाः । शार्दूल व्याघ्राः ।
वराहाः सूकराः । क्रीडन्मृगयामिति । 'कालमावाधगन्तव्या कर्मसंज्ञा
ह्यकर्मणाम्' इति भावार्थरूपाया मृगयायाः कर्मभावः ।

वासतेयी रत्रिः । तुरीये चतुर्थेऽहनि । संवाद्यमानं आभ्यमाणम् । ललितं व्यासम् ।

दुर्दक्षिणेतरेमक्षि परपन्दे । गात्रेषु पाकस्यादेव वेपथुर्विपमये ।
निर्निमित्तमेवान्तरपन्धनस्यानाद्यपाठेषु हृदयम् । अक्षारणादेव
पात्रायन गरीयसी दुःस्मृतिका । किमिदमिति च समुत्पन्नवि-
विधविषयविमर्शितमतिरपगतभूतिश्चिन्तावनमिनयदनः सिग्नि-
तत्तारपेण पद्भुग समुद्भिद्यमानस्थलकमलिनीवनानिव पकार
पथोरेहणः क्षणं क्षोणीम् । अह्नि च तस्मिन्सूत्र्येदेव च चेतसा
पित्रीदृग्गणम् । आरोहति च हरितहरे मध्यमहो भवनभाग-
त्योभयतो मन्दमन्दं संयासमानतनुगच्छन्तः क्षितितलपितृताम-
विशिनिरमट्यजरातलपलुलितवपुर्मिन्दुधबडोपधानधारिणी वेश-
पट्टिकामभिधायनः साराह एव तस्यौ ।

अथ दूरादेव क्षेत्रगर्भेया नीलीरागमेपकरुषा चीरस्पीरिकया
रचितमुण्डमानकम्, धमावपाभ्यामारोप्यमाणकायकालिमानम्,
अन्तर्गतेन शोकहरिणिनाऽङ्गारतानिव नीयमानम्, अतिस्वरागम-
नद्वतवरपदोदयमानपूलिराजिष्याजेन राज्यातांमयणकुन्दहलिन्या
मेदिन्येवानुगम्यमानम्, अभिमुग्धपवनप्रेतत्प्रयिततोत्तरीयपदमा-
म्बवीज्यमानोमयपार्थमतिस्वरया कृतपद्मनिवाणु परापवन्तम्,
प्रेयमाणमिव दृष्टतः श्याम्यादेरेन कृष्यमाणमिव पुरस्ता-
दापतेः धूमधाममोक्षैः स्विगल्लाटवदपदमानप्रतिविम्बकेन
कार्यकौतुकादपद्रियमायलेगमिव धाम्यता संधमधट्टेरिवेन्द्रियैः
शून्याकृतशरीरम्, क्षेत्रगर्वितप्रयोजनगौरयादिव समेऽपि धर्मनि
शून्यहृदयतया सगलन्तम्, कालमेपक्षकम्भिव पतिष्यतो दुर्वो-
र्णमस्य, धूमपल्लवमिव ज्वलिष्यतः शोकज्वलनस्य, पीजमिव
कलिष्यतो दुष्कृतज्ञातेरतिनिधमृतदीर्घाभ्यगं कुरङ्गकनामानमा-
यान्वमद्राक्षीत् ।

एषा च पूर्वनिमित्तपरम्परविर्भावितमीतिरभिद्यत हृदयेन ।
कुण्डकस्तु कृतप्रणामः समुपसृत्य प्रथममाननलभं विपादमु-
पनिन्दे, पश्चाद्देवम् । तं च देवो हर्षः स्वयमेवादायाथाचयत् ।
क्षेत्रगर्भेनैव च समं गृहीत्वा हृदयेन संतापसब्रह्मरूपोऽभ्यधात्—

अपेक्षतो हृदयेन दुराकनामनमप्यमपतन्तमद्राक्षीदिति सबन्धः । भीती-
नमौपधिः । अर्द्धिगच्छमानो मेवकः । आरोप्यमाणः कियकणः । इन्द्रियै-
रिति । शून्यत्वं देवां जडतयोः । पद्भवं यण्डम् ।

अन्धमिन्द्रादि मर्त्यंदिने विगतजयशब्दम्, अस्मिन्तर्पणनाद-
मुपसंहृतगीतम्, उत्तमरितोत्तमम्, अप्रगीतधारणम्, अप्रसारि-
तापणपञ्चम्, गगनस्थानेषु पवनचलकुटिलाभिः कोटिहोमधूमले-
ग्नाभिर्गन्तुमन्तीभिर्यममहिषनिषाणकोटिभिरिषोहिर्यमानम्, कृता-
न्तापादावागुराभिरिष वेष्टमानम्, उपरि कालमहिषालंकारका-
लायमरिद्विणीभिरिष कटु कयन्तीभिर्दिवसम्, वायसमण्डलीभि-
र्धनन्तीभिरावेष्टमानप्रतासप्राप्तुमम्, कश्चित्पतिशायितद्विग-
धान्धपाराभ्यमानादिर्धुमम्, कश्चिदीपिकादशमानगुलपुत्रकप्रसा-
द्यमानसारमण्डलम्, कश्चिन्मुण्डोपहाराहरणोत्तद्विद्विषाध्वमा-
नामर्दम्, कश्चिदन्धोद्विषमाणपादुवप्रोपयाच्यमानपण्डिकम्,
अन्वयं शितोविधुनविलीयमानगुम्गुलविकलनयसेवकानुनीयमान-
महाबाणम्, अपरत्र निशितशस्त्रीनिष्ठचातुर्मासहोमप्रसप्तावर्गम्,
अपरत्र प्रकाशनरपतिदुसारकक्रियमाणमहामोसविक्रयप्रक्रमम्,
उपहननियं द्रमशानपांगुभिरमद्गलेरिष परिगृहीतम्, यावुधा-
नैरिष विष्वक्तम्, कलिकालेनेष कयलितम्, पापपट्टैरिष संडा-
रितम्, अधर्मपिशेपैरिष लुण्ठितम्, अनिलताधिकारैरिषाक्रान्तम्,
नियतिविश्रानैरिषात्मीकृतम्, दून्पनिष गुणमिष मुपनिमिष
विलक्षितमिष ललितमिष मूर्च्छितमिष रक्तधावारं समाससाद ।

प्रविशप्रेश च विपणियर्तमनि पुनूहलाकुलपहलवाठकपरिवृतम्-
भ्यर्षयष्टिचिष्कम्भविनते यामहसवर्तिनि मीपणमहिषाधिरुद्रप्रेतना-
यसनाये चित्रयति पटे परलोकव्यतिकरमितरकरकलितेन शर-
काण्डेन कथयन्तं यमपट्टिकं ददर्श । तेनैव च गीयमानं श्लोकम-
शृणोन्—

‘मातापितृमहत्यानि पुत्रदारशतानि च ।

युगे युगे द्यतीतानि कस्य ते कस्य वा भवान् ॥३॥’ इति ।

अन्धमिन्द्रादि रक्तधावारं समाससादेति सूचयन् । आपणेषु शीघ्र । पणं
मिकेयं वस्तु । रात्रौ यम । कल्ययस्य सोहयतिमेदः । मिद्विष्यः सुप्तप-
ष्टिष्ठाः । प्रतिशायिता उपोषिताः । अदिर्धुमो हरः । मुण्डं शिरः । द्विषा
आन्ध्रय जयपदमेदाः । आमर्दको वेनात् । संश्रवेणायमेद इत्यन्वे ।

विष्कम्भोऽनृष्टम् । विनताः प्रसारिताः । व्यतिकरे कृतान्तः । यमपट्टेन
वीरति यमपट्टिकः । मन्दं मन्दमित्यारं यत्रकृतं विवेकेति सूचयन् ।

निर्वाण्यमानकमिषाम्मणि, पटुपाटञ्जलमोदमुनि, मन्त्रादि-
 तमिकनिलचर्चरीविषान्नान्नरचयुनि, मन्त्रजेपात्रययविनाउद्वे-
 यन्वरे, मन्त्रकेशान्नातिरोद्धागितञ्जममकुनिगीमममागगीरम्भ-
 दीनचर्चङ्गरे, शिशिरोपनरमनूनांरगीरकटिचमुनिजद्वमंचरे,
 संचिनप्रपुरप्रापीनामलकमानुदुद्धद्राभादादिमादिभले, प्रदीप-
 तविप्रविप्रदीप्यमानज्ञान्त्युदधसिमुनि, प्रेष्ठाप्रेष्ठाप्रेष्ठाप्रेष्ठा-
 दिग्गदपरि पञ्चमृदे मितम्, परलोकविजयाय मीगायमानमिव
 म्यग्गलमेनानपरतपरितर्तनेनरद्विनि शयनीये जेगमिव विनो-
 प्पणा क्षीरोदन्यति विचेष्टमानम्, मुष्ठाफलपादुकापूजिषवतिं
 जलधिमिव शयकाले शुष्यन्तम्, कालेन कैलासमिव दशानने-
 नोद्विषमाणम्, अविरतचन्दनपञ्चरागां परिषारकागानमुष्ठा-
 ययस्पर्शमग्नीभूतोदरेव धवलेः करेः स्पृश्यमानं लोहान्नप्र-
 स्थितम्, शालुना स्वयसमेव चन्दनानुपेपनच्छेत्तापृष्ठा-
 मानम्, अविच्छिन्नदीयमानकमलमुदेन्दीवरदलम्, कान्तक-
 क्षपननशयलमिव शरीरमुद्वहन्तम्, निषिद्धदुष्कृतपट्टनिर्षिद्धिद्वे-
 न्तकप्यमानकष्टवेदनानुबन्धं मूर्धानं धारयन्तम्, दुर्धरवेदोन्न-
 म्नीलशिराजालकफरालेन च कालाङ्गुलिलिप्यमानलेम्बाह्वानमरणा-
 धिदिबससंख्यानेनेव ललाटफलकेन भयमुरजनयन्तम्, आस-
 यमदर्शनोद्वेगादिषु च किञ्चिदन्तःप्रविष्टतारकम्, शुष्यदर्शनपट्टि-
 मसूतपूसरधीधितितरद्विणी मृगशृण्णिकामिशोष्णां निःश्वासपरम्प-
 रामुद्वहन्तम्, अत्युष्णनिःश्वासदग्धयेव श्यामायमानया रसतया
 निवेशमानदारुणसंनिपातारम्भम्, उरःस्थलस्थापितमणिमौलि-
 हारचन्दनचन्द्रकान्तम्, कृतान्तदूतदर्शनयोग्यनिवात्मानं कुर्वाण-
 म्, अङ्गभङ्गवलनोत्थितमुजयुगलम्, पर्यसहस्तनखमयूखैर्धारा-
 हमिव तापशान्तये रचयन्तम्, नेदिष्ठसलिलमणिकुट्टिमादर्शोदेषु
 निपतद्भिः प्रतिबिम्बैरपि संतापातिशयमिव कथयन्तम्, स्पृशन्तीं
 प्रणयिनीमिव विश्वासभूर्मि मूर्च्छां बहु मन्यमानम्, अन्तःकाङ्क्षाता-

शीतलीकियमाणम् । पाटला चर्चराविशेषः । मन्त्रक आधारभेदः । चर्चरी करिष्यती ।
 गोलयश्चकं बहुच्छिदं जलभाण्डम् । उल्लासिता विस्तारिताः । प्रतिमहिताः
 , प्रतिमहं भादिताः । प्रेष्ठा दासी । कालेन यमेन, कृष्णेन च । दशाननो व्याधिः,
 राशसश्च । शालुच्छयमानं व्याकियमाणम् । रसता जिह्वा । नेदिष्ठमन्त्रिष्ठतमम् ।

हृरिष समभयमिषगृष्टैररिष्टैरविष्टम्, महाप्रस्थानकाले ससंता-
पसंतानमात्रहृदयेषु संचारयन्तम्, अरतिपरिगृहीतमीर्ष्येव छायाया
मुच्यमानम्, उद्योगमिषोपद्रवाणाम्, सर्वास्त्रमोक्षमिव क्षामतायाः,
हस्तीकृतं विहसतया, विपयीकृतं वैपम्येण, क्षेत्रीकृतं क्षयेण,
गोचरीकृतं ग्लान्या, दष्टं दुःखासिकया, आत्मीकृतमस्वारध्वेन,
विषेयीकृतं व्याधिना, कोटीकृतं कालेन, लक्ष्मीकृतं दक्षिणाशया,
पीतमिष पीडाभिः, जम्भमिव आमरेण, निर्मीर्णमिष वैदण्येन,
मासीकृतं गात्रभङ्गेन, द्वियमाणमिव विपद्भिः, षण्ठ्यमानमिष वेद-
नाभिः, लुण्ठ्यमानमिव दुःखैः, आरिस्तितं दैवेन, निरूपितं निय-
त्या, प्रातमनित्यत्वेन, अभिभूयमानमभावेन, परिकलितं परामुनया,
दृष्टापकाशं हेतस्य, निवासं वैमनस्यस्य, समीपे कालस्य, अन्ति-
केऽस्योच्छ्वासस्य, सुते मदाप्रयासस्य, द्वारि दीर्घनिद्रायाः, जिह्वामे
जीवितेशस्य वर्तमानम्, विरलं वाचि, चलितं चेतसि, विह्वलं
यपुषि, क्षीणमायुषि, प्रचुरं प्रलापे, संवतं शसिते, जितं जृम्भि-
काभिः, परार्थीनमाधिभिः, अनुषट्मनुषन्धिकाभिः, पार्श्वोपविष्ट-
यानवररोदनोच्छ्वन्ननयनया गृहीतचामरिकायापि निःशसितैरेष
वीजयन्त्या विविधौषधिषूलिभूमरितशीरया मुहुर्मुहुः 'आर्यपुत्र,
स्वपिपि' इति व्याहरन्त्या देव्या यशोयत्या शिरसि यक्षसि च
गृह्यमानं वितरयद्वाश्रीम् ।

दृष्टा च प्रथमदुःखसंवातमध्यमानमविराशकृत इव भागवे-
देभ्यः समभयत् । अन्तःकपुरवर्तिनमेव च वितरममन्यत । निरा-
कृत इव चान्तःकरणेन क्षणमासीत् । अपभूतश्च भैरवेण, क्षेत्रीकृतः
क्षोभेण, रिचीकृतो रत्ना, विपयीकृतो विषादेन, पावकमयमिष
हृदयमुडदन्, विषमविदूषितानीव मुह्यन्तीन्द्रियाणि विधाणः,
तमसा रसानष्टमपि विशेषयन्, शून्यत्वेनाग्रहमप्यतिशयानो नावि-
न्दत कर्तव्यम् । परपशं च हृदयेन मिश्रमुत्तमाङ्गेन च गाम् ।

अथनिपतिस्तु दूरादेव दृष्टान्निदयिनं ननयं तदधम्योऽपि निर्भर-
अतिदुर्लभमेव । अरतिरेकत्राणवसिति । एषा चान्तिः । मिहलोऽशमः ।
उच्छ्मीकृतम् । आश्रानमिहय । षण्ठ्यमानं आशीरिदमाशम् । जीवितेशो यमः ।
अनुबन्धिका गात्रसन्धिपीडा ।

भागवेदेभ्यो देवेभ्यः । अन्तःकरणेन मनसा ।

स्नेहावर्जितः प्रधावमानो मनसा प्रसार्य भुजौ 'एहोहि' इत्याह-
 यञ्जरीरार्धेन शयनादुदगान् । ससंभ्रममुपसृतं चैनं विनयावनम्र-
 मुन्नमय्य बलादुरसि निवेश्य, विशन्निव प्रेम्णा निशाकरमण्डल-
 मध्यम्, मञ्जन्निवामृतमये महासरसि, अस्त्रादिव महति हरिचन्दन-
 रसप्रस्रवणे, अभिषिच्यमान इव तुषाराद्रिद्रवेण, पीडयन्नङ्गैरङ्गानि,
 कपोलेन कपोलमवघट्टयन्, निमीलयन्पद्माप्रमथिताजम्बानवि-
 स्त्राविणी विलोचने विस्मृतज्वरसंज्वरः सुचिरमालिलिङ्ग कथं-
 कथमपि चिराद्विमुक्तमुपसृत्य कृतनमस्कारं प्रणतजननीकुमुदागत-
 मासीनं च शयनान्तिके पिवन्निव विगतनिमेषनिश्चलेन चक्षुष-
 व्यलोकयत् । पस्पर्शं च पुनः पुनर्वेषयुमता पाणितलेन क्षयज्ञान-
 कण्ठश्च कृच्छ्रादिवाषादीन्—'वत्स, कुशोऽसि' इति । भण्डि-
 त्वकथयत्—'देव, तृतीयमहः कृताहारस्यास्याद्य' इति ।

तच्छ्रुत्वा बाष्पवेगगृह्यमाणाश्चरं कथं कथमप्यायतं निःश्वसो
 वाच—'वत्स, जानामि त्वां पितृप्रियमतिमृदुहृदयम् । ईदृशो
 विधुरयति धीमतोऽपि धियम् । अतिदुर्धरो बान्धवस्नेहः सर्वप्रमा-
 दी । अतो नार्हस्यात्मानं शुचे दातुम् । उदामदाहज्वरदग्धोऽपि
 दह्ये स्वत्वहमधिकतरमनेनायुष्मदाधिना । निशितमिय शस्त्रं तस्मोति-
 मां त्वदीयस्तनिमा । सुखं च राज्यं च वंशश्च प्राणाश्च त्वरि-
 मे स्थिताः । यथा मम तथा सर्वासां प्रजानाम् । त्वद्विधानां पीडा
 पीडयन्ति सकलमेव भुवनतलम् । न ह्यल्पपुण्यभागो वंशमलं-
 र्धन्ति भवादृशाः कलमस्थानेकजन्मान्तरोपार्जितस्याकलुषस्य कर्म-
 णः । करतलगतमिश्रं कथयन्ति चतुर्णामप्यर्णवानामाधिपतं वै-
 लक्षणानि । त्वज्जन्मनेव कृनार्योऽस्मि । निरभिलाषोऽस्मि जीवि-
 तव्ये । भिषगनुरोषः पाययति मामोषधम् । अपि च सर्वप्रजानु-
 ण्यैः सकलभुवनतलपरिपालनार्थमुत्पत्त्यमानानां भवादृशां जन्म-
 ग्रहणोपायः पितरौ । प्रजामिस्तु बन्धुमन्तो राजानः, न शक्तिमिः ।
 तदुत्तिष्ठ । कुरु पुनरेव सर्वाः क्रियाः । कृताहारे च त्वप्यहमपि
 स्वयमुपयोक्ष्ये पथ्यम्' इत्येवमभिहितस्य चाम्य घटयन्निव
 हृदयमनितरां शोकानलः संदुषुहे । क्षणमात्रं च स्थित्वा निश-

प्रसङ्गे निध्रे । इतो १७० । संभवः संतापः ।

सूची पञ्चमः ।

तच्चाकर्ण्य बाह्विमित्तज्ञः पितरि सुतरां जीवितांशां शिथिलीचकार ।
 गतेषु च भिषक्षु क्षतश्रुतिः क्षपामुखे क्षितिपालसमीपमेव पुनरा-
 रुरोह । तत्र च—‘दाहो महान् । आहर ह्यारन्हरिणि, मणिद-
 र्पणान्मे देहे देहि वैदेहि, हिमलवेल्लिम्प ललाटं लीलावति, धनमा-
 रक्षोदधूलीर्निघेहि धवलक्षि, निक्षिप चक्षुषि चन्द्रकान्तं कान्ति-
 मति, कपोले कलय कुवलयं कलावति, चन्दनचर्चां रचय चारु-
 मते, पाटय पटमारुतं पाटलिके, मन्दय दाहमिन्दुमति, अर-
 विन्दैर्जनय जलार्द्रया मुदं मदिरावति, समुपनय मृणालानि
 मालसि, तरलय तालयन्तमावन्तिके, मूर्धानं धायमानं यथान वन्धु-
 मति, कन्धरां धारय धारणिके, वरसि ससीकरं करं कुरु कुरङ्ग-
 वति, संवाहय बाहू बलाहिके, पीडय पादौ पद्मावति, गृह्ण
 गाढमद्गमनमसेने, का बेला विलासवति नैति निद्रा, कयाः कथय
 कुमुद्वति’ इत्येवंप्रायान्पितुरालापाननवरतमाकर्णयन्द्यमानद्वयो
 दुःखदीर्घां जामदेव निद्रामनेषीत् ।

उपसि चावतीर्य राजद्वारदेशोपसर्पिणा परियर्धकेनोपस्थापि-
 तेऽपि तुरङ्गे चरणाभ्यामेवाजगाम स्वमन्दिरम् । तत्र च त्वरमाणो
 भ्रातुरागमनार्थमुपयुपरि क्षिप्रपातिनो दीर्घाध्वगाभ्रजविनम्रोद्भा-
 लान्प्राहिणोत् । प्रक्षालितवदनश्च परिजनोपनीतमपि प्रतिकर्म
 नाप्रहीत् । अमृतः स्थितानां राजपुत्रयूनां विमनसां ‘रमायनो
 रमायनः’ इति जल्पितमव्यक्तमब्रवीत् । पर्येष्टृष्ठश्च तान्-
 ‘भद्राः, किं रमायन’ इति । पृष्टाश्च ते सर्वे सममेव तूष्णीं बभूवुः ।
 भूयोभूयभ्रातुयध्यमाना दुःखेन कथंकथमप्याचथक्षिरे—‘देव,
 पावकं प्रविष्टः’ इति । तच्च श्रुत्वा नृष्ट इवान्तस्तापेन सद्यो विव-

पुनर्वमोरपत्तें वीनयेत्तवः । पुनर्वयुना मुनिना श्लोकमायुर्वेदमधीते वीनयेत्तव
 इति । अष्टाङ्गमिति । उक्तं च—‘अथपालपदोर्भाद्रपदस्य दंष्ट्रगणान् । अष्ट-
 वक्षानि तस्यादुषिष्ठित्वा तेषु संविता ॥’ इति । आयुर्वेदस्य वेदशास्त्रम् ।

कोटपट्टाक्षः । विरोचनो रविः । तत्र येज्ञादौ तत्र च क्षितिपालसमीप
 इत्यादीन्मूलकन्दलापानाकर्णयन्निद्रामनेषीदिति संबन्धः । धनधारः कर्तृः ।
 पाटय पटं वृद्ध । कन्धरां शीताम् । संवाहय मदं । कुमुदकीलादयः पुष्पमाला-
 स्थापनः ।

परिषर्पणोऽवगच्छः । प्रतिकर्म प्रगाथनम् । कर्णसंहरं हेम । तदपि ज्वर-

र्णतामगात् । उत्पाद्यमानमिव च न ज्ञातुं शोकान्धं धारयितुं
 हृदयम् । आसीद्वास्तु चेनसि कामं स्वयं न भवति न तु भावय-
 त्यप्रियं वचनमरतिकरमितर इवाभिजातो जनः । कृच्छ्रे च
 यधानेनानुष्ठितमुड्वलीकृतमधिकतरं ज्वलनप्रवेगेन कल्याणप्रकृति
 चार्तस्वरमिव कौलपुत्रमस्मेति । पुनश्चाचिन्तयत्—‘समुचितमेवायवा
 स्नेहस्येदम् । किमस्य तातो न तातः, किंवास्या न जननी, वयं न
 भातरः । अन्यस्मिन्नपि तापत्स्यामिनि दुर्लभीभवति भवन्त्यस्यो
 प्रियमाणा ह्रीदेतयो लोके विमुनासूतमवेऽनुजीविनां निर्व्याजबान्ध-
 वेऽवन्ध्यप्रसादे मुग्धहीतनाभि ताते । मंप्रति सांप्रतमापरितमनेना-
 त्मानं दहता । किं वास्याकम्पमवस्थितस्य स्नेहसो यग्नोमयस्य
 दह्यते । पतितः स केवलं दहने । दग्धास्तु वयम् । घन्यः गत्वसाह-
 प्रणीः पुण्यभाजाम् । अपुण्यभाकित्वदमेष राजकुलं कुलपुत्रेण
 मत्तादृशा विरुद्धम् । अपि च ममापि कः गृह्वेतेषां प्राणानां कार्या-
 विमारः कृत्यशेषो वा, वा वा व्यापृतवा येन नाद्यापि निमुराः
 प्राणाः प्रतिघ्नन्ते । को बान्तरावो हृदयस्य येन सहस्रधा न
 दलतीति । दुःखार्तश्च न जगाम राजसस्य । समुत्ससर्ज च सर्व-
 कार्यानि । शयनीये निपत्य उत्तरीयवाससा सोऽद्यमाद्गमात्मानमव-
 गुण्टयातिष्ठत् ।

इत्थंभूते च देवे हर्षे राजनि च तदवस्थे सर्वस्य लोकस्य
 कपोलेषु कीलिता इव कणः, लोचनेषु लेप्यमप्य इवाभुगुनयः,
 नासापेषु प्रथिता इव दृष्टयः, कर्णेपूत्कीर्णा इव रुदितध्वनयः,
 जिह्वासु मदजानीव हा वष्टानि, छपनेषु पल्लवितानीव शसितानि,
 अधरेषु लिखितानीव परिदेवितपदानि, हृदयेषु निधानीकृतानीव
 दुःगान्यभवन् । उष्णामुदाहर्मीतेषु नाभजत नेत्रोदरानि निद्रा ।
 निःश्वासयातविधुता इव व्यलीयन्त हासाः । निरवशेषदग्धे च
 संतापेन न प्रावर्तत वाणी । वधास्तपि नाभ्यन्त परिहासाः ।
 वयगममिति नाप्तायन्त गीतगोष्ठ्यः । जन्मान्तरातीतानीव नास्व-
 येन्त हास्यानि । स्वप्नेऽपि नागृह्यन्त प्रसाधनानि । वार्तापि नाह-

वप्रवेगेनाधिकतरमुड्वल्यम् । कोप्रीं दुष्णम् । अतिघनेन स्थिते हेरदस्य
 व्यापृतता इदमस्य । प्रश्न वचनमिवः । प्रतिघ्नन्ते प्रतिघ्नी कुर्वन्ते ।

भग्नोभोगानाम् । नमामि नारीयन्तादात्म्य । गगुनरतीमन्त-
मभासानमण्डलानि । श्लोकाभिरमितानीयान् परिधानः । कुल-
म्भार इत्यार्त्तन्त्र निर्गताः । पुनरिवाद्या श्लोकप्रिता मद्यरेतुः ।
दिवानि नामुच्यन्त शयनानि । जनेः शनैश्च मगगुणरिनिगत-
गिगुणाः मम ममन्तात्मगुदभयन्गुने भूषांगो मूरोत्पत्ता-
मगगुणादयन्तो भूषाणो महोत्पत्ताः ।

तथा हि श्लोकायमानमहन्कुलपन्थकपात्रा पता मार्गं गन्तु-
कामेष प्रगममण्डदग्निरी । मन्थनारेदियान्ते तग्निमन्तः
परस्परमन्थनवापात्नीययो निजुर्निरेदग्निः । भूभृदमारनी-
तानां रिक्तशिभिच्छापरिष्टकुटिलाः केशपाशा इषोर्ध्वमूर्तुः
मकेगयः कटुभाम् । धूमकेतुदराद्विगदिभुगं दिग्भादारण्यापुष्प-
महोमधूमधूममिषाभयन्नुयनम् । भट्टभासि तत्रकाञ्चायनधूमवधुनि
भानुमण्डले भयंककण्ठकण्ठकायस्याजेन कोऽपि पार्थिवमनि-
वार्थी पुरुषोपहारमियोपजहार । श्वलितपरिरेषमण्डलाभोगमाक्षो
जिपृक्षानृन्ममागम्यमांनुमयादुपरचिनामिप्राकार इय प्रनरदग-
धेतमानुः । अयनिपनिप्रतापप्रसाधिताः प्रयमनरकृतपावकप्रवेष्टा
इषादक्षन्तानुरग्ध दिशः । सुतशोणितशीकरासारामनिननु-
नुमरणाय प्रावृतपाटलांशुरूपदेवाटश्यत वसुधावधूः । नराधि-
विनाशसंभ्रमभीतैर्लोकपाटेरिव कान्यायमकयादपुटेरकालकाञ्चनेन
पटलैरुच्यन्त दिग्दाराणि । प्रेतपतिप्रयाणप्रहताः पटपः पटल
इषारदन्तो हृदयस्फोटनाः पस्त्रविरे निर्धातानां पोरा पननिर्योराः ।
निकटीभवद्यममहिपन्तुपुटोद्भूता इव धुमनिधाम धूमरीचक्रुः
क्रमेलककचकपिलाः पांशुवृष्टयः । विसरविराविणीनानुन्नुसूतानां
शिखिनो ज्वालाः प्रतीच्छन्त्य इव पतन्तीरुक्ता नमसो ववाशिरे
शिवानां राजयः । राजधामनि धूमायमानकवरीविभागविभावित-
विकाराः प्रकीर्णकेशपाशप्रकाशितशोका इव प्राकाशान्त प्रतिमाः
कुलदेवतानाम् । उपसिंहासनमाकुलं कालरात्रिविधूयमानवृजिनवे-

शिखी मयूरोऽपि । धूमकेतव उत्पत्तसंतिनः, अग्रवध । कण्डलितानि भीष्मी-
कृतानि, व्याप्तानि च । वधु कपिशम् । श्वेतमानुधन्दः । प्रसाधिता साव-
यिताः, भूषिताश्च । कचाः केशाः । शिवानां शृण्वीनाम् । कवरीशब्देनात्र
कचा लक्ष्यन्ते । व्याघ्रेशी परेरुहानशब्दः । वायसानां वधनानाम् ।

मीयन्धविभ्रमं विधानं यथाय भामरं पटलम् । अटतामन्तःपुर-
स्त्रोपरि शृणमपि न दशाम व्याकोशी पायसानाम् । श्वेतातपप्र-
मण्डलमप्याग्नीवितनिष राग्यस्य सरसपिशितपिण्डलोहितं चञ्च-
लशुभ्रैरसमान गण्डं मानिक्यस्य शूत्रञ्चरदुधो महोत्पातदू-
यनानग्र कथमपि निनाय निदाम् ।

अन्यस्त्रिभ्रद्वनि समीपमस्य राजकुल्याहुतनाविह्वविशीर्षमाणा-
लंकारसांकारिणी विजयधोपनेव विषादस्याकुटचरणपलमुलाको-
टिषन्तिषापाटिकाभिरुद्धीपाभिः, किं किमिति वृण्णयमानेव दूरा-
देश भवनहंसीभिः, सगलितविशाहभोगिशिञ्जानरसानानुरावि-
र्णीभिश्च पाप्यन्था सनुपदिश्यमानमार्गेण गृहमारसीभिः अट्ट-
पवाटपट्टमंपट्टसुन्दितललाटपट्टरुधिरपटलेन पटान्तेनेव रक्षांगुलस्य
मुगमान्जाय भरुदती, संनापचलविशीनकनकचलपरमधाराभि-
य चेश्रलतामुत्तमृजन्ती, मुगनरुचरङ्गिनानुसरीयांगुरुपटी स्फुरन्ती,
पद्मिनीव निर्मोकमधुरीमारुपन्ती, नम्रांससंलिनानिलविलोलेन
नीलतमेन तमाहवीरवीवरेणैव लोकोचिनेन धम्मिहरचनारदितेन
शिरोरुहसंधवेन पञ्चवा प्राशृतकुषा, कुषवाइनपीड्या समुच्छूना
ताम्रश्यामवलं मुमुक्षुहस्तपुञ्जानुग्रमार्जनप्रदग्धमिष करकिमुल्लयं
धुनाना, पल्लुर्निर्गरे दीर्यति क्षपयन्तीव शोभाप्रवेगाय स्वकपो-
लवटप्रतिविम्बितमासमलोकं लोललोचनप्रपृचैसरहैसारकांगुभिः
इयामायमानमालमुःखेन दिव्यमपि दहन्तीव 'क कुमारः क
कुमारः' इति पुरुषं वृण्णन्ती, बेलेति, नाम्ना पशोवत्याः प्रतीहार्या-
जगाम । विपण्णलोकलोचनप्रत्युदता पोषस्त्य कुट्टिमन्यसाहस्यु-
गटा गलन्तीभिः मिञ्चन्तीव शुष्यन्तं दशनदीधितिधाराभिराधूम-
रमधरमधोमुखी विज्ञापिनवती—'देव, परित्रायस्व परित्रायस्व ।
जीयत्येव भर्तारि विमप्यभ्यवसितं देव्या' इति ।

तनस्रदपरमाकर्ण्य प्युत इव सत्त्वेन, हुत इव दुःखेन, आचा-
न्ल इव चिन्तया, तुलित इव तापेन, अङ्गीहृत इवाङ्गनाप्रतिप-
तिगामीन् । आसीदाम्य चेनसि—प्रतिपन्नमंगलस्य बहुशोऽपि

अन्यस्त्रिभ्रद्वारी समीपस्था पशोवत्याः प्रतीहार्याङ्गमेष्टे वरुण्य ।
मुन्दकोटिर्नुरम् । श्रीश्रीपरं वृत्तम्, श्रीकावः ।

अप्रतिपतिः किञ्चिद्व्यनमूर्तः । इदमेवैकिकतिने । अनुच्छेदो दया । तथे

हृदये दुःखाभिगद्गो निग्नप्रउमनीय लोन्प्रहारः कठिने हृदमुत्तु-
 त्थापयति न तु भग्ममान्कगेति मे निग्नकोशस्य कायम्' इति ।
 उत्थाय च त्वरमाणोऽन्तःपुरमगान् । तत्र च मनुमुग्नानां गत-
 महिषीणामग्नोद्गदेव 'तान् चूत, विन्यान्मानं प्रथमनि वे
 जननी । यत्नं जानीमुच्छ, गच्छाम्यादृच्छस्व माम् । मया
 विनाशानाया भयमि भगिनि भयननाडिमलते । रणप्रोद,
 मर्पणीयाः पादप्रहाराः कर्णपूरपद्ममङ्गापरायाश्च । पुत्रक, भलःपु-
 षालयकुलक वारुणीगण्डूयमहणदुर्ललित, रष्ट्रोऽमि । यत्ने विद्वु-
 त्तिके, गाढमालिङ्ग मां दुर्लभा भयानि ते । भद्रं भयनद्वामह-
 कारक, दातव्यो निवापनोयाञ्चलिरपत्यमसि । ध्यानः पञ्चशुक्,
 यथा न विम्वरसि माम्, किं व्याहरसि दूरीभूतास्मि ते ।
 शारिके, शत्रे नः ममागमः पुनर्भूयान् । मानः, मार्गलप्रं क-
 समर्पयामि गृहमयूकम् । अम्ब, मुनयलालनीयमिदं हंमनिषु
 मन्दपुण्यया मया न संभाषिनोऽस्य चक्रवारयुगलस्य विवाहोन्म-
 थः । महवत्सले, निवर्तम्ब । गृहहरिणिके, ममुपनय सौवि-
 यल्लभवहर्कीं परिष्वजे तावदेनाम् । चन्द्रसेने, मुदष्टः क्रियतान-
 जनः । विन्दुमति, इयं तेऽन्त्या बन्दना । चेदि, मुञ्च वरणी
 आर्ये कात्यायनिके, किं रोदिपि नीतास्मि देवेन । तात कञ्चुकिर
 किं मामलक्ष्णां प्रदक्षिणीकरोषि । घात्रेयि, धारयात्मानं त्वि
 पादयोः पतसि । भगिनि, गृहाण मामपश्चिमां कण्ठे कटं न ह्य
 प्रियसखी मलयवती । कुरङ्गवति, अयमामन्त्रणाञ्चलिः । सानुमति,
 अयमन्त्र्यः प्रणामः । कुवलयवति, एष तेऽवसानपरिष्वङ्गः ।
 सख्यः, क्षन्तव्याः प्रणयकलहाः, इत्येवंप्रायानालापान् ।

दृष्टमानश्रवणश्च तैः प्रविशन्नेव निर्यान्तीं दक्षसर्वस्वापतेषा
 गृहीतमरणप्रसाधनाम्, जानकीमिव जातवेदसं पत्युः पुरः प्रवेक्ष्य-
 न्तीम्, प्रत्यमस्नानार्द्रदेहतया श्रियमिव भगवतीं सद्यः समुद्रादु-
 त्थिताम्, कुसुम्भवधुणी वाससी दिवमिव तेजसी सांध्ये दया-
 नाम्, ताम्बूलदिग्धरागान्धकाराधरप्रभापटलपाटलं पट्टांशुकमिव
 विधवाभरणचिह्नमङ्गलप्रमुद्गहन्तीम्, रक्तकण्ठसूत्रेण कुचान्तरावल-
 त्याशो एवमहिषीत्येवंप्रायानालापान्गोदिति संख्यः । आदृच्छस्व ज्योत्स्न ।
 वारुणी मुरनिवापोऽमृतमुद्गदय वीर्यते जल्यदिक्म् ।

मिवना स्फुटिगद्दयविगटिनरुधिरपागुगद्दी कुर्वन्तीम्, निरुद्धटि-
नगुगद्दलकोटिकण्टकाकृष्टनगुना हारेण यल्लिनेन मितांगुफानेनेष
कण्ठमुत्पीडयन्तीम्, सखमबुद्धुमाद्गरामनया कयटिगामिष रिष-
धता चितारिष्याता चितानलार्धनाबुगुमैरिष धयलभयटेरमुवि-
न्दुभिर्गुगुकोन्मद्दमापूरयन्तीम्, गृहदेयतासम्पन्नकटिमिष यल्लवे-
रिगगद्दिः पदे पदे विविरन्तीमाप्रपदीनाम्, कण्ठे गुणगुगुममार्त्त
धमदोन्मनिवाकृष्टाम्, अन्नगुंशुन्मपुच्छमुग्गरेणामक्यमागलोचनी-
स्वलामिष कर्त्तव्यमेन प्रदक्षिणीक्रियमाणमिष मणिगुग्गधन्पुविषं-
दमण्डलं धमदिभेपनदंभैः संनिहितप्राणगमं गरणाए विनमिष
विषकण्टकमविषालं धारयन्तीम्, अर्थावडोद्भूयमानधयलपुण्ड्राम-
काम्, पतिप्रतापताकामिष पतिप्रामवष्टिमिष्टागुग्गमानाम्, बन्धो-
रिष निजचारिप्रधयलभ्य नृपालपत्रभ्य पुगे नेत्रोदधगुग्गजन्ती-
म्, पल्लुः चारपननमगुडमरभ्यधिकवाण्याम्भःप्रवाटप्रतिददत्ता।
कथमपि प्रनिरसादेमान्मविषान्मंदिहन्तीम्, अनुनवनिषनिनवि-
पुरगृहधन्पुवगेषधेमान्मनिभिर्गुदाकन्देगकृष्टयमाणमथयाम्, भर्तु-
भाविननिभैः पञ्चगमिदधृदिनैर्द्विषमाणहृदयाम्, पाट्या भर्तुभयत्या
च निजया प्रगाधिताम्, जगत्या मूकंटेया च संगुनया धार्ध-
मागाम्, सन्धा पीडया च द्यवगतमंगनया समारिद्धिताम्, परि-
जेनेन मंगापेन च गृहीतमर्थावयवेन परिताम्, बुल्लपुत्रेण्णुनिर्दध-
मदत्तैरपिष्ठिताम्, कञ्जुकिभर्तुःपेधानिर्दोर्गुगताम्, भूषाल-
यल्लभान्मर्वाण्यवानपि मागमातोक्कयन्तीम्, सपत्नीनामपि चारयोः
पगन्तीम्, विप्रपुत्रिषा अप्यामथयमाणाम्, गृहयनप्रिणाम-
प्यप्रति पुग्गादुदग्गयन्तीम्, यल्लनप्यागृष्टयमानाम्, भयनवा-
दयानपि परिप्यजमानो मागं ददसे ।

दुर्गादेव च वाण्यायमगहदिरभ्यधात — 'अम्ब, स्वमपि मां
मग्गपुण्डं लयगिरि । इमीद । निवर्तस्व' इत्यभिधान एव च
गच्छेदमिष नुपुरमलिमरीविमिश्रुग्गमानबुदधरण्योन्धेयनम् ।
देवी तु वसोवती तथा मिष्ठिरि चारमिदितिरिणि विरजनि

अप्युदयमया कर्त्तव्यमदन्ती ।

वायव्यमया कर्त्तव्यमदन्ती । देवी वसोवती चरति ० चरति ०
चरति ० चरति ० चरति ० चरति ०

कनीयसि प्रेयसि तनये गुरुणा गिरिणिषोद्वेगवेगेनावष्टम्भमाना,
 मूर्च्छान्धतमसं रसातलमिव प्रविशन्ती, धाम्यप्रवाहेनेव चिरनितोष-
 संपिण्डितेन स्नेहसंभारेण निर्भराविर्भूतेनाभिभूयमाना, कृतार-
 मापि निवारयितुं न शक्नुते धाम्योत्पतनम् । उत्कटकुचोत्कम्प-
 कटितासहस्रोद्युता च गद्गदिकागृष्टमागगलविचला निःसाम-
 न्यमन्युतरलीक्रियमानाधरोदेशा पुनरुत्कटपणनिषिद्धितनामजुः
 निमील्य नयने नयनाम्भःसेकपूवेन श्लाययन्ती विमलौ कपोतौ
 संकुडाप करनम्यमयूगमालाग्यचिन्तनुना तन्वन्तरनिर्गच्छन्त्य-
 स्त्रोवसेषांशुकपटान्तेन किंचिदुत्तानितं पश्येन्दुं दृश्यमानानामा-
 स्मरन्ती प्रभ्रुतमनी प्रमथयिष्यमादारभ्य मरुलमहृशारिनः सैल-
 यमस्य शक्तिगृहगतहृदया 'अम्ब, तान, न पश्यते पापां पर-
 लोकाप्रस्थितां मामेवमविदुःश्रिताम्' इति मुहुर्मुहुःकन्दती तितै,
 'हा यत्न, विधान्तभागपेयया न दृष्टोऽसि' इति प्रेष्टं जेष्टं त-
 यममनिहितं कोशन्ती, 'अनाया जाना' इति श्वशुरकुलपरिनीतौ दुर्-
 तरमनुशोषन्ती, 'निष्कण्ठ, किमपगच्छं तवामुना जनेन' इति
 देवमुपाश्रममाना, 'नामि मन्मथा भीममिनी दुःखमागिनी' इति
 निन्दन्ती षट्पविधमात्मानम्, 'मुनिनामि नृशम, त्वया' इत्यग्रे
 कृतान्नं गार्हमाणा मुक्कच्छमन्त्रिचिरं प्राकृतप्रमदेव प्रारोदीत् ।

प्रशान्ते च मन्युवेगे मस्नेहमुन्वापयामास गुणम् । इमेन
 धाम्य प्रशान्तस्य पश्यमासीदुद्ग्रादमुक्कच्छनिर्दहो हुतामिर्द-
 कतरं क्षरन्ती दृष्टिमुन्ममात्रे । स्वयमपि कठोरसागरतीरमन्त्रेव
 पवदिस्रा मुख्यमानोदरे कपदमन्त्रवन्त्रेण मुहुरीक्षरमारुह-
 तपदमनी गृहमनगमुविन्दुपतिपटीपनानुपमन्त्रिपुरे लोषने पुनः
 पुनगापूर्वमाने प्रकृष्ट धाम्यार्द्रगच्छगृहीतां च भवन्तिनारमतोष
 शोचन्त्यवान्कटकावयःमन्त्रिशोचकादिकाव्याकृदितां च महु-
 त्वारं निगृही विदुर्मदासमुपकल्पितमाई च किंचिदुत्तमु-
 दमेन मनोमन्त्रेण नगद्विजनिव मन्त्रानुत्पदात्मननुनाप-
 र्दन्तिदुःखमन्त्रमुपिचित्रितगजनाप्रार्द्रमाव्यममुद्रीनेन पदता
 प्रशान्त्य मुनहमन्त्रे कटमूच्छलोचकितृने वामःकटने मुविधि महु-
 त्वारं पाली मुनहमन्त्रिनिर्दिष्टमिधूनतवनपुण्ड्रा विो मित्रा पुनः

पुनरायत्तं निःश्वसावादीन्—‘वत्स, नास्ति न प्रियो निर्गुणो वा
परित्यागादौ वा । सन्त्येनैव सह स्वया पीतं मे हृदयम् । अस्मिन्
समये प्रभूतप्रभुप्रसादान्तरिता त्वां न पश्यति दृष्टिः । अपि
च पुत्रक, पुरुषान्तरविलोकनम्यसनिनी राज्योपकरणमकरुणा वा
नास्मि दृष्ट्वाः क्षमा वा । कुलकलप्रमग्नि चारित्रधना धर्मधयले
कुले जाता । किं विस्मृतोऽसि मां समरक्षतशीण्डस्य पुरुषप्रका-
ण्डस्य केसरिण इव केसरिणी गृहिणीम् । वीरजा वीरजाया वीर-
जननी च मादृशी पराक्रमकीला कथमन्यथा कुर्यात् । एवंविधेन
विना ते भरतभगीरथनाभागनिभेन नरेन्द्रचन्द्रारवेण गृहीतः
पाणिः । आसेवितः सेवासंभ्रान्तानन्तसामन्तसीमन्तिनीसमापजि-
तब्राम्भूनदधटाभिवेष्टः शिरसा । स्वर्धो मनोरथदुर्लभो महादेवी-
पट्टमन्धसत्कारलामो ललाटेन । आर्षाती युष्मद्विधेः पुत्रैरमित्रकल-
प्रबन्दीष्टन्दविधूयमानधामरमन्धलचीनांशुकधरो पयोधरो । सप-
त्नीनां शिरःशु निद्रितं नमन्नितिलकटककुटुम्बिनीकिरीटभाणिक्य-
माटार्षितं चरणदुगलकम् । एवं कृतार्थसर्वाययवा किमपरमपेक्षे
धीनपुण्या । मर्तुमविषयेषु वाञ्छामि । न च शक्नोमि दग्धस्य
भर्तुरार्यपुत्रविरहिता रतिरिष निरर्थकान्प्रलापान्कर्तुम् । यितुश्च ते
पादधूलिरिष प्रथमं गगनगमनमावेदयन्ती बहुमता भविष्यामि
शूरानुरागिणीनां सुराङ्गनानाम् । प्रत्यमरुष्टदारुणदुःखदग्धापाञ्च
मे किं घश्यति धूमध्वजः । मरणाच्च मे जीवितमेवास्मिन्समये
माह्वम् । अतिशीतलः पतिस्रोतानटादक्षयक्षेदेन्धनादस्मादनलः ।
कैलामकल्पे प्रवसति जीवेश्वरे जरत्तणकणिहालपीयसि जीविते
लोभ इति क्व पटते । अपि च जीवन्तीमपि मां नरपतिमरणावधी-
रणमहापातकिनी ॥ श्रवन्ति पुत्र, पुत्रान्यमुत्तानि । दुःखद-
ग्धानां च भूतिरमद्भ्यः चाप्रसृता च निरुपयोगा च भवति ।
वत्स, विद्वत्तानां यशसा स्थातुमिच्छामि लोके न वपुषा । तद-
दमेव त्वां सापञ्चाठ, प्रसादयामि न पुनर्मनोरथप्रतिदूत्येन कद-
र्यनीयामि ।’ इत्युक्त्वा पादयोरपतत् ।

जाम्बूनद मुषर्णम् । पादधूलिरिवेति । सापि प्रथमगतगमनमावेदयति ।
पश्यति भस्मीकरीष्यति । धूमध्वजोऽग्निः । भूनिः तद्वदिः, वत्स च ।
विद्वत्तानां विषयानाम् ।

काभिनिर्वेशिनो निरुपयोगमिव । 'आत्मीक्रियतां राजकम्' इति गुणगणात्मीकृतजगतो गतार्थमिव । 'उद्धतां राज्यभारः' इति सुवनश्रयमारोचिन्म्यानुचितवियोग इव । 'प्रजाः परिरक्ष्यन्ताम्' इति दीर्घदोर्दण्डार्गलितदिष्टुलस्यानुवाद इव । 'परिजनः परिपाल्यताम्' इति लोकपालोपमस्यानुपद्विकमिव । 'सम्प्राप्त्याप्तः कार्यः' इति धनुर्गुणकिणकलदुच्छालीकृतप्रकोष्ठम्ब किमादिश्यते । 'निष्प्राप्त्यनां चापटम्' इति नूतनतरषयसि निगृहीतेन्द्रियस्य निरपका-
शेय मे घाणी । 'निरवशेषतां सत्रयो नेयाः' इति सहजस्य तेजस एवेयं चिन्ता । 'इत्येषं यद्मेवापुनरुन्मीलनाय निमिमील राज-
सिंहो लोपने ।

अस्मिन्नेवान्तरे पूषाप्यायुषेय तेजसा व्ययुज्यत । तत्रम् लज्ज-
मान इव नरपतिजीविनापहरणप्रतिवादात्मजापरापादधोमुखः मम-
भवन् । भूषालाभाशोकशिसिनेषान्तस्त्राप्यमानस्त्राप्रतां मत्सपद्यत ।
मन्दं मन्दमप्रियप्रभार्यमिव लौकिकीं स्थितिमनुवर्तमानोऽपानर-
रिषः । दितुरिष जनेशाय जलाश्रुतिमपरजलनिधिसमीपमुपससर्प ।
सद्योदधजलाश्रुतिर्दुःखदहनदग्धमिव परसहस्रमालोदितमधस्त ।

एवं च महातराधिपनिधननिर्धायमानविपुलवैराग्य इव ज्ञान्व-
षपुषि, विदति निरिगुहागद्वरे गमस्तिमालिनि, समुपोषमानमहा-
जनामुदुर्दिनार्दीकृत इव निषांत्यावपे, रोदनवाघ्रमकटलोकलोच-
नदयेव लोदितायति जगति, उष्णायमानानेकनरनिःश्वानसंतापमुष्ट
इव च नीलायमाने दियसे, नृपानुगमनप्रचलितयेव दहन्त्या
सुष्यमानासु कमलिर्नसु, पतिशुचेय परिपूतगङ्गायायां इयामायमा-
नायां मुवि कुलपुत्रेष्विव परित्यक्तलयेषु, कृतकरुणप्रलापेषु
यनान्त्वानाभयत्सु दुःखितेषु चक्रवाकेषु, उग्रमहर्षीतेरिष्य निगूड-
बीजिना रात्रान्वदिता । कुन्त्रशीपोऽशीलादी पूर्ववराशेषाम्भूर । आदुररिर्दे-
प्रस्ताकामठम् । अपुनरुन्मीलनाय पुनरप्रबोधय । निमिमीलन्मीलनम् ।

पूष्ण आभोजो यम । अत्यपचन प्राप्तः ।

एवं चेलादावस्तिनशति नरेन्दो हुताशनशक्तिभया चक्र-ऐषप्रमदीकटेति
मैकन्ध । गमस्तोन्नरस्योन्मलते भरयतीति गमस्तिम-पि पूर्वशक्तिम् । समुपो-
षमानं वर्षमानम् । निषांल रात्र्यति पति । यमदीशुः शोऽधर्य निषां
दीगलीमशति । लादाप्रप्रतिगृह्यति, अन्तिष । शचना रुचिः, नादिद्य च
वनं लोचम्, विषेनं च । उग्रमहो रात्रदण्डः, यदायं च

कोशेषु कुशेष्वेषु, स्फुटितदिग्बधूद्दयकविरहस्य इव गलिते रज-
तपे, क्रमेण च लोमान्तरमुपगतवत्यनुरागशेषे जाते तेजसामशीशे
गगनतलवितन्यमानबह्वरागपाटलायां प्रेतपताकायामिव प्रवृत्तायां
संध्यायां, शबशिविकालंकारकृष्णचामरमाळाश्लेष रुरन्ती
दर्शनप्रतिकूलामु विमिरहेग्यामु, असितागुरुकाळकाष्ठायां केतकी
चितायामिव रचितायां रजन्यां, दन्तामलपयप्रसाधितकर्णिकासु
केसरमालाकल्पितमुण्डमालिकामु, अनुमर्तुमिवोद्यतामु प्रहमिन्मु-
र्तीषु कुमुदलक्ष्मीषु, अवतरन्निदशविमानकिङ्किणीकनिष्ठ इव
शून्यमाणे, शास्त्रिशिखरकुलायलीयमानशकुनिकुलकूजिते, नाकपद्म-
स्थितपार्थिवप्रत्युद्गतपुरुहूतातपत्र इव पूर्वस्यां दिशि दृश्यमाने
चन्द्रमसि, नरेन्द्रः स्वयं समर्पितस्कन्धैर्गृहीत्वा शबशिवि-
शिविसमः सामन्नेः पौरैश्च पुरोहितपुरःसरैः सरितं सरस्वतीं नीत्वा
नरपतिसमुचितायां चितायां हुताशसत्क्रियया यशःशेषनामनीयम् ।

देवोऽपि हर्षः पुञ्जीभूतेन सकलेनेव जीवलोकेन लोकेन रा-
ष्ट्रकुलसंबन्धेनाशेषेण शोकमूकेन परिशृतोऽन्तर्बर्तिनापि शोकानल-
त्वेन क्षेहद्रवेण बहिरिव सिध्यमानो निर्व्यवधानायां धरण्यालुप-
विष्ट एष तां निशीथिनीं भीमरथीमीमामखिलां सराजको वज्र-
गार । अजनि चाल्य चेतसि ताते दूरीभूते संप्रत्येतावान्तर्-
जीवलोकः, लोकस्य भग्नाः पन्थानः, मनोरथानां खिलीभूतानि मूले-
स्थानानि, स्थगितान्यानन्दस्य द्वाणानि, सुप्ता सत्यवादिता, हुता
लोकयात्रा, विलीना बाहुशालिता, प्रलीना प्रियालापिता, प्रोषिताः
पुरुषकारविहारविकाराः, समाना समरशोण्डता, ध्वस्ता परगुणप्री-
तिः, विभ्रान्ता विश्वासभूमयः, अपदान्यपदानानि, निरुपयोगानि
शास्त्राणि, निरवलम्बना विक्रमैकरसता, कथावशेषा विशेषज्ञता,
ददातु जनो जलाञ्जलिमौर्जित्याय, प्रतिपद्यतां प्रप्रग्यां प्रजापाठ-

कोशो गद्यः, कर्णिक च । अनुरागो भक्तिः, स्नेहिलं च । तेजसामशीशो रज-
तपि । शबशिविक्य मृनयानम् । चामरमाला अपि दर्शनप्रतिकूलः । काष्ठा दिग्-
दाह च । काष्ठदन्तवत्तस्य चामरं पथम् । कर्णिक कर्णाभरणं च । केसरचन्द-
किजलकषकुलयोः । शिविर्नाम राजपरिभूत् ।

निशीथिनी रात्रिम् । भीमरथी नरकनदी, काळरात्रिर्वा । अन्ये तु
तस्या वर्षेस्तत्संश्लेष्य मामौर्जित्य तावद्विर्भूतैरेव रात्रिभीमरथी भवति तामति-

ता, यत्रातु वैधव्यवेणी धरमनुष्यता, ममाश्रयतु राजभीरावमप-
दम्, परिषतां धयते वामसी वसुमती, यदनु बह्वले विलासिता,
तपस्वतु उपोयनेषु तेजसिना, मातृणोतु धीवरे वीरता, क गम्यता
पुनर्मम कृते कृतज्ञतया, क पुनः शप्स्यति वाट्पान्मदापुर-
वनिर्माणपरमाणूपरमेष्टी, धन्याः संवृत्ता दश दिशो गुणानाम्,
जगज्जानमन्धकारं धर्मम्, निष्कलमधुना जन्म शश्वोपजीविनाम् ।
तानेन विना तुल्यत्वा दिवसमसमममररससमारब्धकलहकषाकण्ट-
कितमुभयपटोदभित्तयो वीरगोष्ठ्यः । अपि नाम स्वप्नेऽपि दृश्येत
दीपेरान्नपनं पुनस्तन्मुगसरोजम्, जन्मान्तरेऽपि पुनः परिष्व-
ज्येष्ठ बहोदल्लम्बावपिङ्गरिमगर्भं मुञ्जयुगलम् । लोकान्तरेऽपि
पुत्रेभ्यालपनः श्रूयेत वा सुधारममुद्रिरन्ती मध्यमानक्षीरमागरो-
ट्टारगम्भीरा भारतीति । एतानि चान्यानि च चिन्तयत एवास्व
कथमपि मा क्षयनिवाय यामिनी ।

ततः शुचैव मुक्तकण्ठमारदत्तु कुरुवाकश्लेषु, गृहमिरितरु-
शिगरेभ्यः पातयत्स्वात्मानं मन्दिरमधूरेषु, परित्यक्तनिवासेषु च
वनाय प्रस्थितेषु पत्ररथेषु, सद्यस्तनूभूते वाम्यति वमसि, मन्दीभूता-
त्मस्नेहेष्वभाषममिलपत्तु प्रदीपेषु, सुन्दरकणवत्कलप्रातृतपपुषि
प्रमथ्यामिव प्रतिपन्ने नभसि, प्रभावसमयेन समुत्तीर्णमाणानु पार्थि-
वास्त्रिशकलकलान्विव कलविह्वलंभराभूमरासु वारकासु, भूभृदा-
नुगर्भकुम्भधारिषु विविधसरःसरितीर्थाभिमुखेषु प्रस्थितेषु वनक-
मिह्वलेषु, शायगुचितिकषपटलपाण्डुरे, पिण्ड इषापरपयोनिधिपुलि-
नपरिमरे, पालमाने शशिनि, क्रमेण वृषचितानलभूमविसरभूमरी-
चृततेजसीष, नरपनिशोरुपावकदादकिणकलङ्कालीकृतचेनसीष,
शोपितसमस्तान्नःपुस्पुरंतिमुसचन्द्रवृन्दोद्देगविद्राणवपुषीष, प्रथ-
मास्तमितरोहिणीरणरणकविमनसीष चास्ममुपगते राजनिकरे,
राजसीष देवे दिवमागच्छे सवितरि, परिवृत्ते राज्य इव रजनीप्रवन्धे,

चान्तो वर्षशतजीवो नरो भवतीति ग्रहः । जीवलोच सगारः । छिडीकृतानि
छान्यानि । लोकयात्रा व्यसहारः । प्राणेषु परिरक्षतु । कलहो रणः ।

ततः शुचैस्वारी चचाल सानाव देवो हर्ष इति संबन्धः । शुचैवेति । शदे
गिर्यादी योग्यम् । लेहः प्रेम, लेलं च । अहपो रमिषारविः, लेहितं वाद्यम् ।
कलविह्वो धमकटकः, भूमृतिरि, कथा च । पातयो लघुव्यवस्थानि, वेरिषा

प्रबुद्धराजदंममण्डलप्रशोध्यमानः पट्टजाह्न इव चचाळं देवो हर्षः ।
 ततश्च नूपुररविराममूढमन्दमन्दिरदंमेषु, शोकाकुलकृतिपयश्च
 क्रिमात्रावशेषेषु शुद्धान्तेषु, पनिनयूष इव वनगतयूयं, कल्या-
 न्तरवर्तिनि पितृपरिजने, विषादिन्युपरिरुद्धप्रियादिनि च मग्नि-
 पण्णे, निष्पन्दमन्दे राजकुलारे, मन्दुरापालकाकन्दकथिते चाजि-
 रभाजि, राजयात्रिनि विश्रान्तजयजन्मदकलकले च शून्ये च महा-
 स्थानमण्डपे दह्यमानदृष्टिर्निर्जगाम राजकुलान् । अगाध मरम-
 तीतीरम् । तस्यां श्रान्था पित्रे ददायुदकम् । अपस्मानश्चानिर्णीहि-
 मौलिरेव परिधायोद्गमनीयदुकूल्याससी निःश्वासपरो निराननो
 निरुत्सारणः समुपनीतेऽपि सप्तौ चरणाभ्यामेव नासाग्रामदेन
 रक्तनामरमताग्रेण चक्षुषा हृदयावशेषस्यापि पितुर्दाहशङ्का
 शोकाग्निमिव उद्गिरन्नताम्यूलस्यापि मुखिरप्रशालितस्य कल्पवृक्ष-
 सलयस्येव स्वभाषपाटलम्याधरस्याधरपङ्कजस्य प्रभया मांसरुधिर-
 पलानिव हृदयाभिधानादुद्गमश्रुणनिःश्वासमोक्षैर्भवन्माजगाम ।

राजवल्लभास्तु श्रुत्याः सुहृदः सचिवाश्च तस्मिन्नेवाहनि निर्गल-
 प्रियं पुत्रदारमुत्सृज्योद्वाप्यैर्वन्धुभिर्यार्थमाणा अपि बहुनृपगुणा
 हतहृदयाः केचिदात्मानं शृगुषु बबन्धुः, केचित्तत्रैव तीर्थेषु तस्य
 केचिदनशनैरास्तीर्णं कृणुषुः व्यथमानमानसाः शुचमस्तमाश-
 यन्, केचिच्छलभा इव वैश्वानरं शोकावेगविषया विविशुः
 केचिद्विरुण्णदुःखदहनदह्यमानहृदया गृहीतवाचस्तुषारशिलरिणं शर-
 ययुः, केचिद्विन्ध्योपत्यकासु वनकरिकुलकरशीकरासारसिन्धुम-
 नसनवः पङ्कजयनशायिनः संतापमशमयन्, केचित्संनिहितानां
 विषयानुत्सृज्य सेवाविमुक्ताः परिच्छिन्नैः पिण्डकैरटवीभुवः शून्य-
 जगृहुः, केचित्पवनाशना धर्मधना धमदमनयो गुनयो बभूवुः, वै

याश्च । कुम्भो कपाटी, घटश्च कुम्भः । शावे धूयरे शवसवन्निषति च । सि-
 भकम्, मधूच्छिष्टं च । 'एवमहंसास्तु ते चक्षुचरणैर्लौहितैः सिताः' । एवमहं
 इव एतानः, हंसाश्च । ततश्चेत्यादावसिन्सति दह्यमानदृष्टिर्निर्जगाम राजकु-
 लं इति संबन्धः । निषादी हस्तिपकः । अपस्मातेत्यादौ भवन्माजगामेति संबन्धः
 अपस्मातो मृतस्मातः । मौल्यः केशः । तस्यादुद्गमनीयं यदौतयोर्वैश्रवं
 युगम् । सप्तौ हवे ।

शृगुषु अश्वेषु । कुशोऽत्र संख्या । पिण्डकैः शरीरैः । धमनयो नाम्नः

विहृतानकाशयाः कापिलं मतमभिजगिरे गिरिषु, केचिदापोटितपू-
रामलिषु शिरःसु सरणीकृतपूज्यैः उटा उपदिष्टे । अपरे परिषा-
टलमलम्बपीथराम्बरसंवीताः श्याम्यनुरागमुज्ज्वलं धनुः । अन्ये
तपोवनदरिणजिह्वाग्रन्योद्विष्टमानमूर्तयो जरां ययुः । अपरे पुनः
पानिपटपप्रसृष्टैराताम्ररागैर्नयनपुटैः कमण्डलुभिश्च धारि यदन्तो
गृहीतप्रता मुण्डा विप्रेरुः ।

देवमपि हृषं तद्वयस्यं पितृनोक्त्विह्वलीकृतम्, शिष्यं क्षाप इति,
मही महापानकमिति, राम्यं रोग इति, भोगान्मुज्जता इति,
निष्ठयं निरय इति, बन्धुं बन्धनमिति, जीविनमयज्ञ इति, वेदं द्रोह
इति, बन्धनां कण्डू इति, आपुरपुण्यपट्टमिति, आहारं विष-
मिति, विषमकृतमिति, चन्दनं दहन इति, कामं शकप इति,
हृदयकोटनमभ्युदय इति च बन्धमानम्, सर्पासु क्रियासु विमु-
क्तम्, पितृपितामहपरिमहागताभिरंतताः कुलपुत्राः, पंक्षकमाहि-
नगौरवाश्च प्रादुर्गिरो गुरवः, धुनिस्मृतीनिहासविशारदाश्च जर-
द्विजानयः, धुनाभिजनशीलशालिनो मूर्धाभिषिक्ताश्चामात्या
राजानो, यथावदधिगन्तान्मतस्वाश्च संस्तुता मरकरिणः, समहुगगनु-
गाश्च धुनयः, संसारामारत्यकचनकुसला ब्रह्मवादिनः, शोकापन-
यननिपुणाश्च पौराणिकाः पर्यवारयन् ।

अस्वतन्मीकृतश्च तेर्मनमापि नादभन शोकमनुप्रचरितुम् ।
अनुनीयमानश्च कथं कथमप्याहारादिकामु क्रियाम्याभिमुक्त्यसम्भजत ।
प्रादुर्गतहृदयधाविन्त्यन्—‘अपि नाम तानस्य सरणं महामलयम-
हसमिदमुपभुज्य भायौ बाष्पजलक्षानो न गृहीयादल्पले । नाभयेद्वा
राजर्षिराभमपश्यम् । न विरोद्धा पुरुषमिदो गिरिगुहाम् । अमस-
लिलनिर्भरभरितनयनतलिनयुगलो वा पश्येदनाथां वृधिरीम् ।
प्रथमव्यमनविषमविह्वलः स्मरेदात्मानं वा पुरुषोत्तमः । अनि-
अनेन कायै तद्वयस्ये । अविजगिरे अभ्येभ्यन । आचोष्टिग उन्मत्तः । पूर्येष्टिः
शिवः । वाणि भधु, उदकं च ।

देवमित्यादी देवमपि हृषभेवमिषा जना पर्यवारयमिति संबन्धः । कउवत-
मरोजितान् । प्रादुर्गिरि ओदेयवाच । अम्यात्ममारमज्ञानम् । तदवमितिकर्तेत्य-
ता । मरकरिणः परिहाजयः ।

सनामयः सगीत्राः । शौचनुष्कलं शरीरवाधादि । बाष्पजलक्षानो न

राजया जनितवैराग्यो वा न निराकुर्यादुपमर्षेणैव राज्यवर्धनीम् ।
 दास्यदुःखदहनप्रव्यलिनदेहो वा प्रनियतेनामिषेष्टम् । इदानीं
 वा राजभिरभिधीयमानो न पराचीननामाचरेत् । अतिविदूषक-
 पाती सत्यायः । सर्वदा तानग्राहयामास ममभिवर्त्ते—‘तान’ इषं,
 कस्यचिद्भूद्विष्यति वा पुनः काञ्चननालनरुप्रांशु कायप्रमाने-
 दम् । ईदृश्य दिवसकरप्रीत्या दिवसमुन्मुग्यविरुक्षितं मुग्धमहा-
 मलम् । एतौ च यमस्तन्मभास्वरो भुजकाण्डौ । एते च हनि-
 मदालसहलपरविभ्रमा विलासाः कोऽन्यो मानी विक्रान्तो वदान्यो
 वा’ इति । एतानि चान्यानि च चिन्तयन्दर्शनोत्सुकदराणां
 भ्रातुरागमनमुदीक्षमाणः कथं कथमप्यविष्टमिति ।

इति श्रीवाणभट्टकृतौ हर्षचरिते महाराजमरणवर्णनं

नाम पञ्चम उच्छ्वासः ।

यादृक्कले इति प्रतीयमानता बोद्धव्या । अत्र च सर्वत्र नेत्याशङ्क्याम् । पुष्प-
 तामो हर्ष, हरिरपि । पराचीनता पराशुण्डलम्, अनानुकूल्यं वा । मुग्धमलम्
 दिवसकरप्रीतिः प्रतापितम् । वदान्यो दाता ॥

इति श्रीशंकरविरचिते हर्षचरितसंक्षेपे पञ्चम उच्छ्वासः ।

पष्ठ उच्छ्वासः ।

उदितोचित्य भुवि प्रदितनिगूढात्मदूतनीवानाम् ।

विजिगीषुरिष शृणान्तः शृणानां संमहं कुरुते ॥ १ ॥

विसम्पपानशेषः स्ववधाय सलस्य वीरकोपकरः ।

नपत्तमभद्रभ्वनिरिव हरिनिद्रातस्करः करिणः ॥ २ ॥

अथ प्रथममेतत्पिण्डभुजि भुक्ते द्विजन्मनि, गतेषूद्देजनीयेष्वशी-
परिपसेषु, पशुदांदादायिनि दीयमाने द्विजेभ्यः क्षयनासनचामरा-
नपत्तमप्रपञ्चश्लादिके नृपनिन्दोपकरणकलापे, नीतेषु तीर्थस्था-
नानि सप्त जनद्वयेः कीकसेषु, कल्पितशोकशाल्ये सुधानिषयचिते
विज्ञाप्यत्यचिह्ने, वनाय विसर्जिते महाजिजित्वि राजगजेन्द्रे, क्रमेण
च मन्देष्वाकन्देषु, विलीभयत्सु च विलापेषु, विश्राम्यत्यधुनि,
शिपिलीभयत्सु श्रुतितेषु, अविरपष्टेषु दाकष्टाक्षरेषु, उत्सार्यमाणामु
च व्यसनसप्यासु, उपदेशप्रवणक्षमेषु भोषुषे, अनुरोधायधानयो-
ग्येषु हृदयेषु, गणनीयेषु नृपगुणेषु, प्रदेष्टव्यविद्यामाभयति शोके,
कृतेषु कविरुदितकेषु, जाते च स्वप्रायशोपदर्शने हृदयावशोपस्थाने
विश्रायशोपाकृतौ वाव्यावशोपनाम्नि नरनाथे देवो हर्षः कदाचिदुत्सृष्ट-
व्यापारः पुञ्जीभूतवृद्धचक्षुषर्गामेमरेणाधनवमूकमुक्तेन महाक्षनेन

उच्यन्त्येति । इत्यन्तीदन्तक. शृणानां संमहं कुरुते । किं कुरुते । उदितो-
चित्य वक्ष्यप्रधानं प्रदितनिगूढाः स्वभावप्रच्छन्ना यमदूता यमकिन्दरस्यैनीतामां
विजिगीषुर्देवान्निष्कामिभ्यस्तन्मदूतानां शृणानां संमहं कुरुते । अनेनोच्छ्वासवादीः
कैशरीनः । तथाहि इतोऽन्तो विद्याशो येन स शशाङ्कनामा बोधाभिपतिः ।
शृणानां शृणवर्धनानुचरणा प्रधानरात्र्युप्राणां तत्सहितानां संमहमररोत् ।
कथम् । उदितोचित्यान्विष्कामिभ्यम् । वीरशायाम् । प्रदितनिगूढात्मदूतानाम् ।
तथाहि तेन शशाङ्केन विद्याशार्थं कृतमुक्तेन कव्याप्रदानमुपस्था प्रत्येमितो रात्र्य-
वर्धनः स्वगेहे सावुवरो भुषान एव छटना व्यापादित ॥ १ ॥

अत एव वाह—विश्रम्येत्यादि । यत्नेऽन मौमानसः । विद्रातस्करः
शशाङ्कः । वीरस्य हर्षः ॥ २ ॥

अथ प्रथमेत्यादावभिपक्षस्तिष्ठति देवो हर्षो मोक्षेन महाक्षनेनात्मानं सकलं
वेद्यमानमश्रीदिति सूचय्य । मोक्षं भुक्ते तदस्यास्तीति । "भर्गो भर्गो-
ऽयं" । भगवन्नि पञ्चाभिः । पञ्चाभि वाहनानि । कीकसेष्वस्थितु । वितादा
नेत्यदिहृष्टाकारं विदम्, इत्यतः देवदृष्टं वा । कविरुदितकेषु इत्युपरोपनय-
सेषु । शोकोतरो जनमगूढः । मन्तुः शोकः ।

मौलेनाकाल आत्मानं वेष्टमानमद्राक्षीत् । दृष्ट्वा चाकरोन्मनसि—
‘किमन्यदायमागनमावेदयन्त्यं शोकपराभूतो लोकाकरः’ इति । वे-
ष्टमानद्वयश्च पप्रच्छ प्रविशन्तमधिकतरप्रचारमन्यतर्मं पुण्यम् ‘अहं,
कथय । किमार्यः प्राप्तः’ इति । स मन्दमवधीत्—‘देव यथादिगमि
द्वारि’ इति श्रुत्वा च मोदयन्नेहनिहिननिरतिशयमन्युमृदूकृतमनः
कथमपि न ययाम वाप्पचारिप्रवाहोत्पीडेन महर्जीवितम् ।

अनन्तरं च द्वारपालमुक्तेन प्रथमप्रविष्टेन परिजनेनेवाक्येन
कथ्यमानम्, दूरधुनागमनमुपनिषादुत्थेन विच्छिन्नच्छप्रचारेन
लम्बिताम्बरयाहिना भ्रष्टशृङ्गारप्राहिणा च्युताचमनधारिणा तान्म-
त्ताम्बूलिकेन स्वस्त्यङ्गप्राहिणा कतिपयप्रकाशदासेरकशयेन
यद्दुषासरान्तरितस्नानभोजनशयनश्यामश्यामयपुषा परिजनेन परि-
युतम्, अविरलमागेषूलिधूमरितप्ररीरतया शरणीकृतमिधाशरणज
क्रमगतया वसुंधरया हूणनिर्जयसमरशरप्रणयद्वपट्टकैर्दोषिषयैः
ममासन्नरान्यलक्ष्मीकटाक्षपातेरिव शवलीकृतकायम्, अयनिपति
प्राणपरिप्राणार्थमिव च शोकहुनभुजि हुतमांसैरतिकृशैरवयवैरे-
द्यमानदुःखभारम्, अपगतचूडामणिनि मलिनाकुलकुन्तले शैव-
रशून्ये शिरसि शुचमारूढां मूर्तिमतीमिव दधानम्, आवपगलि-
तस्वेदराजिना रुदतेष्वपिपादपतनोत्कण्ठितेन ललाटपट्टेन लक्ष्य-
माणम्, प्रधीयसा वाप्पपयःप्रवाहेणाभिमवपतिमरणमूर्च्छित-
मिव महीमनवरतं सिञ्चन्तम्, अनन्तसंतताधुप्रवाहनिपतननि-
श्रीकृताविव दुःखक्षामो कपोलाबुद्धहन्तम्, अत्युष्णमुग्धमाव-
मार्गगतेन द्रवतेष्वगलितताम्बूलरागेशापरविम्बेनोपलक्षितम्, पवि-
त्रिकामावायशेषेन्द्रनीलिकोशुश्यामायमानमचिरधुतपितृमरणव्रण-
महाशोकाग्निदग्धमिव अवणप्रदेशमुद्रहन्तम्, अस्फुटाभिष्य-
क्तव्यसूनेनाप्यधोमुखसिमितनयननीलतारकमयूखमालासचितेन
शोकप्ररूढश्मधुश्यामलेनेव मुखशशिना लक्ष्यमाणम्, कंसरिज-
मिव महामूश्रुदिनिपातविह्वलनिरवलम्बनम्, दिवसमिव तेजः-
पतिपतनपरिम्लानत्रियं श्यामीभूतम्, नन्दनमिव भग्नकल्पपार्ष-
धनन्तरमिह्लादी प्रविशन्तं ज्येष्ठं प्रलरमशशीदिति खबन्धः । परिजनेनपि
प्रथमप्रविष्टेन द्वारपालमुक्तेन च । आचमनं पठद्बहः । प्रक्षाल्य आगुह्यलक्षि-
धीयमानः । दासेरका दासीमुताः । शेरार आपीडः । अवचविम्बेनापीडीत्यभूता-

विष्णोः, दिग्भाषमिव प्रोषितदिग्भिरन्यम्, गिरिमिव गुरु-
 पशुपतदारितं वृष्णमानम्, प्रीतमिव अरिष्ठा, द्वितीकृतमिव
 पारुष्येन, दामीकृतमिव दौर्मनस्येन, द्वितीकृतमिव शोचितस्येन,
 आत्मीकृतमिवाधिना, मूरीकृतमिव मोनेन, पिटमिव पीडया,
 स्विन्नमिव संतापेन, उदितमिव चिन्तया, तुनमिव विद्यापेन, धृतमिव
 वेरास्येन, प्रत्यास्यातमिव प्रतिसंस्यानेन, अवज्ञातमिव प्रज्ञया,
 दूरीकृतमिव दुरभिभवत्वेन, अपोष्येन दृढबुद्धीनाम्, असाध्येन
 साधुभाषितानाम्, अगम्येन गुरुगिराम्, अदाव्येन शास्त्रशक्ती-
 नाम्, अपथेन प्रज्ञाप्रयत्नानाम्, अगोचरेण सुददसुरोधानाम्,
 अविषयेण विषयोपभोगानाम्, अभूनिभूतेन कालक्रमोपचयानां
 मोक्षेन कथलीकृतं त्वेष्टं धानरमवश्यम् । आवेगोद्वेगद्वन्द्वोक्त-
 लिङ्गाफलापोतिहृष्यमाणाय इयं च परचक्षः समुदगात् ।

अयं दूरादेव दृष्टा देवो राज्यवर्धनधिरद्याटसलितं चाप्यवेगं
 मुमुक्षुः सुदृग्प्रभारितेन संवत्सयमिव मर्षदुःखानि दीर्घेण दोर्द-
 ण्यद्वयेन दृष्ट्वा कण्ठे मुञ्चकण्ठं पुनः पतितशोभे क्षामे वक्षसि
 पुनः कण्ठे पुनः रन्ध्रभागे पुनः कपोलोदरे निधाय तथा तथा
 तोद यथा सधन्धनानीवोदपाट्यन्त इत्यनि । स्मृतवृषतिना
 राजबलभेनापि प्रतिशब्दनिभेन निर्भरमिवावयत् । मुचिराश्च कथं
 कथमपि निवृष्टनयनजलः पर्जन्य इव शरदि मयमेवोपशशाम ।
 उपविष्टश्च परिजनोपनीतेन तोयेन तत्करनगरमयूरगुञ्जतया महा-
 जलदूषजायमानपेतलेगमिव पुनः पुनः प्रमृष्टमपि वक्षमाप्रसंगल-
 केन्दुदृन्दमन्दोन्मेषमुपितदर्शनं कथं कथमपि बहुगुणशालयत् ।
 आम्बूलिकोपस्थापितेन च वाससा चन्द्रावपशरुलेनेवोप्योप्यवाप्य-
 र्धं वदनमुन्ममार्त्रं । नृप्यमेष च चिरं स्थितोत्थाय स्नानभू-
 तमगात् । तस्यां च स्थित्या विमूर्धं विप्रमन्वसाकुन्तलं मोक्षिमना-
 ने हृदीना । अभिव्यञ्जन इत्यथ, भूषणम्, निमित्तम् । तेन पति, एवं च ।
 म-हन्, इयमा च इति । वन्द्यार्थो राजानि । छाया कान्ति, वात-
 त्वम् । प्रज्ञादयानं स्वप्नम् । प्रतिबिम्बितत्वेन विवेकबुद्धयः प्रज्ञा ।
 त्वेष्टं धनम् । वन्दनं श्रद्धम् । पर्जन्य इन्द्रः । 'पर्जन्यो रवदन्वेज्यौ' इत्युक्ते ।
 मेघान्वर्षति । विप्रसा ऊर्ध्वं क्षिताः । निर्गता इत्येव । इयमा निक्षिताः
 द्याः केसाः । उक्तं च—'विपुलः कुन्तलो वातः कथः केच चितोदः' ।

दरात्रिणीद्वय सावशेषमन्युस्फुरितेन जिजीविषतेव जलघोतमुप
गमात्मानमपि चुचुम्बिषतेवाचरेण क्षालितस्य चक्षुषः श्वेतिष्ठा ॥
शारदशशिकरविक्रसितविशदकुमुदवनदलावलिबलिविशेषैरिव दिग्दे
वतार्चनकर्म कुर्वाणश्चतुःशालवितर्दिकायां नीचापाश्रयविलिङ्गि
कोपवर्हायां पर्यङ्किकायां निपत्य जोषमाश्वन् ।

देवोऽपि हर्षस्यैव आत्मा घरणितलनिहितकुयाप्रसारितूर्ति-
रदूर एवास्य तूष्णीमेव समयातिष्ठत् । दृष्ट्वा दृष्ट्वा दूयमानमानस-
मप्रजन्मानं समस्फुटदिवास्य सहस्रया इन्द्रयम् । औरसदलनं द्वि
यौवनं शोकस्य । लोकस्य तु नरपतिमरणदिवसादपि दारुणः स
यभूव दिवसः । सर्वस्मिन्नेव नगरे न केनचिदपाचि न केनवि-
स्त्रायि नाभोजि । सर्वत्र सर्वेणारोदि । केवलमनेन क्रमेणातिचक्रान्
दिवसः । स च प्रत्यप्रत्वष्टद्वृत्तद्वृत्ततुरिव बहुद्रहलरुधिररसमंश-
च्छविरपरपारावारपयसि ममज्ज मच्चिष्टारुणोऽरुणसारथिः ।
मुकुलायमानकमलिनीकोपविकलं चकाण चञ्चरीककुलं कमलसरसी ।
सविधविरहव्याधिविधुरवधूवाप्यमानं वधन्ध वन्धाविव विदुद्व-
न्धूकभासि भासति साक्षां दशं चक्रवाकचक्रवालम् । संचरन्त्याः
समधुकररवं कैरवाकर् कलहंसरमणीरमणीयं भागिष्यकाञ्चीकिङ्कि-
णीजालमिवाचकाण भ्रियः । प्रकटकलकुमुदयमानं विशद्वृटविगो-
त्कीर्णपद्मसंकरशंकरशकुलशकरककुदकूटसंकाशमकाशताकाशे दण्ड-
कुमण्डलम् ।

अस्यां च वेलायामनतिक्रमणवचनैरुपसृत्य प्रधानसामन्तैर्वि-
प्यमानः कथं कथमप्यमुक्त । प्रभातायां च शर्वयां सर्वेषु प्रवि-
राजमु समीपस्थितं हर्षदेवमुवाच—‘तात, भूमिरसि गुरुति-

रति । ‘चूड धिरीटं केशाद्य संवना मौल्यद्वयः’ इत्युक्तम् । अत्र दूषारण्य-
शब्देन शिर दध्यते । वितर्दिद्य वेरिद्य । उपबर्हणमुपधानम् । जोषं तूष्णीः

पुणो वण्डम्बल । औरसो प्राता । सत्य विश्वकर्मा तस्य दृष्ट्वादेवरा-
तेन तनुज्ज्ञा तनुर्यस्य सः । पुण स्वामन्तैर्विगोदिमया स्वभाववशात्तति
सूर्यस्तशरमवोदन्मम तेजस्तनु शुद्ध । सेनाप्यारोप्य चक्रधर्मं दहेनाशौ सट ।
वार्ता । शगरः पथिमः । पाण्डुरः समुद्रः । चक्षुष जुगुप्स । चक्षरीद्य भ्रमण
‘यदम्बः कलङ्गः स्यात्’ । भावद्यण पुङ्गव । कैरवाकर् संचरन्त्याः भ्रियः ।
हिणीजालमिव पुङ्गवेपुङ्गेश । विशद्वृटो विशालः । शकुले दान्तः ।

गानाम् । शेषाय एषामादि गुणवत्पतायेव भवता तातस्य चित्त-
युक्तिः । यतो भवन्तमेवंविधं विधेयं विधिविधानोपनतनेर्पृण्यसिद्धं
किमपि विभक्तिपति मे हृदयम् । नावलम्बनीया पाष्टभाषमुलभा
प्रेमविलोमा वामता । वैधेय इव मा कृयाः प्रत्युद्गमीदितेऽस्मिन् ।
न सलु न जानासि लोभ्युत्तम् । लोकत्रयचानरि मांधातरि सुते
किं कृतं पुरुषुत्तेन । भूततादिष्टाष्टादशदीपे दिलीपे वा रपुणा । महा-
सुरसमरमप्याभ्यासितविदशरये दशरये वा रामेण । गोप्पदीकृ-
तचतुरदन्त्यदन्ते दुप्यन्ते वा भरतेन । निष्ठन्तु तावदेते तातेनैव
ज्ञातसमधिष्ठाप्यरधूमविसरधूमरितयासययसि मुगृहीतनासि तत्र-
भवति परामुतां गते पितरि किं नाकारि राग्यम् । यं यं किल
शोकः ममभिभवति तं वापुःपमापशते ज्ञाग्रविदः । श्रियो हि
विषयः शुषाम् । तथापि किं करोमि । स्वभायस्य सेवं वापुःपमा वा
स्वैवं वा पदेयमास्पदं पितृशोकदुतमुक्तो जातोऽस्मि । मम हि भूभुनि
पर्यस्ते निरवशेषतः प्रस्रवणानीय मुक्तान्यधूण्यसामिते महति तेजस्य-
न्धकाटीभूतदशाशस्य प्रनष्टः प्रज्ञानलोकः, प्रज्वलितं हृदयम्, आत्म-
दाहमीत इय सज्जेऽपि नोपसर्पति विवेकः, पलीयसा संतापेन जाहु-
पमिष विलीनमग्निलं धैर्यम्, पदे पदे दिग्परोपाहतेय हरिणी मुह्यति
मनिः, पुरुषद्वेषिणीय दूरत एव भ्रमन्ती परिहरति स्मृतिः, अम्बेष
तातेनैव सह गता मृतिः, बाधुंषिकप्रयुक्तानीय वित्तानि प्रतिदि-
यसं वर्धन्ते दुःखानि, शोकानलधूमसभारसंभूताम्भोधरभरितमिय
वर्पति नयनपारिभाराविसरं शरीरम् । सर्वः पञ्चजनः पञ्चरमु-
पगतः प्रयाति । वितथमेतद्दृष्टि पाटो लोकः । यतो हुताशनवानेय
केवलमापन्नो येनैवं दहति माम् । इदमसांपरायिकमिय हृदय-

भातु प्रहता प्रमत्ता तस्यम् । निमोय आदेशः । निधेयमायतम् । विभक्ति-
पति कथमित्युच्यते । दिलोमाऽनुकृत्य । वामता प्रतिवृत्तता । वैधेयो गुरा ।
धूमेव मग्निनीविमते । स्निग्धे स्नीते । परामुता मरणम् । मम हीनारिकपदद्वये
स्त्रयो व्यावयेयः । प्रस्रवणानि निर्मलः । जपुनो विचारो वापुषम् । 'प्रयुज्युनोः
पुर' । पदे सन्दे, कमे क । दिग्धो विपत्तिः, तार । उक्तं च—'वाले विपत्ते
दिग्धित्तयो' इति । मेरुर्हीनरक्तोपशब्दः प्रसंगार्थः । इत्या श्रीपति वापु-
षिकः पविट् । इदेर्नुविमात् । पञ्चजनः पञ्चमहाभूतानि, मनुष्याव । उक्तं
'सुः पुनीतः पञ्चजनाः पुरता पुरता' मत् । इति । पञ्चतं मरणम् ।

मया शौनश्वेन श्रवणेन्द्रियेण । आर्यस्य यान्यदेव विवक्षितम-
न्यदेवापतितं मुनेन । अथवा सकलत्रंशविनाशाय निपातनोपायो-
ऽयं विवेः मम या निविलपुण्यपरिश्रयोपक्षेपः । कर्मजामननुकूल-
समप्रदहृष्यवाहविलसितं वा । अथवा तातविनाशनिःशङ्ककलि-
फालक्रीडितं येनायं यः कश्चिदिव चर्त्तिकचनकारिणं मामपुष्पभूति-
यंदासंभूतमिव, अतातवनचमिव, अनात्मानुजमिव, अभक्तमिव,
दृष्टदोषमिव, भोत्रियमिव मुरापाने, सद्गुणमिव स्थानिद्रोहे, सज्जन-
मिव नीचोपसर्पणे, मुकलत्रमिव व्यविचारे, अतिदुष्करे कर्मणि
समाविष्टात् । तदेतच्चापदनुरूपं यच्छ्लोकोन्मादयदिरोन्मत्तसमस्त-
सामन्तमण्डलसमुद्रमथनमन्दरे तादृशि पिनरि मृते तपोवनं वा
गम्यते वल्कलानि वा गृह्यन्ते तपोसि वा सेच्यन्ते । वा तु मयि
राग्याता मा दग्धेऽपि दाहकारिणी मय्यथमहाहपिते धन्वनी-
वाद्धारष्टिः । तदसदृशमिदमार्यस्य । यद्यपि च विमुरजभिमानः,
द्विजातिरनेपणः, मुनिररोपणः, परिरपणः, कविरमत्तरः,
वणिगततरुः, प्रियजानिरबुधनः, साधुरदरिद्रः, द्रविणवानरालः,
कीनाशोऽनक्षिगतिः, मृगयुरहिंसः, पारासरी ब्राह्मण्यः, सेवकः
मुक्ती, मित्रवः कृतज्ञः, परिप्राट्युमुमुः, वृत्तंसः प्रियवाक्, अमात्यः
सत्यवादी, रामसुनरदुर्विनीतश्च जगति दुर्लभः, तथापि ममार्ये
पथाचार्यः । को हि नाम तद्विधे निपतिते गजगन्धकुञ्जरे जनयितरि
ईदृशे च विपत्तीकृतविमालसिद्धात्मभोरुभुजे भूभुजि धातुरि
त्यकराग्ये श्यायति नवमयसि तपोवनं वष्टति मकललोकलोचन-
अलपानापवित्रं मूत्रोल्लङ्घं वसुधाभिधानं धनमदनेलनिरिलग्नलमु-
राविकारलक्षणादयायमाननीपाचरणां भीमंक्षिपां मुभटकुटुम्ब-
कर्मकृम्भदासी पण्टालोऽपि कामवेत । कथमिव संभाविनसत्य-
न्तमनुचिनमिदमार्येण । किमुपलक्षितमनवदावनिदं मयि । किं
वास्त्य वेतनाद्युनः सौमित्रिर्विस्मृता वा वृक्षोदरप्रभृतयः । अनपे-

धोत्रियो वेदपारगः । धन्वनी मरो । धन्वमपि दग्धे राग्यातापि दाहकारिणी ।
मनेषन्ते निरमित्यय । प्रिया जीवा वस्त्य । 'जयाया मिह' । बुद्ध्या ईर्ष्या, रागा वा ।
वीणास्तः सुरः । लक्षं च—'हृष्यन्ते पुति कीमत्-पुनश्चविपदोक्तिवु' । अ-
नक्षिगतः प्रियः । मृगयुष्मोचः । पारासरी मित्रः । पिनरो दूरदूरः । शोच्यो
दासः । रामयुत्रादुर्विनीतश्चेत्यल्लादेव मनुष्यम् । सेवकः सविन्दः । अनव-

क्षिप्तमस्तजना म्याथैकनिष्पादननिपुण नामीदियभार्यमेदृशी प्र-
विष्णुता । अपि चार्ये तपोवनं गते त्रिजीविपुः को हि नाम नते
मनसापि ध्यायेत् । कुन्दिजशिगरगरनगरप्रचयप्रवण्टचेदताशि-
नमन्नमानहोनमाह्नमदच्छटान्छुरिनचारकेमरमारभान्गमुने केन-
रिणि धनविदाराय विनिर्गणे निवामं गिरिगुहं कः पानि हृतः ।
प्रतापमहाया हि मन्थवन्तः । कश्चपलां लक्ष्मीं प्रगुणगोशेऽन्न-
र्यम्य यदिमपि न चीरान्नरिनकुचा कुञ्जकुमुमममित्यजाजृम्भं
बहन्ती तत्रैव तपोवने धनमृगीय नीयते अराजाग्निनी । किं
ममानेन पृथा बहुधा विकल्पितेन नूणीमेवार्थमनुगमिष्याति ।
गुरुयचनातिक्रमकृतं च किञ्चिपमेवतत्तपोवने तप एवापास्यति ।
यथार्थं मनना प्रथमनरं गतमप्यवनमधोमुखमनूणीमवातिष्ठ ।

अग्रान्तरे पूर्वादिष्टेनैव भूता वस्त्रकर्मोन्तिकेन समुपस्थाति-
चल्कलेषु निर्दयकरतलनाडनमियेष कापि गते हृदये, रदशि रा-
ज्ञेने तारमप्रक्षण्यमूर्ध्वदोष्णि विरुदति, विप्रजने पादमगतिरदे
फूत्कुर्वति पौरवृन्दे, विद्राति विह्वलचेतसि चिरंतने शरित्रे
परिजनायलम्बिते वेपमानवपुषि, पर्याकुलवाससि, शोकगदग-
सि, गलितनयनपथसि, निवारणोद्यतमनसि, वर्षायसि वि-
धन्धुवर्गे, निराशेषु नखलिखितमणिकुट्टिमेप्यथाद्भुलेषु, निःश्व-
सामन्तेषु, सवालपृष्ठासु तपोवनाय प्रक्षिप्तासु सर्वासु प्र-
सहसैव भविष्य शोकविह्वलः प्रक्षरितनयनसलिलो राग्यभि-
परिचारकः संवादको नाम प्रज्ञाततमो विमुक्ताक्रन्दः सदस्यात्मा
मपातयत् ।

अथ संभ्रान्तो भ्रात्रा मह स्वयं देवो राग्यवर्धनसं पं-
पृच्छत्—‘भद्र, भण भण किमस्यस्यासनव्यवसायवर्धनवद्भूति
अथनिपतिमरणमुदितमतिः, अधृतिकरमपरमधिकतरमितः समु-
दातं निर्मलम् । सौमित्रिर्लक्ष्मणः । वृधोदरो भीमसेनः । प्रचयः समूहः । वने
करनलपातः । वनमृग्यपि कुशादि वहति । जालिनी मायिनी ।

अश्रेयादौ संवादको नाम सदस्यात्मनमपातयदिति संबन्धः । कर्मोन्तिकोऽर्ध-
वृत्तः । फरतलताडनेति । हृदये वा । ज्ञेने श्रीसमूहे । ‘अप्रक्षण्यमवधोर्ध-
फूत्करणमुदामरोदनध्वनिः । विद्रातिः कुलितः । गते प्राप्ते । वर्षायसि वृद्धतरे
कारयां बन्धने । किंवदन्ती व्योक्ताया ।

नयति विधिः' इति । म कथं कथमायकथयन्—'देव, विज्ञाप-
नानिष नीषान्यनां चरितानि छिद्रप्रदारीणि प्रायसो भवन्ति ।
यतो यस्मिन्नाहम्यवनिपतिरुपरत इत्यभूदावां तस्मिन्नेव देवो
मह्यमां दुरात्मना माण्ड्यराजेन जीवलोकमात्मनः सुहृतेन सह
त्तानिनः । महेदारिरापि राज्यधीः बाल्यपसनिगदयुगलपुम्बितच-
रणा पौराद्गनेच मंदना बान्धवुच्चे कारायां निक्षिप्ता । निवदन्ती
च यथा विद्वाज्जापके साधनं सत्त्वा निपूधुः सुदुर्मतिरेवामपि
नुषमानिगनिपति ।' इति विज्ञापिते । प्रभुः प्रभवतीति ।

तत्र सादृशमनुपेक्षणीयमनंभाविनमाकस्मिन्मपरं व्यतिकर-
माकर्ण्यानुत्पूर्वत्वात्परिभवस्य, परपरिभ्रमसहिष्णुतया च स्वमा-
यस्य, दर्पसद्वलतया च नवबोधनस्य, वीरक्षेत्रसंभवत्वाच्च जन्मनः,
वृषाभूमिभूतायाश्च स्वसुः श्लेहात्स सादृशोऽपि यद्भूमूलोऽप्यत्य-
न्तगुदरेकपद गदास्य ननास शोकावेगः । विवेश च सहसा
केसरीय निरिगुहागृहं गन्तीरं द्रव्यं भवंकरः कोपावेगः । केशि-
निद्रनशङ्काविरुद्धातिपशुलमहुरभूमवतारङ्गिणी श्यामावमाना यम-
स्वसेव प्रदीपमी ललाटपट्टे मीपना ध्रुवदिरदभिधत । दर्पात्सरा-
श्रममग्नकिरणसलिलनिर्गरेः समरभारसंभावनाभिषेकमिव चकार
दिङ्गागवृन्मभूदविकटस्य बाहुशिरसरकोपस्य वामः पाणिपङ्कजः ।
संगलत्सेदमदिलपूरितोदरो निर्मूलं मालवोन्मूलनाय शृङ्गीतच्छेद
इव दुर्मदभीकचमहोत्पलवेव च कम्पमानः पुनरपि समुत्ससर्प
मीपर्णं कृपाणं पाणिरपरः । शम्भदणमुदितरात्रयस्मीक्रियमाण-
दिष्टवृद्धिविपुनसिन्दूरभूतिरिव कपिलः कपोलयोरदश्यत रोप-
रागः । समासप्रमथलमदीपालपूडामणिचक्रकमणजावाहंकार इव
च समारोह वाममूढदण्डमुन्नतितथरणो दक्षिणः । निमुदाहुष्ठ-
कवणनिष्ठगूतभूमलेगो निर्वीरोर्वीकरणाथ विमुक्तशिख इव लिलेरा
मजिबुद्धिमितरः पादपद्मः । दर्पशुदितसरसप्रजोच्छलितरधि-

केसिनिपूदनः कृष्ण । यमसना वसुना । क्षाप्ति क्षाप्तिप्राप्त्य सतरङ्गा, दया
मायमाया च । वरमृच्छाविलसार्द्रादुपिष्ठाग्नेव । शीतो दिव्यम् । 'शोशो-
ऽहो दुष्कले सङ्गपिधानेऽपौषदिव्ययो' इति शेषस्मरः । शक्तिः तद्वि-
पुष्टितोदरो भवति । कवः केसा । वय क्षानी क्षमिनी
॥ कम्पते शोदर्शय भवति । दिश्यावन्दः । विमुक्त इति । पीरः मित

रच्छात्रावसेकैः शोकविश्रममुत्र प्रबोधयन्निव पञ्चजनननुवन्-
 दीन्—‘आयुष्मन्, इदं राजकुलम्, अमी बान्धवाः, परिव्रजोऽयम्,
 इयं भूमिः, भूपतिमुत्रपरिषपाडिताश्चैताः प्रजाः, गतोऽन्तः
 मालवराजकुलप्रलयात् । इदमेव तावद्वल्कलमहमनिदनेव हः
 शोकापगमोपायश्चायमेव यदत्यन्ताविनीतारिनिग्रहः । सोऽयं नृपः
 कचग्रहः केसरिणः, भेकैः करपातः काटसर्पेभ्यः, बलहोने-
 ग्रहो व्याघ्रस्य, अलगद्गैर्गलग्रहो गरुडस्य, दारुभिर्दाहादेशो न-
 तस्य, विनिरेष्टिरस्कारो रवेः, यो मालवैः परिभवः पुनरु-
 त्तं दशस्य । अन्तरितस्तापो मे मर्ह्यसा मन्युना । विव्रन्तु सर्वे ए-
 राजानः करिणश्च त्वयेव साधेम् । अयमेको भण्डिरमुपजातं
 सुरङ्गमागामनुपातु माम् ।’ इत्यभिषाद्य चानन्तरमेव प्रयातः
 हमारिदेश ।

तं च तथा ममादिदन्तमाकर्ण्य आमित्रमातृपुत्रान्नविज्ञान-
 कोरापानदूयमाने मनसि निवर्तनादेशेन दूरप्रकटप्रणयरीड ॥
 प्रोधाद्य देवो हर्षः—‘कनिष्ठ दोषं पश्यन्त्यार्षो ममानुगमनेन । सर्व-
 षाल इति नितरां तर्हि न त्याग्योऽस्मि । रक्षणीय इति भयदुज्ज-
 स्थरं रक्षाम्यामम्, अज्ञान इति कः परीक्षिनोऽस्मि, संवर्धनीय
 इति विशेषात्मनूचरोति, अष्टशमद् इति श्रीरसे निमिषोऽस्मि,
 सुखमनुभवति इति त्वयेव महः तत्त्वयाति महानप्स्वनः हेतु इति
 विग्रहोऽपि यस्याः, कष्टं रक्षति इति भीमे निमिषोऽपि यमसि,
 विदुषेव प्रणयः, राजचमनविशिष्टमिति तामु-
 चदमार्यगुणैः, न वागः महायो महत इति द्युतिरिष्टमिव मां
 गन्तव्यं प्रष्टुपरिचरः, प्रयापीति पादरजनि कोऽभिमारः द्वयो-
 र्गन्तव्यममार्थमिति साधनगृहान गमनाश्रया, कातरो भारसेह
 इति महतो दोषः । का चैवमान्यममरिणा मुञ्चत्य ते यदेकादी
 र्हातेनैव पटलात्पदुरमभूतमिव यतः पित्तमति । अर्वाश्रितपूर्वो-
 र्हेवपवनवशं परिचर्यते इति न दुरीते । मेरो अष्टुषः । वरत्तपोऽस्तस्य ।
 अस्तु मे भवति ।

अर्वाश्रितेति । अ वास्त इति । अर्वा व इति तं न दूरमिति । कोऽ-
 र्हातेऽस्य । अर्वाश्रितेति अर्वाश्रितेति ।

ऽसि प्रसादेषु । तत्प्रसीदत्वार्थो नयतु मामपि' इत्यभिधाय क्षिति-
सलविनिहितमौलिः पादयोरुपवत् ।

समुत्थाप्य पुनरप्रजो जगाद—'ताव, विमेयमतिमहारम्भपरि-
ग्रहणेन गरिमाणमारोप्यते बलादविलपीयानप्यदितः । हरिणार्प-
मतिद्वेषणः सिंहसंभारः । वृणानामुपरि कति कथयन्त्याशुशुभ्र-
णयः । अपि च तवाष्टादशद्वीपाष्टमङ्गलकमालिनी मेदिन्यस्त्येव
विक्रमस्य विषयः । नहि कुलसैलनिवहयादिनो वापयः सनद्ध-
न्यवितरले तूलरासौ । न सुमेरुवप्रणयप्रगल्भा वा दिक्करिणः
परिणमन्त्यणीयसि यत्सीके । प्रहीप्यसि सकलपृथ्वीपतिप्रलयो-
त्पातमदाधूमकेतुं मांघातेव चारुचामीकरपत्रलतालंफाराङ्गफायं
कामुकं ककुभां विजये । मम तु दुर्निवारायामस्यां विपक्षधपण-
धुधि धुमितायां क्षम्यतामयमेकाकिनः कोपकवल एकः । तिष्ठतु
भवान् ।' इत्यभिधाय च तस्मिन्नेव वासरे निर्जगामाभ्यमिग्रम् ।
अथ तथागते भ्रातरि, उपरते च पितरि, प्रोषितजीविते च
जामातरि, मृतायां च मानरि, संयतायां च स्वसरि, स्वयूथभट्ट
इव धन्यः करी देवो हर्षः कथं कथमप्येकाकी कालं तमनैपीत् ।
अनिप्रान्तेषु बहुषु वासरेषु कदाचित्तयेव भ्रातृगमनदुःखासि-
त्या वृत्तप्रजागरस्त्रिभागदोषायां त्रियामायां यामिकेन गीयम-
नानिमामायां शुभाय—

'द्वीपोपगीतगुणमपि समुपार्जितरजराशिसारमपि ।
पोतं पयन इव विधिः पुरुषमकाण्डे निपातयति ॥ ३ ॥'

तां च ध्रुत्वा सुगरामनित्यताभावनया दूयमानहृदयः प्रक्षीणभू-
विष्टायां धपायां धणमिव निद्रामलभत । म्यग्रे चाभलिर्ह
लोहस्तम्भं भग्यमानमपश्यत् । उत्कम्पमानहृदयश्च पुनः प्रत्यु-
ध्यत । अचिन्तयद्य—'किं तु खलु मामेयमभी सततमनुष्यमन्ति

अविद्वेषणोऽत्यन्ततयाद्यरी । कथयन्ति संनद्धान्ति । आशुशुभ्रणयोऽप्रय ।
अष्टमङ्गलकङ्कणमित्ये । दूनं कर्पाय । परिणमन्ति तटाणतभीर्षा न कुर्वन्ति ।
अणीयस्यवित्ये । चामीके पिपीलिधोतयते मृत्स्थले । अभ्यमित्रं शत्रुधनुषम् ।
यामिकेन जागरणशुकेन । रत्नपद्मिर्मणिवनूतः, अविषयः । तस्य साध भे-
हराजानि । पोतं यानपात्रम् । निपातयति व्यापदयति । अत्युन्नतमभ्रंदिह
तमः रट्टयम् । अश्रु प्रक्षानभूत् । एहोरविकलव्ययवन्दनं कथययोग्यम्

दुःखाः । शुभे च दिवनिजमहन्त्यावाप्तानरिपशमद-
 क्षिणमग्नि । मुरारुणाप्राधुडभिनिपत्रयमात्राणाः शनमि न
 शाम्यन्ति पुनरुन्माताः । प्रगृहं रादुरनिच्छकपपन्व इव
 कयन्भवति मध्रदिम्बे षटमानो विभान्यते । तपःकरणमालच्छरि-
 तानिय भूमशिमममपशनुद्रिग्नि भूमोद्रागन्मन्त्रायः । दिने
 दिने दारुणा रितां दाडा दृश्यन्ते । दिग्दाहमममग्निकर इव
 निपतति नममलापागगणः । तागगानशुधेष निन्दमः शर्मा ।
 निशि निशि इतस्ततः प्रग्वलिताभिरुच्छाभिर्गमं प्रह्युद्धर्तव
 विषति विलोकयन्ति विलोलतारकाः ककुभः । राग्यसंचारमुपक-
 संचारयतीय इमां कापि यद्दहृदरजःषट्कलिलशकंरादाहन्मु-
 त्कारी मारुनः । न शुशलमिव पश्यामि लग्नस्य । अस्मिन्नसद्वै-
 करिण इव करीरं कोमलमपि कलवतः कृतान्नम्य कः परिपन्थी ।
 सर्वथा स्वस्ति भवत्वायां ।' इति चिन्तयित्वा च अन्तर्भिप्रप्रा-
 दृष्टेहकातरं द्रवदिव दृढं कथ कथमपि संस्तभ्योत्थाय यथाश्चि-
 यमाणं क्रियाकलापमकरोत् ।

आस्थानगतश्च सहमेव प्रविशन्तम्, अनुप्रविशता विपणव-
 दनेन लोकैनानुगम्यमानम्, असह्यदुःखोप्यानिःश्वासधूमरक्तवन्तु-
 नेव मलिनेन पटेन प्रावृत्तधपुपम्, जीवितधारणलज्जयेषावनतनु-
 खम्, नासावंशस्याग्रे मथितदृष्टिम्, दुःखदूरप्ररुदरोम्णा मूकेनापि
 मुखेन स्थानिध्यसनमविच्छिन्नैरधुविन्दुभिर्विज्ञापयन्तं कुन्तले नाम
 वृहदश्ववारम्, राग्यवर्धनस्य प्रसादभूमिमभिजाततमं वदर्श ।
 दृष्ट्वा च जाताशङ्कश्चक्षुषि सलिलेन, मुखशशिनि श्वसितेन, हृदये
 हुताशेन, उत्सङ्गे मुखा, दारुणाप्रियभ्रवणसमये सममिव सवेध्वङ्गे-
 प्वगृह्यत लोकपालैः । तस्माच्च हेडानिर्जितमालवानीकमपि
 गौडाधिपेन मिष्योपचारोपचितविश्वासं मुक्तशस्त्रमेकाकिनं विश्रब्धं
 स्वभयन एव भ्रातरं व्यापादितमभ्रोपीत् ।

न्यदर्शनं चोत्पातसूचकम् । विलोलतारका इति । शीष्ण च युद्धदर्शनवशा-
 दृष्णोश्च लोलर्त्नं भवति । कलिलानि व्याप्तानि । वंशो वेषुरपि । करीरो वंश-
 कुरः । अपिशब्दः कृतान्तस्त्वैततः परं योज्यः । परिपन्थी रोषकः । परिपूर्व-
 यायः परिपन्थशब्दोऽस्तीति ज्ञापितम् ।

धृत्वा च महोत्तेजस्वी प्रचण्डकोपपावकप्रसरपरिचीयमानशो-
कावेगः सहसेय प्रजग्गल । ततश्चामर्षविपुतशिरःशीर्षमाणशि-
श्यामणिदाफलाद्वारविलम्बित, रोषान्निमुद्रमग्ननयरतरङ्गरितेन विव-
म्बित, सर्वतेजस्विनामायुषि रोषनिर्भुमेन दशनच्छदेन लोहिताय-
मानलोचनालोकविशेषैर्द्विगुह्यानिव, दर्शनन्रोषानलेनाप्यसद्यसह-
जशौचोष्मदहनदहमानेनेव विनन्यमानस्वेदसलिलशीकरासारदु-
र्द्दिनः, स्याद्यवेरप्यदृष्टपूर्वप्रकोपभीतिरिष कम्पमानैरुपेतः, हर
इव कृतभैरवाकारः, हरिरिष प्रकटितनरमिह रूपः, सूर्यकान्तशैल
इवापरतेजःप्रसरदर्शनप्रज्वलितः, क्षयदिवस इवोदितद्वादशदि-
नकरदुर्निरीक्ष्यमूर्तिः, महोत्पातमारुत इव सकलभूभृत्कान्तकारी,
विन्ध्य इव विषर्धमानविमहोत्सेधः, महाजीविष इव हुनरेन्द्रा-
भिभषरोपितः, पारीक्षित इव सर्वभोगिदहबोद्यतः, वृकोदर इव
रिपुरुधिरवृषितः, मुरगज इव मनिपक्षधारणप्रधावितः, पूर्वांगम
इव पौरुषस्य, उन्माद इव मदस्य, आवेग इवायलेपस्य, तारुण्या-
यशार इव तेजसः, सर्वोद्योग इव दर्पस्य, युगागम इव यौवनो-
ष्मणः, राग्याभिषेक इव रणरमस्य; नीराजनदिवस इवासदिष्णु-
तायाः परा भीषणतामयासीत् ।

अपारीष गौहाधिपमपहाय फलादृप्तं महापुरुषं तत्क्षण एव
निर्व्याजमुजदीपयन्निर्जितसमस्तराजकं मुक्तशत्रं कलशयोनिमिष
कृष्णवर्त्मप्रसूतिरीदृगेन सर्वलोकविगर्हितेन मृत्युना शमयेदार्यम् ।
अनार्यं च तं मुफ्त्या भागीरथीकेनपटलपाण्डुराः केषां मनःसु

अप्रियेति । अत्रियमदनवादे च दुःखं सर्वोक्तेषु श्रवते ।

अत इत्यादी परा भीषणतामयासीदिति संख्य । निर्भुमेन वशीकृतेन ।
दहमानेनेति । दादभीतेन च कडिलकणा विनन्यन्ते । भैरवो भीषणोऽपि ।
प्रशस्तो नरो नरमिह । इत्थं च — 'स्तुतारपदे व्याघ्रपुंगवर्षमनुंजय । सिंह-
पार्श्वकनागायाः पुंति भेद्यार्थनोचय ।।' इति । वृषिहृषी च हरिरिति । वेत्रो-
ऽश्मना, आतपथ दिनकरसौख्यं वृषिरीक्ष्य । मृतो राजानोऽपि, मिरयय ।
वर्धमानेन देवेन उद्येध औषस्य यस्य । नरेन्द्रो मन्त्रज्ञ, राजादि । परीक्षिति
दग्धे जनमेजयः विदूषमित्रेन तर्पयत्ये भोगिनां शयार्थव्यवहितिं चार्त्ता ।
भोगिनो राजानः । वृकोदरो भीमसेनः । कारण निषेध, हन्ती च कारण ।
अवलेपस्य दर्पस्य । नीराजनं चाम्बितकर्मभिरोषः ।

कलशयोनिं शोणाचार्यम् । कृष्णवर्त्मप्रसूतिः । पापमार्गप्रवर्तकः । वृत्तपुत्रश्च ।

सरःसु राजहंसा इव परशुगामपगाक्रमन्मृनिहृनो न कुपुंगुर्गं-
 र्यगुणाः पक्षपातम् । कयनियानुप्रम्याम्यायंजीविनहरणे निहार-
 वेरिय कमलाक्रमन्मिल्लजोस्तेजनेश्विनप्रीनयः प्रमृताः कगः ।
 कां नु गनिं गमिष्यति, कां वा योनिं प्रवेक्ष्यति, कमिन्वा नर-
 निपतिष्यति । अयाकोऽपि क इदमाचरेत् । नामापि गृह्णोऽस्य
 पापकाग्निः पापमत्नेन निष्यन् इव मे विद्धा । किं चाङ्गीकृत्य
 कार्यमायंस्तेन क्षुद्रेणानुप्रविश्य विगतपृगेन पुणेनेव मकलमुवन-
 हादनचतुरभ्यन्तनममः सयमुपनीतः । नूनं नानेन मूदेन मयु-
 रमास्यादलुच्येन मध्विवायंजीविनमाकर्षता भायी दृष्टः शिरीशु-
 खमंपानोपद्रवः । निजगृहदूषणं जालमार्गप्रदीपकेन कञ्चल-
 यानिमलिनं केवलमयज्ञः संचिनं गौडाधमेन । नरयाधेयान्दु-
 गतधन्यपि विमुचनचूडामणौ मविनरि वेधमादिष्टः सत्यप्र-
 थोरन्धकामस्य निप्रहाय ग्रहण्डविहारैकहरिणाधिपः शर्मा ।
 विनयविधायिनि भग्नोऽपि चाङ्कुशे विद्यन् एव व्यालक-
 रणस्य विनयाय मकलमचननातङ्गकुम्भस्खलस्त्रिरशिरोभागमिदुरः
 स्वरनरः केमरिनम्वरः । नादशाः कुयेकटिका इव तेजस्त्रिर-
 त्रविनाशकाः कस्य न वध्याः । केदानीं यास्यति दुर्बुद्धिः ।
 इत्येतदभिदधत एवास्य पितुरपि मित्रं सेनापतिः समप्रविप्र-
 प्राप्रहरो हरितालशैलाश्रयातदंहः परिणतप्रगुणसालप्रकाण्डप्रकाशः,
 प्रांशुरतिशीर्योभ्रमेव परिपाकमागतो गतभूयिष्ठे ययसि घर्तमानः,
 बहुद्वारक्षयनमुप्रातिथितोऽपि हसन्निव शान्तनयमतिदीर्घेणायुषा
 दुरभिभवशरीरतया जरयापि भीतभीतयेव प्रकटितप्रकम्पया पर-
 मिजातः । कृष्णकर्मः बहिः । भागीरवीलादि परशुराम इत्यादि च हंमानामपि
 विशेषणम् । रानेण हि हममार्गः केत्यसे कृत इति ईमास्तद्धीने स्मारयन्ति ।
 पक्षपातं मेहम्, पक्षैर्गमनं च । अनुप्रम्यानि कूरम्य, अनिचण्डस्य च । अन्धार्थस्य
 कमलाकरेणोपमा । लक्ष्मीयात्रादिगुणयुक्तत्वान् । कय इत्याः, रमयथ । क्षुद्रेण
 कूरेण, परिचितपरिपणेन च । अनुप्रविश्य विद्यासं नीत्वा न्तर्भूय च । पुणेन काष्ठ-
 श्मिणा । शिरीशुखाः शराः, अनराध । व्यालस्य कुपुतेर्मार्गं धीमद्वि यस्तेन
 गवाक्षमार्गेण यः प्ररीपः स यथा कञ्चलं संचिनुते नल्लग्न इत्यप्रसुतप्रशंसा बो-
 दव्या । विशेषेण हरणं मिहारो, विच्छादीकरणं गमनं च । वण्डे हि सिंहो गमनं
 करोति । व्यालवारणस्य दुष्टदन्तिनः । स्थिरो ददः शिरोभागो यस्य । यं शत्रवे
 तस्य सत्यं विदारणं भवतीत्यर्थः । वैकटिक्यो रजयन्धकः ।

धमपि सारमयेषु शिरोरुद्धेषु शशिकरनिकरसितसरलशि-
 टालां सैहीमिष निष्कपटपराक्रमसरचितं संक्रान्तो जीव-
 तातिम्, अपरस्वामिमुखदन्तेन महापातकपरिजिहीर्षयेव धूयुग-
 लितशिथिलप्रलम्बचर्मणा स्थणितदृष्टिः, घबलस्थून्गुञ्जापि-
 च्छादितरुपोलभागभास्वरेण घममिष विक्रमकालमकालेऽपि
 शिकाशकाननविशदं सरदारम्भं भीमेन मुखेन, मृतमपि हृदय-
 तं स्वामिनमिव स्निग्धामरेण वीज्यप्रभिलम्बेन कूर्चकलापेन
 एणामेऽपि धौतासिपाराजलपानवृषितैरिव विवृतवदनेष्टुहन्निर्म-
 विदरैर्विपमिनविशालवक्षाः, निशितशस्त्रदङ्ककोटिकुट्टितपटुपृष्ठ-
 गंधरपद्मिनिरन्तरतया च सकलसमरविजयपर्वगणनामिव कुर्यन्पू-
 र्वपर्वत इव पादचारी, विविधवीररसवृत्तान्तरामणीयकेन महा-
 भारतमपि लघयमिष, प्रतिपक्षक्षपणानिनिबन्धेन पराधुराममपि
 शिध्यमिष, अक्षमयेनानादरभीसमारुपणविभ्रमेण मन्दरमपि
 मन्दयमिष, बाहिनीनायकमर्यादानुवर्तनेनाम्भोधिमप्यभिभयमिष,
 स्वयंपाकंशयोप्रतिभिरचलानपि देपयमिष, सहजप्रपण्डतेजःमसर-
 परिशुरणेन मयिनारमपि कृणीकुर्वमिष, ईश्वरमारोहहनपृष्ठपृष्ठ-
 तथा द्रष्टृप्रभमपि हममिष, अरगिरमपांसेः, ऐश्वर्यं शौर्यं स्व,
 मदी मदस्य, विमर्षो दपंस्य, हृदयं दृढस्य, जीवितं जिगीषुतायाः,
 तेनमुत्साहस्य, अदुसो दुर्मदानाम्, नागदमनो दुष्टभोगि-
 , विरामो परममुप्यतायाः, कुल्लगुरुवीरगोष्ठीनाम्, तुला
 शालिनाम्, सीमान्तदृष्ट्या शम्भयामस्य, निर्बोधा प्रोढयादानाम्,
 त्रिषमारी सेनापति मिहनादनामा सनिपायेव समुपविष्टो विहापितकानि वि-
 न्य । निप्रहा संप्रमत्तेषु ग्रामहरोऽयेगर । प्रयुग सारम् । कायं सारम् ।
 नतनर्व सीमाम् । बलयोऽस्य मन्त्रि बलिनम् । गुप्तेतरोऽयेपरि रोमणजिः ।
 रजमकालमिति । सरदारम्भमिच्छेयम् । तत्र सपुत्र जयवात्रा विधेयेति ।
 र्वचल्ला समु । परिणामे इदमे । कृषिणोऽपि जल सारुं विज्ञपदनो भव-
 ति । विशारः एकोटे । शस्त्राभ्येव दृष्टा । तेद्वन्मातृदनि इतिहानि उत्तमि
 पूर्वाण्णन्तः पूर्वप्रशान्तिः । अक्षप्रमणं समुदवात्रा, जले परिवर्तनमपि । लब्धो
 उनादरेण यद्गङ्गीपमाकर्षणं तदप्यं यो विविधो प्रमत्तेन । बाहिनी सेना, मदी च
 स्वयं मयतासादचलनमपि । कायंस्वं परमिषयं निर्दयतमपि । दक्षतिरमिगान
 ऽपि । सेनोऽस्या, परमं च । ईयते देवो हरोऽपि । कायं पुण्यो सेनेषु

संलम्भयिता ममानाम्, पारगः प्रतिज्ञायाः, मर्मज्ञो महाविप्रद-
णाम्, आघोषणापटवः समरार्थिनाम्, संनिधावेव समुपनिष्ठः
सिंहनादनामा स्वरेणैव दुन्दुभिघोषगम्भीरेण सुभटानां समरस-
मानयन्विज्ञापितवान्—

‘देव, न क्वचित्कृताश्रयया मलिनया मलिनतराः कोष्ठिभ्या
काका इव कापुरुषा हतलक्ष्म्या विप्रलम्ब्यमानमात्मानं न चेत्-
यन्ते । श्रियो हि दोषा अन्धतादयः कामलाविकाराः । उर-
च्छायान्तरितरययो विस्मरन्त्यन्यं तेजस्विनं जडधियः । किं
या करोसु वराकः येनाविभीरुनया नित्यपराङ्मुखेन नतु दृष्ट-
न्येव सर्वाविशायिशौर्यातिशयश्चयथुकपिलरूपोलपुलकपल्लवितको-
पानलानि कुपितानां तेजस्विनां मुखानि । नासौ वत्सी
जानात्येवं यथाभिचारा इव विप्रकृताः सद्यः सकलकुलप्रलयनुद-
रन्ति मनस्विनः । जलेऽपि ज्वलन्ति ताडितास्तेजस्विनः । स-
लवीरगोष्ठीधाहस्य तस्यैवेदमुचिनमनुनारनिरयनिपातनिपुणं कर्म ।
मनस्विनां हि प्रधानप्रधानधने धनुषि भ्रियमाणे सति च कमला-
लहंसीकेलिकुपलयकानने कृपाणे कृपणोपायाः पयोधिमथनप्रवृत्त-
योऽपि श्रीसमुत्थानस्य किं पुनरीदृशाः । येषां च धात्रा धरिर्वा
प्राप्तुं नियुक्ताः स्वयमसमर्था इव कुलिशकर्कशमुजपरिघप्रहरणै-
वोरुद्रिरन्ति गिरयोऽपि ओहानि ते कथमिव बाहुशालिनो मन-
सापि विमलयशोधान्धवा ध्यायेयुरकार्यम् । सर्वमहाभिभयभास-
राणां हि सुभटकराणामप्रतो दिग्महणे पङ्कचः पतङ्गकराः । मह-

उच्यते । नागदमनो गजमर्दन, गहडध्व । भोगिनो राजानः, सर्पाश्च । इव
आघोषणापटवः समरार्थिनामुत्साहं जनयति शय्याभावपीत्यर्थः ।

देवेत्यादौ कापुरुषाः हतलक्ष्म्या विप्रलम्ब्यमानं वश्यमानमात्मानं न चेतयन्ते
इति योजना । न क्वचित्कृताश्रयया सर्वत्र चापस्त्यातकस्मात्प्रमलक्ष्मीर्विप्रलम्ब-
इत्याह—श्रियो हि दोषा अन्धतादयो विप्रलम्बे हि धमत्यः कमलसंरन्धिनः । कमलस्य
दोषायां रात्रौ अन्धता संज्ञेनः । तन्निवासश्च लक्ष्म्या अपि । यः विस्मरन्त्यन्यं
विप्रलम्बते । रागादयस्तेऽन्धतेवान्धता सन्धार्यानालोचनम् । अथ च पाण्डू रोष-
मेवः । तेन शङ्कादौ पीकलदिहणं तद्विराट् एव शम्भुनादयो दोषा भवन्ति ।
सर्वाविशायिना शौर्यातिशयेन चयथुर्येषां तानि । ततो विशेषणमुपायः । विप्रकृता
उपद्वेताः । विशेद्विजेः कृताः । जले निजेऽपि ताडिता आदता वैद्युताश्च तेजस्वि-
नोऽप्रयोऽपि मोठी । बाणश्च न जानाति धर्मं वृद्धसेविनस्तान् । प्रयत्नं एव । नि-

मदिपशुद्वन्द्वरहभद्रभद्ररमीपणान्नगत्वा लोकप्रवादभावेण दक्षि-
 णा परमार्यतो भटभुपुटिरधिवासो यमस्य । चित्रं च यदुगु-
 ष्मिहनादानां सहसा सादसरमरोमाध्वरुण्टफनिकरेण सह न
 नेर्यान्ति सटाः शूरानां रणेपु । इयमेव च यतुःसागरसंभूतस्य
 भूतिसंभारस्य भाजनं प्रतिपक्षदादि दारुणं वडपागुगं वा महा-
 पुष्पहृदयं वा । तेजस्विनः सकलाननवाप्य पयोराशिसहजस्य पुतो
 निवृत्तिरूपमणः । वृथावित्रतविपुलफणामारो मुजङ्गानां भर्ता
 बिभर्ति यो भोगेन मृत्पिण्डमेव केवलम् । अप्रतिहतशासनाकान्त्यु-
 पमोगमुत्तरसं तु रसायां दिहुञ्जरकरभारभास्वरप्रकोष्ठा पीरपा-
 र्व एव जानन्ति । रविरिवोन्मुख्यपद्माकरगृहीतपादपङ्कजः सुते-
 नाजण्डिततेजा दियसायप्रति शूरः । कातरस्य तु शशिनि इव
 हरिणहृदयस्य पाण्डुरपृष्ठस्य पुतो द्विरात्रमपि निभ्रला लक्ष्मीः ।
 अपरिमितयज्ञःप्रकरवर्षा विकासी वीररसः । पुरःप्रवृत्तप्रतीपप्र-
 हताः पन्यानः पौरुषस्य । शब्दविदुषद्विपन्ति भवन्ति द्वाराणि
 दर्पस्य । शस्त्रालोकप्रकाशिताः शून्या दिशः शौर्यस्य । रिपुधिर-
 शीकरासारेण भूरिव भीरप्यनुरज्यते । यदुनरपतिमुकुटमणिशि-
 षाणकोणकपणेन चरणनररात्रिरिव राजताप्युज्ज्वलीभवति ।
 प्रनचरतशस्त्राभ्यासेन करतलानीष रिपुमुग्धानि श्यामीभवन्ति ।
 विविधमणयद्वपट्टकक्षतेः शरीरमिव यज्ञोऽपि धयलीभवति ।
 कवचिपु रिपूःकषाटेषु पात्यमानाः पावकशिरामिव भ्रियमपि
 यमन्ति निपुरा निर्दिशप्रहाराः । यथाहितहतस्वजनो मनस्वि-
 जनो द्विपतोपिदुरस्ताहनेन कथयति हृदयदुःखम् । परुपासिल-
 शानिपातपवनेनोच्छ्वसिति निरुच्छ्वसितशत्रुशरीराधुधारापातेन रोदिति
 ह्यो स्नेहान्मुद्रिन्ति निरिभ्य एव स्नेहोत्पत्तेः । सर्वस्य वस्तुनो प्रदोषहरणम् ।
 प्रहायन्नादाः । पतत्र सर्वं । महामहिषभृद्योस्तरुवद्रुहस्य वै भग्नान्भीष-
 नमन्तरालं यस्या सा । अन्यत्र महामहिषभृद्गुल्फा । भूतिर्भस्मापि । तेजस्विनो
 वडवाप्रेरपि । मुखेन शोभनाकरोमपि । शूरो रविरपि । हरिणहृदयस्याप्यमरव-
 स्थापि पाण्डुरपृष्ठस्य देशमापया निर्लेखस्यापि । द्विरात्रमपीति वीरमासामेव
 शशिनिः साक्षिषवं शोभायुक्तत्वात् । लक्ष्मीः श्री, कान्तिश्च । शून्या अनादृताः ।
 अनुरज्यतेऽनुरक्तं भवति, उपलिप्ता च भवति । उज्ज्वला रम्या, निर्मला च
 इयामानि वृष्णानि, निष्ठायाणि च । धेयान्प्रशंसनीयः ।

तरणायापुना त्वं शेषः । ममाभ्यामय अशरणाः प्रजाः । इमा-
 रतीनां शिरःसु शरत्मावितेर लटाटंठपान्प्रयच्छ पादन्यासान् ।
 अदितानामभिनयमेवादीक्षादुःखसंतप्तश्वासधूममण्डलैर्नसंप्रपेः
 प्रचलितपूडामनिचक्रयाउयात्यानपैश्चायादि फल्मापपादताम् । अपि
 हृते पितर्योफाकी तपस्वी भूतैः सह संवर्धितः सहजमाक्षय-
 र्देषमुकुमारमनाः कृत्ननिश्चयभ्रण्डचापवनाटनिटांकारनादनिर्म-
 कृन्दिगाजं गुञ्जज्याजालजनितजगज्ज्वरं समप्रमुगानमेकर्वित-
 तैरुत्थः कृतघंशमुत्तमानवान्नाज्जन्यकं परशुरामः, किं पुनर्नै-
 तर्गिफषायफार्कश्यदुल्लिप्तायमानमानसो मानिनां मूर्धन्यो देवः ।
 तदद्यैव कृतप्रतिज्ञो गृहाण गौडाधमजीवितध्वस्तये जीवितसंकल-
 नाडुल्लालारण्डदण्डपात्राचिह्नध्वजं धनुः । न ह्यमरातिरक-
 न्दनषर्पांशिशिरोपचारमन्तरेण शान्पति परिभवानलपच्यमा-
 दिहस्य देवस्य दुःखदाहज्वरः सुदारुणः । निकारसंतापशान्त्यु-
 पायपरिक्षये हि द्विदिन्याचुग्न्यासादितमिव विपुर्धिरामृतमम-
 न्दरोपायमपायि पवनात्मजेन । जामदग्न्येन च शान्मन्मन्युशि-
 लिशिरासंज्वरमुत्तायमानस्पर्शशीतलेषु क्षत्रियभूतजह्वदेव्यस्यापि ।
 हत्युक्त्वा ध्वरंसीन् ।

देवसु हर्षसं प्रत्यवादीन्—‘करणीयमेवेदमभिहितं मान्येन ।
 नतरथा हि मे गृहीतमुवि भोगिनायेऽपि दायाददृष्टिर्प्यालोभुं-
 जस्य । उपरि गच्छतीच्छति निग्रहाय प्रहगणेऽपि धूलता चलि-
 तुम् । अनमत्सु शैलेष्वपि कचमहमभिलपति दातुं करः । तेजो-
 विदग्धानकंकरानपि चामराणि ग्राहयितुमीदृते हृदयम् । राज-
 शब्दरूपा मृगराजानामपि शिरांसि चाच्छति पादः पादपीठीक-
 तुम् । स्वच्छन्दलोरुपालस्वेच्छागृहीतानामाक्षेपादेसाय रिशामपि
 स्फुरत्यधरः किं पुनरीदृशे दुर्जते जाते जातामर्पनिर्भरे च मनसि
 नास्त्येवावकाशः शोकक्रियाकरणस्य । अपि च हृदयविषमश्ले-
 शो भार्येव । नेगर्विकं स्तमाधिकः । मूर्धन्यो मुखः । परिभवो निशरा ।
 द्विदिन्या राउती । पयनात्मजेन भीमसेनेन । क्षतग्रहरेषु रक्तग्राहेषु ।
 हतरथापीलन्यथा यरीरुतं दुर्जानं जानं नामृततरावेरमकृतं मुखस्य भोगिना-
 येऽपि दायाददृष्टिः । किं पुनरीदृशे दुर्जते ध्यमने जाते संभवे दातुं शिर्भवेति
 भोजना । एवमुपरि गच्छतीलारी बोधनम् । आक्षेपोऽपरणम् । मुखजेन

मुसल्ये जीवति जात्मे जगद्विग्रहिति गौडाधिपाधमचण्डाले जिह्वेति
 शुष्काधरपुटः पोदेव प्रतिकारदून्यं शुचा सूक्तुम् । अकृतरिपु-
 लावलाविलोललोचनोदकदुर्दिनस्य मे कुनः करयुगलस्य जलज-
 लिदानम् । अदृष्टगौडाधमचिताधूममण्डलस्य वा चक्षुषः सन्म-
 प्यध्रुमलिलम् । ध्रुयतां मे प्रतिज्ञा । शपाम्यार्यस्यैव पादगं-
 स्पर्शेन 'यदि परिगणिनेरेव वामरेः सकलधापचापलदुर्ललितनरपति-
 चरणरणरणायमाननिगडां निर्गोडां न करोमि मेदिनीं तत्तदून-
 पाति पीतसर्पिंषि पतङ्ग इव पातकी पातयाम्यात्मानम् ।' इत्यु-
 क्त्वा च महासंधिविग्रहाधिकृतमवन्तिमन्तिकस्यमादिदेम—
 'लिङ्गयताम् । आ रविरथचक्रवीत्कारचकितचारणमियुनमुक्तसानोरु-
 दयाचलात्, आ त्रिकूटकटककुट्टाकटहूलिलितकाकुत्स्थलङ्घालुण्ठन-
 व्यतिकरात्सुवेलात्, आ वारुणीमदस्त्रलितवरुगधरनारीनूपुररव-
 सुस्वरकुहरकुक्षेरसगिरेः, आ शुक्लकगेहिनीपरिमलसुगन्धिगन्धपा-
 णवासितगुहागृहाश्च गन्धमादनान्, सर्वेषां राक्षां सज्जीक्रियन्तां
 कराः करदानाय सस्त्रमहणाय वा, गृह्यन्तां दिशश्चामरानि वा,
 नमन्तु शिरांसि धनूंषि वा, कर्णपूरीक्रियन्तामाशा मौर्व्यो वा,
 शैलरीभयन्तु पादरजांसि शिरस्त्राणि वा, पटन्तामञ्जलयः करिप-
 टायन्धा वा, मुख्यन्तां भूमय इषवो वा, समालम्ब्यन्तां वैश्रयष्टयः
 कुन्तयष्टयो वा, मुदष्टः क्रियतामात्मा मचरणनखेषु कृपाणदपणेषु
 वा । परागतोऽहम् । पद्मोरिव मे कुतो निवृत्तिस्त्वावद्यावन्न कृता
 सर्वद्वीपान्तरसंचारी सकलनरपतिमुकुटमणिशिलालोकमयः पाद-
 लेपः ।' इति कृननिश्चयश्च मुक्तास्थानो विसर्जितराजलोकः स्नाना-
 रम्भाकाङ्क्षी समामत्याक्षीत् । उत्थाय च स्वस्यवन्निःशेषमाह्निकम-
 कार्पात् । अमलश्च दर्पप्रसर इव भुवप्रतिशस्य शाम्यदुष्मा दिवस-
 सिमुवनस्य ।

ततश्च निजाधिकारापहारमीत इव भगवत्यपि कापि गते गत-
 मुगल्यः । तस्मिन् जात्ये वापिष्ठे । पोटा नपुंसकम् । निगडो बन्धनपट्टम् ।
 तनूनपाद्वहिः । चारणा गन्धर्वाः । चक्रुस्वो रामः । वारुणी सुप । कुक्षिरिः ।
 गुह्रका यक्षाः । पद्मोरिति विकलस्य । कम्पा औष्ण्यम् ।

ततश्चेत्यादा प्रतीकस्थाने नाविचिरे तस्याविति संबन्धः । शरा अपि शिरी-

तेजस्यहिमभानि, सामरगवनेष्वपि निगूढनिनीमुग्धाद्यापेः प्राना-
दिष संकुचत्सु, विहगगणेष्वपि समुपमंहननित्रपञ्चविशेषनिश्चयेषु
भिदेषाप्रकटीभवत्सु, मुषनव्यापिनीं संध्यां प्रतिक्षामिष मानयति
नतशिरसि पटिनाऽल्लिखने जने मरुते, स्वपदच्युनिचकिरि-
वपान्दीयमानाभ्रंलिह्योद्भासरवटयाम्बिव वहलमिमिरमाद्यावि-
रोपीयमानामु दिक्षु प्रदोषाम्याने धान्तिचिरं तस्यो । नममृष-
लोकरुण्डांशुकपवनकम्पितशिखरेदीपिकापकवाटैरपि प्रणम्यमान इष
प्रादिनोम्भेकं प्रनिषिद्धपरिजनप्रपेक्षञ्च जयनमूर्धं प्राविशत् । उत्ता-
नश्च मुमोचाह्वानि शवननले । दीपदिर्भावं च तमभिन्तर इष
उत्थापनरम्भरमा धातुजोको जमाह । जीवन्ममिव हृदये निमी-
लितलोचनो ददभांषत्रम् । उपर्युपरि धातुजीविनान्वेषिण इष
प्रमत्तः श्रान्तः । धबलांशुकपटान्तेनेष धातुजलप्रवेन मुग्धमा-
न्ताप निःशब्दमनिचिरं रगोद । चकार च धेनसि कथं नामाह-
तेगादइषा युक्तः परिणामोऽयमीदृशः । वृधुशिलासधानवर्षश-
कायपन्थागातादृषादिष लोदधानुः कटिनतर आर्मीदावं ।
कथं पाम्य मे हनहृदयव्याप्यविरहे गच्छदपि युगगुच्छतिगुम् । इष
मा प्रीतिर्भन्तिगुच्छतिर्वा । वादिसोऽपि कः संभावयेदार्पणरणे
मञ्जीविनम् । नभादसमेवयमेकपद एव क्षापि गतम् । अप्रमेनेष
हनविधिना वृषहृत्तोऽग्नि । दग्धरोषान्नरितगुच्छा सुचिरं कश्चिन्ममि
त्र गुणःकण्ठं गतगूणेन मया । सर्वथा एतान्गुच्छताच्छिदुरागु-
च्छाः प्रीययः प्राणिनाम् । लोचयात्रामात्रनिबन्धना धान्धवता यतो-
ऽहमपि नाम पर इवार्थे स्वर्तमे स्वस्थ इवासे । निच देवदनहेन
कञ्चमागादिनमीदृशि परस्परप्रीतिबन्धनिर्गतहृदये गुग्गमात्रि धातु-
मिधुने विपटिने । तथा चन्द्रमया इष जगदाहारिनो लोचान्नदी-
भूतस्य लक्ष्मिनामय इवार्थेस्य न एव रदन्ति गुणाः । इत्येतानि
धान्यानि च हृदयेन पर्वदेवयत् । प्रभागायां च सर्वथा मानरेव
प्रतीक्षारगादिदेशादोषगत्रमाधनाधिहृत्तं स्वन्दगुम् इष्टुमिच्छामीति ।
गुणाः गदाहा अपि यज्ञा । अजितराधेत । हृदय एतच्छ्रुतं जगद-
गवत्तम् । लोचकया लोचकय । नि चाम्भगदिग्द न रिदिदिपद ।
वर्देदेवदगुणेव ।

अथ गुणवत्प्रभाविनश्चतुर्गुणारम्भगह्यमानः, ममन्दिगाय-
निपाठिनस्तेषुप्रगणाभ्यामेव गंधान्नः, ममंभ्रमेङ्गिदभिरुमां-
माणजनयदः, पदे पदे प्रगमनः प्रनिदिनमिमभिरगगन्वावा-
णानां विमायगीयानांः पृच्छन्नुच्छिन्नशिगिगिच्छन्निच्छनपेनस्त-
यनगहनगृहीनदिगायामेर्विन्ध्ययनेमिष चाग्नयन्धविमर्दोनेनाग-
तेः, पुरःप्रभावद्विग्नायनमण्डनेगधोग्णगणैश्च मरकतहृदिनक्ष-
मुष्टीश्च दर्शयद्भिर्नवमहगजपतीश्च प्रार्थयमानैश्च लक्ष्मामिमनन-
माणान्मुदितमानमैश्च मुदुग्मुपमृत्य नमस्यद्विरात्मीयमानजन-
गमांश्च निवेदयद्भिः, द्विष्टिमाषिरोहणाय च विज्ञापयद्भिः,
प्रमादपनितापराधापहतद्विष्टदुःगमृनदीर्घश्मशुभिरप्रतो गच्छद्भिः,
अभिनयोपमूनैश्च कर्पटिभिर्वाङ्गान्निमुन्यप्रत्याजया घाथमानैः,
गणिकाधिकारिगणैश्चिरलक्ष्यान्तरेकच्छिन्नकरैः, कर्मण्यकरेणुकासं-
यनाकुलैरहमितपह्वयचिह्नाभिररण्यपालपङ्क्तिभिश्च, निष्कारितन-
ग्रहनागनिषहनिवेदनोद्यताभिरुत्तम्भिततुङ्गतोत्रयनाभिर्महामाप्रपेट-
कैश्च प्रकटितकरिकर्मचर्मपुटैः, अभिनवगजमाधनसंचरणवार्ता-
निवेदनविसर्जितैश्च नागधनवीर्यापालदूतवृन्दैः, प्रतिक्षणप्रत्यवेक्षि-
तकरिकषलकूटैः, कटभङ्गसंप्रहं भ्रामनगरनिगमेषु निवेदयमानैः,
कटककदम्बकैः क्रियमाणकोलाहलः, स्वामिप्रसादसंभृतेन मह-
धिकाराविष्कारेण स्वाभाविकेन चायष्टम्भाभोगेनोदासीनोऽप्य-
दिशभिष, असंख्यकरिकर्णशृङ्गसंपत्संपादनाय समुद्रानाज्ञाप-
भिष, शृङ्गारगैरिकपङ्काङ्गरागसप्रहाय गिरीन्मुष्णभिष, दिग्गज-
धिकारं ककुभाभैरावतमिषापहरन्द्देर्हरपदभरनमितकेलासगिरि-
रुभिः पादन्यासेर्गुरुभारग्रहणगर्वमुन्व्याः संहरन्निष, गववत्
विलोलस्य चाजानुलम्बस्य बाहुदण्डद्वयस्य विश्वेपैरालानशिलाद्य-
म्भमालामिवोभयतो निखनत्रीपदुत्तुङ्गलम्बेनाधरविम्बेनामृतरस-
स्वादुना नवपह्वयकोमलेन कवलेनेव श्रीकरेणुकां विलोभयन्नित्र

अथेत्यादौ स्कन्दगुप्त एतैरेतैः क्रियमाणकोलाहले राजकुलं विवेक्षेति स्व-
न्धः । मिषग्वरान्वैद्योत्तमान् । वन्धो रोधनम् । अनायता हस्तिपार्थरक्षिणः
आधोरणा गजारोहाः । द्विष्टिभ्यः पटहः । गणिका गजानां प्रतिलोभनार्था हस्ति-
नी । कर्मण्यकरेणुका करिग्रहपुंसस्य करिणी । मुदन्त्यनेनेति तोत्रं प्रेषणकम् ।
महामात्राः प्रधानहस्तीारोहाः । तेषां पेटकैः समूहैः । करिणां कर्मायै मुदयि-

नृपवंशदीर्घं नासावंशं दधानः, अतिस्निग्धमधुरषडविशालतया
पीतक्षीरोदेनेव पिचत्रीक्ष्णयुग्मायामेन दिशामायामं मेरुतटादपि
विकटविपुलालिकः, सततमविच्छिन्नच्छत्रच्छायाप्ररुदिवशादिषु
नितान्तायतनीलकोमलच्छविमुमगेन स्वभावभङ्गुरेण कुन्तलवाल-
वहरीवेद्मिनविलासिना लुनन्निव, लुगालोकानर्ककरान्वर्धरकेणारि-
पक्षपरिक्षयपरित्यक्तकार्मुककर्मापि सकलदिगन्तभूयभागगुरुगुणध्व-
निः, आत्मस्यसमस्तमत्तमातङ्गसाधनोऽप्यष्टष्टो भदेन भूतिमानपि
क्षेमयः पार्थिवोऽपि गुणमयः करिणामिव दानवतामुपरि
स्थितः, स्वामितामिव रघुदणीयां भृत्यतामप्यपरिमृतामुद्गहमेकभ-
र्तृभक्तिनिष्ठलां कुलाङ्गनामिवानन्वगम्यां प्रभुप्रसादभूमिमारुढः,
निष्कारणवान्वधो विदग्धानाम्, अभृतभृत्यो भजताम्, अकीत-
दामो विदुषाम्, स्कन्दगुप्तो विवेक राजकुलम् । इरादेव बोभय-
करकमलावलम्बितं रघुशम्भौलिना महीतलं नमस्कारमकरोत् ।

उपविष्टं नातिनिकटे सं सदा जगाद् देवो हर्षः—‘श्रुतो विस्तर
एवास्वार्थव्यतिकरस्यास्मद्विकीर्षितस्य च । अतः क्षीप्रं प्रवे-
श्यन्तां प्रचारनिर्गतानि गजसाधनानि । न क्षाम्यत्यतिस्वल्पम-
प्यारं परिभयपीडापावकः प्रयाणविलम्बम् ।’ इत्येवमभिहितञ्च
प्रणम्य व्यज्ञापयन्—‘कृतमवधारयन्तु स्वामी समादिष्टं किन्तु स्वल्पं
विज्ञाप्यमस्मि भर्तृभक्तेः । तदाकर्णयन्तु देवः । देवेन हि पुष्पभूति-
वंशमभूतस्याजात्यस्य सदृजस्य तेजसो दिक्करिकप्रलम्बस्य बाहु-
युगलस्यासाधारणस्य च सोदरस्नेहस्य सर्वं सदृशमुपकान्तम् ।
काकोदराभिधानाः कृपणाः कृमयोऽपि न मृष्यन्ति विकारं किमुत
हर्षः । नर्मपुटः नर्मवृत्तौ हस्ताकारः । कटमङ्गः प्रत्यम् । गोधूनादिरक्षणम् ।
पङ्कग हृत्पर्वः । निगमा वणिक्पत्रा । कटका हस्तिपटनिपुणः, भ्रमेनरा वैत्रिण
हृत्पन्थे । गुणाः धीर्माणा, मोदी च गुणः । मदी नर्वः । भूतिः संपत्, भस्म
च । पार्थिवो राजा, पृथिव्यारम्भश्च । गुणालन्तवोऽपि । नहि पटः पटो भव-
तीति विरोधः । हर्षं मदः, वितरणं च ।

प्रचानो मङ्गलम् । गजसाधनानि करिष्येत्यादि । अनिषज्ञा अनिमज्ञा । प्रति-
ग्राममिति । उपचान्तं निदर्शयितुमाह—यद्येति । अत्र कथा-नापक्षेपनामा
पद्यावल्या राजा मन्त्रिणमन्त्रराज्यहरमपाकर्तुं कारिवाचमर्षं मन्त्रमकरोत् । न
चापि मन्त्रो कारिवाचमुक्तद्रिष्टाव विराम्यपूर्वक ॥ एन्देनादीदिति । धारस्या
च शुभवर्मा पूर्ववत्पुनरुक्तमित्यमत्रो राज्यकुञ्जः । अनेन च गुरुमन्त्रेण यज्ञ-

भवाट्जामेजसां राक्षसः । केवलं देवराज्यवर्धनोदन्तेन दिनार्ति
दृष्टमेव देवेन दुर्जनदोगन्धम् । ईदृगाः गडु लोचसग-
वाः प्रणिषामं प्रणिनगरं प्रतिदेतं प्रनिदीपं प्रतिदिशं च मित्रा
वेगाभाकाराग्राहागम व्यवहाराश्च जनपदानाम् । तद्विद्यमान-
देशाचारोचिता स्वभावमरुद्वदयजा सत्यनां मयंविशसिता ।
प्रमाददोषाभिषङ्गेषु धुनवद्वुवार्त एव प्रतिदिनं देवः । यथा नाग-
कुलजन्मनः मारिकाश्रानितमश्रम्यार्मीभाशो नागमेनस्य पश-
वत्याम् । शुक्रधुनरदस्यस्य च श्रीरक्षीर्यत धुनवर्मगः श्रायम्यान् ।
स्वप्रायमानस्य च मश्रभेदोऽभून्मृत्यवे मृत्तिकावत्यां सुवर्णचूडम् ।
धूढामणिलमलेम्यप्रतिविम्बवाचिताश्चरा च चारुचामीकरचान-
माहिणी यमता यया यवनेश्वरस्य । लोभयदुष्टं च बहुलनिशि-
निधानसुररनन्तमुत्पानग्यहप्रमाधिनी ममन्थ मायुरं वृष्ट्यं
विदूरययरुधिनी । नागधनविहारशीलं च मायामानद्वाह्वाभिर्गण-
महासेनसेनिका वत्सपति न्ययसिपुः । अतिदयितलास्यस्य च
शैलूपमध्यमध्यास्य मूर्धानमसिलतया मृणालमिशालुनादमिनित्रा-
त्मजस्य सुमित्रस्य मिश्रदेवः । प्रियतन्त्रीवाद्यस्यालातुर्वीजान्य-
न्तरशुपिरनिहितलिखिततरवारयो गान्धर्वच्छात्रच्छद्यानः विच्छि-
तुरश्मकेश्वरस्य शरभस्य शिरो रिपुपुरुषाः । प्रज्ञादुर्वलं च

ज्ञान्यमिन्धुक्तम् । मृत्तिकावत्या सुवर्णचूडो नाम राजा कंचिद्विद्यमानपूर्वं
जिहृक्षन्मश्रितवास्तदेव तस्मै विलम्बास । ततस्तत्पूर्वं तत्पुकेन विधासिता द्विरे-
रक्षकेण सत्सामिप्रशुकेन व्यापारित इति । अनेन च कुलसनावाद्यपरीक्ष्य
कार्यो भूत्वा इत्युक्तम् । यवनेश्वरः केनपिच्छनुणासाय व्यापारितुमिष्टः । स्वसृष्ट
चतुप्रहितलेजेन बोधितः । लेखपृष्ठे च तेन लिखितम् 'स्वयं वाचमित्यौ
लेख' इति । ततो यवनेश्वरस्य स्वयं वाचयतधूढामणिप्रतिविम्बितान्यज्ञराणि
वाचयिता तत्प्रहिता कामरमाहिणी प्रभवे निवेद्य तदाज्ञया तं जघानेति । अनेन
सूक्ष्मोऽपि रहस्यमेदहेतु रक्षणीय इत्युक्तम् । विदूरयप्रशुकेन नरेन्द्रवृन्दप्रदातो
वृहद्रथो नाम राजा लोभयशात्स्वन्यवादे वृष्णनिशि प्रवृत्तशस्त्रेनया प्रहत इति ।
अतः प्रवर्तितव्यमित्युक्तम् । महासेनो नामोज्जयिनीपतिः सधुहितरं वासवदत्त-
स्यामुदयनाय दिशुः कपटजं नागं वीर्यां प्रसज्य लघुप्रहितैः शरैर्नाम गुणान्प्रकृ-
ष्योदयनं लोभितवान् । सोऽप्यविचार्यैव गजप्रहमाहिकया कतिपयासपरिशतो-
योषवती वीणामादाय तत्र यतः कपटकुञ्जरान्तर्गतमेमहासेनमेनिधेः संहत इति
अतो नात्पपरिवारैः सचीक्ष्य च विद्यम्यैर्माव्यमित्युक्तम् । सुमित्रो राजा मित्र-
न्ययनी स्त्रीजन्मभरिवार इव नटजने मित्रभ्यो मित्रदेवेन नटलनाधिल इतः

यलदशनव्यपदेशदशिताशेषसैन्यः सेनानीरनार्यो मौर्य इहद्रयं
 पिपेय पुण्यमित्रः स्वामिनम् । आश्रयंकुन्दहली च चण्डीपतिर्दण्डो-
 पनतययननिर्मितेन नभसालयायिना यक्षयानेनानीयत कापि ।
 फारुवर्जः शैशुनारिश्च नगरोपकण्ठे कण्ठे निचकृते निखिरोन ।
 अतिग्रीसद्भरतमनद्वपरवशं शुद्धममात्यो यमुदेवो देवभूतिदासी-
 दुहित्रा देवीव्यञ्जनया वीतजीवितमकारयम् । अमुरविषरव्यम-
 निनं, पापजहुरपरिनिगरमणीमणिनूपुरस्रणक्षणाद्वादरम्यया मार्गधं
 गोधनगिरिमुद्गथा म्यविषयं मेकलाधिपमखिणः । महाकालमद्दे
 च महामांसविक्रयवादवानूलं चेतालछालमहो जषान जघन्यजं
 प्रघोनस्य पीषकिं कुमारं कुमारसेनम् । रसायनरमाभिनिवेशि-
 नश्च वैराव्यथुनाः सुषट्पुष्टयान्तरप्रकाशितौषधगुणा गणपतेर्बिदे-
 दराजमुत्तम्य राजयदमागमजनयन् । स्त्रीविभासिनश्च महादेवी-
 गृहगृहभित्तिभागधना भद्रमेनस्याभवन्मृत्यवे कालिङ्गम्य वीर-
 सेनः । मातृशयनीयतुलिकावलनिषण्णश्च तनयोऽन्यं तनयमभिवे-
 ल्लुकात्म्य इधम्य वरुणाधिपतेरभवन्मृत्यवे । उत्तारवदधि च
 रहसि समचिवमेव दूरीपकार चकोरनाथं दूदकदूतधन्वकेतुं
 जीवितान् । गृगयागतम्य च मम्रतो गण्डकानुदण्डनदुलनलव-
 नगिलीनाथ चम्पाधिपचमूपरमटाभासुण्डीपतेरापेमुः प्राणा-
 न्पुष्करम् । चन्द्रिरागपरे च परममुक्ता जयशङ्खमुग्गरमुग्गा महा
 मोग्गदि मूर्यं क्षययमांगमुदगनन् । अरिपुरे च परकलत्रनामुकं

ए च शेषपूर्णवचुर्जितमिगेदितो बभूवेति । अतो अगमिभि प्रहृत्योद-
 विधाविभिष न भावमिदुचम् । एतज्जोर्ध्वसमित्तन्कादयः प्रेतमदरिद्रि
 गृह्युपे रिपुपुरेर्दयः इति । अतो मगगणि अगने बर्जनीयमिदुचम् । अत्र-
 दैमत्र परादायगगणि । तत्रकरीरेवपरः मद्र । प्रहेचदि एतत् वया । अनेन
 च मृत्तबलदर्शनमसुनदेन कार्यमिदुचम् । कार्यमिति शेषकाम । कार्यरथो
 यवनाभिरिश्च तेष अमुत्तमपुण्यनीहृष्ट वज्रदानैरदमे पराएतैन्यस्य-
 भेएवदेव प्रणय निहृत् इति । अतः एतुयसुपेय एतेषु न विधगदीदमि-
 दुचम् । देवीअज्जकदा मदेवीअवया । मेकलधिपमभिनिवेशिचण्डमिदि-
 तिवरे ताधिपम् । मयगम्यमिदितापुषका मयथो दुरदराएर्दिवदोऽभूर ।
 गोधनगिरि मूर्तादयः पर्ययः । मूर्तपिषाम् । मेकलो विगदति । मद्र
 उगात । कद्र अग-गेमगदयम् । वरम्यजं वनीरातम् । पुण्यो शेषरिदेवः
 तत्र भर. दीक्षितः । देवतं अत्रदिन अत्रदयनीति वैदयदयः ।

कामिनीरेणमुत्तम चन्द्रगुप्तः शङ्करनिमज्जापरिणि । प्रमत्तं
 प्रमदाहताः प्रमादाः पुनिरिष्यमागता नव देवस्य । यथा मनु-
 मोरिणं मधुरकगण्डिमेरुजैः मुखमा पुष्पागम्यं मदागेनं शरि-
 राजं जपान । श्यामजनिनकंदर्पेणां च दर्पणेन सुभागागम्यं-
 नायोण्याभिरनि पतयं गच्छती जाह्नवम्, विगूढं गुम्फितमह-
 न्देन च कर्णेन्द्रीयणेन देवती देवशानुक्ता देवमेनं मौक्त्यं,
 योगपरागगिरिमवर्णिता च मनिनूपुणेन यदभा मगधीकया वैष्णवं
 रत्निदेवम्, वेणीनिगूढेन च जम्बेन विन्दुमती गृणि विदूषन्,
 रमरिभ्रमप्येन च मेगन्तामजिना हंमयती मौरीरं वीरमेन्दु,
 अहश्चागदलिनवदना च विद्याक्रीगण्डूपायनेन पौष्पी पौ-
 षेधरं मोमकम् । इत्युक्त्वा विरगम् श्याम्यादेशसंवादानाय च
 निजंगाम ।

देशोऽपि हर्षः मकन्दराज्यस्थिर्नामकम् । ततश्च तथा कृत-
 प्रतिज्ञे प्रयाणं विजयाय दिशां समारिजनि देवे हर्षे गङ्गापुत्रं
 प्रतिमामन्तानामुद्यमिनेषु बहुरूपाण्युरलिङ्गानि वितेजिरे । तथा
 क्षयिप्रकृष्टाः कान्तदूतदृष्टय इवेतल्लनक्षेत्रद्वयः कृष्णक्षेत्र-
 णयः । प्रचलितलक्ष्मीनूपुरप्रणादप्रतिमा मधुमरधासंधातमंकाण
 जहादिरेऽजिरे । विधूतविकृतवदनविषरविमूनयद्विविसरा वासरे-
 ऽपि चिरसं विरेमुच्चिरमशियायमशिवाः शिवाः । शवपिशिनप्रह-
 दप्रणया इव कपिपोतकपोलकपिलपञ्चनयः काननकपोताः पैतुः ।
 आमञ्जयमाणा इव दधुरकालकुमुमानि सममुपवनतरवः । तर-

श्माणे स्वयरोगम् । दधुरकम्बु कर्षाधिपते । पितृन्तयो कृत्यवेऽभवति
 प्राक्तनक्रियया संगतिः । गण्डकाः संज्ञाया श्रमिकः । चामुण्डीति नगरीनाम् ।
 भावेमुरभक्षयन् । शकानामाचार्यः सक्षयिपतिः । चन्द्रगुप्तमहाराजा भुवदेवी
 प्रार्थयमानश्चन्द्रगुप्तेन भुवदेवीवेषधारिण्य स्त्रीवेषवनपरिवृतेन रहसि व्यापदित
 इति । मधुरकं विषम् । परंतपं प्रतापवन्तम् । जाह्नवमेति जपानेति शब्द-
 स्येव क्रियोत्तरत्र च । पूर्णे विषशोदः । मकरन्दः पुष्परसः । देवरः कनीका-
 न्धाता भर्तुः । योगपराणोऽभिचारचूर्णम् । वैरन्ती नाम नगरी । रत्नद्वयं
 विषोपलितम् । जगदो विषहरद्वयममूहः । वाहणी सुरा ।

चदवसितेषु एदेषु । उपलिङ्गाव्यतिमित्तानि । सरथा मधुमक्षिः । क्षन-
 कपोता गृध्राः । व्यषटन्त व्यासन् । स्वाम्बरी वदस्वाम्बम्, पङ्क वा । हारवी
 हवाः । अकाशीदृष्टान । चौलेयका श्वानः । आट वज्रम् । कोटवी वज्रा

लकरतलप्रहारग्रहतपयोधरा करदुः प्रसमं सभागालभञ्जिकाः ।
 ददन्तुरासन्नकचग्रहमयोद्भान्तोद्यमाद्भमिवात्मानं कयन्धमादशोदरेषु
 योधाः । चूडामणिषु चक्रग्रहन्मल्लदमाणः प्रादुरभवन्पादन्यामा
 राजमदिपीणाम् । चेटीचामराण्यकस्मादधावन्त पाणिपल्लवान् ।
 प्रणयकलहेऽपि हस्तपृष्ठाभिरमभवन्भटाः पशुद्वुग्ग मानिनीनाम्,
 करिकपोलेषु व्यधदन्त मधुलिहो मधुमदिरापानगोष्ठ्यः । ममा-
 ग्रानयममद्विपतन्धा इव ताम्पन्तः ताम्यकरिमपि हरयो हरितं
 नपययसं न चेदः । चलवलयावलीबाधालयालिङ्गतालिङ्गावोद्य-
 लालिता अपि न ननृतुमन्दा मन्दिरमयूराः । निदि निदि
 रजनिकरहरिणमिदितनयन इवोन्मुखस्तारमुखतोरणमपारणमका-
 णीत्वीतोद्यधगणः । गणयन्तीय गतायुषमर्जनसरलया वर्जन्या
 दिवसमाट पादवेषु कोटवी । कुट्टिमेषु कुट्टिलहरिणगुरवेणीतर-
 द्विण्यः ताम्पराजयोऽजायन्त । अनितवेणीयन्धानि निरञ्जनरोच-
 नारोचीदि यषकमधुनि मुरकमलप्रतिविम्बान्यदृश्यन् भटी-
 नाम् । समासप्रात्मापहारचक्रिता इव चक्रम्पिरे भूमयः । यध्या-
 लंकाररक्तचन्दनरमच्छटा इवाल्लस्यन्त शूराणां पतिवाः क्षीरेषु
 विपनिवयन्धूककुमुममोणितशोषिणः शोणितवृष्टयः । पर्यप्तीकु-
 र्याणा इव विनश्वरी भियमविरलस्फुरत्पुलिङ्गाप्लोद्गारदग्धताप-
 गणा गणदाः पतन्तः प्रवृत्तन्तो न व्यसिपुस्तकादण्डाः । प्रव-
 ममेव प्रतीहारीबाधदरन्ती प्रतिभयनं चामरावपत्रव्यजनानि
 पदया यध्याम यन्वेति ।

इति धीबाणभट्टवृत्तो हर्षपरिते राजप्रतिष्ठावर्णनं नाम पष्ठ उच्छ्वासाः ।

श्रीः ताम्पं चान्दुगम् । वन्धूकं वन्धुवीच । कपरीणामि परिणामि कुर्वाणः ।
 यधो रामन्ताधिवन्तः । व्यसिपुर्विचरिरे ॥

इति धीचंकरपरिते हर्षपरिते पष्ठ उच्छ्वासाः ।

कमोचितैः प्रसाददानैश्च विमुच्य बन्धनानि निमुच्य तत्कालस्म-
रणस्फुरणेन कथितात्मानमिव चाष्टादशद्वीपजेनव्याधिकारे दक्षिणं
भुजमाम्भमहमहमिकया सेवकैरिव मुनिमितैरपि सममेरमतो
भवद्भिः प्रमुदितप्रजाञ्जन्यमानजयज्ञन्दकोलाहलो द्विरण्यगर्भ इव
प्रघाण्डात्पुन्युगकरणाय मयनाभिर्जगाम ।

नातिदूरे च नगरादुपसरस्वति निर्मिन्ने महति तृणमये, समु-
त्तम्भिततुङ्गतोरणे, वेदीविनिहितपद्मवल्लभमहैमकल्लो, मद्भवनमा-
लाशान्नि, घवल्लवज्जमालिनि, भ्रमच्छुद्धवासति, पट्टिजन्मनि
मन्दिरे प्रस्थानमकरोत् । तत्रस्थस्य चास्य मामाक्षपटलिकः सक-
लचरणिपरिकरः 'करोतु देशो दिवमपह्णमचैयावगन्धज्ञासनः
शासनानाम्' इत्यभिधाय पृषाद्भामभिनवपटिनां हाटकमयीं मुद्रामु-
पनिन्ये । जमाह च तां राजा । समुपस्थापिते च प्रथमत एव
मृत्पिण्डे परिभ्रश्य करकमलादधोगुप्ती मदीवले पपात मुद्रा ।
मन्दादयानपट्टपटले मृदुमृदि सरस्वतीतीरे स्फुटं व्यराजन्त राजयो
वर्णानाम् । अमङ्गलाशङ्कनि च विषीदति परिजने नरपतिरफरोन्म-
नस्वतन्—'अतस्त्वदर्शिन्यो हि भवन्त्यविरम्भानां धियाः । तथादि ।
एकशासनमुद्राङ्गा भूर्भषतो मविष्यतीति निवेदितमपि निमित्ते-
नान्यथा गृह्णन्ति माम्नाः ।' इत्यभिनन्द्य मनसा महानिमित्तं नरसी-
रमदस्यसंनिगसीप्तां मामागां हावमहाट्टिजेभ्यः । निनाय च तत्र तं
दियसम् । प्रतिपन्नायां धर्षयां संमानितसर्वराजलोकः सुखाय ।

अथ गच्छति वृत्तीये यामे मुद्रसमस्तमस्वनिःशब्दे दिबुञ्जरज्-
न्ममाणगम्भीरव्यनिरताह्वन प्रयाणपटहः । अथतः स्थित्या च
मुहूर्तमिष पुनः प्रयाणवोत्तसंख्यापकाः स्पष्टमष्टावदीयन्त महाराः
पटहे पटीयामः ।

पुनः । अर्धुर्द दण्डोदकः । कृपागन भद्रागनम् । तिहावन तु तदेममिति । पर-
मेधते एता, हरथ । कामनवतयेन मुद्रावटकेन । प्रतिपरे कइयम् ।

तत्तमं विहम् । 'तत्तमं पुच्छपुच्छावभूषाणकामवेपु' । वरम'य पुच्छ-
पत्रप्रतिदोविला एव । अष्टावर्ग भूतानां पटले तगदे निपुकोऽशपरजिह्व ।
मन्मणामशपरजिह्वः । करविर्देवम् । चरत्तव हवन्ते । मुद्रा वजिह्व । मन्दादय-
नयीवरापुच्छम् । एकशासनमुदेकाई वस्याः ता । सीर हम् । ईमि । परिपिहम् ।

अष्टभेरा अथ वन्द्यमिति इदेव कोरावैकवचनम् ।

नमेष्टक्रियमाणामप्रमाश्रिति, भेददृष्टिगृह्यमानव्याघ्रजीवज्जाम
 नमुद्रादुम्बरे, कलकलोपद्वयद्वयनिगपतीवदंतिगननिति, पुः
 मग्दीपिकाञ्चोक्तिसिद्धमानलोकोपीदप्रभिनान्नःपुरकरिर्गःहः
 श्यते, हयगोहातृयमाननस्थितगुनि, मरभमगरगनिरननित्त
 नगमनगुणायमानमस्मट्म्यमाननुद्रनुद्रगगुणे, मन्मेमारिन्-
 वारिमीरदाश्रिणानमादिनि, गजोत्तमजगति, प्रयागममये, प्रति-
 दिशमागच्छद्भिर्गजयन्ममास्तेगपोऽप्येकस्वर्ध्रियमागद्देमपत्र-
 शारणाङ्गैः, अन्नरामनामीनान्नरद्गृहीतामिभिः, ताम्बूनिहति-
 धूयमानपामरपत्तयेः, पश्चिमामनिकपितमन्त्राभरणभिन्दिवाङ्ग-
 लिकैः, पञ्चन्ताकुटिलकलधौनलकपद्मविनपर्यागैः, पर्यागपत्र-
 कपरिक्षेपपट्टिकायन्धनिश्रन्तपट्टोपधानस्थिरावधानैः, प्रचलसाद-
 लिकास्फालनस्फायमानपद्मन्धमणिशिलाप्रद्वैः, उभिन्ननेत्रमुद्रना-
 रस्यस्यगगनस्थगितजङ्घाकाण्डैश्च कार्दमिकपटकल्मापितपिशङ्गि-
 ङ्गैः, अलिनीलममृणममुलाममुत्पादितसितसमायोगपरमागैश्च
 यदातदेहविराजमानराजायर्तमेपकैः, कञ्चुकैश्चोपचिनचीनबोलकैश्च
 तामुक्तास्तयकिन्तयारकवारयाणैश्च नानाकपायकपुंरूप्यांस-

करणम् । यवमतण्डुलादि बह्वि स यवमपाल्येऽध्वसल इत्याहुः । शाखापुले
 मानरः । रक्षार्धमधानां परिवर्धकोऽध्वपालः । ग्रोदिवो योगवाहनार्थं प्रवेष्टये सौ
 मुक्ता इति प्रसिद्धः । व्योकोशी परस्परान्वनम् । उच्चुण्ड उग्रयोधाः । मुक्तलेनं
 विन्दुरादिना करेणुकार्धमेव । प्रातिवेशिकलोचः । प्रत्यामन्निवासा अनाः । नि-
 र्यामो मुक्तशेषो पातः । चेलं वस्त्रम्, बालको वा चेल । चकीशान्गर्दभः, वृ-
 बा । पञ्ची शकटिका । गृध्रमाणमविष्टीयमानम् । प्रहतं धुण्गम् । सर्ववैद्विज्ये
 स्वर्थः । लम्बमानो गर्दभदासः, वणिजां कर्मकरो वा । सारसौरभेयी बलवान्
 शून् । प्रमुखेऽग्रे । महानघ सूपकारखान् । कुटीरं मठिष्ठ, खण्डपट्टम् । मे-
 जागरिकः । व्याघ्रपत्नी तृणकुटीमेदः । सुद्रमल्पम् । कुटुम्बकं परिवारः । नि-
 श्पणाः सशोकाः । लम्बिताः पञ्चात्खचिताः । सक्कटा इहाः । तुत्रा उवा,
 तद्देशजो वा वश्वर्त्तं गतः । विसेवादो परिशीलनम् । दक्षिणापये वेष्टरा न च
 न्दीत्यदृष्टदेशाः । सादिनोऽपारोहाः । वध्याभरणं तृणमेदः । भिन्दिपालः शरमेदः ।
 तोमर इत्यन्ये । पञ्चकः प्रान्तः, पार्थ वा । परिक्षेपो वेष्टनम् । पादफलिष्ठ उभय-
 पार्थयोः पर्यागे वा कियते । आगुल्फं पादप्राणमित्यन्ये । आस्फालनं चालनम् ।
 स्फायमानो वर्धमानः । पादवन्धः पादकटकः । नेत्रं पटविशेषः । सस्फ-
 स्तस्थानेति यस्याः प्रसिद्धिः । कार्दमिकं कर्दवेन रक्षम् । कल्मापिताः शबलिता-
 पिशङ्गा लोहिताः । पिशङ्गा जह्विका । अन्ये जह्वलिङ्गाहुः । सतुल्य अर्धजह्विका इत्यन्ये

यैश्च शुक्रविच्छिन्नायाच्छादनकैश्च व्यायामोद्भूतपार्श्वप्रदेशप्रविष्ट-
 चाम्भारैश्च गतिवस्तवेद्दिनहारलवागलहोलकुण्डलोन्मोचनप्रपावि-
 तपरिजनैः, चामीररपत्राङ्गुरकर्णपूरकविचट्टमानवाचाळवालपानी-
 श्रोष्णीपपट्टाद्यष्टमध्यकर्णोत्पलनालैश्च शुद्धमरागद्योमलोत्तरीयान्तरि-
 तोत्तमाङ्गैश्च बृहामणिगण्डप्रविनश्रौमधोलैश्च मायूरपत्रायमाणशे-
 ररपट्टपट्टलैश्च मार्गांगनशारिकशारिकाद्देवगण्डैः, पुनश्चावा-
 मरकिर्मीरकादंरङ्गचर्ममण्डलमण्डनोद्गीयमानचट्टलहामरचारभट्टम-
 रितमुषनान्तरैः, आरुन्दत्तम्योत्रपाजिह्वकशिथानजातम्यायानर-
 यमुगरितिरिद्युगैश्च निर्दयप्रहृतलप्यापट्टप्रनपदुरयवधिरीकृतमय-
 नविपरैः, उद्गोष्पमाणनामभिः, उन्मुग्गपाद्मात्रनिपात्यमानात्ता-
 पातै रात्रभिरापुपूरे रात्रहारम् ।

उदिने च भगवति दिनकृति रात्रः ममायोगमहणममयज्ञमी
 मस्यान संसारतो मुहुर्मुहुः । अथ नविरादिषु प्रथमप्रयाण एव
 दिग्भिन्नपाप दिग्गजसमागममिव गमनविलोलकर्णताडनोत्थाविड-
 सैः कुर्याणया करेणुवयोत्तमानः, वेदूर्यदण्डविकटेनोपरि प्रत्युम-
 पक्षरागगण्डमचितनया तूर्योदयदर्शनकोषादिषु लोहितायतया

अर्धजडादेव्यादुः । सप्तकोमो व्यापृतयेषु प्रसिद्धः । परमाणो बर्तस्य बर्तागतेन
 सोमादिषु । रात्रावर्तः कृष्णकालः । येवयो वेदिरात्रावर्तः । 'बभ्रुवो वा-
 रवाणोऽङ्गी' । अपविर्न परिहितम्, पूजितं वा । 'कानु पूजनितामनको' १.
 ह्यस्यापविनयेति शिपागवाहपम् । ताप. छात्रा. । कवचिता. संज्ञानपुष्पनिर्गुह.
 हवावाप. । कवचवो वज्रमेद. । वातवात. वज्रव. । वज्रुः । कपोतवज्रवली. ।
 कूर्पागवाधोलकाः । विच्छानि वशा. । अष्टादशमुत्तरीयम् । उन्मुग्गपट्टम् ।
 चर्म परिवाहोर. । कटिगुहमित्यर्थ. । वैशिष्ट्यादिभिः । कर्णोन्मोचनमेतो वात.
 पातः । रोमसं संज्ञायम् । अन्तरिम्याष्टादिनम् । मोल. शिरसम् । मायूरप-
 त्रावमानम् । वेदगण्डस्तुणो हली. । मिथीरुवि तावज्जनि. । कर्दूरुकादि
 कर्दूरुदेवोद्गतादि. । बहुगुणैर्गुणैर्विनामि बभ्रुवो. । रघोऽथाः शिरधवली.
 मातरपट्टादि कर्दूरुवर्माभिः । कामरा उद्गता. । कारमराः छात्र. । अरुन्द-
 त्मयल्लन. । काम्योवा बाहीवदेवजाः । आलानयधधुवनम् । तयवपट्टः
 पट्टमेता. । तमित्य इति प्रसिद्धा. ।

रात्रा संवेनः । अवेष्टादी दिग्भिन्नपाप निर्वेष्टाय वरपट्टिरेति संवेन ।
 मज्जन्तपदेन वज्रवेन । मज्जन्तपदे द्वितीय इव भोजिनागीर इति दोषना । वटा
 मज्जन्तपदेनेति रार्धभूतकपये तुलीया । अयदे वज्रम्, वमय. । शिरममजो-
 प्रवेणानुवेद. । कुरवा दि वसिष्ठरा मिताम्यते. । परिक्रियेवम् । अयरो

धियमाणेन मङ्गलातपत्रेण कदलीगर्भाभ्यधिकम्रदिग्ना नवनेत्रनि-
मितेन द्वितीय इव भोगिनामधिपतिरङ्गलप्तेन कङ्क्षुकेनामृतमधन-
दिबभ इव श्रीरोदकेनपटलधवलाम्बरवाही, याल एव पारिजात-
पादप इवाम्बुजलभूमिमारूढः, विधूयमानचामरमरुद्विधूतकूर्णपूर-
कुमुममञ्जरीरजसा मकलमुवनवशीकणचूर्णेनेव दिशश्चुरयन्नभि-
मुग्रचूडामणिघटमानपाटलप्रतिविम्बमुदयमानं मवितारमपि विव-
न्निध तेजसा यहलनाम्बूलसिन्दूरच्छुरितया विलभमान इव द्वीप-
न्तराण्योष्ठमुद्रयानुरागम्य म्फुरन्महाहाग्मरीविचक्रवालानि चान-
राणीव दिशोऽपि ग्राह्यन, राजकेश्मणोरिक्षमन्निभागया ग्रीनपि
लोकान्करदानायाज्ञापयन्निय सविभ्रमं भूलनया द्रापीयसा वायुश-
कारेण परिक्षिपन्निय गिरभया सप्तापि सौगारमहाग्गतानखिलमिव
श्रीरोदमाधुर्यमादायोद्रतया लङ्घ्या ममुपगूढः, गाढममृतमय इव
पीयमानः, कुतूहलोत्तानकटकलोकलोचनमहम्बैः स्नेहात्रैषु राक्ष-
इवयेषु गुणगौरवेण मञ्जन्निध, लिम्पन्निध, सौभाग्यद्वयेण, द्रष्टृणा-
मभरपतिरिषाग्रजवधकलद्वयभालनाकुलः, पृथुरिव पृथिवीपरिशो-
घनाथधानस कलितसकलमहीभृत्समुत्सारणः, पुरःसरैरालोककारकैः
महन्मसंलयेरकै इव किरणैरधिकारचातुर्यं चक्षलचरणैर्ध्वयस्था-
स्थापननिष्ठुरैः भयपलायमानलोकोत्पीडान्तरिता वसापि दिशो
ग्राह्यन्निरिव, चलितकदलिकामपानपीतप्रचारं पथनमपि पितरै
स्थापयन्निरिव, हुतचरणोद्भूतधूलिपटलायभूतान्दिनकरकिरणान-
प्युन्मारयन्निरिव, कनकचेत्रलतालोकविक्षिप्यमाणं दिनमपि दूरी-
कुर्षन्निरिव, दण्डभिरितम्नतः समुत्सार्यमाणजनसमूहो निर्जंगाव
नरपतिः ।

अथनमति च विनयमितवपुनि, मयचकितमनसि, चलनशि-
थिलमनिघ्नतन्मुष्टकिरणनिकरदचिरशिरसि, विलुलितदुग्मगणे-

श्लोकः, एतत्कर्षनः, दित्रय । पुन मङ्गलः म्दिक सुनोऽनुरक्षणप्रीतिप्रियल-
हाना च वृत्तलो तपस्यन्तो चक्रेण हताग्निनि श्रया । महीधनो राजना, सर्वनाथ ।
पृथुना कदलो भूमिमान्नीर्व स्थिताषाणघोऽय्य सगुणार्थस्त प्रक्षिताः । श्लोक
इत्येव ये वदन्ति ते आत्येच्छारकाः । तेत्यत्रालोका प्रक्षिताः । पुनःशरेः सर-
सरैरेति च साधारणम् । दिशो ग्राह्यद्विः सर्वन्तेषु च मिश्रयेद्विः ।

उदय ऊर्ध्वेति शेषः । अथराजस इत्येवमुपेक्षणार्थं वनीपीयम् । उदीयताः

राजरजसि राजचक्रे, प्रमागुचां वृद्धामणीनामयाश्चस्तिर्यञ्च उदञ्च
चञ्चन्तो मरीचयश्चापराशय इव मुगकुनसंपादनाय चेतुः ।
मेपायमानरेणुमेदुरे मन्दिररितिरण्डिन इव रसुद्गीयमानाः कोमल-
कल्पपादपद्मवचन्दनमालाकटापा इवावध्यन्त दिग्दारेषु दिक्पाठेः
प्रगम्यमानश्च नेत्रविभागेश्च कटाभेश्च सममेक्षितैर्भ्रवक्षितैश्चा-
र्धेक्षितैश्च परिहामैश्च चेकाटापैश्च कुशलप्रभैश्च प्रतिप्रणामेभ्योन्मत्त-
भूरीक्षितैश्चासादानैश्चाक्रीडन्निव मानमयान्प्राणान्प्रणयदानैः प्रवी-
रणां वीरो यमानुरूपं विषभाव राजकम् ।

अथ प्रस्थिते राजनि कलकलप्रसरदिङ्गागच्छकाररव इषेतस्रव-
स्तार तारतरस्पूर्णां प्रतिध्वनिराज्ञावटेषु । दिग्गजेभ्यः प्रकु-
पितानां त्रिप्रभुवानां करिणां मदमन्त्रधनवीर्याभिरनिजुलकालीभिः
कालिन्दीवेणिकासहस्राणीव मस्यन्दिरे । सिन्दुररेणुरादिभिरद-
णायमानयिभ्ये रघायस्तमयसमयं सराहिरे शकुनयः । करिणां पद्-
पदकोलाहलमांसहैः कर्णतालनिसर्नेस्तरोदधिरे दुन्दुभिष्यनयः ।
दोषूयमानश्च सचराचरमाचचाम चामरसंपातो विश्वम् । अधीय-
न्नासनिक्षिप्तैः शिथिन्दे सिन्धुवारदामशुचिभिर्निर्न्तरमन्तरिर्षं
पेनपिण्डैः । पिण्डीभूततगरस्तथकपाण्डुराणि पपुरिष परस्परसंपट्ट-
नष्टाट्टरिषां विषममुषचामीकरदण्डान्यालपत्रवनानि । रजोरज-
नीतिमीलितो मुकुटमणिरिलावलीबालावपेन विषकास वासरः ।
राजतेर्द्विरण्मयैश्च मण्डनकमाण्डमण्डलेद्वादमानेर्द्विरितीकृताः परि-
क्षादा हरितो वधिरतां दधुः । अरिप्रतापानलनिर्मूलनापेव महो-
ष्मतीकरैः क्षिप्रोद्विरे करिणः वधुभां चक्रम् । बहुपापुन्मेर्यं
मुमुपुण्ड्रिष्यलानि वृद्धामणीनामयीपि । स्वयमपि विसिस्मिये बल्ल-
नां भूपालः सर्वतो विशिष्यभुम्भाशार्द्धादावासम्यानसकाशत्वविश्व-

श्रुताः । व्याशेषाद्वारेः । अथविनेर्भूवतिरे । 'अथविनेः' इति वाटे उपते-
कृतिरित्यर्थः । ऐकारत्वेर्बभोचिभिः ऐवान्तगन्तव्यं च ।

तस्मादेति । सिद्धतोऽमचय । विप्रकलनां त्रिषु कण्डरिषु मदमुक्तम् । ककु-
नयोऽत्र चक्रवाचः । मण्डनकयात्ययम् । 'स्य' ह्यण्डमश्वभारये । अथोपुतो द्वि-
पुत्रमभतोऽनगस्तथ । इतिगुपयं स्वयचक्रयम्, वर्यशप्रदं च । पूर्व कर्तृद्वि-
वान्त उरैः तद् रेकतीरे विदरन्त लल्लोतो मुत्रमाद्वैचोमवतो वज्रा स्वयचक्रम् ।
प्रचरतेलेभमरिप्रवर्तकवेकयं-अथकिञ्चि स्वयचक्रमिदमेवम् । तादेति

मानं स्कन्धावारम्, अधोक्षजेकुक्षेरिव युगादौ निष्पतन्तं जीवलोकम्,
 अम्भोनिधिमिव कुम्भमुवोवदनात्प्लावितमुवनमुद्भवन्तम्, अजु-
 नधाहुदण्डसहस्रसंपिण्डितोन्मुक्तमिव सहस्रधा प्रवर्तमानं प्रवह-
 नर्मदायाः । 'प्रसर तात । भाव, किं विलम्बसे । त्वहति तुरङ्गमः ।
 भद्र, भद्रचरण इव संचरसि यावदमी पुरःसराः सरमसमुपरि पत-
 न्ति । बाह्वयसि किमुष्टम् । न पश्यमि निर्दय, निःशूकशिशुं शयानम् ।
 वत्स रामिल, रजसि यथा न नश्यसि नो पश्यसि । गलति शकुन्तले-
 वकः । किमेवमित्थर, त्वरसे । सौरभेय, सरणिमपहाय ह्यमर्षं
 धावसि । धीवरि, विशसि । गन्तुकामा मातङ्गि, मातङ्गमार्गम् । अह,
 गलति तिरश्चीना चणकगोणी । गणयसि न मामारटन्तम् । अवटमव-
 टेनावतरसि । मुखमास्व स्वैरिणि । सौवीरक, कुम्भो भद्रः । मन्यरक,
 खादिष्यसि गतः सन्निभुम् । उक्षाणं प्रसादय । कियच्चिरं चितोती-
 चेष्ट, पदराणि । दूरं गन्तव्यम् । किमद्यैव विशसि द्रोणक, द्राघीयसि
 दण्डयात्रा विनैकेन निधुरकेण निष्केयमस्माकम् । अमृतः पन्थाः
 स्थपुटक । स्थावरक, यथा न मनक्षि फाणितस्थालीं गरीयान्गण्डक-
 तण्डुलभारको न निर्वहति दम्बः । दासक, मापीणादमुतो द्राग्दशेन
 मुखपासपूलकं लुनीहि । को जानाति यवसगतं गतानाम् । धव,
 पारय बलीयदान् । वादीकरक्षितं क्षेत्रमिदम् । लम्बिता शकटी ।
 शाकरं घुरंघरं घुरि घषलं निषुङ्क्व । यक्षपालिन, प्रमदाः पिनक्षि ।
 अक्षिणी किं ते स्फुटिते । हत हसिपक रे, दीव्यसि करिकरदण्डे ।
 समद, संमर्दकदर्दमे स्पटसि । भ्रातर्भाव मिधुरबन्धो, वरर पट्टारः
 नद्वादम् । इति एहि माणयक, पनेभघटासंपट्टसंकटे नास्ति निस-
 रणम् ।' इत्येवमादिप्रवर्तमानानेकसंलापं कवित्वेच्छापूर्वितोदाम-
 भावेति च । मान्यामन्नम् । सगति गलति । प्रवेष्टो भद्राभरणमिलन्ये । इतौ
 गमनशीलः । सौरभेयोऽन्तः । अत्रेति इत्यमन्नम् । अवटं वृक्षम् । अतटेनाक-
 र्णेन । स्वैरिणि सन्ने । 'सावीरेरिणो' इति वृद्धिः । सौवीरकं काञ्चिद् । विशसि
 म्बुति । 'निश' श्वेनः । त्वपुत्रे निष्प्रोचनः, मिथय इत्यने । फाणितमिधु-
 रारः, गुण इति प्रणिद्धः । दम्बो दान्तः । माकणां मयनं क्षेत्रम् । 'पाव्यानां मयने
 क्षेत्रे सन्' । मिचिन्मात्रं कुमुदनिगमये । फागो मुखचापः । वरगं पातः । उक्तं च
 'क्षणं बाल्यनं फागो वचनम्' इति । धवः पुटवः । वादीकः काडकः, परिप्लव
 इत्यने, मोरशक इति कान्ये । लम्बिता मार्गमाकान्तुं न पात्येति । शाकरं धारम् ।
 टटनं च । पवतं, महोत्तं नोदवति । करदण्डेऽम्बरदण्डवन्निधनि एति । वटी

संन्यासविषयमुपसंन्यासपुष्टेः केचिकलैः किल्विज्ज्ञायमानैर्मण्ड-
पण्डितैरुप्यनलेशिकदुष्टकचेटचाटचण्डालमण्डलैराण्डीरैः स्तु-
यमानम्, कविदमहायैः हेतार्जितकुमामकुटुम्बिसंपादिनमीदृशो-
रभेयशम्यलसंवाहनायामावेगागतसंयोगैः स्वयंगृहीतगृहोपकरणैः
'इयमेका कथंविण्णपात्रा यानु । यानु पातालनलं कृष्णामूतेरमव-
निः । भवतु शिष्य । सेवा करोतु । खानि सर्वदुःखकृत्वाय कटकाय'
इति हविषकुलपुत्रैर्निन्यमानम्, कविदलित्तीक्ष्णमदिलग्न्योनःपा-
त्रिनौगनेरिष पथिमेरिष पद्धिमूनेर्जनेरनिठुनम्, द्रवकिः कृष्णकटि-
नरकन्धगुण्डगुदैर्गृहीतमोवर्णपादपीठीकरङ्गकन्दरपनद्वाहायमाहैः
प्रत्यामन्नपार्थिवोपकरणमहजगर्वदुर्बारैः सर्वमेव बहिः कारयद्भि-
र्भूपतिभूतकमारिकैर्मदानमोपकरणपादिभिश्च बद्धधरादधर्भवाधीन-
मैर्लम्ब्यमानहस्तिष्वदुकपटकञ्ज्जटिलैः शिशुभात्रकदाकपत्रवेशा-
मयंपहन्मपादिभिः शुद्धकपटप्राहतगुर्वैकदेशदत्ताङ्गुलागुमगोरग-
माण्डैस्तल्लकतापकतापिकाहलकतापधरकटाहसंवटपिटकभारिकैः

यमदोऽर्थासंपन्नः । मेघयानावागेन । मूरितानि धुन्वानि । वरामानि प्रभुतानि
धाम्यानि । धानो वधयम् । तथा विचगो धुन्वागुपगुच्छोपमकम्, परपर-
लुप्यन् वा तैः सुमेन संपन्नं वदन् सैन्यपुत्रैः । वेनिकन्धः प्रहसना, बहुभाविषो
व । मेघा इन्वितागरिष । शत्रुः भद्रविविहाः । तरणा ये दम्भमाहाय हस्तिना
हर्षमाहर्षयन्ति, एतच्च इत्यर्थे । बटय धूर्ताः । कन्दरा वदंभदायाः । लेटिका
जलपरिकारकाः । लुण्ठकाभीष्ट । चेत्य दानाः । धात्र धूर्ताः । कण्ठाग्र
अथपन्न । आण्डीरः प्रमाभ्याः । बट्टा एण्डीरः एण्डपुत्रा । सेफदिनो हलः ।
पीदन्नपमर्थैः यः मोहनेयलेख सम्यलसंवाहनाय व आयागो योगयोग । गनसंयो-
गेत्यपचविण्णोमेरिषि समाय । अथवमिति । 'आयोसे वदन्ति' । इति च दमि-
ताः । इन्द्रः स्वयिष्ठः । कुलपुत्राः कुलकमायना सेवकाभिरिन्द्रमावर्तिरिन्द्रका-
चारिणोपकम् । कविष्व सुषाद्रादिदेहेतज्जलोपकरणपादिभिश्च समुष्णमंसा-
पुरोक्तेर्निजमिति ररन्ध्रपादविशेषकम् । अतिनीलव वेषधरः । प्रविशतिदत्ते देव-
तैः । वरकणाग्रुत्तथा । वनद्रो मिहीकल्पकम् । अथवा कल्परोमी । बहिः-
कटिदेहासक्तिः । अहाजता मूषकारस्तान् । वराहवर्गं दूषरवर्गम् । एवमप्येतिप्रति-
दम् । वरकणा बहिःकल्पकमिति । इतिगता बहुधा पूरिता । इतः संप ।
वेषधनि वंशधृताः । इत्येतेऽपि कविष्वकण्ठोऽप्यदिशरत्नकम् । एवमपि
कल्परोमी । इतः देवदिव्य माया । वदन्ते । इत्यर्थः इत्यम् । इति च मन्त्रम् ।

धिलमलिनमलदुर्ध्वैश्च प्रमुप्रसादीकृतपाटितपदपरचलबोलरुधारि-
भिश्च धावमानैरुद्यमानधूलिपटलम्, कविदेवान्तप्रवृत्ताध्वारच-
क्रचर्व्यभागागामितौडविप्रहम्, कचित्पट्टिलप्रदेशपूरणादेशाकुलसक-
ललोकद्वयमानतृणपूलकम्, कचित्तलपतिवेत्रिवेप्रविश्रास्यमानना-
पिशिग्ररगतविक्रोशद्विचारिमाक्षणम्, कचित्कुण्डलकपाशविदेह्य-
मानपामीणमामाकृष्टकोलेयकम्, कचिदन्योन्यविमवस्पर्धोत्तरराज-
पुत्रयाह्यमानपाजिसंघट्टमण्डितम्, अनेकवृत्तान्ततया कौतुकजन-
नम्, प्रलयजलधिमिव जगद्भासप्रहणाय प्रवृत्तम्, पातालमिव
महाभोयिनां गुप्तये समुत्सारितम्, कैलासमिव परमेश्वरसतये
सृष्टम्, दृश्यमानमकलप्राणिपर्यायं चतुर्भुगमर्गकोशमिव प्रजापती-
नां हेरावकुलमपि तपःकरणमिव क्रमकारिणं कल्याणानाम्, एवं
च वीक्षमाणः कटकं जगाम ।

आत्मप्रवर्तिनां च सप्तमपताम् 'भांधात्रा प्रवर्तिताः पन्थानो
विगिबजपाय अमत्रिदत्तरथरदसा रघुणा लघुनैव कालेनाकारि यक्षुभां
प्रसादनम् । शरामनद्वितीयः करदीपकार चक्रं क्रमागतमुजबला-
भिजनधनमदावलिमानां मूभुजां पाण्डुः । पाण्डवः सव्यतापी
वीनविषयमनिकम्य राजसूयसंपदे कुन्धदन्धर्वधनुष्कोटिर्द्वारक-
जितवुर्ध्वं देमवृष्टपर्वतं पराजेष्ट । संकल्पान्तरितो विजयस्तरन्वि-
नाम् । सहिमहिमवद्रवदितोऽप्युवाह बाहुपलव्यतिहरकातरः कर्त-
कौरवेश्वरस्य किङ्कर इवाकृतो हुमः । नातिजिगीषयः बहू पूर्वं
येनाल्प एव भूभागो मूयांसो भगदक्षदन्तवक्रकायकर्णकौरवशिषु-
पालसाल्वजरासंधसिन्धुराजप्रभृतयोऽभवन्भूपतयः । संतुष्टो राजा

विद्यः । यक्षार्जव यक्षसंजान । सुप्रदेश-वर्धिता रिक्त । 'मलदुर्ध्वैः' इति पाठः ।
मलदुष्पा मलदुष्टी । सुविशिलस्य । अलो परिशाल इत्यर्थः । पटचर जीर्णवस्त्रम् ।
कुण्डलकपाशं कुला वन्धनप्रमुखाः । उद्भूत उद्भवप्रसूता । जगतो प्राण स्वीकरणम्,
प्रापने च । भोगिनी भोगकन्ता, कर्षाव । पार्येषणे इत्येति । प्रतिगः समन्ता-
दायः भागदानं यथावतः ।

आगमेत्तदी पतिवधुश्रममितेर्ब्रह्मनाशपाशान्तराव्येककपाशकपाशमिति छेद-
मर्थः । सप्तमपता पूरयेत् । सव्यतापी बर्हुन । पटचरे विनाय । वरसिनी पट-
वस्त्रम् । कौरवेश्वरे दुर्ध्वोन्नतः । अकृतोऽकृत्यः । इत्येवमः किङ्करात् । शिष्य-

युधिष्ठिरो यो ह्यसह्य समीप एव धनंजयजयजनितजगत्कम्पः
 किंपुरुषाणां राज्यम् । अलमग्रण्डकोशो यो न प्राविशत्स्मां त्रिवः
 स्त्रीराज्यम् । हसीय एवान्तरं तुषारगिरिगन्धमादनयोः । उल्ल-
 हिनः किष्कुतुरुष्कविषयाः । प्रादेशः पारसीकदेशः । इमं
 शकस्थानम् । अदृश्यमानप्रतिप्रहारे पारियात्रे यात्रेय शिदिश ।
 शौर्यशुल्कः मुलभो वक्षिणापथः । दक्षिणार्णवकलोलानिलपङ्क्ति-
 न्ननलनामोन्मथमुन्दरीकृतदरीमन्दिराद्दुराद्रेनेंदीयसि मलयो व-
 यलस एव य महेन्द्रः ।' इत्येवंप्राधान्यगोचरकानामालारत्न-
 र्थिककुमागणां बाहुगालिनां गृण्यन्नेवामसादावासम् । मन्दि-
 हारि बोभयतः मषदुमानं धूलताभ्यां विमर्जितराजलोकः प्रवि-
 पायततार बाध्याभ्यानमण्डपस्थापितमामनमाचक्राम । अपाङ्ग-
 मायोगश्च क्षणमामिष्ट ।

अथ तत्र प्रतीहारः । तृष्णीपृष्ठप्रतिष्ठापितपाणिपत्तयो विस्तारि-
 षान—'नेव, पागयोनिपेभरेण कुमारैण प्रदितो हंसपेगनार
 दूतोऽन्तरङ्गमोक्षणमभ्यासं' इति । राजा तु 'तमाशु प्रवेशय' इति
 गार्हमादिदेश । अथ दूभतया त्रिनिपात्रदराच प्रतीहारः स्वयमे-
 निरगतम् । अनन्तरं च हमपेगः मविनयमाहून्नेव गयनानन्दसं-
 दनमुभगाभोगभट्टया समुद्भूतमानगुणमरिमा प्रमूतपाटनरूप-
 पुरवाणा समुद्भूतं महमानुगन्धमानः प्रविशेत् राजमन्दिरम् ।
 आगच्छेत् पञ्चाङ्गादिद्विनादनं श्रवणमकरोत्तम् । 'एतेदि' इति
 मषदुमानमाहूतश्च प्रधाविनोऽपमूनः पारपीठपुटिगयलादले-
 म्यभ्यहृतः पृष्ठं पार्श्वदेनोपगूय मूषां नमयच्छे । क्षिप्यन्नेन्द्रहस्तं
 निर्दिष्टमनिपट्टम् न प्रवेशयन्त्याम् । ततो राजा निगम्य तनुपी-
 दिव दूषानग्रामस्याद्विणीमन्तरादधर्निनी समुन्मापे संमुत्पीन-
 मप्रथय पथच्छ—'हमपेग, भीमान्कवि' इत्यादी कुमारः
 नराच वदन् । इतीति वदन्त्यम् । ननुइत्यादिप्रश्नोपदेशः । 'प्रवेश-
 यन्नेन्द्रहस्तं पृष्ठं पार्श्वदेनोपगूय' इति । अहो मषदुतो कलङ्कितसिद्धिपट्टम् ।' इत्य-
 दिति । इतिहस्तं हस्तः पतो नर च इतिहस्तम् । मन्दिहस्तमिति न देहः ।
 'हस्तं पृष्ठं पार्श्वदेनोपगूय' इति ।

अथ तत्र प्रतीहारः । तत्र प्रतीहारः । तत्र प्रतीहारः । तत्र प्रतीहारः ।

इति । स तमन्वधादीन्—‘अथ पुनर्वा येनैवं देहद्वयपितृया
सौदार्यद्वयार्थं तगौरवं गिरा पृच्छति देवः’ इति ।

स्थिता च मुहूर्तमिव पुनः स चतुरमुखाय—‘चतुरम्भोधि-
भोगमूर्तिभाजनमूनस्य देवस्य सद्भावगर्भमपहाय इदमेषमन्वद-
नुरूपं प्राप्नुतमेष दुर्लभं लोके तयाप्यस्यत्प्यामिना संदेशमशून्यतां
नयता पूर्वजोपाजितं वारुणातपत्रमामोगादयमनुरूपस्यानन्यामेन
वृत्तार्पोद्दिष्टदेवतम् । अस्य च कुनूहलकृन्ति बहूनि आग्रार्थानि
इदमन्ते । प्रतिदिवसं प्रविशति शैत्यदेतोश्छायायाः किरणसहस्रा-
देकैकः सोमस्य रश्मिरस्मिन् । अग्निन्प्रविष्टे मध्यानातन्तरं
स्याद्बो दन्तवीजोपदेशाचार्योदयोतन्त्रि चन्द्रमासामम्भसां मणिशला-
काभ्यो यावदिच्छमच्छा घाताः । प्रचेता इव यश्चतुर्णामर्णवानामधि-
पतिर्भूतो भावी वा तमनुगृह्णाति च्छायया नेतरम् । इदं च न सप्ता-
र्विर्दहति, न पृषदस्यो हरति, मोदकमार्द्रयति, न रजांसि मलिनय-
न्ति, न जरा अर्जरयति । एतभावदनुगृह्णातु दृष्टा देवः संदेशमपि
विमर्ष्यं शीप्यति ।’ इत्येवमभिप्राय विवृत्तात्मीयं पुरुषमभ्य-
षात्—‘उत्तिष्ठ । दर्शय देवस्य’ इति ।

स वचनानन्तरमुत्थाय पुमानूर्ध्वोपकार तक्षीतदुष्कृतकल्पिताय
निचोत्पदादकोपीन् । आशुप्यमाण एव च यस्मिन्नवसितमदसि सर-
भसमहासीव हरेण रसानलादुदलासीव श्लेषफणिकणाफलकमण्ड-
लेन, अस्वार्थीव चक्रीमूयान्तगिह्वे क्षीरोदेन, अपटीव तगनाङ्गने
गोष्ठीपन्थः शारदेन यलाहकप्यूहेन, विभ्रान्तमिव विवृतपञ्चतिना
वियति पित्तमहविमानहंसधूपेन, अत्रिनेत्रनिर्गतस्य धवलधाम-
मण्डलमनोदतो दृष्ट इव जनेन जन्मदिवसः कुमुदपद्मयोः, मलयक्षी-
कृत इषोद्गमनक्षजो नारायणनाभिपुण्डरीकस्य, आहितेव कोमुदी
प्रदोषदर्शनानन्दकृमिरक्ष्याम्, उदमाह्वीरिव मन्दाकिनीपुलिन-
मोगः पालनम् । क्षीरोद्भवो दन्तानामन्वोन्मथतो दन्तवीणा । अस्ताविरमिः ।
पृषदस्यो बाहुः । विवृता स्थितः ।

निचोत्पदाच्छादनप्रत्येकधत् । अक्षोपीभिन्धसितवान् । उदयस्तुप्रति-
तम् । अस्थानि स्थितम् । अचदि चरितम् । निधानं व्यथमत । उद्गमनस्य
दत्तसिद्धमयः । उदमाह्वीरुन्मत्तम् । परिहर्तुः स्वरूप इवः ।

मण्डलं महदम्बरोदरे, परिवर्तित इव दिवसः पौर्णमासीनिश्वस
मन्दमन्दमिन्दूदयसंदेहह्यमानमानमैर्विचटितं घटमानचञ्चुचुम्
णालकोटिमिरामन्नकमलिनीचक्रवाकमिशुनेः सरज्जलधरपटला
ङ्कासंकोचितकेकारवमूकमुखपुटैः पराङ्मुखीभूतं भवनशिखरि-
मण्डलेः, प्रबुद्धभावद्वचन्द्रानन्दोदामोदलदलपुटाट्टहासविहङ्गं कु-
दपण्डः ।

चित्रीयमाणचेताश्च सराजको राजा दण्डानुसाराधिरोहिण्या
दृष्ट्या सादरमैक्षिष्ट तत्तिलकमिव त्रिभुवनस्य, शैशवमिव श्वेती-
पस्य, अंशावतारमिव शरदिन्दोः, हृदयमिव धर्मस्य, निवेशमिव
शशिलोकस्य, दन्तमण्डलघण्टं मुखमिव चक्रवर्तित्वस्य, मौक्तिक-
जालपरिकरसितं सीमन्तचक्रमिव दिवः, बहलज्योत्स्नाशुद्धोद-
मैन्दवमिव परिवेशवलयं शोड्यदसितशङ्खभीकं भ्रमणमण्डलमिव
निश्चलतां गतमेराधतस्य श्वेतगङ्गावर्तपाण्डुरं पदमिव त्रिभु-
नवन्दनीयं त्रिविक्रमस्य, प्रचेतसश्चूडामणिमरीचिशिखाभिरिति
श्रिष्टाभिर्मानसविसतन्तुमयीभिश्चामरिकावलीभिर्विरचितपरिवेशम्,
उपरि चक्रवर्तिलक्ष्मीनूपुरस्वनभ्रमणदोहदनिश्चलेनेव लक्ष्मणा वि-
तपत्रेण हंसेन सनाथीकृतशिखरम्, स्पर्शवता च प्रभायलम्भि-
तेन मन्दाकिनीमृणालेन मुकुलितफणेन वासुकिनेव नीतेन दण्डव-
द्योतमानम्, घण्टिम्ना क्षालयदिव नक्षत्रपथम्, प्रभाप्रवा-
हप्रधिम्ना प्राशृण्वदिव दिवसम्, समुच्छ्रायेणाधःकुर्वदिव-
दिवम्, उपरिस्थितमिव मर्वमङ्गलानाम्, श्वेतमण्डपमिव भियः-
लावकमिव ब्रह्मस्तम्बस्य, नाभिमण्डलमिव ज्योत्स्नायाः, विहङ्ग-
हासमिव कीर्तः, फेनराशिमिव सङ्गभाराजलानाम्, यशःपटलमिव
शौर्यशालितायाः, त्रैलोक्याद्भुतं महच्छत्रम् ।

दृष्टे च तस्मिन्प्राज्ञा प्रममे शेषमपि प्राभूतं प्रकाशयांचक्रुः
क्रमेण कामाः । तद्यथा परापर्यन्तांशुशोणीकृतदिग्भागान्, भग-
निवेशं स्वात्मम् । दन्तमण्डलं दशनद्वयं चक्रवालम्, दशनपट्टम् । मुखमा-
रम्भः, वक्रं च । परिकरं परिवेष्टनम् । परिवेशवलयं परिधिच्छदम् । 'स्वादा-
तोऽम्भसां भ्रमः' । आवर्तनप्रवर्तः । प्राशृण्वदाष्टादशम् ।

कामां भृगवः । आदृतलक्ष्मणशुभेः प्रतिष्ठान् । उक्तं च—'गुणैः प्रतीये ॥

दक्षमस्तुतिरयावार्थिवपरागतानादतल्लक्षणातल्लकारान्, प्रभालेपिनां
 च चूडामणीनां ममुत्कर्षान्, ह्रीर्गोदधेर्धवलवादेगुनिष हारान्,
 अनेकरागरुचिरवेष्टकरण्डपुण्डलीकृतानि सरसन्दमरीचिकृति शोच-
 क्ष्माणि क्षौमाणि कुशलशिल्पिलोकोहिरितानां च सुषितसङ्ग-
 त्वर्बदसुरगानां पानभाजनानां निषयान्, निषोलकरक्षितकृषां च
 रुचिरवायनपत्रमद्भुतदुराणामतिवन्धुरपरिवेष्टानां चार्दराक्षयमर्णां
 मंभारान्, भूर्जैरुच्योमलाः स्पर्शवतीः जातिपट्टिकाः चित्रपटानां
 च छदीयमां ममूरुकोषपानादीन्विचारान्, प्रियद्वुप्रसवपिद्मलत्वष्टि
 यामनानि येश्रमयान्यगुरुचन्दकम्बितसंघयानि च सुभाषित-
 माञ्चि पुष्पकानि, परिषदपाटलपटोत्तपि च रुक्महारीवहिरिन्ति
 ह्रीरक्षारीणि च पूगानां वहवलम्बीनि सरसानि फलानि, सहकार-
 लकारमानां च कृष्णागुरुनैटस्य च कृषितकषिकपोटकषितकपोति-
 कापलाङ्गकोशीकयविताङ्गीः श्ववीयसीर्धेयवीनांङीश्च पटुमूत्रप्रसेव-
 कार्पितांश्च भिम्भाप्रनकुप्यस्य कृष्णागुराः गुरुपरिषापमुपम
 गोरीर्षचन्दनस्य, गुणारगिलाङ्गकलशिश्निरस्त्रच्छसितस्य च कर्पू-
 रस्य, बन्तूरिकाकोनवानां च वक्ककटजूटजटिलानां च कपोलपद्म-
 यानां, लयद्रुपुष्पमञ्जरीणां जातीफलसङ्घानां च राशीन्,
 अतिमधुरमधुरमाप्नोदनिर्दायिणीशोहकलशीः सितासितस्य च
 चामरजातस्य निषयान्, अयलम्बमाननूलिकालापुकांश्च लिखिता-
 नालेप्यफलकसंपुटान्, कुनूहलकृन्ति चनकगृहलानियमितपीपाणां
 किंनराणां च हनमानुपाणां च जीवजीविकानां च जलमानुपाणां
 च मिथुनानि, परिमलामोदितककुभश्च कस्तूरिकाकुन्दान्, गेहपरि-
 सारसपरिचिताश्च चमरीः, चामीकररसचित्रवेष्टपञ्जरान्तर्गतंश्च

कुनूहलकादतल्लक्षणी' इति । समुत्कर्षानतिष्ठयान् । मात्कर्षो मन्तागृहो मणिमेदः,
 चन्द्रधन्त इत्यन्व । शौचो धावनम् । चार्दराक्षयमर्णां चार्दराक्षेयमर्णानां
 स्फोटयानाम् । जातिपट्टिकाः भेदज्ञानि जवनमन्वनानि । संघयाः पत्रसमूहाः । पटो-
 लक्षितकक्ष भोषविमेदः । लक्षं च—'अथ कुल्लं पटोन्नसिककः पटुः' इति ।
 कपोतिक भोषविमेदः । गोरीर्षचन्दनस्य चन्दनमेदस्य । कोचका नामयः ।
 अतिमधुरं मधुरमाप्नोदनि हरति मुच्यन्ति वाक्ताः । मधुरमाप्नोद । लक्षं
 च—'सुदीप्य गोक्षनी शशा माप्नी मधुरसेति च' इति । अन्ये मधुरं मकरन्दं हर-

मिदमातिपत्रमहार्णीत् । महात्मनस्तस्यान्वये भगदत्तपुण्ड्रवत्तद्वत्-
 त्तप्रभृतिषु व्यतीतेषु बहुषु मेरुपमेषु महत्सु महीपालेषु प्रपाके-
 महाराजभूतिवर्मणः पौत्रश्चन्द्रमुखवर्मणः पुत्रो देवस्य केन्द्रम-
 स्थिरस्थितेः स्थितिवर्मणः सुस्थिरवर्मा नाम महाराजाधिराजो जने-
 तेजसां राशिर्मृगाक्ष इति यं जना जगुः । योऽयमजेनेवाजायत
 सहैवाहंकारेण । यश्च बाल एव प्रीत्या द्विजातीनप्रीत्या चापतीन्म-
 मग्रान्प्रतिग्रहानग्राहयत् । यत्र चातिदुर्लभं लवणालयसंमूत्रायाः
 परं माधुर्यमभूच्छब्दस्याः । तथा च यो बाहिनीनाथानां शङ्खाञ्जहार
 न रत्नानि, शृण्विष्याः स्वैर्यं जग्राह न करम्, अयनिभृतां गौरवमादय
 न नैष्ठुषेम् । तस्य च सुगृहीतनाम्नो देवस्य देव्यां श्यामादेव्यां
 भास्करशुतिर्भास्करधर्मापरनामा मनयः श्रुतनोर्मागीरध्यां मीन-
 इष कुमारः समभवत् । अयमस्य च शैलवादारभ्य संकलः
 स्वेयान्स्थाणुपादारविन्दद्वयादृते नाहमन्यं नमस्कुर्यामिति । ईदृश-
 श्रायं मनोरथमिभुवनदुर्लभस्वयाणामन्यतमेन संपद्यते सकलभुव-
 नविजयेन वा मृत्युना वा यदि वा प्रचण्डप्रतापज्वलनविग्दाहेन
 जगत्सेकवीरेण देवोपमेन मित्रेण । मेघी च प्रायः कार्यव्यपेक्षिणी
 क्षोणीभूताम् । कार्यं च कीदृशं नाम तद्भवेद्यदुपन्यस्यमानमुपन-
 येन्मित्रतां देवम् । देवस्य हि यदांति संचिचीपतो बहिरङ्गभूतानि
 धनानि । बाहावेयं च केवले निपण्णस्य शेषावयवानामपि साह-
 यकसंपादनमनोरथो निरवकाशः किमुत बाह्यजनस्य । चतुःस्त-
 गरमाममहणचस्मरस्य शृण्विष्येकदेशदानोपन्यासेनापि का मुष्टिः ।
 अभिरूपकन्याविश्राणनविलोभनमपि लक्ष्मीमुखारविन्ददर्शनदुर्ल-
 लितदृष्टेरकिंचित्करम् । एवमपटमानसकलोपायसंपादितपदार्थ-
 ऽस्मिन्प्रार्थनामात्रमेव केवलमनुदध्यमानः शृणोतु देवः । प्रा-
 ग्योतिषेश्वरो हि देवेनेकपिङ्ग इषानद्बद्धिणा, दशरथ इष गोप्र-
 मिदा, धनंजय इष पुष्कराक्षेण, पैकर्तन इष दुर्योधनेन, मलय-
 निल इष माधवेन, अजय संगनमिच्छति । यदि च देवस्यापि
 मयी यनिद्भयमवगच्छति च पर्यायान्तरितं दास्यमनुतिष्ठन्ति
 मुद्द इति ततः किमास्यते समाप्ताप्यतामनुमयतु विष्णोर्मन्दर-
 गिरिरिष विकटकेयूरकोटियनिविषट्पनकणितकटकमणिशिखार-

फलानि ग्राह्यगृहानि देवस्य कामरूपाधिपतिः । अग्निप्राद्वे-
नवरत्नमल्लतावण्यमोभाग्यमुधानिर्गन्धिनि मुरारिशिनि चिराय-
धुपी लाटयतु प्राग्भ्योतिषेशरभीः । नाभिनन्दति चेदेवः प्रणय-
माप्तापयतु किं कथनीयं मया स्वामिनः' इति ।

विरतयचसि तन्मिन्भूपालः पूर्वोपलब्धेरेव गुरुभिर्गुणैरारोपि-
तवदमानः कुमारो मुदूरमाभोगानपत्रव्यतिकरेण तु परां कोटि-
मारोपिते प्रेम्णि लज्जमान इव सादरे जगाद—'हंसवेग, कप-
मिव तादृशि यदात्मनि मदाभिजने पुण्यराशौ मुनिनां प्राप्नहरे
परोक्षमुददि शिष्यति मद्रिषम्यान्वया स्त्रेऽपि प्रवर्तत मनः ।
मकलजगदुत्थापनपटवोऽपि शिशिरावन्ते त्रिमुपनयनानन्दकरे
कमलाकरे करालिम्भतेजसः । मुपद्रुगुणगणनीताश्च के वयं
सदयस्य । मञ्जनमाधुर्याणामभूवदास्यो दत्त दिशः । एकान्तावदा-
तोचानस्यभाषसंघृतमाटयस्य कुमुदस्य कृते केनाभिहितः शिशिर-
रदिमः । भेषांश्च संकल्पः कुमारस्य । स्वयं बाहुशाली मयि च
तमालन्धितशरासने मुददि दरादृते कमन्यं नमस्यति । संवर्धिता
मे प्रीतिरसुना संकल्पेन । ज्वलेपिनि पञ्चाक्षरि केमरिणि पद्म-
मानो हृदयस्य किं पुनः मुददि । वनधा वनेधाः यथा न चिर-
मियमप्यान्देशयति कुमारदर्शनोत्कण्ठा' इति ।

हंसवेगस्तु विशापयांवभूव—'देव, किमपरमिवानी हेरापत्य-
भिजातमभिहितं देवेन । मेवासीरवो हि सन्तः, तत्रापि विदोषे-
णायमहंकारधनो वैष्णवो बन्धः । आस्तां तावदस्मत्स्वामिबन्धः ।
पश्यतु देवः पुरगस्य हि सेवां प्रति दुर्जनन्येषालिपृष्ट्या दुर्गत्या-
चामिमुखीक्रियमाणस्य, कुदुम्बिन्येषासंतुष्ट्या हृण्णया वा प्रेर्यमा-
णस्य, दुरपत्यैरिव धीवनजमितेर्नानाभिलाषिभिरसत्संकल्पैर्वाकुली-
क्रियमाणस्य, जरन्कुमाटीमिव परमाण्वणवोप्यामतिमहती वा अ-
वस्थां पश्यतः, भ्रूहे दुर्वन्धुभिरिव दुःस्थितैः सममेमहेर्वा मा-
ह्यमाणस्याभियोगं पुरातनैरतिदुस्त्यजेभृतैरिव मलिनैः कर्मभिर्वा-
नुवर्त्यमानस्य, सकलजरीरसंतापकरं करीषामिमिव दुष्कृतिनः

हन्तिनो मुददिशार्थं धर्ममयो हस्ती । अतिहृरमण्डलेन रीपातिरगमूहेन ।
प्रतिघट्टरेण वेष्टनेन सङ्कलं यस्य कस्य कस्य कस्य । निषिपादपत्रोहो ।

कृतचित्तस्य संप्रवेष्टुं राजकुलमुपहतसकलेन्द्रियक्षेपेरिव निर्व्वैर
 हृदयगतविषयमाममहृणामिलापस्य, प्रथममेव तोरणतले वन्दन-
 मालाकिसलयस्येव शुष्यतो द्वाररक्षिमिर्निवृद्धस्य, पीडितस्य
 प्रविशतो द्वारे हरिणस्येवापरेर्हन्यमानस्य, करिकर्मचर्मपुटस्येव मु-
 मुंहुः प्रतिहारमण्डलकरप्रहारेर्निरस्यमानस्य, निधिपादपप्ररोहस्येव
 द्रविणाभिलाषादधोमुखीभवतः, दूरममार्गजस्याप्यतिविग्रहशो-
 बविस्तर्जितस्योद्वेगं व्रजतः, अकण्टकस्यापि चरणतललप्रसाहस्य
 क्षेपीयः क्षिप्यमाणस्य, अमकरकेनोरप्यकालोपसर्पणप्रकुपितेषा-
 दष्टिदग्धस्य, प्रलयमुपगच्छतः कपेरिव कोपनिर्भर्तितस्यान-
 भिन्नमुत्तरागस्य, अक्षय इव प्रतिदिवसयन्दनोद्दृष्टशिरःकपालस्य,
 स्पर्शरहितस्यानुभक्तमांनि निर्व्वहतः, त्रिशङ्कोरियोभयलोकभ्रष्टस्य
 नक्तंदिनमयाग्निशरमभिष्टनः, याजिन इव कषलपत्रेण मुगता-
 क्षमात्मानं विदधानस्य, अनशनशायिन इव हृदयस्थापितग्रीर-
 नाशस्य, शरीरे क्षपयतः शुन इव निजशरवराद्युगस्य, तपस्य-
 कर्मलप्रमात्मानं ताडयतः, प्रेतस्येशानुचिनभूमिदीयमानाप्रणिग्धस्य,
 बलिमुज इव जिह्वालोह्योपयुक्तपुरुषवर्षतो वृथा विक्षितापुणो-
 जीयतः, समज्ञानपादपानिव रिताचम्य दग्धभूया पतरीकृतान्तरा-

दृष्टवन्मा । इषापुर. त च तयो निधिशतशदधोमुखीभवः । प्रमातः । अम-
 नकषयानदस्य च अतिविग्रहः । अहो. । पूर्वं मित्राः नानक लम्पवर्षेन ता
 विद्याविनम्यन एतोद्वेगं मन्तुं प्रवृत्तः । मार्जनं चारवातिविग्रहं कर्तुं गते मित्रं
 विनादेन दृष्टवन्तो कति । अमकरकेनोपयुक्तरीपोऽपि । अकण्टेऽप्रमाणं उपसर्प-
 कस्य नः । तथा । अवदुषितलोचनस्य हृदयं दृष्ट्वा दग्धः । तयो मित्रेणनमस्त ।
 प्रत्येकं प्रहरी तयो निरकारिभिरतम्, नाशय । कनिष्ठरथः कोऽप्येतिमुक्तद्वार ।
 प्रतिदिवसमेत्यादि । अक्षयो इत्यत्रकणः कालकन्दरहीयते । त्रिशङ्कोर-
 योभयलोकभयस्योऽपि चारवातिविग्रहं कर्तुं गते । कुपितेऽपि
 इषापुरादिः । त च निधिशतश विदधमिवप्रमाणं दग्धमनस्य तदेव पूर्वं मा-
 नलोद्वेगं विनः । कषले क्षयः । शुष्येन काष्ठम् । वरपोरेकम् । शुष्येऽपि
 वदन्तुम्, दृष्टेन क्लेशं च । इत्येव स्थितिः । शरीरे वस्तुतस्तु अथा देव-
 रीत्येतद्वचः । तपस्यं निदृष्टम्, तपस्यं भर्तुं तपस्यं च दृष्टम् । अदुषितपद-
 वदस्योऽपि मृतो । निगताः पञ्चदशस्यम् । बलिमुजः दग्धस्य । त्वेवैव दग्ध-
 दम्, अतिदग्धं च । इत्युक्तं अतीदृष्टम्, कुरु च । वरितेन, मित्र ५ । १६

[illegible][illegible]

चित्करयुगलस्य, समसमुत्कर्षेण निरमिषच्यमानस्य, नीचसमीह-
रणेषु निमज्ज्यासं श्रियमाणस्य, परिमवेष्टणीकृतस्य, दुःखानिनेना-
निर्भूतेः ज्वलनः, मच्छस्याप्यमच्छस्य, निरुप्यमः संतापयतो बन्धू-
विमानस्याप्यमनिकस्य, च्युतगौरवस्याप्यधसाद्रुच्यतः, निःस-
त्यस्यापि महामांसविक्रयं कुर्वतः, निर्मदस्यासतषट्शतेः, अपोनिने
प्यानवर्दीकृतात्मनः, शय्योत्थायं प्रणमतो दग्धमुण्डस्य, भोगवि-
पकस्य नक्तंदिने नृपतो मनस्विजनं हासयतः, कुलाद्धारस्य वी-
रहतः, नृपशोः एवेऽपि लज्जे रुन्धरामवनमयतः, जठरपरितू-
णमात्रप्रयोजनजन्यमनो मांसविण्डस्य गर्भरोगस्य मातुः, अरपुण्यात्
कर्मणामापरणादुत्तमस्य किं प्रायश्चित्तम्, का प्रतिपत्तिक्रिया, क
गतस्य शान्तिः, कीदृशं जीवितम्, कः पुरुषाभिमानः, किनामनो
विश्रामाः, कीदृशी भोगमदा, प्रचलपट्ट इव सर्वमपमाम्ररति
दाहगो दामशब्दः । धिक्कदुष्कृतिमुपपातु तद्वनं निधनमभ-
निर्भूतेष्वनु गम्याः नमो भाग्यशनेभ्यः सुगोभ्यन्मस्यायमप्रति-
रैषयेन शिष्टानु दूर एव मा भीः शिवं न परिच्छदः करो-
यार्धमुपमात्रं गा गमिष्यति मुग्धविपरनः ह्रीवो वृत्तिमा-
ममयः कृनिगग्यमानो नरकः, पादरजोभूमरोत्तमाज्ञो जहमः
पादपीडः पुंस्तोदिलः कानुकजितेषु, शिमी सुमहरचेष्टानु, १।

समाप्त्युपलक्षणा । अनिर्भूतेऽपि, अनिर्भूतेऽप्यन्यथाभावात् । अत्रापि शि-
विष । अत्राप्यन्यथाभावात् । निरोध एव नदीव । कृष्ण गरीः ।
विद्यमान विगतमनस्य, ज्ञोमकनस्य च । गर्हापराधोऽपि । गौरवमात्रोऽपि ।
महामय मध्यमोऽपि । नरो नदी, जीवन् च । अनेनो मितीगोऽपि ।
दृष्टिदोषान्ते, अत्राप्यन्यथाभावात्, विनर्त्तनितोऽन्यथाभावात् । दारुणा-
नारुणादिषु, अत्राप्यन्यथाभावात् । निरुप्यो नरकस्य, नदीगुरुषु । वी-
रेषु । एतन्ते वृ गद, कदम्ब च । नदीवर्ती वी कोऽपि । सुवर्तिगदो-
मिव । सुवर्तिगदो वदि कान्तये वल्लो नदीगदोऽपि मोती कर्षं न प्रापि ।
मुग्धो मुग्धः कृष्णः कर्षं न लक्ष्मी वल्लो । लक्ष्मी वल्लोऽपि । मुने मि-
मन्तस्य मुग्धवर्तिनः । ३१ एव । मुग्ध अत्रापि, वदने च । विर्व री कोर्व
वद । ३२-३३-३४, कान्तव । वी दृष्टमप्यम् । अत्राप्यन्यथाभावात् ।
मुग्धान्ते नरो गद, अत्राप्यन्यथाभावात् । वल्लो कोऽप्यन्यथाभावात् ।
नदीगदोऽपि । कान्तवर्तिनम्, मनुष्यवदम् । निवर्त्तनितोऽन्यथाभावात् । निर्मद-

गुह्यैः श्रोतव्यजनेषु, आ वीचयादुचरणेषु, देवमूर्च्छनासु, वेद्या-
कारः करणव्यञ्जनेषु, पलायनं मन्त्रवशादिषु, कृपयामः शिरो-
विहग्यनासु, जादूक आत्ममन्त्रोचनेषु, प्रतीशादकः पादमन्त्राद-
नासु, वदुषः वरगलनादनेषु, वीणादण्डः कोलाभिधानेषु, वगणः
मेघकोऽरि, मयंस्ये रात्रिन्योऽपि वा, भोगी पुलाकोऽपि
वा, वल्लभः वरं क्षणमपि कृता मानवता मानवता न मनो नम-
ताम्योक्त्याधिगम्योपभोगोऽपि मनस्विनः । न देवमभिनन्दितात्म-
दीयमगवो देवोऽपि दिवसैः कतिपयैरेव वगणतः प्रागयोनिषे-
धर इति वनेषु येनमि' इत्युक्त्वा मूर्च्छीमभून् । अविगाथ
नमस्कृत्य निजंगाम ।

राजापि रजनीं गतं कुमारदर्शनोन्मुखयन्तीकृतहृदयः समनै-
वीन् । आत्मार्पणं हि मरणाभ्युदयमद्यमयं वनीकरणम् । प्रभाते
प प्रभूतं प्रतिपाद्युर्न प्रधानप्रतिदूताभिहितं दत्त्वा दम्बवेगं प्रादि-
ष्टौन् । आत्मनापि वनः प्रभूति प्रपागदैरनवरतैरभ्यमित्रं प्राप-
तम् । वदामिषु गम्यवर्पणमुज्ज्वलोपाजितमद्येवं माण्डवरात्रमाध-
नमादायगर्न वसीष एवावातिर्त लेग्यदारकाद्विष्टमभूणौन् ।
धुन्वा चाभिनवीमून्भाष्ट्रोवदृताशनः कानरहुरयो वभूव
मूर्च्छान्धकारमिव विवेकानिष्ठश्च ममुग्मृष्टमकलव्यापारः प्रतीदार-
निवारणनिष्ठुतनिःशब्दपरित्रने निजमन्दिरे मस्यत्रकपरियारम्-
दागमनमुदीक्षमाणो मुहूर्तम् ।

अथ मण्डितरेवेनैव वात्रिना वतिपयपुष्टपुष्टपरिप्लुतो मलिन-
पाया रिपुशरदारूपपुरितेन निगानवद्वन्द्वोदक्षीलकपरिकररक्षित-

रस्ताच्छोकाश्च । कृपयामोऽप्यनवरतं विर उच्चमयभागे । जादूकः आसुगुह्यैः
प्राविमेदः, मूर्च्छना मोह, ललाण्य विविधा मितिवि । करण
शीलम्, मन्त्रो वा । वगणताकोदितकरणानि । कोणो लगुदध । यथा । शालिषु
पलायनप्रयोजनं तद्गदगो । रात्रिन्यो विविधभादयो विविधः सपः । पुलाक-
फलदक्षि । छात्रिः दयाकाकप्रायः । मानवताऽर्द्धादिना, मानवस्य कर्म मानवता
पीडयम् । म मनः नेष्टः, नमनः प्रणम्य कुर्वतः ।

माल्यन्वोपधयः । साधनं दस्तादि । निमृणः वनयः ।

स्फुटनेनेव हृदयेन, हृदयलप्तेः स्वामिसत्कृतैरिव रममुभिः, पुनः
समुपदर्शयन्दूरीकृतव्यायामशिथिलमुज्जदण्डदोषायमानमग्नलपञ्च-
वैरुक्षालं कृतिरनादरोपयुक्तताम्बूलविरलरागेन शोकदहनदग्धम-
नस्य हृदयस्याह्वारेणेव, दीर्घनिःश्वासवेगनिर्गतेनाधरेण पुनरपि
स्वामिविरहविधूतजीवितापराधवैलक्ष्यादिव, बाष्पवारिपटलेन परे-
नेव प्रातूनवदनः, विशन्निव दुर्बलीभूतैः स्वाप्नमपत्रपयाङ्गैः रम-
मिव च व्यर्थीभूतमुज्जोष्माणमायतेर्निःशसितैः, पातपीय, अप-
पीय, शोदीय, मुदित इव, छलित इव, मूयपतिपतनविगम्य इव
वेगदण्डधारणः, सूर्यान्मयनिःभीक इव कमलाकरः, दुर्बोधनि-
धनदुर्मना इव शोणिः, अपहनरत्न इव सागरो राजद्वारमात्रगान ।
अपतीयं च तुरङ्गमादधनतमुन्या विवेश राजमन्दिरम् । इतोऽपि
च विमुक्ताकन्दः पपाल पादयोः ।

अवनिपतिरपि दृष्ट्वा तमुन्धाय विरलैः परैः प्रत्युद्गम्योपाय-
स्य गात्रमुपगृह्य कण्ठे कण्ठमनिचिरं रुदोद । शिथिलीभूतमग्न-
वेगस्य पुरेष पुनरागत्य निजामने निषमाद । प्रथमप्रभातिनमुषे
च भण्डो मुग्धमभ्राट्ठगम् । समन्तिकान्ते च कियन्तपि काने भाट-
मरगवृषाभ्यममप्राक्षीत् । अधाकथयच्च यथानुत्तमरिषे भण्डिः ।
अथ नरपतिस्तमुवाच—‘राज्यभीक्ष्यनीकरः कः’ इति । स पुन-
रुवादीत्—‘देव, देवभूयं गते देवे राज्यवर्धने शुभनाम्ना च
गृहीते कृतकाले देवी राज्यप्रीः परिधश्य बन्धनाद्विमुखादौ
मरिचिवासा प्रविष्टेति लोहमो धानांमभूतवम् । अन्वेष्टारम्पु ॥
प्रति प्रभूताः प्रदिता जना नागाणि निर्वर्तन्ते’ इति । तत्राहर्ष-
मूर्धिराज्जतिम्—‘दिमन्येऽनुवर्दिनिः । यत्र सा तत्र परिमल्लभ्य-
कृतः स्वयमर्थं धाम्नामि । भवानपि कटकसाहाय प्रवर्त-
तोऽहमिमुग्धम् ।’ इत्युक्त्या बोध्याय ज्ञानमुपमगात् । पारिवर्तित-
इत्युक्त्या चर्चनार्थं च प्रतीकारमवनतशब्देन, क्षाणीरहवद्वद्वद्वद्व-
इत्युक्त्या चर्चनार्थं च प्रतीकारमवनतशब्देन, क्षाणीरहवद्वद्वद्वद्व-
चर्चनार्थं च प्रतीकारमवनतशब्देन, क्षाणीरहवद्वद्वद्वद्व-
चर्चनार्थं च प्रतीकारमवनतशब्देन, क्षाणीरहवद्वद्वद्वद्व-
चर्चनार्थं च प्रतीकारमवनतशब्देन, क्षाणीरहवद्वद्वद्वद्व-

अथ नरपतिस्तमुवाच—‘राज्यभीक्ष्यनीकरः कः’ इति । स पुन-
रुवादीत्—‘देव, देवभूयं गते देवे राज्यवर्धने शुभनाम्ना च

अथापरेदुरभ्येव भण्डिभूषालमुपसृत्य स्वतापयन्—‘पश्यतु
 देवः भीराव्यवर्पेनभुजवलाकिं माधवं मयविषदं मालवरा-
 जस्य’ इति । मयपतिना च ‘एवं क्रियताम्’ इत्यभ्यनुज्ञापो दम्यं
 यभूव । तदप्य—अनपत्यगतिगमदमरिसामोदमुग्गरमपुत्राजूह-
 अटिलवटपट्टपट्टिनगण्डान्, गण्डनौल्यानिव जङ्गमान्, गम्भीरग-
 तिनरबाञ्जलधरानिव मदीमवतीर्णानुपुद्गमनच्छदवनामोदमुपः,
 शरदिवसानिव पुञ्जमूतान्, अनेकगद्गर्गारयान्करिणः पाद-
 वामीकरविप्रचामरमण्डलमनोदरांश्च हरिणरंद्मो हरीन्, बाहा-
 तपविगरवर्णिनां च किरणेग्नेकेन्द्रागुर्भीहृन्दशदिशामनंभगणो
 पिरोषात्, विम्वयहृणः स्मरोन्मादिनमाळ्वीकुपपरिमलदुर्भलि-
 तांश्च निजग्योत्प्रापूर्याविनदिगन्तानपि कारान्दारात्, उदुप-
 लिषादसंययगुपीनि निजयशांमींश्च बालप्रजानि, जालहृषमय-
 नालं च निबामपुण्डरीकनिव भ्रियः शेनानपत्रम्, अज्जरस इव
 पटुममररममादमानुरागावतीर्णो वारविडसिनीः, सिदामनदाय-
 नागदीपभृतीनि राग्योपकरणानि, बालायमनिगदनिघलीहृव-
 चरणपुगलं च सक्लं मालवराजलोकम्, अशेषांश्च नमंदयालेख्य-
 ग्राम्, साहंभारापीडपीडान् कोपकलशान् । अथालोच्य तत्स-
 र्वमवलिपालः स्वीकर्तुं यथाधिकारमादिशदप्यज्ञात् । अन्यस्मिन्ना-
 दनि ह्येः स्वमारमन्वेष्टुमुच्यपाल विन्म्याटवीमवाप च परिमितै-
 रेव प्रयाणकैसाम् ।

अथ प्रविशान्दुरादेव दक्षमानपट्टिकमुमविगरविसारिविभाव-
 सुतां वन्यघान्यवीजधानीनां धूमेन धूमरिमाणमादधानैः, शुष्क-
 शाग्यसंयवरचितगोकाटवेष्टितविषट्वटैः, व्यापादितवत्सरूपकरो-
 परधितव्याधयसैः, यश्चितवनपालदृष्टद्वियमाणपरमापीणकाष्ठिक-
 बुटारैः, गदनतरुपण्डनिर्मितशामुण्डामण्डपैर्वनप्रदेशैः, प्रकाशमा-
 नमटवीप्रायप्रान्ततया बुदुम्भमरणाकुलेः बुदालप्रायकृपिभिः कृपी-
 बटैरवटवट्टिरचमागभाषितेन अग्न्यमानभूरिशालिषलशेप्रमण्ड-
 लकमल्पावकाशैश्च कापितैः, कालायमैरिव कृष्णपृत्तिकाकठिनैः,
 स्थानस्थानस्थापितस्त्राणून्वितरूपूलपट्टैः, दुदपगमश्यामाकप्रहृदि-
 मेरलम्युसपट्टैः, अविदितकोटिछाद्युपेर्विरहविरलैः केच

अष्टम उच्छ्वासः ।

अहमा संपादयता मनोरथप्रार्थितानि वरानि ।

देवेनानि त्रियने मर्यादां पूर्वमेवेव ॥ १ ॥

विद्वज्जनमेपयौ नष्टेष्टानिदर्शनाभ्युदयः ।

वस्य न सुगमय भवने भवति महारम्यमय ॥ २ ॥

अयापरेणुरन्याय पार्थिवन्माद्वाभकाभिर्गत्य विवेका विन्म्या-
दयीम् । आट य तन्धामितधेनम सुषून्दिपसात् । एकदा तु
मूपठेध्वमथ एवाटविक्रमामन्तशरभकेनोः मुनुष्यापयेनुर्नाम
कुनोऽपि कञ्जदपामन्तपामलगावलयेनापिनटाटमुषैः कुनमोलिप-
म्यम्, अन्धकारिणीमकारणमुषा धूपुटिमद्नेन त्रिशालेन
त्रियामामिष मादमसहचारिणी ललाटम्वली सदा समुद्रदन्तम्,
अपतंसितैवशुकपक्षकप्रभादरिगायमानेन विनद्धापरकापमविकर्ति-
केन भवणेन शोभमानम्, किञ्चिदुल्लस्य प्रविरलपद्ममणश्चक्षुषः
मदनेन रागरोचिषा रमावनरमोपयुक्तं गारक्षवं क्षतजमिष क्षर-
न्तम्, अथनाटनासिकम्, विपिटापरम्, विविन्नचिपुकम्, अर्दी-
नद्वृत्तकपोलवृटासिपयन्तमीगदपामप्रीपावन्धम्, रक्तप्ररक्तपा-
र्धभागम्, अतवरक्तकोण्डकगङ्गलीकरणकर्कशकपापामविन्मारितेनो-
मलेनोरसा दमन्तमिष सदशित्याप्रथिमानम्, विन्मगिरेरजगरगदी-

गह्वरेत्यादिगुणलयेन धीर्पाभ्युदयतिवाद्यामित्रपञ्चमीशाने शक्तीनाभा-
म्लवति । मर्यादां पूर्वमेवा देवेन सुमर्षपादनेन । सुभा-याममादितविन्मा
भ्योऽपि कियन इति प्रविषादये ।

एकदा जित्वादी व्याघ्रकेनुर्नाम कुनोऽपि सवसुक्तानमादाय धूपठेर्षासयी-
पमात्रणमेति सुवन्धः । अटव्या भव आटविकः । दशमा मन्मथिषहः । मौनयः
केला । अन्धकारिणी कुम्भाम् । त्रिशालेन त्रिकेनेन । विनद्धो बद्धः बाबरस्य
कविलस्य कावमनेः कर्मिषा मय तलेन । सुषुक्षिप्तः । उक्तं च—'सुः त्रिशाले
पुरविद्विषाः त्रिकेऽपि वा'यमी' इति । 'तामुसु सुमर्षनः' । आरम्भयेत्यदे ।
तस्येदं तारक्षम् । तच्च कविप्रसादयेनोपयुज्यते । भवनादो निम्नः । विपिटः
रपूलः, ईशप्रयुष । विपिटं सृष्टेयद्रसम् । विद्वज्जनमपराधः । उक्तं च—'अप-
साचिपुकं गणो वगोऽपि तत्परा इव' इति । अवापयनता मीका कंषरा
रक्तमः शुद्धः, सम्भवानो वा, उक्तो वा । 'रक्तपो मुमक्षितोऽगोऽगो' ।
मलवता । उरसा भक्षता । अत्रगरा सर्वमेदः । अथिमाधं पीयेत्यम् ।

प्रापद्वरः शरसेनापतिर्भूक्तपो नाम । तस्यायं निर्घातनामा
स्वसीयः सप्तस्यस्य विन्ध्यवान्तापारण्यस्य पर्णानागप्यभिः
किमुच प्रदेशानाम् । एनं पृच्छन् देवः योग्योऽप्यमातां कर्तुम् ।
इति वयिते च निर्घातन्तु क्षितितलनिहितयोः प्रणाममकरोदुप-
निन्दे च निक्षिपिषा गच्छ दानोपायनम् । अचनिपतिन्तु गमान-
पन्थयमेव तमप्राप्तीन्—‘अह्म, अभिज्ञा यूयमस्य सर्वस्योद्देशस्य ।
विहारशीलाश्च रिचसेष्वेतेषु भवन्तः । सेनापतेष्वान्यस्य वा तद-
नुजीविनः कस्यचिदुदाररूपा नायांगता भवेद्गन्तगोचरम्’ इति ।

निर्घातन्तु भूपालान्तापनप्रमादेनात्मानं बहुमन्यमानः प्रणाम
दर्शनादहं च व्यज्ञापयन्—‘देव, प्रायेणात्र हरिण्वोऽपि नापरि-
गताः संचरन्ति सेनापतेः कुल एव नायं । नाप्येयंरूपा काचिद्-
बला । तथापि देवादेनादिदानीमन्वेपणं प्रति प्रतिदिनमनन्यकृत्यैः
क्रियते यमः । इतश्चार्धगव्युनिमात्र एव मुनिमदिते महति मही-
धरमाष्टामूलरुदि महीरहां वण्डे पिण्डपाली प्रभूतान्तेषासिपरि-
प्लवः पातयती दिवाकरमित्रनामा गिरिनदीमाभित्य प्रतिवसति
स यदि विन्देद्भागम्’ इति । तच्छ्रुत्वा नरपतिरचिन्तयन्—
‘भूयते हि तत्रमभवतः सुगृहीतनामः स्वर्गमस्य मह्यमर्जो बालमित्रं
मैत्रायणीयस्वरी विहाय प्राध्वजायनो विद्वानुत्पन्नसमाधिः नौगते
मते युवैव कापायाणि गृहीतवान्’ इति । प्रायशश्च जनस्य जन-
यति सुहृदपि दृष्टो भृशमाघातम् । अभिगमनीयाश्च गुणाः
सर्वस्य । कस्य न प्रतीक्ष्यो मुनिभावः । भगवती वैद्येऽपि धर्म-
गृहिणी गरिमाणमापादयति प्रव्रज्या किं पुनः सकलजनमनोमुपि
विदुषि जने । यतो नः कुलरुदि हृदयमभूत्मततवमस्य दर्शनं प्रति
प्रासद्विक्रमं वेदमापन्नमतिकल्याणं पश्यामः प्रयत्नप्रापितदर्शनं
जनमिति । प्रकाशं चाभवीत्—‘अह्म, समुपदिश तमुद्देशं यत्रास्ते
न पिण्डपाली’ इति । एवमुक्त्वा च तेनैवोपदिश्यमानवर्त्मा
प्रावर्तनं गन्तुम् ।

सुनिहमः । महीरमणी नामा द्विषत् । मित्ररूप्या यवा गन्धर्वोऽप्यप्यार्थप्रकाशकः ।

पातयती भिक्षुः । विन्देद्भवेत् । मैत्रायणीयः शाकाया अभ्येता । ‘आयत्तं
क्षामनामाय त्रयी वेदप्रभवः स्मृतः’ । प्राध्वजायनो द्विषयिष्ठः ।

पाशरात्रिकैरन्यैश्च स्नानस्नान्तिदान्ताञ्जृण्वद्रिरभियुक्तेऽश्विन्त-
यद्विश्च प्रत्युत्तरद्विश्च संशयानेश्च निमिन्वद्विश्च ध्रुत्पादयद्विश्च
विषद्विश्चानेष्वाभ्यसद्विश्च न्यायज्ञानेश्च शिष्यार्ता प्रतिपन्नै-
र्दूरादेशावेष्टमानम्, अतिविनीतेः कविभिरपि चेतकर्म कुशले-
स्त्रिभरणपरेः परमोपासकेः शुक्लैरपि शक्यज्ञानमनुशलेः कोशं
मनुपदिशद्भिः दिक्षापदोषदेशोपशमशालिनीभिः शारिकाभिरपि
धर्मदेशनां दर्शयन्तीभिरनवरतमवर्णशृङ्गीतालिकैः कौशिकैरपि
योधिसरवज्रानकानि जवद्विजोगसौगवशीलशीतलसभावेः शार्दू-
लैरप्यमाताशिमिदृशास्वमानम्, आसनोपान्तोपविष्टविग्रहस्थाने-
कपेसरिशावकनका मुनिपरमेश्वरम्, जहृत्रिम इव सिद्धामने
निपण्णम्, उपशममिष विषद्विर्वनहरिर्भेद्विहातताभिरुद्वि-
ष्टमानपादपङ्कजम्, वामकरतलनिविष्टेन नीवारमभता पारावत-
योत्तेन कर्णोत्पन्नेनेव त्रिधा मैत्री प्रसादयन्तम्, इतरवरकिमलय-
नागमयूरलोगाभिर्जनितजनव्यामोदम्, उद्गीर्णं मयूरं मरकतम-
निकरकमिष पारिधाताभिः पूरयन्तम्, इतरातः विदीलकभेजीनां
त्रयामाकतण्डुलकणान्ययमेव किरन्तम्, अरुणेन पीवरपटलेन
अर्दीयसा संवीनम्, चट्टवाटालतपानुलिप्तमिष पोरपरं दिग्धा-
नम्, उद्भिन्निपकृष्टागप्रभाप्रतिमया रत्नवदामया वैदप्रमया पाटली-
कृतानां वापावमहणमिष दिक्षामधुपदिशन्तम्, अर्नोद्ध्यादधो-
मुखेन मन्दमुमुक्षुलिङ्गमुमुक्षकरेण शिष्यधरतप्रगर्भेन बहुधा जन-
भुञ्जन्मुद्रजन्मुजीवनाथममृतमिव कपेन्तम्, सर्वज्ञाज्ञाज्ञापामाधु-
भिरिष निर्मितम्, पाशमोगनमप्यवलोकितेश्वरम्, आनन्दितमपि
कायमि । शोकावतिदेवाकांक्षे । जेजेकोटे । वातिने नापये । वातादेवच-
तर्कके । औपनिषदेवज्ञानकर्तारः । जहृत्रातिर्देवद्विदे । वात्पमिर्नि-
धनुवदिमि । पाण्डयेदेमिल्यये । यदेतास्मिन् रत्नगते । शाभेदेवकपये ।
कपतास्मिन् देवकपयेदे । शिष्टान्तामलमान । जिनवरजेति । यो मुद्रपदस-
पाः । शापयो मुद्र । कोनो मुद्रमिद्धान्तो वसुवन्धपुनः । देवता वदम् ।
कोपि । ममार्थ । तात्रकजगत्तु मुद्रमार्थः । तदीयमि कपयति देवद-
रुद्रिजन्मवध । मुनिपरवेश्वरम् मुनीश्वरं मुद्रम् । अवरकमिर्निधनमि
विदीयक पीरमेव । पीरं मुनिवद । पीरं-मच्छतिम् । उदरं
जीवः । मुद्रः कण्ठाः । अकटेतिनेश्वरकम् मुद्रमिदेवेद्वि ।
प्राप्ति । रत्नगते कपय कपो अर्पति कपयच्छतिरुत्तर ।

मे प्रदेशवृत्तिः । पादमध्यपार्थिवम् । आगतां भवन्तो यथागु-
रम् । आमीनोऽहम्' इत्यभिधाय क्षित्रवेधोपायिनाम् ।

‘अलंकारो हि परमार्थतः प्रभवतां प्रमथानिहयः, रसादिकारु-
शिलामारः’ इत्याकलप्य पुनः पुनरभ्यर्च्यमानोऽपि यदा न प्रत्य-
यव पार्थिवो यच्चनं तदा स्वमेवामनं पुनरपि भेजे मदन्तः । भूषति-
मुग्नलिननिर्दिष्टनिर्मुक्तनयनयुगलनिर्गदनिर्धलीकृतहृदयभ विह्वला
वाञ्छितकालवलां कलिकान्तकल्मषकालुष्यमिष क्षालयममलाभि-
र्दन्तमयूरमालाभिर्मूढफलाभ्यवहारगंभवमुद्रममिष च परिम-
लमुभगं विकचकुमुमपटलपाण्डुरं ललाचनमषादीन्—‘अद्यप्रभृति
न केवलमयमनिन्यो वन्द्योऽपि प्रकाशिवसरसारः संसारः । किं
नाम भालोक्यने जीवद्विरद्वुतं येन रूपमचिन्तितोपननमिदं दृक्प-
थमुपगतम् । एवंविधैरनुमीयन्ते जन्मान्तययथ्वितमुहवानि इद-
योन्नयैः । इहापि अन्यनि दत्तमेवाग्न्याक्रममुना तपःकृशेन फल-
ममुलभदर्शनं दर्शयता देवानां प्रियम् । आ हतेः पीतमद्युनमीक्ष-
णाम्याम् । जार्तं निरुत्कण्ठं मानसं निवृत्तिमुरास्य । मदद्विः पुण्ये-
र्विना न विभ्राम्यन्ति सज्जने त्वादृशि दृशः । मुदिपमः स त्वं
यमिध्यातोऽसि । मा मुत्राग अननी वा सकलजीवलोकाजीवि-
तजनकमजनयदायुष्मन्तम् । पुण्यवन्ति पुण्यान्पि तानि येषा-
मपि परिणामः । मुहुरतपमन्त्रे परमाणवो ये तव परिगृहीतस-
र्वाययवाः । तन्मुभगं सौभाग्यमाभितोऽसि येन । भव्यः स पुर-
पभाषो मयत्ययम्वितो यः । यत्सत्यं मुमुभोरपि मे पुण्यभाजमा-
लोक्य पुनः यदा जाता मनुजजन्मनि । नेच्छद्विरप्यग्माभिर्दृष्टः
कुमुमायुधः । कृतार्थमद्य चक्षुर्धनदेवतानाम् । अद्य सकलं जन्म
पादपानां येषामपि गतो गोचरम् । अद्यनमयस्य भयतो यच्चसां
माधुर्यं कार्यमेव । अन्य त्वीदृशे दीक्षवे विनयम्योपाध्यायं ध्यायन्नपि
न संभावयामि भुवि । सर्वथा भूय आसीदज्ञाने दीर्घायुषि गुण-
प्राप्तः । धन्यः स भूयुताम्य चंशे मणिरिव मुक्तामयः संभूतो-
ऽसि । एवंविधस्य च पुण्ययतः कथंचित्प्राप्तस्य येन प्रियं समान-

नयनपुनरमेव निवसो वन्द्यनशङ्कता । भित्तिभित्तविग्रमः ।

मेति । यतोऽप्युपययत्मतो मयद्वयार्थं मायुष्यं धर्मं प्रयोजं

भाषमाण एव तस्मिन्नकम्पादागत्यापरः समितिं वयसि वर्तमानः ।
 मंत्रान्तरूप इयं पुरस्तादुपरचिन्ताश्रुतिर्जातकरुणः प्रध्वरितचक्षुर्भि-
 शुरभाषन्—‘भगवन्मदन्त, मदत्करुणं वर्तते । यालेव बलवद्वा-
 मनाभिभूता भूतपूर्वापि कल्याणरूपा मी शोकवेदविषया वैशा-
 नरं विशति । संभाषयन्तु तामप्रोपिनप्रार्थां भगवान् । अभ्युप-
 यतां समुचितैः समाधासनेः । अनुपरतपूर्वं कृमिकीटमपि दुःखितं
 ह्याराधेताप्यं गोचरगतम्’ इति ।

राजा तु ज्ञातानुज्ञातः सोदयांशेदाद्यान्तर्दुःखं इव दुःखेन
 ‘सोदयमानहृदयः कथमपि गद्गदिकागृहीतफण्डो विकलवाग्याप्या-
 यमाणदृष्टिः पश्यच्छ—‘वागाश्रित्, कियदूरे मा योविदेवंजातीया
 जीवेद्वा बालमेताप्यन्तमिति । दृष्ट्वा वा स्वयाकासि, कम्पासि,
 कुतोऽसि, किमयं यनमिदमभ्युपगतासि, विशमि य किनिमित्त-
 मनलमित्यारितः प्रभृति कारत्वेन कथ्यमानमिच्छामि श्रोतुं
 कथमार्थस्य गता गोचरमाकारतो वा कीदृशी’ इति ।

तथाभिहितानु भूयुजा भिक्षुराचक्षते—‘महाभाग, भूयताम् ।
 अहं हि प्रत्युपसंधाय पन्दित्या भगवन्तमनेनेव नदीगोपसा रीक-
 तगुकुमारेण घटच्छया विहृतवाननिदूरम् । तस्मिन्ध वनलतागदने
 गिरिनिदीममीषभाजि धमरीणामिष हिमदत्तकमलाकण्ठानराणां
 रतिर्न नार्यमाणानामतितारतानवर्निनीता वीजानवीणामिष गांवा-
 र्त्मेकतानं नारीणां रुदिनमभूतिकरमतिकरणमाकर्जितवानमि ।
 तमुपज्ञातदृषध गतोऽस्मि तं प्रदेशम् । दृष्टवानमि य एतत्त-
 षट्पण्डिताद्भिगललोहितेन य पार्णिप्रविष्टारहालापाराभ्यस्तु-
 तकोचितपधुषा पाध्वनीतममधयभुविभलपरधेन य स्थानवन्नम-
 व्यधितगुल्फवद्धभुजंयथा य वातमुद्वेगप्रज्जहाज्ञातापदेन य
 पांगुपाण्डुरविण्डिकेन य यज्जुंरूटवटाज्जंजितजागुना य नाना-
 वच्छेदा मेच्छका तांमणना कुर्वीतकम्पादागत्या मन्त्रान्तर-
 वधानवेदलोके द्विलोके वा । ताना वृष्टंयं वा । वानं स्थविमवादेकवच्छे-
 वयस्यगदुपवक्षिण, दृष्टो वनेच्छव । एवयमेवयम्, वनव-
 द्वाभिरुदाभिमि वैदसिधनामवदः । वयस्तेन यद्विगं रोष-
 वद्वान् । त्वेदितं यम् । कायं ज्ञातापोदत्त । ‘मदुर्गो दुःख ददु-
 केमेवे त्यक्वा । कायुतो यद्विगंयज्जहाज्ञातापदेन ।

दपहयाम्, प्रनातपन्द्रमूर्तिनिष लोचान्तरमयिलपन्तीम्, निः-
 जलमोक्षदर्शितदर्शनपयलायननेत्रशोभां मन्दाकिनीगृणालिनी-
 निष परिमृष्टायमानाम्, दुःसहविधिरपमंस्पर्शरोदनिमीलितानां
 कुन्दिनीनिष दुःखेन दिवमं नयन्तीम्, दम्पदशाविसंघारितां
 मल्लूपददीपशिखामिष क्षामक्षामां पाण्डुचपुषाम्, पार्श्ववर्तिवा-
 गाभियोगरक्ष्यमाणो घनकरिणीनिष महाहृदे निमग्नान्, प्रविष्टां
 वनगहनं प्यानं च, स्थितां सरतले मरणे च वृतितां धात्र्यु-
 त्तरे महानर्थे च, दूरीकृतां भग्नं मुखेन च, विरेचितां भ्रमणे-
 नापुग च, आकुलो वेदप्रतापेन नरणोपायेन च, विवर्णिताम-
 ष्वपूलिभिरङ्गवेदनाभिध, दग्धां पण्डानपेन वेषज्येन च, धृत-
 सुगी पाणिना मनेन च, गृहीतां त्रियसर्सीत्रनेन मन्थुना च,
 तथा च भ्रष्टैर्बन्धुभिर्बिलामैश्च, मुनेन भवजयुगलेनात्मना च,
 प्रित्यनैर्भूषणैः सर्कारमैश्च, भ्रष्टैर्बलवैर्मनोरथैश्च, चरणलज्जाभिः
 परिधारिवाभिर्दोर्माङ्गुरमूषीभिश्च, हृदयविनिहितेन चक्षुषा प्रियेष
 च, दीपैः शोभयसितैः केतुैश्च, ह्रीनेन चपुषा पुण्येन च,
 पादयोः पतन्तीभिर्दृष्टाभिरमुपाराभिश्च, स्वल्पावशेषेण परिजनेन
 जीवितेन च, अलसामुन्मेषे, दधाममुमोक्षे, संतनां चिन्तासु,
 विणिष्टन्नामाशामु, कृतां काये, स्थितां श्रमिन्ते, पूरितां दुःखेन,
 रिक्तां सरवेन, अध्यामितामापामेन, शून्यां हृदयेन, निश्चलां
 निश्चयेन, पलितां पेर्यान्, अपि च वसति द्यममानाम्, आधा-
 नमार्थीनाम्, अवस्थानमनयस्थानाम्, आधारमभूतीनाम्, आया-
 नमयमादानाम्, आपदमापदाम्, अभियोगमभाग्यानाम्, उडे-
 गमुडेगानाम्, वारणं वरुणायाः, पारे परायत्तताया योयितम् ।
 चिन्तितवानग्न्य च विजयीदन्तीमप्याहृतिमुपतापाः स्मृशन्तीति ।
 मा तु ममीपगठे मयि तदवस्थापि सप्तहृमानमाननमौलिः प्र-
 ङ्गिमवदीर्घं च । वसुमुखाणि प्रकटाङ्कान्मुखाणि च, पादरम्योदधि ।
 तेजान्तरे परलोचम्, देरिणीवपार्थं च । कर्ममुनेत्रम्, अलिमये च । द-
 म्पदशा दुःखस्थाः, दुरदीपप्रमनय । शम्भुः वन्द्यम् । वारण निरेष, हरी,
 च वारण । महाहृदे निमग्नमनुपगच्छार्थं पुण्यवत्प्रकाशमानम्, विवर्णि-
 तम् च । स्थितां वृत्तिवर्तिनः । विगतो वसो वस्तुशून्यो वैषम्यम् । परो
 वन्धुभिरिच्छादभिर्यभूतलज्जये कृतीनां मुनेन निरालम्बेन ।

अष्टमं उच्छ्वासः ।

सर्तैर्विह्वलीकृतहृदया, दारुणं दुःखमपारयन्ती शोढुं निवारय-
न्तमनतिक्रान्तपूर्वं स्वप्नेऽप्यवगणय्य गुरुजनमनुनयन्तीरत्तण्डि-
तत्प्रणया नमस्तपि समवधीर्य प्रियसखीर्विज्ञापयन्तमक्षरणम-
मुष्याकुलनयनमपरिभूतपूर्वं मनसापि परिभूय शृत्यवगममि-
प्रविशति । परिप्रायताम् । आर्योऽपि तावदसहस्रशोकापनयनोपा-
पायोपदेशनिपुणो व्यापारयतु घाणीमस्वाम्' इति चातिकृपणं
व्याहरन्तीमहमुत्पाप्योद्विग्नतरः शनैरभिहितवान्—'आर्ये, यथा
कथयसि तथा । अस्मद्विरामगोचरोऽयमस्याः पुण्याज्ञयायाः शोकः
शक्यते चेन्मुहूर्तमात्रमपि त्रातुमुपरिष्ठाप्य व्यर्थेयमभ्यर्थना भवि-
ष्यति । मम हि गुरुरपर इव भगवान्मुगतः समीपगत एव
कथिते मयास्मिन्मुदन्ते नियतमागमिष्यति परमदयालुः । दुर-
न्धकारपटलभिदुरेव सौगतैः सुमापितैः स्वकैश्च दर्शितनिदर्शने-
नानागमगुरुभिर्गिरां कौसलेः कुशलशीलमेनां प्रबोधपदवीमारोप-
यिष्यति' इति । तच्च श्रुत्वा 'स्वरतामार्यः' इत्यभिदधाना सा
पुनरपि पादयोः पतितवती । मोऽष्टमुपगत्य त्वरमाणो व्यतिकर-
मिममघृतिकरमक्षरणकृपणबहुयुवतिमरणमतिकरुणमत्रभवते गुरवे
निवेदितवान्' इति ।

अथ भूभृन्नैस्त्रयं समवधार्य तद्भाषितममुमिभित्तममुतेऽपि
स्वमुर्नामि निम्रीकृतमना मन्युना सर्वाकारसवादिन्या दशयैव दूरी-
कृतसंदेहो दग्ध इव मोदर्यावस्थाभ्रवणेन भ्रवणयोः भ्रमणाघा-
यमुवाच—'आर्ये, नियतं क्षेत्रेयमनार्यस्यास्य जनस्यातिकठिनहृद-
यस्यातिनृशंसस्य मन्दभाग्यस्य भगिनी भागधेयैरेतामवस्थां नीता
निष्कारणवैरिभिर्वरकी विदीर्यमाणं ये हृदयमेवं निवेदयति'
इत्युक्त्वा तमपि भ्रमणमभ्यधात्—'आर्ये, वृत्तिष्ठ । दर्शय काली ।
वन्ती संभाषयामः' इति भाषमाण एवोत्तस्थौ ।
ममप्रशिष्यवर्गानुगतेनाचार्येण गुरुरेभ्यश्चाप्यतीर्य समस्तैः
अभि प्रविशति तदाद्योऽपि तावदस्वी घाणी व्यापारयतीति

अष्टम उपाख्यानः ।

पत्निके, दम्पति वचनमभिप्रेते प्रेननगरे । नागरिके, गरिमागमा-
 गताम्यनया श्रमिमगया । विगतिके, विगजितानि राजपुत्री-
 रिपदि जीवितव्यमन्यवसायेन । भृगुपतनाग्युपमभागाभिसे भृङ्गा-
 र्थागिनि, धन्दानि । बेतकि, पुनः पुनरीदृशी मन्त्रेऽपि मुग्धा-
 मिनी । मेतके, जग्मनि जग्मनि देवीदास्यमेव ददातु देवो देहं
 दत्तन्तः । विजये, बीजय वृत्तानुम् । मानुमनि, नमतीन्दीप-
 रिवा रिबं गगुवामा । वामदानि, देहि, दहनप्रदक्षिणावकाशम् ।
 रिपरिके, विरपय चद्रिम । विरि विरानिके, दुग्गुमप्रकारम् ।
 वुगरिके, वुद वुदवचकोरवाचितां विनाम् । वामरं वामरमा-
 दिति, वृद्धाव । पुनरपि कण्ठे मर्षयितव्यानि नर्मदे, नर्मनिर्मि-
 तानि निर्मयांदागतानि । मन्त्रे सुभन्त्रे, भद्रमस्तु ते परलोक-
 मन्त्रम् । अग्रामीणगुणानुगतानि प्रामेयिके, गच्छ सुगतिम् । यम-
 गते, अन्तरं प्रयच्छ । आहृष्टते छत्रपाटी देवि, देहि दृष्टिम् ।
 श तव जहाति जीविनं विजयनेन । मेवं मुनिका मुक्त-
 लष्टमादति निहते नाटवमूत्रपाटी । पादयोः पतति ते ताम्बू-
 लवादिनी पटुमता राजपुत्रि, वप्रलया । कदिद्वसेने, अयं पथिमः
 परिष्वङ्गः । पौष्टय निर्भरमुत्ता माम् । अमयः प्रयमन्ति यत-
 न्मनेन । मञ्जुलिके, मार्जयमि कनिष्ठरुचः सुदुःसहदुःखसहया-
 मदिगं चक्षुरिदं रोदिवि कियदाभिरप्य च माम् । निर्माणमी-
 दगं प्रायशो यनोधने । धीर्यम्यथापि हि मां माधविके । केय-
 मयस्या मस्थापनानाम् । गतः बालः बालिन्दि, सखीजनानुन-
 गाज्जनीनाम् । उन्मत्तिके मनपालिके, कृताः पृष्ठतः प्रणविनीप्र-
 तिपातानुरोधाः । शिथिलय पक्षोरवति, वरणमहणं प्रहिनि ।
 कमलिन, किमनेन पुनः पुनर्वैवोपालम्भेन । न प्राप्तं चिरं
 मर्गाजनसंगममुगम् । आर्ये महत्तरिके तरङ्गसेने, नमस्कारः । सति
 मां दामिनि, दृष्टासि । समुपनय हव्यवाहनाचनकुगुमानि कुमु-
 दिके । देहि चितारोहणाय रोदिवि, हस्तावलम्बनम् । अभ्य-
 धात्रि, धीरा भय । अयन्त्येवंविधा एव कर्मणां विपाकाः पापका-
 यमु प्रपल । उच्यते च—'प्रपातस्त्वतदा यमु' इत्यमरः । निर्माणं विधानम् ।
 अर्थात्संचारस्य । संस्थापनानां शांत्वानाम् । महोऽभिनिवेशः । हस्त
 उच्छ्रयः । एवमादिना निमित्तेन हर्षागमनं सूच्यते ।

रिणीनाम् । आर्यचरणानामयमञ्जलिः । परः परलोकप्रयाणप्रणा-
मोऽयं मातः । मरणसमये कस्माद्वलिके, हलहलको बलीयानान-
न्दमयो हृदयस्य मे । हृष्यन्त्युषरोमाञ्चमुञ्चि किमङ्गीकृत्याङ्गानि ।
चामनिके, वामेन मे स्फुरितमक्ष्णा । वृथा विरमसि वयस्य वायस,
वृक्षे क्षीरिणि क्षणे क्षणे क्षीणपुण्यायाः पुरः । हरिणि, हेपित-
मिव हयानामुत्तरतः । कस्येदमातपत्रमुचमत्र पादपान्तरेण प्रभा-
यति, विभाव्यते । कुरङ्गिके, केन सुगृहीतनाम्नो नाम गृहीतममृ-
तमयमार्यस्य । देवि, दिष्ट्या वर्धसे देवस्य हर्षस्यागमनमहोत्सवे-
न ।' इत्येतच्च श्रुत्वा सत्वरमुपससर्प । ददर्श च मुह्यन्तीमग्निप्रवे-
शायोद्यतां राजा राज्यश्रियम् । आललम्बे च मूर्च्छामीलितलोच-
नाया ललटं हस्तेन तस्याः ससंभ्रमम् ।

अथ तेन भ्रातुः प्रेयसः प्रकोष्ठवद्धानामोषधीनां रसविरसमिव
प्रत्युज्जीवनक्षमं क्षरता वमतेव पारिहार्यमणीनामचिन्त्यं प्रभावम-
मृतमिव नलचन्द्ररश्मिभिरुद्गिरता वध्रतेव चन्द्रोदयच्युतशिशिर-
शीकरं चन्द्रकान्तचूडामणि मूर्धनि सृणालमयाङ्गुलिनेवातिशीतलेन
निर्वापयता दह्यमानं हृदयं प्रत्यानयतेष कुतोऽपि जीवितमादा-
केन हस्तसंस्पर्शेन सहसैव समुन्मिमील राज्यधीः । तथा चासंभा-
वितागमनस्याचिन्तितदर्शनस्य सहसा प्राप्तस्य भ्रातुः स्वप्रदृष्टद-
र्शनस्येव कण्ठे समाश्लिष्य तत्कालाविर्भावनिर्भरेणाभिभूतसर्वा-
त्मना दुःखसंभारेण निर्दयं नदीमुखप्रणालाभ्यामिव मुक्ताभ्यां
स्थूलप्रवाहमुत्सृजन्ती बाष्पवारि विलोचनाभ्याम् 'हा तात, हा
अभ्य, हा मरुयः' इति व्याहरन्ती, मुहुर्मुहुश्चेत्तरां च समुद्रत-
मगिनीक्षेप्तद्वायभारभावितमन्युना मुक्तकण्ठमतिचिरं विकुरय
'यत्से, सिरा भय त्वम्' इति भ्रात्रा करस्थगितमुखी समाधा-
स्यमानापि, 'फल्याणिनि, कुरु वचनमम्रजस्य गुरोः' इत्याचार्येण
याच्यमानापि, 'देवि, न पश्यसि देवस्यावस्थाम् । अलमनिरुदिते-
न' इति राजलोकेनाभ्यर्ध्यमानापि, 'स्वामिनि, भ्रातरमपेक्षस्य'
इति परिजनेन विशाप्यमानापि, 'दुहितरू, विभ्रम्य पुनरारटितव्यम्'
इति निषार्यमाणापि बान्धववृद्धाभिः, प्रियससि, कियत्रोदिपि ।

अदेल्गारी भ्रातुर्दम्भस्पर्धेन राज्यधीः सहसैव समुन्मिमीलेति सवन्धः ।

अष्टम उच्छ्वासाः ।

पूष्णीमास्त । दृढं दूयते देवः' इति सखीभिरनुनीयमानापि, चिर-
संभावितानेकदुःसहदुःखनिवहनिर्वहणवाणोत्पीडयमानकण्ठ-
भागा, प्रभूतमन्युभारभरितान्तःकरणा करुणकाहलेन स्वरेण
कतिचित्कालमतिचिरं करोत् । विगते च मन्युवेगे गह्वरे समीपा-

दाक्षिण्य भ्रात्रा नीता निकटवर्तिनि सरुतले निपसाद ।
शनैराचार्यस्तु तथा हर्षं इति विज्ञाय विवर्षितादरः सुतपं
मुहूर्तमिवातिवाह्य निभृतसंज्ञासापितेन शिष्येणोपनीतं नलिनी-

दलेः स्वयमादाय नम्रो मुखप्रक्षालनायोदकमुपनिन्ये । नरेन्द्रो-
ऽपि सादरं गृहीत्वा प्रथममनवरतरोदनावाप्तं चिरप्रवृत्तापुजल-

जालं रक्तपङ्कजमिव स्वगुह्यसुरक्षालयत्पद्मादात्मनः । प्रक्षालित-
मुखशशिनि च मदीपाले सर्वतो निःशब्दः संवभूष सकलौ

लिरित इव लोकः । ततो नरेन्द्रो मन्दमन्दमगवीत्स्वसारम्—'वत्से,
यन्दस्वाप्रमयन्तं भदन्तम् । एष ते भर्तुर्हृदयं द्वितीयमस्माकं च गुरुः'

८ । राजवचनात् राजदुहितरि पतिपरिचयप्रयणोद्घातेन पुन-
रितनेत्राभसि नमस्त्यामाचार्यः प्रयत्नरहितगतवाप्यान्मःसं-

रमज्यमानपैर्वाङ्मूलोपनः किञ्चित्परावृत्तनयनो दीर्घं निशश्वास ।
धर्या च क्षणमेकं प्रदर्शितप्रथमो मृदुपादी मधुरया वाचा व्या-

जहार—'कल्याणराज्ञे, अलं रुदित्वातिथिरम् । राजलोको नाद्यापि
नेदनामियतने । क्रियतामवश्यकरणीयः दानविधिः । द्वात्वा च

गम्यतां तामेव भूयो भुक्वम्' ।
अथ भूषनिरनुवर्तमानो हौविकमापारमाचार्यवचनं श्रोत्याथ
द्वात्वा निरिसरिणि सह स्वया तामेव भूमिमयासीत् । तस्यां च
गपरिजनो प्रथममादितावधानः पार्श्ववर्ती परवर्ती शुषा एतिथि-

पण्डप्रदर्शितप्रयत्नप्रतिप्रभाज्यवहारकरणां भगिनीभोजयत् । अनन्तरं
एव दायमादारस्थितिमकरोत् । मुग्धबांश्च बन्धनात्प्रमुक्तिं विस्त-

रताः स्वगुः बान्यपुञ्जाद्रोहसभ्रमे गुप्तिनो गुप्ततायां बुलपुत्रेण
निष्वासनं निगतायाश्च राज्यवर्धनमरणवचनं सुत्वा पादारनि-

पतिराई कटकम् । तथा वेलाद्यौ तावदोदिति वदन्तः । इति चिराय मि-
हं प्रकटन दम्पद्वयोत्पीडयति वदन्तः । वादयेव ददन्तः ।
उदन्तः प्रकटन । दम्पद्वयोत्पीडयति वदन्तः । वादयेव ददन्तः ।
उदन्तः प्रकटन । दम्पद्वयोत्पीडयति वदन्तः । वादयेव ददन्तः ।

६-११

राक्षसमनादादरागाहनायाश्च विष्णादवीरवेदनगेरं जलनि-
 द्यायाः दारुकरोगोपकमनं गात्रमर्ममशृगोदगदिहं परित्रनः ।
 ततः मुग्धाभीनमेहत्र मरुतके विविक्तभुवि भगिनीद्विर्भावं दू-
 मिनानुजीवित्रनं राजानमानार्यः ममुपगृह्य जनेगगांरुहं । शिना
 च कंविहान्तां जं लेजगो यन्मुपगृह्यमे—‘धीमन्, अह-
 र्येनाम् । आग्लेयमभि नः किंविन्—

अयं हि गौयनोन्मादान्मभिभूय भूयसीभांयां यौवनावकाश-
 लतगम्भातराजो रजनीकर्मभूरः पुरुषगुरोर्गमो विपजम्ब पुंजो
 गर्मपत्री पत्रीयमनितरुल्लासं नामावजहार । नाहन्तश्च पञ्च-
 चक्रे । चकितश्चोद्योचनया गया महानिहामया मर्षाद्यागि-
 रामया रममाणो रमणीयेषु देशेषु चचार । विगद्य कथंविमर्ष-
 गीर्वाणवाणीगौरवाद्गिरां पत्युः पुनरपि प्रत्यर्पयामास तान् । इत्ये-
 त्यनिन्धनमदद्यन् विगद्वाद्गारोढायाम्ब्याः मदनम् ।

एकदा तु शीलादुदयादुदयमानो विमले वारिणि वदनाडय-
 संक्रान्तमात्मनः प्रतिविम्बं विडोक्षितवान् । दृष्ट्वा च तदा मन्ता
 सत्तरः स्मेरगण्डम्यलस्य तारायां भुग्म्य । मुमोच च मन्मथो-
 न्मायमभ्यमानमानमः स्वःस्थोऽप्यम्यथः स्थरीयमः पीतमहङ्ग-
 मुदयनप्रभाप्रवाहधधत्तताराभ्यामिव लोचनाभ्यां धाप्नश्चारिणिनूर ।
 अथ पततस्तानुदन्वति समस्तानेवाचेमुमुक्तामुक्तयः । तामां च
 कुक्षिकोपेषु मुक्ताफलीभूतानवाप तान्कथमपि रसातलनिवासी
 वासुकिर्नाम विपमुचामीक्षः । स च तमुक्ताफलैः पातालवलेप्री
 तारागणमिव दर्शयद्विरेकावलीमकल्पयन् । चकार च मन्त्राकिनीति
 नाम तस्याः । सा च भगवतः सोमस्य सर्वामामोरपीनामभिपते
 प्रभावादत्यन्तविपत्री हिमामृतसंभवत्वाच्च स्पर्शेन सर्वसत्त्वसंवाप-
 रिणी बभूव । यतः स तां सर्वदा विपोष्यशान्तये वासुकिः पर्यधत् ।
 विक्रान्ति च कियत्पि काले कदाचित्तानेकावलीं तस्मा-
 ॥ अ. पुंनो नाम नागैरेवानीतः पातालवले भिभुरभि-
 परायत्तम् । मुक्तितो बन्धनान् ।

शुद्धस्वते । पत्नीयश्चात्मनः पत्नीनिन्दन्
 छेदः । स्वःस्थः स्वर्गस्थः । अस्वस्थः पीडितः

अथ वगदामः ।

हृत् लेभे च । मित्रं स्वामन्त्रिममुद्राभिपनये सावादननाभे
नरेन्द्राय सुरदे न ददौ ताम् । सा चाम्नाकं वाजेन शिष्यपरम्प-
। कथयति ह्यमुद्रागता । यद्यपि च परिमव इव भवति भया-
तं दक्षिण उरुपात्राणां योऽभिपुञ्जा पुञ्जिता सर्वमप्यवशि-
तामृतेन दक्षणीयसीरेणापुष्पता निररुहापेक्षया गृह्यताम् ।
अभिप्राय भिक्षोरुत्तराद्वर्तिनधीवरपटान्तसंयतां मुमोच तामे-
ववाती मन्दारिनीम् ।

उन्मुख्यमानाया एव यस्याः प्रभालेपिनि लम्पापरागे विपद-
मदति मदीयति विमपेति रश्मिमण्डले गुणपटवलायमानेषु
दिद्युतेषु कुङ्कुलिलनाभपूषण्डितैरामूलादिकाशिनिव तदभिः,
भनयगृणादुत्प्रेषांविनिमिव धुतरहापुटपटलपवलितगगनं यन-
त्सीदमयूथैः, एतदितमिव भरवराविशीयमाणपूलिषयलैर्गर्भभेद-
चिन्तयुषीसंघयगुचिभिः केतकीषाटैः, उद्गलितदलदन्तुराभिः
पुटमिव कुमुदिनीभिः, विभुतसितमटाभारभरितदिक्चक्रैश्चलित-
मिव केतकीषाटैः, प्रदसितमिव दशनान्गुमालालोकलितप्रमानयनं
यनदेयताभिः, विरसितमिव शिपिलिनकुमुमकोशकेसरारुहास-
निरदुर्गं काशकानने, भ्रान्तमिव संभ्रमभ्रमितबालपङ्कजपरिवेश-
तायमानैश्चमरीकदम्बकैः, प्ररुतमिव रश्मयमानपेनिलनरुत्तर-
रङ्गोद्गारिणा गिरिनदीपूरेण, अपरवारागण्डाममुदितेनोदितमिव
विक्रममरीचिचक्रान्तककुम्भा, पूर्णचन्द्रेण प्रक्षालित इव दाया-
मलपूलिधूमरितदिगन्तो दिवसः, पुनरिव धौतान्वधुनलटिष्ठानि
नार्गणां मुग्धानि ।

राजा तु मांसलेभस्याः संमुखैर्मयूरीराकुलीक्रियमाणं मुद्रमुद्रु-
हन्मीलयमिमीलयंश्च पशुः कथमपि प्रयत्नेन ददर्श सर्वांशापूरणीं
पद्मीकृतमिव दिङ्गागकरसीकरसंदतिम्, यनमुष्ठां शारदीमिव
लेखीकृतां ज्योत्स्नाम्, प्रकटपदचिह्नां सचरणवीथीमिव घाले-
नेर्निश्चलीमूतां सप्तर्षिमालामिव हस्तमुष्णाम्, अभिभूतसकल-

दानेन निर्भीतो दक्षिण । अम्बायो निरुत्तरः ।
महेश्वरः सरसी । केतक्यो वृद्धमेशः । काशान्मृगमेशः । परिवेशः परिव-
जनम् । स्वायमाना वर्षमाना ।
आशा आस्था, दिशश्च । यनमुष्ठां निरन्तरसौन्दर्याम्, मेघलक्ष्मीं च ।

भुवनभूषणभूतिप्रभावमैशानीमिव दक्षिकलाम्, धवलतागुणगूर्हीतां
 कान्तिमिव निर्गतां क्षीरराशेः, अनेकमहामहीभृत्परम्परागतं
 गङ्गामिव दुर्गतिहराम्, अनवरतस्फुरिततरलांशुकां पुरःसरपतां-
 कामिव महेश्वरभावागमस्य, घनसारशुक्लां दन्तपङ्क्तिमिवाभिदु-
 खस्येश्वरस्य, वरमनोरथपूरणसमयां स्वयंवरस्रजमिव भुवनम्रि-
 यः, निजकरपद्मवावरणदुर्लभ्यां चक्षुरागविहसतिकामिव वसु-
 धायाः, मञ्जकोपसाधनप्रवृत्तस्याक्षमालामिव राजधर्मस्य, समु-
 द्वालंकारभूतां संख्यालेख्यपट्टिकामिव कुबेरकोशस्य । पश्यंश्चैतां
 विस्मयमाजगाम मनसा सुचिरम् । आचार्यस्तु तामुद्दृत्य वक्ष्य-
 बन्धुरे स्कन्धभागे भूपतेः । अयं नरपतिरपि प्रीतिमुपदर्शयन्प्रत्य-
 षादीन्—‘आर्य, रत्नानामीदृशानामनर्हाः प्रायेण पुरुषाः । तपः-
 सिद्धिरियमार्यस्य देवताप्रसादो वा । के च वयमिदानीमात्मनोऽपि
 किमुत ग्रहणस्य प्रत्याख्यानस्य वा । दर्शनात्प्रभृति प्रभूतगुरुगुण-
 गणहृतेन हृदयेन परवन्तो वयम् । संकल्पितमिदमामरणादायौप-
 योगाय शरीरम् । अत्र कामचारो वः कर्तव्यानाम्’ इति ।

समतिश्रान्ते च कियत्यपि काले गते चेकायलीयर्णनालापे
 लोकस्यानन्तरं लब्धविश्रम्भा राज्यभीक्ष्णामूलवादिनीं पत्रलतामा-
 हूयोपांशु किमपि कर्णमूले शनैरादिदेश । दर्शितविनया च पत्र-
 लता पार्थिवं व्यज्ञापयत्—‘देव, देवी विज्ञापयति न साराम्या-
 र्यस्य पुरः कदाचिदुद्येर्वचनमपि । कुतो विज्ञापनम् । इमं हि

पदक मध्यमणिः । पदमेव च पदकम् । हस्तमुकधाम् । परिवर्तुतकाद्वले वः
 स्थितिं न वभाति । हस्तो हस्तमंशा वा, मञ्जर्यं च हस्तः । सङ्कलभुवनभूषणं
 कौस्तुभादिः, हरश्च । भूतिः सगुह्यः, भस्म च । गुणो धर्मः, तन्मूष । महीधुनो
 घञानः, पर्ययाच । दुर्गतिहरिरियम्, नरकादिगतिश्च । तरलो द्वारमध्यगतो मणिः,
 वक्ष्यलब्ध । अशुद्ध रसमयः, तत्तरीयं चाशुद्धम् । घनसारवत्शुद्धी कर्पूरवत्पुष्पम्,
 निरन्तररश्मिवर्त्य च । अविमुक्तस्य प्रतिमुखमागच्छतः, दन्तादिव गुणस्थानिभो
 भवति । वरः भेदः, आम्नाया च । निजाः कथाः सहजा रसमयः, लब्धव्य इत्यो

.. । चक्षुरागः प्रीतिस्तया विहगतिश्च नमोऽर्पणः । मन्त्रः कर्तव्यावधारणम् ।

‘हो गत्रः । सायनं हस्तश्चादि । तेन ग्रहश्चावरीतस्य मन्त्रगुणगुणधन-

.. । समुद्रः सागरः, सह सुखा च यो वर्तते । बन्धुरे हृदये । प्रत्याख्या-

.. । परवन्तोऽप्यवतारः ।

७ शुभम् । श्रमिन् जीविनम् । अकारिणस्तं वदाम् ।

अष्टम उच्छ्वासः ।

शुचामसंज्ञता व्यापारयन्ती हतदेवदत्तादेसा शिथिलयति विनयम् ।
अवलानां हि पतिरपत्यं वायलम्बनम् । उभयविकलानां तु दुःखा-
नलेन्धनायमानं प्राणितमशालीनत्वमेव केवलम् । आर्यागमनेन च
शूनोऽपि प्रतिहतो मरणप्रयत्नः । अतः कापायप्रहणाभ्यनुसयानु-
गृह्यतामयमपुण्यमाजनं जनः' इति । जनाधिपस्तु तदारुण्यं तूष्णी-
मेवावतिष्ठत ।

अथाचार्यः सुधीरमभ्युपगन्—'आयुष्मति, शोको हि नाम
पर्यायः पिशाचस्य रूपान्तरमात्रेणैव तदारुण्यं तमसो विशेषणम् ।
विपत्त्यनन्तरः प्रेतनगरनायकः । अयमनिर्घृतिषर्मा दहनः ।
अयमश्रयो राजयक्ष्मा । अयमलक्ष्मीनिपातो जनार्दनः । अयम-
गुण्यप्रवृत्तः क्षपणकः । अयमप्रतिबोधो निद्राप्रकारः । अयमनल-
सधर्मा संनिपातः । अयमशेषमहर्षो विनायकः । अयमपुष्प-
सेवितो मद्यर्गः । अयमयोगसमुत्थो ज्योतिःप्रकारः । अयं
क्षेदाद्यायुष्मकोपः, मानसादप्रिसंभवः, आर्द्रभावाद्वजःक्षोभः, रसा-
दभिर्लोपः, रागात्कालपरिणामः । तदस्याजग्रहाविणो हृदय-
महाप्रणस्य पटुलदोषान्धकारलक्ष्मप्रवेशप्रसरस्य प्राणतरकरस्य शून्य-
साहेतोर्मदाभूतग्रामपातकस्य सकलविषमदक्षपणदक्षस्य दोषचक्र-
मात्रेणैव व्यापारस्य । अयमन्तःकायस्य शरीरस्य तन्त्रम् । अयमिन्द्रियस्य-
मू, निर्वाणभावश्च । अयमधिरस्यसी, क्षयरहितश्च । जनार्दनस्य पीडयतीति
जनार्दन, दहनश्च । अपुण्यप्रवृत्तः पापप्रवृत्तः । क्षपणको य क्षपयति, नृमादनश्च ।
प्रतिबोधो विवेकः, व्याघादुत्थानं च । निद्रां प्रतिरतिं हिनस्ति निद्राप्रकारः । कर्म-
ण्यम् । निद्राभितोषश्च मोहरूपः । अनेनेनाप्रिना सधर्मा तरसः । अलमलक्ष्मीं धर्मे
आलस्यं यस्य मोक्षलक्ष्मीं नास्त्यधर्मानलक्ष्मीं । तन्मदविषादस्य चानर्थस्य ।
निरोधको व्याधिश्च संनिपातः । निद्रां ज्ञेयं, हरश्च विषः । विरोधेन मदति
मारयतीति विनायकः, विनायको मित्रो वा, गणपतियः विनायकः । पुष्पाः पवित्राः,
प्रदमेदस्य पुष्पः । महो व्यसनम्, शून्यं विषः । अयोतोऽननुहर्षं देवम्, विनाश-
नितोपाभावश्च । ज्योतिः प्रकाशोऽभिमेदः, परं ज्ञानं च । निद्रां प्रतिः, पुष्टिरेव
पुष्टादिः । आयुष्मकोपः उन्मादोऽयं । मानसो ज्ञेयः, देवतरश्च । आर्द्रमार्गो वात-
सम्, शरीरस्य रक्तोष्णभित्तो भूतिश्च । रसः प्रीतिः, रगर्गं च । तन्त्रेऽभि-
धाय, तन्त्रं च । कायोऽन्तःकायः, दहनश्च । तदर्थोऽन्तःकायः तत्तत्प्रकारस्य लोकस्य
परं विदुषामपि हृदयानि शोद्धं नानम् । हि पुनरवतन्तो हरदमिति संवन् ।
अन्तरं तराः । अर्थं वाण्यः, रक्तं च । अर्थं च रक्तं च । एवमुक्तं हि देवम् ।

चर्तितः काश्यप्यामप्रलंघोपद्रव्यहृत्स्य दीर्घरोगस्यामद्रहस्य सञ्च-
लोकक्षयधूमकेनोर्जीवितापहारदशस्याश्रणकचेरनघ्नयस्यतस्य शु-
रदनवद्यविद्याविशुद्ध्योनमानानि गहनमन्यग्रन्थिगूढगर्भप्रदशगम्भी-
राणि भूरिकाव्यक्याकटोराणि बहुशान्भोद्धहनशृङ्गि विदुगामि
हृदयानि नालं मोदुमापानं किमुत नवनवमालिकाकुमुमद्योमलानां
सरमधिमतन्तुदुर्यलकमवलानां हृदयम् ।

एवं सति मत्यग्रते, वद किमत्र क्रियते, कनम उपालभ्यते,
कस्य पुर उचैराकन्यते, हृदयदाहि दुःखं वा ख्यात्यते । सर्वम-
क्षिणी निमील्य सोढव्यममूढेन मर्त्यधर्मणा । पुण्यवति, पुरातन्यः
स्थितय एताः केन शक्यन्तेऽन्यथाकर्तुम् । संमरन्त्यो नचंदिवं
द्राघीयस्यो जन्मजरामरणघटनघटीयश्वराजिरज्रवः पञ्चजनानाम् ।
पञ्चमहाभूतपञ्चकुलापिष्टितान्तःकरणव्यवहारदर्शननिपुणाः सर्व-
कपा विषमा धर्मराजस्थितयः । क्षणमपि क्षममाणा गलन्त्यायु-
ष्कालाकलनकुदाला निलये निलये कालनालिकाः । जगति सर्व-
जन्तुजीवितोपहारपातिनी संवरति झटिति चण्डिका यमाज्ञा ।
रटन्त्यनवरतमखिलप्राणिप्रयाणप्रकटनपटवः प्रेतपतिपटहाः । प्रति-
दिशं पर्यटन्ति पेटकैः प्रतिपुरं प्रतप्तलोहलोहिताश्वाः कालकूट-

बहलदोषा बहवोऽपगुणाः, कुष्णपक्षरात्रयश्च । अन्धकारो मोहः, तमश्च । शून्यता
किं कर्तव्यतामूढता । महाभूतप्राणो जन्तुसमूहः तदातकथायं, महान्तो भूतः
प्राणिनो यस्मिन् । प्राप्ते जनपदसमूहे तस्य यो यातकः स शून्यताया अनरहि-
तस्य हेतुर्भवति । विग्रहः शरीरम्, विरोधश्च । दोषचक्रे मुख्यतया वर्तते यः स
दोषचक्रवर्ती च सार्वभौमः । उपद्रवो बाधा, व्याधेदपर्यन्तो व्याधिश्च । उक्तं च—
‘व्याधेदपरि यो व्याधिर्भवत्युत्तरकालजः । उपक्रमविरोधित्वात्तं हुपश्च उच्यते ॥’
इति । दीर्घरोगः क्षमादिः । असद्रहोऽनर्थासक्तिः, धूमकेतुश्च । अशोभनो मूढः । न
विद्यमाना क्षणमपि रुचिर्भोजनाभिलाषः, क्षणरुचिस्तद्विष । स्फुरन्त्याः प्रपञ्चमा-
नाया अनवराया विद्याया विद्युता किञ्चिन्मात्रज्ञानेन विद्युदपि स्रग्देव स्फुरति ।
तथा प्रदणानां दुरवग्रहाणां ग्रन्थानां ये विषमतमाः प्रदेष्टास्तेषां गुप्तो यो गर्भः
सद्वदनेन गम्भीराणि ।

पुण्यवति पुरातन्य इत्यादौ च्चनिच्छायाजन्मजरामरणघटनान्येव घटीपञ्च-
ज्या रज्रवः । पञ्चजना मानुषाः । ‘मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः । स्युः
पुमांसः पञ्चजनाः पुरुषाः पूरुषा नराः ॥’ इति । पञ्चकुल्योऽप्यशः । अन्तःकरणं मनः ।
कस्य भागाः, कलनं संख्यानम् । नालिका होराः । चण्डिका भीषणा, ऐशदेवता-

अष्टम उच्छ्वासाः ।

फान्तिशान्दकायाः फालपात्रपाणयः फालपुराणाः । प्रतिभयनं
 भ्रमन्ति भीषणीकरकरपट्टितयमपण्टापुटपट्टांकारभयंकराः सर्व-
 सत्यसंपसंहरणाय घोरापातपोषणाः । दिशि दिशि पट्टन्ति
 पट्टचिताधूमधूमरितप्रेतपतिपताकापट्टपतितगृभट्टयः शोककृतको-
 लाहलाहलपुट्टुम्बिनीविहीर्जनेद्राकलापस्यलक्षयशिविकासहस्रसं-
 गुणाः किलबिलापमानश्मशानशिविरशिवासायकाः परलोकावस-
 थपथिकनाथंप्रसंगानपिशिग्ना वीषयः । सकलछोककृयलावलेहल-
 म्बटा पट्टला पट्टलिहा लेटि छोटिवाचिता चिताद्धारफाली फाल-
 रात्रिजिह्वा जीवितानि जीविताम् । वृत्तिमशिक्षिता च भगवतः
 सर्वभूतनुजो पुनुशा मृत्योः । जतिदुतवाहिनी चानित्यतानदी ।
 क्षणिकाश्च महामृतमामनोष्ठयः । रात्रिपु भट्टराणि पात्रयक्षपञ्च-
 रदारुणि देहिनाम् । अशुभशुभावेशविपदा विशदारवः शरीरनि-
 मांणपरमाणयः । छिदुरा जीवयन्धनपात्रतन्त्रीतन्त्रयः । सर्वमात्म-
 नोऽजीवधरं विश्वं नखरम् । एवमयधृत्य नात्यर्थमेवार्हसि मेधाविनि
 मृदुनि मनसि तमसः प्रसरं दानुम् । एको हि प्रतिसंदधानक्षय
 आघातीभवति धृतेः । अपि च दूरगतेऽपि हि छोटे नन्विदानी-
 मपेक्षणीय एवायं ज्येष्ठः पितृकृत्यो भ्राता भवत्या गुरुः । इत-
 रया को न बहु मन्येत कल्याणरूपमीदृशं संकल्पमप्रभवत्याः
 फापायप्रहणकृतम् । अस्तिलमनोऽक्षरप्रशमनकारणं हि भगवती
 प्रमग्या । ज्यायः रत्न्यदं पदमात्मवताम् । महाभागस्तु भिनसि
 मनोरथमधुना । यदयमादिशति तदेवानुष्ठेयम् । यदि भ्रातेति
 यदि ज्येष्ठ इति यदि वत्सल इति यदि गुणवानिति यदि राजेति
 सर्वया स्थानन्यमस्य नियोगे ।' इत्युक्त्वा क्यरंसीत् ।
 मेदध । पेटके समूहे । घोषणा राजाज्ञया पञ्चादिवेकद्व. पट्टादिशब्दो दिशि
 दिग्देवंविधा रीतिर्विधेवेति । विशिग्ना वीषय. ररया मार्गो वहन्तीति घेयतिः ।
 पुट्टुम्बिन्योऽपहेत्य । शिविध वाहनम् । श्मशानमेव शिविरं देशो वे । बहुल्य
 रीपगौध । उक्तं च—'बहुल्य. वृत्तिश्च गाव' इति च । बरलिहा छिन्न-
 विणी, बरलिहा च गोर्वेसस भवति । देहिनी शरीरवती जीवा प्राणिन एव
 यन्धनपात्रतन्त्रीतन्त्रय । अत्यनोऽजीवधरं न स्वाद्यताम् । परतन्त्रमित्यर्थ
 प्रतिसंरूपानं निवेदयुञ्जत्य मतिः । दूरगते परपराददे । ज्येष्ठो भ्रातेत्याहुत
 तरे स्थानिप्रार्थं व्याख्येयम् ।

उपरतवचसि च तस्मिन्निजगाद् नरपतिः—‘आर्यमपहाय
 कोऽन्य एवमभिदध्यात् । अनभ्यर्थितदैवनिर्मिता हि विपमविषद-
 बलम्यनस्तम्भा भवन्तो लोकस्य । खेहार्द्रमूर्तयो मोहान्धकारध्वं-
 सिनश्च धर्मप्रदीपाः । किंतु प्रणयप्रदानदुर्ललिता दुर्लभमपि मनो-
 रथमतिप्रीतिरभिलपति । धीरस्यापि घार्थमारोपयति हृदयल-
 धिमलद्वितमतिवह्नमत्वम् । युक्तायुक्तविचारशून्यत्वाच्च शालीनमपि
 शिक्षयन्ति स्वार्थवृष्णाः प्रागल्भ्यम् । अभ्यर्थनाया रक्षन्ति च
 जलनिधय इव मर्यादामार्याः । दत्तमेव च शरीरमिदमनभ्यर्थितेन
 प्रथममेवातिथ्याय माननीयेन भवता मह्यम् । अतः किंचिदर्थये
 भदन्तमियं नः स्वसा माला च बहुदुःखखेदिता च सर्वकार्यावशी-
 रणोपरोधेनापि यावद्दालनीया नित्यम् । अस्माभिश्च भ्रातृवधापका-
 रिरिषुकुलप्रलयकरणोद्यतस्य याहोर्विधेयेभूत्वा सकललोकप्रत्यर्श
 प्रतिज्ञा कृता । पूर्वाचमाननाभिभवमसहमानैरर्वित आत्मा कोपस्य ।
 अतो नियुक्तां कियन्तमपि कालमात्मानमार्योऽपि कार्ये मदीये ।
 दीयतामतिथये शरीरमिदम् । अद्य प्रभृति यावदयं जनो लपयति
 प्रतिज्ञाभारम्, आधासयति च तातविनाशदुःखविठ्ठाः प्रजाः, ताव-
 दिमामग्रभवतः कथाभिश्च धर्म्याभिः, कुलप्रतिषेधविधायिभिरुप-
 देशैश्चारजोभिः, शीलोपशमदायिनीभिश्च देशनाभिः, छेदप्रहाणदे-
 तुभूतैश्च तथागतैर्दर्शनैः, अस्मत्पाशोपयायिनीमेव प्रतिशोध्यमाना-
 मिच्छामि । इयं तु प्रदीप्यति मयेव समं समाप्तकृत्येन कापा-
 याणि । अर्धिजने च किमिव नातिसृजन्ति महान्तः । मुरनाय-
 मात्मास्थिभिरपि यावत्कृतार्थमकरोद्वैर्योदधिर्दधीषः । मुनिनायो-
 ऽप्यनपेक्षितात्मस्थितिरनुकम्पेति कृत्वा कृपावानात्मानं यद्वरसरूपे-
 न्यः कतिहृत्वा न दत्तवान् । अतः परं भवन्त एव यदुतरं जान-
 न्ति ।’ इत्युक्त्वा तूष्णीवभूष भूपतिः ।

अनभ्यर्थितेशादी शान्तिश्चावागन्तव्या । धीरस्य मग्नीरस्य । महिमाका-
 म् । शालीनमभूतम्, । भदन्तेति बौद्धकर्मविशेषपूजावचनम् । भवभीरणगुणे-
 । मिथैवेत्यनेन । नियुक्तां स्वीकरोतु । देशनाभिः शिक्षाभिः । छेदा अभिघा-
 । प्रहाणम् । तथागतैर्बौद्धैरात्मास्थिभिरपि । यावदित्यत्र यावच्छब्दोऽप-
 । मुनिनायः मुनिः । यद्वरमपि जडशक्तिः गिरायाः । एवं मित भूयदे-
 । वाचन निही प्रवच्यते सुमुक्तानुप नयान्नामभिविर्तु प्रान्त गौणतेन च
 समयेनयः । चरन्त्यस्तथावदनेन तन्मभिविधयेति ।

अष्टम उच्छ्वासः ।

मूयस्तु यमाये भदन्तः—'भक्त्या न द्विरुधारयन्ति याचम् ।
चेतसा प्रथममेव प्रतिमादिता गुणाः कायबलिमिमाम् । अमुना
जनेनोपयोगस्तु निरुपयोगस्यास्य लघुनि गुरुणि वा कृत्वे गुणवदा-
यत्तः' इति । अयं तथा तस्मिन्नभिनन्दितप्रणये प्रीयमाणः पार्थि-
वस्तत्र तामुपित्वा विभावरीमुपसि वसनालंकारादिप्रदानपरितोषितं
विसर्ज्य निर्पातमाचार्येण सह स्वसारमादाय प्रयाणकेः कतिपयेरेव
कटकमनुजाहवि निविष्टं प्रत्याजगाम ।

तत्र च राज्यक्षीप्रान्तिव्यतिकरकथां कथयत एव प्रणविभ्यो
रविरपि तत्तार गगनतलम् । बहुलमधुपट्टपिङ्गलः पट्टजाकर इय
अंशुकोप चक्रयाकबह्मो वासरः । प्रकीर्णानि नवकधिररसारुण-
पर्णानि लोकालोकजृंषि यजूंषीष बुधितयाक्षबल्यवक्त्रवान्तानि
निजवपुषि पूषा पापमुषि पुनरपि संजहार जालरानि रोचिषाम् ।
क्रमेण च समुपोह्यमानमांसलरागरोचिष्णुरुष्णांशुरुष्णीपमन्धसहज-
बूढामणिरिव बृकोदरकरपुटोत्पाटितः, प्रत्यमशोणितशोणाङ्गरा-
गर्तद्वो द्रौणायनस्य रुद्रभिक्षादानशौण्डपुरमधनमुक्तमुण्डशिराना-
दिकधिरपूरणकपिलः, कपालकर्पर इव च पैतामहः, पितृबधरवि-
तरामरागरचितः, प्रभुविषटकार्तवीर्यांसकूटकुट्टाककुटारुण्डतट्टु-
पक्षत्रियकण्डकुडूरकधिरकुल्याप्रणालसहस्रपूरितो ह्रद इव दूररोषी
रोधिरो भयनिगूडकरचरणमुण्डमण्डलाकृतिगुंरुगगनजनतपस्त्राक्षे-
पक्षपणक्षिप्तक्षतजोक्षितो व्यसुर्बिभावसुः, कमठ इव च लोठ्य-
मानः, नभस्यरुणगर्भमांसमपिण्डाण्ड इव च रण्डिमानमानीतः,

भक्त्या भाग्यवन्तः । काय एव बन्दिहेतुत्वादिति च कायबलित्वात् ।
पक्षपण्डोऽपि चक्रयाकप्रिये मुकुटिनो मयति । दधिररसवतेन चारुणवर्णो-
नीति । यजूंषीति वेदोपलक्षणार्थः । याहवस्तव्यः शाकल्यस्य मुनेर्बेदानपीत्याशमकु-
र्वन्गुह्योपलक्षणम् । 'वेदान्तपिल्लज' इति । तल्लेखेन बलारोऽपि वेदा रथोपदिता
उग्रान्ताः । तेव चाक्षत्यमुनिना क्षेत्रपुषि संकल्पता इति श्रुति । क्रमेणेत्यादगुष्णो-
ग्रमुद्भूतमेवविधो हरयत इति संकल्प । समुपोग्रमानो वर्षमान इत्यर्थः । उष्णीतो
बध्यते यत्र स उष्णीवकन्धो मल्लकः । बृकोदरो मीमसेन । द्रौणायनोऽधरधामा ।
अत्र कथा—अधरधामा शैलिके हतपुत्रया शीपया मीमसेनोऽभिधाय यद्यधरधामा
शिराच्छरणा मानीयते तदाहं जीवितं स्वजायीति । ततोऽहमेव करोमीति प्रति-
यान्तं मीम दद्यान्मामभमस्यो रणधन्तो वृणाग्यरथोऽधरधामा स
समस्तं माहमसं मीमवधाय दत्तो । एकास्मिन्वै प्रागुर्धमनाद्रीतेनाहुनेव

नियतकालातिपातदूयमानशश्यायणीक्षिप्तः, धातुनट इव च
 सुमेरोरसुरवधाभिचारचरुपचनपिशुनः, शोणितकायकयायितकु-
 क्षिरतिविशंकटः, केटाह इव च बार्हस्पत्यः, सद्योगलितगजदान-
 वेदेहलोहितोपलेपभीषणः, मुखमण्डलाभोग इव महाभैरवस्य मुह-
 र्तमटश्यत । जलनिधिजलप्रतिबिम्बितरविबिम्बराजिभास्वराश्राव-
 लम्बिनी गृहीतार्द्रमांसभारेव चावभासे वासरावसानवेला वेताल-
 निभा । ज्वलत्संभ्यारागरज्यमानजलप्रवाहः पुनरिव पुराणपुरुषर्ष-
 बरोरुसंपुटपिष्टमधुकैटभदधिरपटलपाटलवपुरभवदधिपतिरर्णसाम् ।
 अवसिते संध्यासमये समनन्तरमपरिमितयज्ञः पानवृषिताय
 मुक्ताशैलशिलाचपक इव निजकुलकीर्त्या, कृतयुगकरणोद्यतायां
 दिराजराजतशासनमुद्रानिवेश इव राज्यश्रिया, सकलद्वीपजिगी-
 षाचलिताय श्वेतद्वीपदूत इव चायत्या, श्वेतभानुरुपानीयत निशया
 नरेन्द्रायेति ॥

इति श्रीवाणभट्टकृतौ हर्षचरितेऽष्टम उच्छ्वासः ।

सहितेन तमेवानुमरता मद्यशिरोऽस्त्रं मुमुचे । तदवमरणतैश्च नारदाद्यैर्नृप्यस्यैर्भूलो-
 कं शौणेरन्नमभिमन्त्रय प्रियाया गर्भे पतरिवति अर्जुनेनाप्यात्मीयेऽग्रे संहते भीमो-
 ऽधरपात्रः सहजं मूर्धमनिमुचीय नातिचिरेणागच्छेति । मुक्तं स्वकम् । मुञ्चं
 शिरः । शिरा रधिरवाहिन्यो नाश्र्यः । कुशकश्छेदनशीलः । कुयरातुं कुय-
 धार । आक्षेपक्षपणमुत्क्षिप्य परित्यागः । क्षिप्तं निःक्षतम् । श्लेष्ममानः परिभ्रमन् ।
 नियतकालातिपातः प्रत्यागमः । दाश्यायणी क्ली । पिशुनः सूचकः । वेत-
 लोऽपि गृहीतार्द्रमांसभरो भवति । पटलं समूहः । अवसिते निवृत्ते संध्यासमये निश-
 या । नरेन्द्राय श्वेतभानुरुपानीयतोपासनीकृत इति संवन्धः । आदिराजस्य मनोः,
 वैभ्यस्य वा । मुद्रानिवेशो राज्याधिकारमद्यमुद्रा । चलिताय निर्गताय । आगत्या-
 गामिशुभदैवेनेति भद्रम् ॥

दुर्बोधे हर्षचरिते संप्रशयानुरोधतः ।

गूढार्थोन्मुद्रणां चक्रे संकरो विदुषां कृते ॥

इति मद्यविषूयमपिशंकटविरचिते हर्षचरितसंकेतेऽष्टम उच्छ्वासः ।

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।

निर्णयसागरेऽङ्कितानि विक्रय्यपुस्तकानि ।

कादम्बरी ।

महाकविश्रीबाणभट्टतत्तनयविरचितम् ।

महोपाध्यायमानुचन्द्रसिद्धचन्द्राभ्यां कृतया टीकयानुगता ।
सकलमयमन्यमूर्धन्योऽयं ग्रन्थः सङ्ग्रहबद्धवाङ्मयः चन्द्रापीड—अद-
भ्यार्यादिविविधचरितनवर्णनात्मकः सन्दापांलघातोदधिरूपो विदुषां छात्राणां बोप-
कृतये भूयादिति महता प्रयासेन संश्लेष्य सुदिनः ।
मूल्यं ६ रूप्यकाः, मा. छ. ॥॥

प्राचीनलेखमाला ।

वृत्तीयो भागः ।

अस्मिन् भागे ११५ लेखानां नाम १०१ पर्यन्तं प्रशस्तिलेखः, क्षान्त-
पत्राणि, दानपत्राणि, सामपत्राणि, सिललेखाश्च विद्यन्ते । इतिहाससंक्षेपदानाम-
लीबोपकृतीति महता प्रयासेन संश्लेष्य सुदिनः ।
मूल्यं १ रूप्यकाः, मा. छ. ॥॥

भोजप्रबन्धः ।

श्रीबल्लालविरचितः ।

धीमन्महोपाध्यायस्य भारतापनेर्भोजराजस्य
चरितरूपः प्रबन्धः ।

अस्मिन् कान्तिदासादीनां विद्वत्सम्वत्सरेषु प्रलक्षरे लक्षं दद्यादिति प्रतिपदं
दानशीलसमुपवर्णितम् । विदुषां क्षेत्रधर्म-कलापायवोऽयमिल्लमागिर्मुद्रितः ।
मूल्यं ८ आणकाः, मा. छ. ॥॥

दशकुमारचरितम् ।

महाकविश्रीदण्डिविरचितम् ।

पूर्वोत्तरपीठिकासहितम् ।

पदवीविद्या-पदचन्द्रिका-भूषणा-सुपुत्रीविद्यादयश्चरितानि । मन्देश्वर-
राजराहन-अरहरचरितदशकुमारणां इदमेवमादि चरितानि सन्ति ।
मूल्यं १॥ पादोनरूप्यकद्वयं, मा. छ. ॥॥

पञ्चतन्त्रकम् ।

श्रीविष्णुशर्मसंकलितम् ।

मित्रमेद-मित्रसंप्राप्ति-काकोलकीयम्-लब्धप्रणशम्-अपरीक्षितकारकम्
इत्यादि प्रकरणपञ्चकोपेतो मकल्यर्यशास्त्रमारूपो बाल्यनां मुखेन नीतिशास्त्र-
बोधकोऽयं ग्रन्थोऽस्माभिः प्रसिद्धिं नीतः ।

मूल्यं १। मपादो रूप्यकः, मा. व्य. १।

हितोपदेशः ।

श्रीनारायणपण्डितेन संगृहीतः ।

मित्रत्वम्-सुहृद्भेद-विग्रह-मन्ध्यादिप्रकरणरूपः संस्कृतोक्तिषु पाठवं, इदं
पैविष्यं संपादयितुं च बाल्यनां परमोपचारक इत्यस्माभिः प्रकटीकृतः ।

मूल्यं १२ आणकाः, मा. व्य. ४९

इसव्नीतिकथाः (प्रथमो भागः)

अस्मिन् भागे सुरसाः १-९० मंख्याकाः कथाः सन्ति ।

मूल्यं ६ आणकाः, मा. व्य. ४१

इसव्नीतिकथाः (द्वितीयो भागः)

अस्मिन् भागे सुरसाः ९१-१२० परिमिता कथा वर्तन्ते ।

मूल्यं ६ आणकाः, मा. व्य. ४१

सुभापितरत्नसंदोहः ।

श्रीदमितगतिविरचितः ।

अस्मिन् ग्रन्थे साधारणचरित्रयोनिरूपणादिमुभापितरत्नाणि सहृदयहृदयारारुहं
१४ प्रकरणानि सन्ति । व्याख्यानप्रवक्तव्यं नृणामतीवोपयोनीति संवाच्य प्रकटीकृतः

मूल्यं १२ आणकाः, मा. व्य. ४९

पाण्डुरङ्ग जावजी,

निर्गयसागरमुद्रणाब्जबाधिवतिः।

